A

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. MIKSÁTUL — III. KÁROLYIG.

III. KÖTET.

(FORRADALMI KORSZAK.)

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1887.

NYOMATOTT SURÁNYI JÁNOS KÖNYVNYOMDA-INTÉZETÉBEN.

TARTALOM.

Lap.

I. Fejezet . . . . . *1—19-ig.*

Miksa hóditási kisérletei. — A reformatio terjedése és indokai. — Rudolf megválasztatása. — Török hóditások. — Miksa törvényei és uralma.

II. Fejezet . . . . . *19—31-ig.*

A nemzet ébredése. — Császári, török háboru. — Basta és Mihály vajda kényuralma. — Bocskay-forradalom. — Debreczenyi elitélése. — Rudolf törvényei.

III. Fejezet . . . . . *33—75-ig.*

A protestánsok üldözése. — Bocskay hadjárata és erdélyi fejedelemmé választatása. — Bocskay magyar királysága. — Mátyás a protestánsokkal szövetkezik. — A herczegek forradalma. — Testvéri viszály. — Bécsi békekötés. — Bocskay halála. Magyar-osztrák szövetség. — Mátyás kormányzósága. — Országgyülések. — Rudolf kényuralmi intézkedései. — Rudolf bukása. — Magyar-osztrák birodalmi értekezlet Linczben. — Bethlen Gábor erdélyi fejedelemsége, háboruja és békéje. — Pázmány Péter érseksége és következményei. — Mátyás törvényei, uralma, országgyülései. — A felsőház megalapitása és következményei. — II. Ferdinánd kötlevele.

IV. Fejezet . . . . . *76—104-ig.*

Ferdinánd trónralépte. — A magyarok Ferdinándot megmentik. — Bethlen cseh szövetsége. — Pozsonyi országgyülés. — Ferdinánd letétele. — Ferdinánd a cseheket leveri. — Nikolsburgi béke. — Bethlen halála. — Rákóczy fejedelemsége és hadjárata. — Gusztáv Adolf győzelme. — Pázmány és Eszterházy. — Ferdinánd halála. — Kötlevele és törvényei.

Lap.

V. Fejezet . . . . . *106—146-ig.*

III. Ferdinánd királysága és helyzete. — Török béke. — Svéd és Rákóczy-háboru. — Linczi béke. — Vallási villongás. — Ferdinánd, majd Lipót királylyá választása. — Ferdinánd halála és törvényei. — Erdélyi bonyodalmak. — Rákóczy György bukása. — Kényuralmi értekezlet Bécsben. — Török béke. — Apafy fejedelemsége. — Wesselényi összeesküvés. — Eperjesi gyülés. — Zrinyi-forradalom. — Lőcsei vérbiróság. — Zrinyi és Frangepan lefejeztetése. — Pozsonyi vérbiróság. — Lipót merénylete. — Ampringen kormányzósága. — Kollonics. — Wesselényi támadása és veresége. — Teleky veresége. — Tököly Imre vezérré választása és győzelmes hadjárata.

VI. Fejezet . . . . . *146—164-ig.*

Tököly győzelmei. — Alkudozások. — Ampringen eltávolitása. — Soproni országgyülés. — Lipót meghiusult merénylete. — Lipót főrendi értekezlete. — Tököly fejedelemsége. — Tályai országgyülés. — Bécs ostroma. — A törökök nagy veresége. — Tököly bukása. — Buda bevétele. — Caraffa mészárlása. — Pozsonyi országgyülés. — A királyválasztás és ellentállási jog eltörlése. — Erdély elfoglalása.

VII. Fejezet . . . . . *165—186-ig.*

A Tököly-forradalom jellege. — A bukás okai. — Buda és Erdély elfoglalásának következménye.

VIII. Fejezet . . . . . *187—198-ig.*

Eszterházy nádor meghiusult alkotmányellenes merénylete. — Bécsi főrendi tanácskozmány. — Széchenyi érsek hazafiui hűsége. — Pozsonyi értekezlet. — Adóprés, kényuralom rablás. — Török elleni győzelmek. — A nép izgatása az urak ellen. — Az utolsó spanyol Habsburg végrendelete és halála. — Rákóczy elfogatása és menekülése. — A protestansok üldözése. — Népforradalom. — Károlyi Sándor hősködése.

IX. Fejezet . . . . . *201—217-ig.*

Károlyi Sándor bécsi kudarcza. — Rákóczy-forradalom sikerei. — Először a nép, utána a nemesség, végre a főurak egy része Rákóczyhoz csatlakoznak. — Spanyol örökösödési háboru. — Széchenyi a helyzetrül. — Gyöngyösi alkudozások. — Lipót adója. — A háboru változó szerencsével folyik.

Lap

X. Fejezet . . . . . *198—236-ig.*

1705. Rákóczy Léván államtanácsot tart. — Az állandó hadsereg. — Rézpénz. — Terményadó. — Idegen garanczia. — Lipót halála és törvénye.

XI. Fejezet . . . . . *238—258-ig.*

Az alkotmányos helyzet Lipót alatt. — A folytonos jogtiprás. — Az engedmények lánczolata. — Lipót jelleme.

XII. Fejezet . . . . . *259—306-ig.*

Az európai helyzet Lipót halálakor. — Rákóczy alkudozása. — A forradalmat a katholikusok vezetik. — A főurak és főpapság császári hajlama. — Nagy-szombati győzelem. — Herbeville győzelme. — Széchenyi gyülési vallási viták — Okolicsányi és Szirmay ármányai. — Rákóczy fejedelemmé választása — Országtanács. — Szövetség. — Erdély elveszte. — Alkudozások. — Miskolczi országtanács. — A rézpénz elleni zugolódás. — Rákóczy békepontjai. — József visszautasitása.

XIII. Fejezet . . . . . *306—348-ig.*

József seregét szaporitja. — Rákóczy királyt keres. — A forradalom diadala. — Rosnyai országtanács. — Rákóczyt Erdély fejedelemnek választja. — Kölcsönös hidegség. — Turócz áruló körlevele. — Ónodi országgyülés. — Ónodi gyilkosság. — Rákóczy leköszön. — A Habsburg-házat trónvesztettnek nyilatkoztatják. — Rákóczy vezérré választása. — Erdélylyeli szövetség-levél.

XIV. Fejezet . . . . . *349—367-ig.*

Eszterházy tiltakozása. — Stahremberg fővezérsége. — Károlyi kudarcza. — A magyarok győzelme. — Károlyi és Pekri szaladása. — Batthyány győzelmei. — Pozsonyi országgyülés. — Egri országgyülés. — Bercsényi nagy veresége. — Pozsonyi alkotmányos bohózat — Rákóczy és Bercsényi számüzetése. — Nagy pestis. — A császár a pápával kibékül. — Heister győzelme. — Gr. Pálfy német fővezér lesz — XIV. Lajos malplaqueti veresége. — Rákóczy nagy veresége. — Pálfy szerencsés halászata. — Károlyi fővezérsége. — Szatmári fegyverletétel. — Rákóczy a kegyelmet visszautasitja. — Az üzér bére. — József halála. — Áruló volt-e Károlyi? — A szerződés megerősitése.

XV. Fejezet . . . . . *367—403-ig.*

A Rákóczy-forradalom bukásának okai és következményei.

III. KÖTET.

I. FEJEZET.

Miksa Magyarországot a németeknek igéri. — 120.000 német indul a török ellen. — Soliman Szigetvárt ostromolja. — A hóditók Győrnél megállnak. — Soliman halála. — Zrinyi hős halála és bukása. — A törökök Belgrádba, a németek haza vonulnak. — A német tétlenség feletti felháborodás. — A reformaczió haladása. — Gyors kiterjedésének indokai, az ország ügyeire való befolyása. — A catholikus és protestáns papság. — Miksa békéje a törökkel és János Zsigmonddal. — Bocskai mozgalom. — Zsigmond János halála. — Bátory István erdélyi fejedelem lesz. — 572. Rudolf királylyá választása. — Békesy támadása. — Török hóditások. — Miksa halála. — Miksa törvényei és uralma.

Miksa már atyja életében királylyá választatván, a trónt atyja halála után azonnal elfoglalta, uralkodását kettős háboruval kezdte, a török és János Zsigmond ellen, — Miksát a német protestánsok kedvelték vallási türelme miatt, általába a németeket Magyarországnak Németországbani bekeblezésével kecsegtette, ez a németek hiuságának hizelgett, a kedvező hangulatot a német országgyülésen felhasználva, a török ellen segélyt kért, a segélyt a német rendek két évre felajánlották, azon feltétel alatt, hogy ha a hős germánok, a gyáva törököt kiüzik, a meghóditott Magyarország a német birodalomba beolvad. Miksa megigérte ezt Magyarország megkérdezése nélkül, ez nyilt esküszegés, Magyarország gőgös lenézése volt, a hóditó hadjárat nemcsak a Török-, de Magyarország ellen is irányult. A nemzet jobbjai, kik a feltételt ösmerték, keserüen fogadták a szabaditó hóditókat, támadni azonban a két hatalom ellen nem lehetett, aggodalommal várták tehát, az eseményeket. Miksa már rég nem látott nagy sereget hozott össze, a hóditó sereg 120,000 hetyke német harczosbul állt, Hunyady János ily sereggel Constantinápolyt is elfoglalta volna. — A vitéz seregnek, a hős királynak, az alkalom a nagy diadalra kinálkozott, a nyomorult Soliman nagy seregével, a hóditandó tartományba táborozott, a hősök eltiporhatták, lánczra verhették volna, mert a sultán öreg volt, a szaladástul elszokott. Soliman a rongyos békafészket, Szigetvárt ostromolta, a gyenge erődöt maroknyi őrséggel a hős Zrinyi Miklós védte, a gyakori kirohanások a törököket megfogyasztották és lehan-

golták. Az őrség hősiesen tartotta magát, Zrinyi a gyenge vár tarthatlanságárul értesitette a nagy német császárt, Soliman Zrinyinek méltóságot, kincseket igért, de a hős magyar a csalogató fényes igéreteket megvetéssel utasitotta vissza, az őrség megesküdött, hogy meghal, de nem adja fel magát, mert Szigetvárt a Dunántúl alsó része kulcsának tartották, ha a német hóditó óriás lovagjaival megjelenik, Soliman kénytelen lett volna az ostrommal felhagyni. A hóditó német császár azonban az élő magyar hősöket nem kedvelte, az otromba csatákat nem szerette, mert a pogány török golyó a főkbe nem válogatott, a buta spahik és janitsárok előszeretettel támadták a fejedelmeket, — a csatába tehát Isten földi helytartója megsebesülhetett, sőt el is eshetett volna, a német fejedelmek és lovagok hasonlag nem kedvelték a piszkos törökkeli érintkezést, ennélfogva a vad pogánytul távol mulattak. — Ugyanez időben ostromolták Gyulavárát is, a nagy császár és serege válogathatott az alföldi és aldunai csatatérben, megvétették mindkettőt, — a hős Zrinyi kis csapatjával együtt a hazáért meghalt, Gyulavárát is elfoglalták.

Szigetvár ostroma alatt Soliman császár meghalt, a nagyvezér a Sultán halálát eltitkolta, az elcsüggedt törököket karddal, bottal, golyóval kergette a vár ostromára, és mert 1 ember 200-at, ha mind hős és hazafi is, mint a szigeti vértanuk, el nem pusztithat, s mert a vár falai is romba dőltek, a várromokat a nagyvezér bevette. A nagyvezér a vár bevétele után sietve vonult Belgrádba. A hős német császár és vitéz serege, a hű Győr és vidéke borát, szarvasmarháját, szárnyasait, sertését, juhait vitézül elpusztitván, egésségesen visszavonult Bécsbe, a császár a visszavonulást igen ügyesen rendezte, nem látott egy ellenséget sem, egy harczosa sem veszett el. A császár az eredménynyel megelégedett, el-

vesztett ugyan két várat és vidékét, de meghalt a nagy magyar Zrinyi Miklós is, ki a császár germanizáló és kényuralmi vágyait megakadályozhatta volna.

Soliman halála Magyarország sorsára semmi befolyást sem gyakorolt, Soliman Magyar ország ellen nagy hóditó hadjáratot nem folytatott, de egyes várakat igyekezett személyesen vagy Budai helytartó-vezér basája által, ostrommal vagy ármány által meghóditani, ezen politicát követték utódai is, és ez a magyar királyok tehetetlensége miatt gyakran sikerült is. János Zsigmonddal, Miksa vivmány nélkül békét kötött. A császár kudarcza azonban a magyar közhangulatra nagy befolyást gyakorolt, Szigetvár nemcsak a Duna melléke alsó részét, de Horvátországot is védte a török ellen, a császári sereg veszteglése tehát felingerelte a horvátokat, a német birodalmat azok, kik belső gyengeségét, tehetetlenségét nem ösmerték, nagy és fényes hatalomnak tekintették, az ellenkezőrül győződtek meg, a német hatalom varázsa elpárolgott, a nemzet meggyőződött, hogy Magyarországot csak a magyarok szövetkezése, vitézsége és összetartása mentheti meg, meggyőződtek, hogy a magyar király Magyarországnak nem barátja, de ellensége, a királyi eskü csak játék és a császári hatalom Magyarországot, ha nem jobban, de legalább annyira fenyegeti, mint a török, és Magyarországot csak a nemesség önzetlen szivós szövetsége mentheti meg. Elesett még ez évben Kruppa és Novi is.

A reformátusok ez évben zsinatot tartottak, melyben egyházaikat szervezték. A reformátusok és lutheránusok ellen a római pápa és a katholicus papság által befolyásolt országgyülések Lajos és Ferdinánd alatt embertelen határozatokat hoztak, ezek azonban csak kivételesen hajtattak végre, mert Lajos alatt Mária királyné a reformátiót titokba pártolta, mindkét

király alatt gyenge volt a kormány, a török minden vallást tisztelt, a török hódoltságba tehát az uj hit mindkét felekezete, de különösen a reformatusok templomokat, oskolákat épitettek, kezdetben azonban maga a catholicus főpapság is tekintve az ország nyomoru helyzetét, türte az uj vallást, és a kegyetlen törvények végrehajtását nem sürgette, türelmesek voltak a főpapok azért is, mert a nősülési szabadság többet csiklandoztatott. A hatalmas Thurzó püspök lutheránus lett és megházasodott, többeknél a papi vagyon saját részekrei eltulajdonitásának eszméje felvillant, a protestantismus tehát a szigoru törvények daczára nagyon haladt, a főnemesség felkarolta, mert az uj vallás ürügye alatt a papok jószágait elfoglalhatta, sőt tettleg némelyek el is foglalták, a foglalók utódainak is buzgólkodni kellett, mert a protestantizmus bukása a papi jószágok visszaadását vonta volna maga után, mert a papság gazdagságát, nagy hatalmát irigyelték, sőt azok is, kik becsületbül nem raboltak, a papi jószágok ajándékát az ország vagy királytul, nem utasitották volna vissza, ha a protestantismus diadalmaskodván, a papi uradalmakat az ország törvényesen elkobozza. A papi vagyon-elkobzás nem a protestans hitelvek kifolyása, mert a protestáns vallás az egyháziak vagyonával soha sem foglalkozott, a protestánsok ezt az országgyülésen, midőn a felső- és alsóházba a catholicusok az egyháziakon kivül alig képviseltettek 28 egyénnel, sohasem penditették meg. Az egyházi vagyon után azonban a főurak nemcsak Magyarországban sóvárogtak, de elfoglalták Németországban és Angliában is, hol még ma is sok főuri kastély a régi apátság nevét viseli. A középosztály felkarolta az uj vallást, mert ez lelki szabadságát nemcsak visszaadta, de egyenlőségi elveket állitott fel, a hiveket szabadságra és függetlenségre buzditotta, és pál-

czát tört minden nemü önkény felett, az egyház és nevelési ügyek vezetését kizárólag a hivekre bizta, sokban hasonlitott a megyei önkormányzathoz, mely ez időben már a nemzet egyedüli védvárát képezte, hóditott, mert az isteni tisztelet, és mindennemü szertartások a nemzet nyelvén intéztettek, Magyarország és Erdélybe a nép áttért uraival, mert a papi járom jobban nyomta az urinál, mert Istenéhez saját nyelvén imádkozhatott, és legalább papjait, tanitóit maga választhatta és mozdithatta el, tehát részben az emberi jogokat gyakorolhatta a török hódoltságban, hóditott az előszámlált okoknál fogva, nagy részben az urak távol voltak, a főpapok váraikba vonultak, a nép, a városok önkormányzata még jobban kifejlett, a protestans papok voltak a töröknél szószólói, a pap vigasztalta a népet nyomorában, a jó erkölcsökre, munkásságra, hazafiságra buzditotta, és maga jó példával járt elől. Általába tetszett, mert a bűnt, szolgaságot ostorozta, becsületességet ajánlott, a sallangokat leszaggatta, Magyarország önállása, függetlenségeért rajongott, az istenkegyelmi jogot száműzte, az egyház hatalmaskodását, pazarlását, uraskodását megrótta; általába az ész, az önállás, az egyszerüség és nemzetiség vallása volt. A protestantismus mindjárt kezdetben két felekezetre szakadt, a lutheránusokra és calvinistákra, Luther az uj vallás kezdeményezője, nem mert a catholicismussal merőben szakitani, az urvacsorája kérdésében nem merte megtagadni, hogy Krisztus teste nincs az ostyában bent, azt mondá vagy alatta, vagy felette, de valahol benne van, megtartotta a catholikus papi öltönyhöz hasonló Luther köpönyeget, felvette a fél fehér inget és fehér gallért, megtartotta az oltárt, a gyertyákat és az orgonát, ellenben a kálvinisták kijelenték, hogy az urvacsorájába Krisztus teste nincs és nem lehet bent, kenyeret esznek

és bort isznak kizárólag Krisztus tiszteletére, számüzték az oltárt, a kis inget, a gallért, a köpönyeget, az orgonát. A tisztán német eredetü lutheránus vallást elfogadták a német eredetü városok, a tótok, a felvidéki nemesség. A helvét eredetü calvinista vallást elfogadták a magyarok és erdélyiek.

A két vallás a politikát és közhangulatot nagyban befolyásolta, a reformatio által a lutheránus németek, a városok és slavok szoros összeköttetésbe léptek a magyarokkal, miután a calvinisták vallásukat is magyar vallásnak nevezték és csak magyarul kivántak érintkezni, a lutheránus papok is elsajátitották a magyar nyelvet és ügykezelési nyelvül is a magyart állitották fel. Az egyház kormányzata és védelme, az oskolák szorosan összeforrasztották a parasztot, a városi polgárt, a nemest, a főurat. Az egyházi ügyek kormányzatának czége alatt összejöttek, időnkint megbeszélték a politicát és egymást ellenállásra, kitartásra ösztönözték, közös kölcsönös védelemre kötelezték. A protestans főurak vallási kiképzés végett a jelesebb szegény ifjakat a német egyetemekre küldték, ide jöttek és a cseh, morva, osztrák pap és tanárjelöltek a német főiskolák összeköttetési fonalat képeztek a magyar, német, cseh morva protestansok közt. A protestans vallás Magyar és Németországban csak azon esetben volt biztos, ha Magyarország önálló és független lesz, ha Németországba a császári korona a Habsburgház fejérül lehull. Németországba a Habsburgok nemcsak a czim, de a valódi hatalom után vágytak, mert részben területüket akarták a számtalan német herczeg és gróf birtokaibúl közvetlen nagyitani, részben a hűbéres német fejedelmeket valóságos szolgákká akarták leszállitani, a katholicus németek a császári ház szándokainak nem álltak ellen, mert gyengék voltak, a papi választó kis fejedelmek a Habsburgokat pártolták, mert a

protestantismus saját állásokat is fenyegette, a protestansok közt a szász herczegek, a pfalczi választó, egyenkint is tömör, összesen erős hatalmat képeztek és belátták hogy nem csak a vallás, de uralmok is kérdéses. Magyarországot a Habsburg-ház Németországba akarta olvasztani, azért, hogy meghóditsa, hogy beolvaszsza és általa a német országgyülésen mindenhatóságát biztositsa, Magyarországba a császár a protestansokat meg akarta semmisiteni, mert a római pápa mindkét országban a papság által támogatta, mert a protestansok az Isten kegyelmi jogot megtámadták, függetlenek és magyarok akartak maradni. A vallás ez időben az emberek egyéniségével ~~össze volt~~ nőve a protestans magyar tehát nemcsak hazájáért és nemzetiségeért, de vallásáért is harczolt.

A fekete sereg két táborba oszlott, a császáriban foglaltak helyet a catholicus papok a függetlenségiben a protestans papok. A catholicus papok milliókról rendelkeztek, a protestans papok csak filléreket adhattak, de a népet lelkesitették és fáradhatlan szorgalommal harczoltak az ügyért. A magyar fekete sereg, az anyagi eszközök hasonlithatlansága daczára, erősebb volt, mert a catholicus papok megoszlottak, a főpapság, mely a hivatalnak csak czimét viselte és gazdag jövedelmeit huzta, feltétlenül német párti volt, mert a római pápa parancsolta, mert a protestantismus rendkivül elterjedt és pedig oly annyira, hogy a főpapság várait uradalmait is fenyegette, a tántorgó lelkeket csakis német zsoldosokkal lehetett visszatartani. A főpapság általába a földi élveket, hatalmat, kincseket elébe tette a hazának és magyarságnak és lett német hűbéres, bár későbben néhány jeles püspök, a haza iránti kötelességeit, a vallás és rang érdekeivel össze tudta egyeztetni és a jog és haza mellett szólalt fel. A catholicus világban, a hatalomban a főpapsággal osz-

tozott a Jezsuita-rend, e rend feltétlenül ragaszkodott az osztrák házhoz, tagjai közé tartoztak a legeszesebb egyének, a rend hasznavehetetlen léha egyéneket nem tűrt meg, a tudományon kivül becsülte a testi szépséget, az ármányos ügyességet, a magas születést, a társadalmi könnyüséget, bevette a nagy urat, a szép férfit, ha mint papot nem is használhatta, mig tehát a Habsburgok a catholicismusnak harczosai, a főpapság és kolduló barátok eszközei voltak, a Jezsuiták mint politikai tanácsadók szerepeltek, kormányok Madridban és Romában székelt, a rendet tehát Magyarországhoz a hazafiság nem kötötte. A catholicusok közlegénységét képezték a kolduló barátok, ezeket a reformatio mélyen sértette, mert a reformatio előtt ők voltak a bűnbocsánat zsidói a búcsúk korcsmárosai, a kolduló barátok semmi műveltséggel sem birtak, az állatias érzékiségért rajongtak, a buta nép szenteknek tartotta, adományokkal halmozta, a reformatio kényelmes élvezeteiktűl megfosztotta, gyakran a hitelvek parancsa nélkül bőjtöltek, az üres gyomor nagy szónok, a barátok tehát a német császárhoz feltétlenül, tüzzel ragaszkodtak. Az alsó papság, a műveltebb és gazdagabb premontrei, cistercita szerzetesek és benczések a reformatio ellen szenvedélyesen működtek és a catholicus magyar királyhoz erősen ragaszkodtak, a hazafiság azonban keblökben megmaradt, catholicus Magyarországot óhajtottak. Magyarországnak azonban Németországbani beolvasztását nem akarták és midőn időnkint ezen czélzatokrúl meggyőződtek, a római pápa és a püspököktüli szoros függés daczára, a politicai küzdtérről, kevés nagyravágyó kivételével visszavonultak. Ezen gazdag és hatalmas fekete sereggel állott szembe a protestans papság. A protestans papok földi javakkal nem birtak, porszemek voltak a testi világban, de vallásokat a legtö-

kéletesebbnek tartották, hitelveikért ép ugy lelkesedtek, mint az első keresztyének, a becsület, az emberiség és jogtisztelete volt jelszavuk, a babona, a setétség megvilágitását feladatoknak tekintették, ennélfogva a tömeg oktatására ernyedetlen szorgalommal működtek, a catholica vallás világ-vallás, mert a római pápa feje az összes catholicismusnak, nyelve részben idegen, a latin, és ezt minden ország katholicus egyháza elfogadta, a protestans vallás ellenben nemzeti, mert sem a calvinistáknak, sem a lutheránusoknak sem egyetemleges feje, sem egyetemleges egyházi szervezete nincs, a magyart a némethez, francziához és angolhoz és viszont semmi sem köti, az isteni tiszteletet az anyanyelven tartják, az egyházi községek, kerületek saját nyelveken tanácskoznak, a protestans hiveknek és papoknak tehát már ennélfogva is lelkesedni kell a nemzet ügyéért. A protestans papot neje, gyermekei összefüzték a társadalommal, velök sirt és örvendett, az ország gyásza és bitorlása nemcsak az egyént de az apát is sértette. A reformáltak mind magyarok voltak, ennélfogva papjok is csak törzsökös magyar lehetett, érdekében áll tehát nemcsak a politikai Magyarország fenállása, de az ország magyarosodása is. A magyarnak uralgó jellemvonása az ellenzékiség az idegen faj kicsinylése, a telivér calvinista pap tehát már bölcsőjében gyűlölte a németet. Minden vallás fenállása csak akkor biztos, ha a többiekkel egyenjogu, ha azonban csak türik, folytonosan üldözik, fenállása is bizonytalan. A protestans vallás fenállása Magyarország önállása és függetlenségétűl feltételeztetett, mert ha Magyarországot Németországba erőszakosan beolvasztják, a német császárnak érdeke első sorban a protestantizmus kiirtását parancsolta, mert ez az önkormányzatra alapult, tehát tagadta a kényuralom jogát, nyiltan elvetette az Isten kegyelmi jogot, mely a hóditás látszólagos alapja,

másodsorban ki kellett volna irtani, mert a római pápa követelte, a római pápa pedig a német császárnak leghivebb és erősebb szövetségese volt, a pápa pedig az eretnekek kiirtását komolyan követelte és ezt a császár meg is igérte, ha igéretét nem teljesiti, a római pápa Német- és Magyarországba ellene zúdithatta volna a catholicus papságot uralma legerősebb oszlopát. Végre a császárnak ki kellett volna irtani a protestansokat, mert a császárság nyugalmas uralomra csak azon esetben számithatott, ha Magyarországot elnémetesiti, a germanisatio elleni legerősebb sziklafalat pedig a calvinista magyarok képezték.

A protestans papság tudta és érezte a vallást és nemzetet egyiránt fenyegető vészt, ennélfogva eltörhetlen összekötő lánczot képezett a magyarság között, szitotta a német gyülöletet, lelkesitette a főurakat és középnemességet, a vármegye uraival összeforrasztotta a szegény nemességet és népet, a városokat szövetkeztette az urakkal, ha a lánczszemből az erőszak néhány szemet kiszakitott, a lelkesedés ujakkal pótolta, a tömegesen elsenyvedt martirok helyett uj rettenthetetlen apostolok támadtak, egy püspök gyürüje többet ért az összes apostolok összes vagyonánál, de e koldusok büszkébbek voltak a császárnál, a nyomorultak éheztek és fáztak, de a császár összes kincse sem vehette volna meg, és számos hóhérai élve egyiket sem némithatták el, a kardot ugyan a közép-osztály képezte, a harcztért azonban a protestáns papok készitették elő. A megye kerületi gyülések nemcsak az egyház ügyeit tárgyalták, de megbeszélték ott titokban a politikai helyzetet is, nem egyházi gyülések, de szövetkezési gyüldék voltak ezek, a protestáns papság templomban az Isten igéjét hirdette, magán körben azonban a függetlenség mellett izgatott.

567. Miksa, mi fegyverrel nem sikerült, tollal kisérlette meg, az országgyüléshez, melyet ez évben Pozsonyban összehívtt, német leiratot küldött, ezen törvény- és esküsértést, a nemzet gőgös lenézését, az országgyülés általános felháborodással fogadta és visszaküldte, sérelmeit száz iven feiküldte és orvoslását követelte, 100 ivre sok fér, ez mutatja, hányszor játszotta ki a két király az ország törvényeit, az országgyülés férfias fellépése hatott a királyra, a sérelmeket ugyan nem orvosolta, de németesitési vágyait mérsékelte, a germanisatio ezentul a vám- és kincstári hivatalokra szoritkozott, a király a protestánsoknak is békét hagyott valószinüleg azért, mert sem Fülöp spanyol királytul, sem a római pápátul kellő pénzsegélyt nem nyert, a császári kincstár pedig örökös apályban szenvedett, ennélfogva támadás esetére, elegendő erővel nem birt volna, az elégületlenek legyőzésére.

568-ban Miksa Selim császárral szégyenletes békét kötott 30,000 arany évi adófizetésre kötelezte magát, a hatalmas német császár tehát egy sorozatba jutott János királyi elődével. János Zsigmondot Erdély, Kraszna, Külső-Szolnok, Mármaros fejedelmének ismerte el. A német leirat, a gyáva béke, Miksa legerősebb hiveit is lehűtötte. 571-ben János Zsigmond a gyenge erdélyi fejedelem meghalt, Forgách következőleg jellemezte: „higeszü, tudatlan, iszákos, képességnélküli, csekély emlékező tehetségü, itélőtehetségnélküli gyermekes beszédü, testében, lelkében nyomoru ember volt.“ Miksa király önkényes uralmát folytatta, a német vár- és csapatparancsnokok és zsoldosok nyiltan osztálykülönbség nélkül teljes békében raboltak, a vámokat felemelte, a borra nagy adót vetett, sok ügyekben német canczelláriája által intézkedett, a török rablásokat nem tudta megakadályozni, a németét elnézte, a függetlenségi párt

a német uralomtul menekülni akart, az elégületlenek élére Dobó István, Balassa és Bocskay István állottak, -- a császári kormány azonban a három fő ur szándékárul értesült, Bocskay István Erdélybe menekült. 571 májusban Báthory Istvánt fejedelmöknek választották, a nagytehetségü férfiu sokat tehetett volna hazájáért, ha a balvégzet rövid időn a lengyel trónra nem emeli. 573. Horvátországban pártlázadás ütött ki, az urak azonban csakhamar elnyomták. 572-ben Rudolf fia trónöröklése biztositásául gondoskodott, az elégületlenek kisérlete mult évben meghiusulván, a függetlenségi párt bátorsága meggyengült, és a kellően előkészitett pozsonyi országgyülés Rudolfot királynak választotta és koronázta, ki is szokás szerint mindent megigért és mindenre megesküdött. 574. Békésy Gáspár, János Zsigmond nyomorult kegyencze, Miksát ügyének megnyerve, Báthory Istvánt az erdélyi fejedelemségbül le akarta tenni, Miksa seregével Báthoryt megtámadta, Báthory azonban csufosan leverte, a török basák a Kekkői, Dévényi, Somoskői, Zrini, Buzini, Cruczinai, Staticzai várakat elfoglalták; sokkal üdvösebb lett volna, ha Miksa az erdélyi kaland helyett, seregét a meglévő terület védelmére a rakonczátlan rabló basák megfékezésére fordította volna, — mig a bizonytalan után kapkodott, a bizonyost elvesztette, Kekkő és Zrin elvesztésével azonban Miksa nem sokat gondolt, mert Zrin a derék Zrinyiek Kékkő, a kalandos Balassavára volt. 576. Báthory István Lengyelország királyává választatott, nevét a lengyeleknél megörökitette, hazájárul azonban egészen elfelejtkezett. Miksa ez év október 12-én meghalt.

I.

Miksa uralma és törvényei.

Miksa atyja önkényes, germanisaló rendszerét követte, — csakis a vallásügyekben volt türelmes, az országgyüléseken azonban szabadabb, önérzetesebb szellem kezdett uralkodni, a protestansok iskolájában felnőtt uj nemzedék férfiasabban követelte a bitorlás megszüntetését. Miksa király 567-ben német leiratot küldött az országgyüléshez, mit is a rendek felháborodva küldtek vissza és az ország sérelmeit 101 iven terjesztették fel a királyhoz. 7 országgyülés tartatott 566, 567, 569, 572, 574, 575, 578, melyeken következő törvények hozattak. (Miksa egész uralma alatt.)

566. Pozsony. 4. Két forint adó ajánltatik, a török hódoltságiak felét fizetik, azok azonban, kiket mult évben a Tiszán innen és túl és Slavoniában a törökök és császáriak tökéletesen elpusztitottak, felégettek, semmi adót sem fizetnek.

6. Miután a királyi adó-összeirók az adó-összeirásnál önkényesen szemtelenül jártak el, őfelsége a rónokokat a törvény szerinti összeirásra utasitsa, rónokoknak megyeiek neveztessenek.

16. A kapitányok élelmi szereket ne raboljanak, a parasztokat ingyen munkára ne kényszeritsék, a munka és élelem árát fizessék ki.

18. A felkelés, a rendes lovasság, a belvámokrúl a régi törvények megujittatnak.

25. A törvénykezés királyi parancsok által ne akadályoztassék, a többi törvények a perrend és foglalásrúl szólnak.

567: 3—15. két forint adó, a kamara-nyereség betudásával ajánltatik, a török, tatár és királyi seregek által elpusztitottak adót nem fizetnek. Az alispánynak évenkint a kincstárbúl 12 frt, a szolgabirónak 4, jegyzőnek 1—2 forint fizettessék, minden királyi rónokhoz a megye által egy nemes választatik, ki hasonlag összeirási ivet készit és két forint egy egész házhelyre iratik ki. Az év eltelvén, kincstári nyereség fizettessék adó helyett. A végvárakra 12 ingyen nap rendeltetik.

39. Az országgyülésen időzők birtokait megtámadók mint hűtlenek büntettessenek.

40. A nemesek és ország szabadságai tiszteltessenek a király a német cancellária által ne rendelkezzék.

43. A német és cseh pénzekkel egyenlő értékü pénz veressék.

16. A 559. ótai adóhátralék az alispányok által hajtassék be.

38. Minden földesur termett vagy vett borát kiméretheti. A felvidéken eddig a királyi igazgatók által önkényesen minden hordó borra kivetett 6 f. adó eltörültetik. Kérik a szabad borkivitelt.

A többi törvények a törvényszékek a perrendről rendelkeznek.

569. 6. 7. Az elmult évre beszámittatik 20 denar kamara-nyereség, a jelen és jövő évre házhelyenkint 4 f. 80, a házhelyeket a szolgabiró és esküdt a királyi rónokkal ujonan irják össze.

38. A király a köz-, a magánjogi és igazságügyekrül magyar tanácsa, a pénzügyekrül kincstára, a hadügyekrül hadi tanácsa által fog intézkedni, bárhova utazik, két magyar taná-

csost visz magával, a kincstárhoz 2, a hadi tanácsba 2, magyar tolmácsot nevez ezek egyike az illető tanácsokba jelen lesz.

572. Rudolfnak a Rendek a magyar korona elfogadását alázatosan köszönik, koronázásra uj országgyülést tüznek ki.

A jelen és jövő évre házhelyenkint 2 forint adó ajánltatik. Rudolf szeptember 25-én királylyá koronáztatott.

574. Két évre évenkint 2 forint adó ajánltatik. A helytartó a királyt a törvényszéknél helyettesiti. A szokásos ingyen munka, a régen szabályozott nemesi katonaság a végvárak és török támadások ellen megujittatik.

575. Adó védelmi tekintetben a régibb törvények ismételtetnek.

578. Adóba két évre évenkint 2 forint ajánltatik.

8. A védelmi és munka kötelezettségek ismételtetnek, az illetékes állandó lovasságot nem tartó nemesek birtokvesztéssel büntessenek.

Miksa országgyülésein a hang erősebb volt, lényegileg azonban a kormányzat nem változott, a király az ország törvényeit folytonosan tiporta, a rendek keservesen panaszkodtak, tiltakoztak, a jogfeladás terén azonban folytonosan előrehaladtak.

Az országgyülések évenkint nem tartattak meg, 68-, 70-, 71-, 73-, 76-, 77-ben nem volt országgyülés.

A kétforintos adó rendessé vált, 72-, 74-, 78-ban az adó két évre szavaztatott meg, ezáltal az ország az országgyülések évenkénti megtartásának egyedüli biztositékárul lemondott.

Az adó összeirása törvényeink szerint eddig csakis a megyei küldöttek közreműködésével eszközöltethetett, az 566. tcz. 6. §-a szerint azonban, már a királyi rónokok egyedül önkényesen jártak el, ezt az 567. tcz. 4. §-a megváltoztatta, a multért azonban a sértett feleket nem kárpótolta.

Az országot megrontó adónemek hozattak be és alkalmaztattak. A szarvasmarha terhes kiviteli vámját fenntartották, egy hordó borra 6 frt fogyasztási adót vetettek, ezt ugyan ezen törvény eltörülte, de hosszas fennmaradása az országgyülések léha türelmét és akaratát fényesen bizonyitják.

Eltiltatott a bor kivitele, ez sulyos anyagi csapás volt, mert a bor ez időben Miksa Magyarországának legerősebb anyagi forrását képezte, eltiltatott pedig azért, hogy az örökös tartományok olcsóbb bort élvezhessenek, és egy gazdag magyar kereskedelmi ág megszünjék. A borkivitel eltiltása az ország közjogát sértette meg, mert a vámok meghatározása közös királyi és országgyülési jog volt, ennélfogva a király a bor kivitelét országgyülésen kivül nem tilthatta el, az 567. országgyülés ezen törvénytelenségnek törvény általi eltörlése helyett a király a tilálom megszüntetésére megkérte, a kérelmezés által az országgyülés, a király rendelkezési jogát hallgatag elösmert, egy erős országjogot adott fel.

Az ország önállását részben a pénz és hadügyekben feladta, a 869. tcz. 38 §., mely megengedi, hogy a király a pénzügyekben a bécsi kamara, a hadügyekben a bécsi haditanács által rendelkezhessen, ezáltal az ország legfőbb állami jogairul lemondván, tartománya sülyedt. Az ezen törvényben megalapitott tolmácsi állás, inkább gúny, mint kárpótlás, mert a tolmács a tanácskozásoknál szavazattal nem birt, a tárgyalás és vitához nem szólhatott, az ügyekre tehát kedvező befolyást nem gyakorolhatott.

II. FEJEZET.

A nemzet ébredése. — Rudolf a koronát magával viszi, Prágába teszi lakását. 576. — Török fegyvernyugvás 1580. — Az országgyülés az adót megtagadja. — Fegyvernyugvás és csatározások. 593. — Török háboru. 595. — Báthory Zsigmond Rudolf fenhatóságát elismeri. — A török nagyvezért megverik. — Eger bukása. — Keresztesi vereség. — Báthory Zsigmond Erdélyt elcseréli. — Mihály vajda Erdélyt elfoglalja. — Basta leveri és kikergeti. — Báthory Zsigmond Oláhországból kergeti ki. — Báthory Zsigmondot fejedelemnek választják. — Basta és Mihály Erdélyt meghóditják. — Illésházy pere és szökése. — Basta Erdélyben kegyetlenkedik. — Szerencsétlen török hadjárat. — Bocskay menekül és támad. — Rudolf törvényei. — Debrecenyit mint hazaárulót elitélik.

II.

Rudolf uralma, törvényei és bukása. A nemzet ébredése.

Miksa halála az ország ügyein nem változtatott. Rudolf apja és nagyapja nyomdokait követte, sőt még a koronát is — a nemzet babonás tisztelete tárgyát — magával vitte Prágába, hová lakását áthelyezte. A törökkeli kisebb mérvü harczok folytonosan tartottak. Rudolf sem több, sem kevesebb igazságtalanságot, — sem nagyobb nyomást nem követett el, sem az országot gyávábban nem védelmezte, mint elődei. Az elégedetlenség azonban már erősebben, határozottabban nyilatkozott, mert uj, műveltebb, függetlenebb nemzedék növekedett fel, az uj nemzedék belátta a Habsburg-ház kényuralmi germanizáló czélzatát és a tapasztalat megtanitotta, hogy a Habsburgoktúl békés uton az elrablott jogokat visszaszerezni nem lehet. A tett emberei támaszkodhattak nemcsak a törökök de az erdélyi fejedelmekre, a tányérnyaló osztrák párt meggyengült, mert a rablásban velök a németek erősen versenyeztek, nekik tehát az eddiginél kisebb koncz jutott, támogatásokat az állandó hadsereg pótolta, értékök ennélfogva sülyedt, a prágai kormány már ingyen hűséget követelt. A reformatio az országban igen elterjedt, a reformatió a Habsburg-házat a jog, szabadság emberiség ellenségének tekintette, a talaj belseje már morgott, a morgás még hallható, az ingás érezhető nem volt, a

felszin nyugodtnak látszott, a különbség az országgyüléseken a férfiasabbb hang a sérelmek orvoslatának erélyesebb sürgetésében nyilvánult. A függetlenségi párt hosszu évekig türt, a sérelmek orvoslását erősen sürgette, a tett terére csakis akkor lépett, midőn az ország sérelmeinek orvoslása nemcsak visszautasittatott, de még ujabb erőszakkal tetéztetett.

576. Deczemberben. Rudolf 8 évi fegyverszünetet kötött, a basák azonban a fegyverszünet daczára a támadásokat folytatták. 1580. Az országgyülés az adót megtagadja. 581. Erdély rendei a gyermek Bátory Zsigmondot fejedelemnek választják. 583. A törökkeli fegyvernyugvás ujabban 8 évre meghosszabbittatott. 586—7. A törökkel a csatározások változó szerencsével folytattatnak. 592. A törökkel 8 évi fegyverszünet köttetett, Bátory Zsigmond Erdélyben kegyetlenkedett. 593. Murád Sultán, a fegyvernyugvást felmondta, Nagyvezére, Veszprémet, Palotát, Győrt elfoglalta, a magyarok Teufenbach és Pálfy Miklós vezénylete alatt Rimaszombatot, Dévényt, Füleket, Kékkőt, Bujakot, Sz ecsényt, Hollókőt, Drégelyt, Palánkot elfoglalták, vagy is két elveszett megye helyett hármat hóditottak vissza. 594. Nógrádot, Csurgót, Berzenczét visszafoglalták 595. Báthory Zsigmond Rudolf fenhatóságát elösmeri, Erdély jelesebbjeit, kik a hódolást ellenezték — ezek közt rokonát, Báthory Boldizsárt lefejezteti. Nőül Mária Crisztierna osztrák herczegnőt kapta, a török ellen a moldvai és havasalföldi vajdákkal szövetkezett, a szövetségesek a törököt többször legyőzték. Világosvárt, Jenőt, Lippát Báthory hadai elfoglalták, a szövetség a nagyvezért megverte. 599. Rudolf 60,000 hadserege Párkányt, Esztergomot, Visegrádot elfoglalta. 595. A magyarok Babocsát és három horvát várat foglaltak vissza. 596, október 13. Eger várát gyáván feladták. Keresztesnél a magyar erdélyi

sereg csatát veszt. 597. Báthory Zsigmond Rudolfnak Erdélyt a Ratibori és Oppelni herczegségekért és 50,000 tallérért elcseréli. 598. Tatát, Győrt, Palotát, Veszprémet visszafoglalták. A könnyelmü Báthory Zsigmondot Erdélybe Báthory Endre követte, de csakhamar Mihály vajda által legyőzetett és a csatában elesett. Mihály vajda Rudolfnak hű szolgálatát felajánlotta, — Rudolf azonban magának óhajtva Erdélyt, Mihály hódolatát hidegen fogadta. Mihály rabolt és kegyetlenkedett, a székelyekkel kaczérkodott, az oláh-parasztokat ingerelte az urak és szászok ellen. 1600. Basta az erdélyi elégületlenekkel szövetkezve, Mihályt megverte, ez időben támadta meg Mihályt saját tartományában lengyel seregekkel Báthory Zsigmond, általa is legyőzetett és Bécsbe menekült. — Báthory Zsigmondot az erdélyi rendek feltartva halála esetére a fejedelemválasztási jogot, ismét fejedelemnek választották. Basta megszökött, az osztrákpártiakat elzárták. 601. Rudolf Mihályt kegyeibe fogadja, Bastával az erdélyieket legyőzik, a két vadállat a konczon összeveszett, a furfangos olasz a ravasz oláht orgyilkosokkal leszuratta, Basta az osztrák rendszer valódi képviselője, a helyzet ura lett, egyenlően rabolta a városokat és falvakat, a templomokat, az urakat és parasztokat. — 602. Báthory a fejedelemségrül véglegesen lemondott. A fenntebbi három év a török ellenében szerencsétlen volt, 600-ban elveszett Kanizsa, Babocsa, Siklós. 601. A Mátyás főherczeg által vezényelt sereg dicstelenül szétoszlott. 602. Illésházy István perbe fogatott 603. Székely Mózest Erdély fejedelmének fogadja, Radul oláh-vajda legyőzi. Basta a kormányt átveszi, Rudolf a fejedelemség kormányzatát 10 tagu, nagyrészt idegenekből álló tanácsra bizta. — Illésházy István Rudolf elfogatási szándékárul értesülvén, Lengyelországba menekült, saját és neje 1 millió

tallérre becsült birtokai a császári kincstár által elkoboztattak.

Illésházyt 4 nagy bűn terhelte, magyar volt, jó hazafi, gazdag és evangelikus. — Illésházy üldözése előjátéka volt a protestánsok üldözésének. Kassán 1604. elvették a protestánsoktul a főtemplomot, az eretnek várostul 20 falut; a vallásüldözést, templom-foglalást az egész országban gyakorolták. Belgioso osztrák hős, kassai tábornok kedvet kapott a gazdag Bocskay István kincseire, Bocskayt Belgioso kassai főkapitány maga elé idézte. Bocskay ki a császári udvarnál három évig időzött, ösmerte az osztrák rendszert, tudta igen jól, hogy az osztrák katonai biróságtul az ut csakis a vérpad vagy kinos rabságra vezet, saját életének és a hazának megmentésére kitüzte a forradalom zászlóját.

Rudolf 576-tul 604-ig tizenöt országgyülést tartott 578, 82, 83, 88, 93, 5, 6, 7, 8, 9, 600, 1, 2, 3, 4.

578. 1. Két évre minden házhelytül helyenkint 2 frt adó ajánltatik egy évre.

5. A végvárak kapitányai, különösen a kanizsai, a szomszédos urak birtokait elszedték és katonáik közt felosztották, ezen visszaélés ezennel beszüntettetik, a katonák féktelensége eltiltatik.

4. Főispán nem létében a megyék minden ügyeikről intézkedjenek.

8—14. 27. A felkelés a nemesekrűl, az állandó katonaságrul, a vármunkákrul az előbbi törvények ismételtetnek.

1582. 1. Két évre évenkint minden egész házhelytül 2 forint adó ajánltatik.

3, 4, 5. A királyi törvényszékhez 3 pap és 3 nemes választatik.

583. 1. A szokott adó 2 évre megajánltatik.

588. 3, 4, 9. A magyar tanács hatásköre állittassék helyre, a király és főherczeg mellett elég számu tanácsosok legyenek, kikkel a magyar ügyeket tárgyalhassák.

11. A király az ország szabadságait tartsa fel.

12. Egy évre 1 házhelytül 2 frt adót ajánlanak, Erneszt főherczegnek 40 denárt.

48. Végre nemzetes Debrecenyi György altárnok-mester, királyi tanácsos, őfelsége mindkét rendü országos tanácsosait az országgyülésen szóval és őfenségének beadott iratban ismeretlen okbul vakmerően és szemtelenül megtámadta, a tanácsos urakat összeesküvőknek, lázadóknak, az országgyülés szabadsága megsértőinek mondta, ezáltal becsületöket, tekintélyeket, jó neveket megsértette, az országgyülés tanácskozását, a közügyek tárgyalását félbeszakitotta.

Postremo quia egregius Georgius Debreczenyi, alias vice Magister Tavernicorum Regalium et juratus assessor Sedis Judiciariae suae Majestatis, durantibus hisce generalibus Regni comitiis, nescitur unde motus, quave temerita is audacia, et insolentia ductus; non habita ratione salvi conductus, neque contentus eo, quod paucis ante diebus, in publica congregatione ipsorum regnicolarum, universos utriusque ordinis Consiliarios suae Majestatis, publice injuriosis et illicitis verbis affecerat; eosdem vero ikrata, in supplici etiam quodam suo libello, dicto Serenissime archiduci, exhibito, Conspiratores ac tumultuarios publicaeque fidei, et salvi conductus turbatores et violatores appelare et nominare et per hoc, honorem, aestimationem, ac auctoritatem ipsorum maxime laedere; consultationemque et tractationem publici boni interrumpere veritus non fuit.

1. A karok és rendek ezen ügyet komolyan tárgyalván és

megfontolván, Debreczenyi György nyilatkozatát közakarattal rágalomnak ösmerték, ezen szemtelen, vakmerő, hamis vádak alól a tanácsos urakat ezennel felmentik.

1. Ideo status et ordines praehabita matura eorum intra sese deliberatione, uno eodemque consensu praescriptos Dominos Consiliarios, a praescripta diffamatione dehonestatione, per dictum Georgium Debreczenyi tam ore tenus quam scripto modo praemisso, ausu temerario facta, tamquam falsa iniqua immunes, liberos, et modis omnibus absolutos sese comperientes.

2. Ezen törvénynél fogva Debreczenyi Györgyöt a tanácsos urak igazságtalan rágalmazását az országgyülés szabadsága és közbéke megsértésért hűtlennek nyilatkoztatják, mint hűtlent, fej-, birtok-, ingóságai és birtokjogai elvesztésére itélik, birtokainak a királyi ügyész általi elkobzását elrendelik.

2. Decernunt ac praesaenti articulo constituunt, eumdem Georgium Debreczenyi, propter praefatam et cum Dominorum Consilliariorum sub praesenti Diae inique factam deffanationem, nec non salvi conductus violationem et pacis fideique publicae turbationem: in notam perpetuae infidelitatis amissione scilicet Capitis ac proprietatis et perpetuitatis universorum bonorum et jurium suorum possesionariorum, se reumque mobilium, quarumlibet Fisco Regio aplicandorum ubivis, et in quibus cunque Comitatibus intra ambitum Regni hujus Hungariae et partium subjectarum, existentium et habitarum incurisse.

593. 3. Minden házhelytül 1 évre uj összeirás szerint 3 forint.

7. A megye az adó-összeirásra 1 számvevőt és 1 nemest választ.

22. Debreczenyinek kérelmére büntetése elengedtetik.

A Báthory Zsigmonddali béke beczikkelyeztetik.

595. Ezévre a jobbágyok házhelyenkint 9, a nemesek sajátjokbúl 1 jobbágy-házhely után, 6 forint fizettessék.

A jobbágyok részérül házhelyenkint 9 forint, a nemesek részérül 9 frt adó ajánltatik.

596. 5, 6. Az adót a királyi rónok és egy megyei választott kiküldött irják össze.

7. A király megjelenése esetében személyes felkelés rendeltetik.

19. A királyi városok szabadságai tiszteltessenek.

38. Szabad borkivitel engedélyeztetik ez évre.

60. A lengyel szövetség tárgyalására megválasztatnak: Illésházy István, Istvánfi Miklós, Révay Ferencz, Forgách Simon, Jós János, Naprágyi Demeter, ezek közöl válaszszon őfelsége.

597. 2. Minden 10 házhely után (nyomda-hiba) 3 lovas és 3 gyalog állittassék, fele az urak, fele a jobbágyok költségén.

4. A megye zászlója alá minden megyének külön zászlója és kapitánya legyen, az illetőséget ki nem állitó az alispán által háromszorosan büntettessék.

11. A mult évi adórul számoltassanak meg a rónokok, alispánok, adószedők, küldöttek, szolgabirák, kincstárnokok és főkapitányok és pedig a felvidéken Tökölyi Sebestyén és Zokoli Miklós, Dunán innen a nyitrai püspök, Bakits Miklós és Vizkeleti Tamás, Dunán túl a veszprémi püspök Ivó János, Megyeri Imre által.

27. A magvaszakadtak birtokait a királyi ügyész csak rendes per utján követelheti.

37. A megyén keresztülmenő idegen katonák önkényesen

magokat el nem szállásolhatják, de elhelyezésükre a fő- vagy alispán nevezzen szállásmestereket.

45. Az egyes gyülések komolyan eltiltatnak.

598. 3. Panasz a katonai kihágások ellen.

4. A parasztok minden háztól birtokrai tekintet nélkül 1 forint adót fizessenek egy évre, a gazdagabbak a zselléreket, a szegényebbeket segitsék.

5. Az ur minden háztúl fizet 50 denárt sajátjából, illetőleg jól felfegyverzett lovasokat állitsanak a megye zászlója alá.

19. Az adókezelők számoltassanak meg.

20. A király táborba szállása esetében a nemesek tartoznak birtokvesztés terhe alatt személyesen felkelni.

599. 6. Minden háztul egy évre 2 frt adó ajánltatik, melyből a jobbágy 1 f. 50, az ur 50 denárt fizet.

21. A helytartó tanácsba 3 élelmezési biztos választatik.

22. Ha nagy szükség kivánja, a nemesek minden 4 házhelytül 1 gyalogot.

600. Egy évre házankint a parasztoktul 1 frt, az urak tul $^1/_2$ forint adó szavaztatik meg.

20. Nemes házba katona nem szállásolhat, a parasztot pusztitó, sértő katonát a főkapitány hivatalvesztés terhe alatt köteles megbüntetni, a kárt a katona zsoldjábul kifizetni.

601. 2. Minden háztul 1 f. 50, mibül 50 denárt az urak sajátjokbul fizetnek, ezen nemesi adófizetés azonban a nemesek ősi jogait nem változtatja meg.

9. Ha a király vagy testvére táborba száll, a nemesek kötelesek személyesen felkelni és 20 ház után 1 fegyveres lovast kiállitani.

33, 34. A királyi táblához 6, a helytartói itélőszékhez 12 tag választatik.

602. Minden jobbágyháztul a jobbágyok 1 ½ forintot, 2, 5, a nemesek a személyes felkelés váltságául 50 denárt fizetnek 1 évre. Ezen adót a megyei adószedők szedik be, és átadják az ezen adó kezelésére megválasztott Ujfalusy Jánosnak, Bornemisza Györgynek, Jóo Lászlónak.

603. 3. A mnlt évi adó 1 évre megszavaztatik, kezelésére 3 országos adótárnok választatik.

12. Birtokügyekben az egyszerü panaszrai királyi parancs általi idézések szüntessenek be.

604, 2. A mult évi adó 1 évre megszavaztatik, az adó a királyi kincstárba fog fizettetni.

22. A katholikus egyházat és vallást érdeklő, minden törvények megujittatnak, és miután őfelsége a katholikus vallás virágzását kivánja, a más vallásuak kérelmét meg nem hallgatja, a vallás ügye többé az országgyülésen elő ne hozasson, a nyughatlankodók és ujitók a magyar királyok törvényei szerint büntettessenek.

Rudolf uralma a magyar törvényhozásban válpontot képez, a csuszó alázatosság, az ámitás megszünt, a folytonos jogfeladás helyett az országgyülés a sérelmek orvoslata az országtul elvett jogokért küzd. Általában törvényeink és hadjáratainkon meglátszik, hogy a léha nemesség helyébe, mely összetett kezekkel nézte az ország pusztulását, mely csak duzzogni, az elkobzott jogokért csak panaszkodni tudott mely azon biztos tudatban, hogy a király a táborban sohasem jelenik meg, a személyes felkelést évrül-évre nagy hangon megszavazta, mely a foglalások, rablások ellen szigoru büntetéseket szabott, de azért raboit és foglalt, — egy bátor önérzetes nemzedék lé-

pett, mely a feladott, eltiprott jogokat erélyesen követelte vissza, az országot pénzével és kardjával oltalmazta.

Az országgyülések évenkint nem tartattak meg, 578-tul 80-ig, 88-tul 93-ig nem volt országgyülés.

Adóba az országgyülések 593-ig évenkint házhelyenkint 2 frtot, a 93-iki 3 frtot, a 95-iki már a jobbágyoktul 9, az uraktól 6 frtot, a 96-iki ugy a jobbágyok, mint az uraktól külön 9 frtot szavaztak meg, ezen bőkezüséget az akkori viszonyok okozták. 95-ben Báthory Zsigmond a magyar király fenhatóságát elösmerte, általa az oláh- és moldvaországi vajdák is alávetették magokat Magyarországnak, Erdély fejedelme saját és a vajdák seregeivel a törököt az aldunai tartományokban legyőzte, az országnak jogosult reménye volt a törökök kikergetéséhez, ezen remények nem valósultak a rosz vezénylet miatt.

96. Martiusban is, még kedvezők voltak az esélyek, a nagy áldozatot azonban siker nem koronázta, ez időtől fogva az ország ismét összehuzta erszényét. 98-ban az adórendszer megváltoztatott, már nem házhely, de házra vettetett ki, és pedig minden házra 1 frt, a nemesek pedig jobbágyaik arányába, a megyei katonaság tartására 50 denárt fizettek. Ezen adó, miután ez időben csakis a gazdagabb parasztok laktak külön, a régi házhely-adóhoz arányitva, házhelyenkint uri- és jobbágy-adóba 3 forintot tehetett. Általában az egész összeg csakis a zsellérek adójával tehetett többet, ez azonban igen kevés lehetett, mert a majorsági zsellérek, kik az urak házában laktak, adót nem fizettek. Az urbéri zsellérség, a népesség elszaporodása, a több százados nyomor következtében alakult, később szaporodott, midőn az országban a földművelés nagyobb arányokat öltött, a gyáripar meghonosodott, ennélfogva a kézi munka értékessé

vált, — ez időben a zsellérség leginkább a felvidéki bányászok és a nagy bortermelő helyeken a szőlőkapásokbul állt. 599-tül 600 és 601 kivételével 2 frt házadó ajánltatott, mely $^3/_4$ a jobbágyok, $^1/_4$-ben a nemesekre vettetett, 600 és 601-ben kevesebb volt 50 denárral.

Védelmi tekintetben helyes intézmény volt a megyei katonaság rendezése, a nemes ur egyik főkiváltságát képezte a király személye alatti katonáskodás, ezt megváltoztatni nem lehetett két okbul, mert ha a nemest kötelezik a főkapitány alatt szolgálatra, az osztrák kormány csak azért, hogy a független érzelmü nemességet tönkre tegye, a hazában és hazán kivül a nemességgel folytonosan harczoltatott volna, a függetlenebbeket, gazdagabbakat hadi biróságok által végezteti ki — de másrészrül, miután a török ellen folytonosan védekezni kellett, mert sem a békét, sem a fegyvernyugvást nem tartotta meg, a védelmet szervezni kellett. — Szükséges volt ez a királyi zsoldosok ellensulyozására is; a várúrnak két ellensége volt, a török és német zsoldosok; — a közbirtokosnak és népnek három ellen kellett védekezni, a török és német a várurak ellen, ezek ellen csakis a megye védhette meg a megyei katonaság által, eddig az illető birtokos védelmi illetékét csakis a szemléknél tartozott bemutatni és csakis hadjárat esetében rendeltetett be a megyei választott kapitány alá, az 597. 4, törvény már ezen katonaságot határozottan a megye alispánja alá rendeli, — ezen katonasággal tehát az alispán a megye lakosait, kisebb rablások, foglalások ellen megvédhette.

A kormány felelőssége, visszaállitására is több üdvös törvény hozatott; az adó kezelésének megvizsgálására az 597-iki országgyülés a 11-ik törvényben 6 biztost választott, ezen bizosoknak nemcsak a megyei hatóságok, de a királyi kincstárak

is köteleztettek számolni, — ezen rendelkezést ismételte az 598. 19. törvényczikk. — Rudolf mindkét törvényt megerősitette, miáltal az ország különben is régi törvényeken alapuló jogát ujólag elösmerte. A felelős kormány (ez időben országtanács) helyreállitását rendeli a 588., 3., 9. törvények, nagy alkotmányos vivmány az 588. 48. E törvényben a kormány tanácsosok felelősségét az országgyülés Debreczenyi tanácsos ellen alkalmazta, a büntetésnek ugyan más czimet adott, e czimen azonban nem lett volna elitélhető, mert az országgyülést sem erőszakkal meg nem támadta, sem egyes tagjait meg nem verte, ennélfogva hűtlenségbe csakis mint az ország érdekeit sértő tanácsos marasztaltathatott el. — A felelős országtanácsosok választását feleleveniteite a 601., 33., 34. törvény, e törvény ugyan a tanácsosokat biró czimen választotta meg, a birák azonban az 1498. 7. egyszersmind tanácsosok is voltak, ezen választás tehát a felelős kormányt életbeléptette. - Az országgyülések a nádor-választást és többi sérelmeik orvoslását erélyesen sürgették. Már 82-ben a sérelmeket előlegesen tárgyalták és az adót a sérelmek orvoslásáig meg akarták tagadni és csakis az egyháznagyok, és főurak közbenjárására adták meg, kik Rudolf nevében a sérelmek orvoslását megigérték.

1604. Egy dicső korszak kezdete, Rudolf sem jobb, sem roszabb nem volt őseinél, az ország védelmében sokat fáradozott, egy időben hatalma a Balkánig terjedt, e tekintetben tehát többet tett apja és nagyapjánál, kik a török által mindig megverettek, több törvénytelenséget nem követett el tisztelt apja és nagyapjánál, mig azonban a királyi család szelleme és jelleme nem változott, a nemzet gyökeresen átalakult. A tanulatlan nemes urak helyébe a német egyetemeken kimivelt lovagok léptek, az uj nemzedék nem kesergett, de fegyvert ragadt a török

ellen, a némettűl az önkény megszüntetését követelte. A protestans vallás a tekintélyeket a vallás és politicában letörte, a fejedelmek Isten kegyelmi joga helyett a népjogot állitották fel a nemzet többsége és java protestanssá lett. Az okosak és gondolkozó önérzetes hazafiak a Habsburgok czéljait felösmerték, pirultak az eddigi szolgaságon, meggyőződtek, hogy a szabadságot csak vérrel, a Habsburg-ház legyőzése, esetleg elkergetése által lehet visszaszerezni, ennélfogvà a nemzet a függetlenségi lobogó alatt egyesült, csak kevés szolga és bérencz maradt a császári jezsuita-táborban.

III. FEJEZET.

A protestansok üldözése. — Rudolf örökösül Lipót főherczeget tüzi ki. — Mátyás a protestánsokkal barátkozik. — Bocskay a hajdukat megnyeri. Bastát a király Magyarországba rendeli. — Bocskay győzelme. — A császáriak győznek. — A török Bocskayt segiti. — Basta győz, de télben katonái elhagyák. — 1605. február 21. — Bocskayt Erdély fejedelmévé választják. — 1605. ápr. 17. Szerencsi országgyülés, mely a vallásegyenlőséget kihirdeti. — A Mátyás által januárra kitüzött országgyülésre senki sem jelenik meg. — Radul oláh vajda, Rudolf hive, Erdélyben győz. — Bocskay moldvai segélylyel Radult kikergeti. — A felvidék Bocskaynak hódol. — A törökök és forradalmárok győzelme. — A török sultan Bocskayt magyar királynak teszi. — Mátyás Illésházyt behivja és megnyeri. — Bocskay békefeltételei. — Rudolf részben visszautasitja. — 1606. Ujabb bécsi alkudozás. — A herczegek forradalma. — Martius 21. Rudolf Mátyást magyar kormányzóvá nevezi. — April 23. A főherczegek Rudolfot bárgyunak nyilatkoztatják. — 606. május 12. — Bocskay országgyülés, mely a feltételeket visszautasitja. — Ujabb tárgyalás és a bécsi békekötés. Rudolf a törökkel adófizetés nélkül békét köt. — 606. deczember 29. — Bocskay Kassán meghal. — Mátyás országgyülést tart, min. Rudolf nem jelenik meg. — Rudolf Ferdinandot trónörökösnek jeleli, Forgách primást helytartónak nevezi. — 1608. Mátyás országgyülést tüz ki januárban, Rudolf márcziusra. — Mátyás Illésházyt és a

hajdukat megveszi, a protestansok Mátyáshoz csatlakoznak. — Forgách kudarcza. — Rudolf az országgyülést feloszlatja. — Magyar-osztrák szövetség. — A bécsi békekötés beczikkelyezése. — Naprádi püspök tiltakozik és aláirja. — Rudolf az országgyülés határozatait semmisnek nyilatkoztatja. — Testvéri háboru, béke, Rudolf lemondása. — Rudolf törvényei. — A bécsi békekötés. — Mátyás trónralépte. — Férfias országgyülés. — Illésházy nádorrá választása és halála. — Thurzó György. — Rákóczy, majd Bethlen Erdélyi fejedelemmé választatnak. — A nádor választás módja feletti versengés. — Az osztrák protestansok Magyarországhoz folyamodnak. 1611. — Uj testvérháboru. — Rudolf végleges bukása. 1611. — A török Bethlen Gábort 1612-ben Erdély fejedelmévé teszi. — Forgách erdélyi kudarcza 1610-ben. — 1613. Rudolf halála. — 1613. országgyülés. — Mátyás Linczben Magyar-Osztrák birodalmi gyülést hí össze. — A birodalmi eszmét minden ország elveti. — Bettlenneli béke. — 1616. Pázmán esztergomi érsek lesz. — Pázmán érseksége következményei. — Thurzó halála. — 1618. országgyülés, a catholicus Forgách nádor lesz. — II. Ferdinándot királynak választják. — 1619. Prágai protestans forradalom. — Mátyás halála. — Mátyás törvényei és uralma. — II. Ferdinánd körlevele. — A felsőház megalapitása és következményei.

A nemzeti küzdelem kitörését elősegitette az uralkodó család egyenetlensége. Mátyás főherczeget a nőtlen Rudolf császár és király Austria kormányával és Magyarország ügyei elintézével bizta meg. Mátyás Rudolf legidősebb fivére és igy a nőtlen Rudolf örököse volt, Mátyás azonban csak kevéssel volt Rudolfnál fiatalabb, a természet rendét nem tudta bevárni, a korona után vágyva, bátyja letételét elhatározta, ezt a magyarok és az uralkodó ház megnyerésével reménylte elérhetni, a magyarok iránt előzékeny volt, a sérelmek orvoslásának elmaradását kizárólag bátyjára tolta, a protestansok iránt rokonszenvet szinlelt, a korona elleni mozgalmakra szemet hunyt, czéljaira megnyerte a hatalmas számüzött Illésházyt. Rudolf Mátyás czélzatait sejtette, bizalmatlan lett családja iránt, a buzgó catholicusok karjai közé vetette magát, Magyarországba a protestansok üldözését elrendelte, hogy családját megszakitsa örökösül a tróntúl távol álló Lipót főherczeget tüzte ki, ez a fenyegető válságot megérlelte.

Az elégületlenség egész az erdélyi havasokig elterjedt, Erdélyben Basta kormányzó tábornok érezteté vasmarkát és hosszu ujjait. Az elégületlenséget titkosan élesztette és szervezte Bocskay István, ugy hogy midőn az ellentállás zászlóját kitüzte, hatalmas csapatok csatlakoztak hozzá, ha a felkelés előre szervezve nincs, hatalmas háderőrül nem rendelkezett volna, Bocskay a legkitünőbb magyarok egyike, mint hadvezér

és diplomata, az erdélyi fejedelemségre régóta vágyott, ezt osztrák-magyar fensőség alatt óhajtotta elérni, mint Báthory Zsigmond főtanácsosa a török párt híveit lefejeztette, Báthory Zsigmond leköszönését is nagyrészben ő eszközölte ki. Rudolf azonban másképen gondolkozott. Rudolf Erdélynek birtokát biztosabbnak tartotta Basta tábornok, mint Bocskay fejedelem alatt, Bocskaynak 3 évi prágai udvaronczkodása alatt sem sikerült Rudolfot az el lenkezőrül meggyőzni. Az osztrák barátbúl szabadsághős, a törökök szövetségese, a felkelők vezére lett és mint a szabadság első harczosa, halhatatlan nevet vivott ki. A vallási rajongás a reformatus és lutheránusoknál ez időben igen ki volt fejlődve, maga Bocskay István a ravasz diplomata, ki különben a rajongást nem ismerte, buzgó reformatus volt. A nemes urak, a kényuralom, a nagy adó, a pénzbüntetések, birtok-kobzások a rablások ellen ugyan már kardjaikat csörtetve tiltakoztak, kardjaikat azonban csakis azután vonták ki, midőn templomaikat elfoglalták.

1604. Basta Erdélyből kihivatott és Esztergomot a török ostrom alul oktoberben felmentette. Homonnay Bálint az éjszakkeleti megyék főkapitánya az engedelmességet nyiltan felmondta. Bocskay István Debreczenbe vonult, a Belgioso seregében szolgáló hajdukat megnyerte, ezek, midőn Belgioso Bocskay ellen indult, october 14-én, Bocskay kis hadához csatlakoztak, a német sereg egy részét szétverték. Belgioso 10,000 emberével Nagyváradra vonult a mozgalom azonban az egész Tisza-vidéken nemes és paraszt közt kiütött, Belgioso megijedve seregének egy részét Erdélybe küldve, Kassa felé vonult, a feltámadt kassaiak azonban nem fogadták be, Kassa elől Szepesváraljára hátrált. Bocskay seregét Debreczenben szervezte és 23. októberben már Kassán ütötte fel táborát, a nemesség

Bocskayhoz kész fegyveresekkel csatlakozott, a nép támadta, háborgatta az osztrák visszavonuló sereget. A nép felkelését, a nemesek gyors csatlakozását tekintve, a Bocskay-támadást rögtönözöttnek tekinteni nem lehet, ugy látszik, hogy Bocskay a felkelést titokban már előre rendezte. Bocskay innen a nemzethez kiáltványt bocsátott, melyben a nemzetet a szabadság és vallás védelmére hivja fel. Basta Bocskay seregének egy részét 14-ben megverte, Bocskay a nagyvezérrel szövetségre lépett, és novemberben már török hadak által támogattatott, de Basta Boldvánál megverte. — Bocskay téli szállásra Kassára, Basta Eperjesre vonult, innen Lőcsén által Pozsonyba huzódott s katonái egyharmada, a zsoldot nem fizetvén, elhagyta. Február 21-én Bocskay Erdély fejedelmének választatott, ápril 17-ére Szerencsre Rákóczy Zsigmond várába országgyülést hitt össze, a szerencsi gyülés a lutheránus, kálvinista, katholikus vallások egyenjoguságát kimondta, Bocskayt Magyarország és Erdély fejedelmének választotta. Ezen gyülést megelőzőleg a látszat megtartása végett Mátyás Pozsonyban 1605. január 7-re országgyűlést hitt össze, ezen azonban a Rendek nem jelentek meg, — elmaradtak Mátyás kevés hivei, mert Mátyás már ekkor Rudolf letételét elhatározta, nem jelentek meg a függetlenség hivei, vagyis az ország kiváló nagy többsége, mert ezek nagyrésze önálló magyar királyt óhajtott, egy része kizárólag Mátyással kivánt alkudozni, de csakis akkor, midőn a párt teljesen tömörült. A béke feltételeit, az alkotmány biztositékait az elgyengült osztrák ház meg nem tagadhatta, az országgyülés a jelenlevők csekély száma miatt nem tartathatott meg. A helytartó-tanács saját szakállára egyezkedni akart Bocskayval, miután azonban Rudolf által meghatalmazva nem voltak, visszautasittattak.

Bocskay erdélyi helytartónak Gyulafyt nevezte, Radul oláhvajda, Bocskay hadvezérét Gyulafyt megverte, Erdély megmentésére Bocskay személyesen ment Erdélybe, török és moldvai segélylyel Radul seregét tönkreverte, kormányzónak Rákóczy Zsigmondot nevezte. Vezérei ezalatt Magyarország nagy részét meghóditották, a felvidék Eperjes és a szepesi városok, a tiszai vidékek Nagyvárad kivételével Bocskayt uralták. Esztergomot a török, Érsekujvárt Bocskay foglalta el. — Rudolf parányi hada zsold hiánya miatt naponta szökdösött Mátyás főherczeg álczáját kezdé szellőztetni, mindenekelőtt a Krakkóban időző számüzött hivét, az ügyes gazdag ravasz Illésházy Istvánt hazahivta, az alku és embervásárral megbizta, — október 28-dikán vette át Bocskay a török-szultán általi királylyá nevezését Sáraspatakon, — november 11-én Budán a török nagyvezérnél tisztelgett. Ebéd után a nagyvezér megkoronázta Bocskayt, kezébe zászlót és buzogányt adott, a magyarokat hűségre intette. Bocskay ez alkalommal igen eszélyesen következőleg nyilatkozott: a koronát elfogadom mint ajándékot, tanuul hivlak benneteket (tanácsosait, hiveit), hogy a korona elfogadása által nem akarom a rendek jogait, az ország szabadságát megsérteni, melynek védelméie fegyvert fogtam. A nagyvezér 10 évre az ország adóját elengedte. Bocskay Lippa átadását igérte meg. — Bocskay a törökben nem bizott, vele általában nem rokonszenvezett, midőn Budára ment a haza ügyét öcscse és főembere Homonnay Bálintnak szivére kötötte, ha a megbizhatlan török letartóztatná, vagy leöletné, a szabadságért nem rajongott, de hű protestáns alkotmányos magyar volt, — öreg gyermektelen lévén, bár a nemzet által királynak választatott, és a török is megerősitette, ösmerve a nehézségeket, a magyar korona után nem vágyott, csakis az erdélyi fejedelemség eszközének tekintette.

Bocskay saját és az ország követeléseit Rudolf elé terjesztette. Következők követeltettek:

1. A katholikus, református felekezetek egyenlő szabadsággal birjanak, az 1604., 22. törültessék el.

2. A törökkel Bocskay közbenjárásával béke köttessék.

3. Választassék nádor.

4. A korona az országban őriztessék.

5. A kamara törültessék el, Szuhay István egri püspök és kamara-elnök számüzessék. — Migazzi nagyváradi püspök volt kamara-elnök, fogságban marad.

6. A főpapság száma szállittassék le, megyenélküli püspökök semmi hivatalt ne viselhessenek.

7. A főpapok világi ügyekbe ne avatkozzanak.

8. A jezsuiták számüzessenek, az adományokbul ezen záradék „az egyházjogának épentartásával“ hagyassék ki.

9. Hivatalókat csak magyarok, a hónfiusitottnak csak unokái viselhessenek.

10. A véghelyek a magyar országtanácstul függjenek, az országtanács tagjai csak magyarok lehetnek.

11. A király távollétében az országgyülést a nádor vezeti.

12. A felségsértéssel vádoltak ügyei törvényeink szerint intéztessenek; Illésházy és a többieknek javaik adassanak vissza.

13. Teljes amnestia.

14. Bocskay adományai jogérvényesek.

15. Az összes sérelmek orvosoltassanak.

16. Bocskay Erdély fejedelmének ismertessék.

17. A tiszai részek Bocskay fejedelemségéhez csatoltassanak.

18. A béke megkötésekor Bocskay hadai számára 2 hónapi zsold fizettessék, jövőre ha Bocskay a török által megtámadtatik, a király által támogattassék. — Az ország ügyei

megvitatása, és Rudolf válasza tárgyalására Bocskay Korponára országgyülést hitt össze, Rudolf a helyzetet nem ösmerte, válasza ennélfogva nem volt kielégitő.

Megtagadta a koronának az országba hozatalát, a kamarák eltörlését, az elkobzott birtokok visszaadását, a tiszai részek Erdélyhez csatolását, a Bocskay adományai megerősitését, a főpapokat a világi ügyekbeni részvéttül eltiltó pontot, megigérte a szabad vallás gyakorlatát, az országgyüléshez utasitotta a főpapok hivatalbuli kizárását, a nádor-választást, a jezsuiták számüzetését, elfogadta a véghelyeknek az országtanács alá rendelését, a felségsértési ügyekben a törvényes eljárást, bocsánatot igért a kegyelemkérőknek, megajánlotta a sérelmeknek a királyi hatalom csorbitása nélküli orvoslatát, a jövő országgyülésen, Bocskay erdélyi fejedelemségét elfogadta, de csak élethossziglan azon kikötéssel, hogy Bocskay hűséget esküdjön, adót fizessen, az erdélyiek az országgyülésre rendesen követeket küldjenek. Ezen válasz a nemzetet kétségkivül nem elégithette ki, de tekintve azt, hogy a diplomaticai alkudozások természete a zsidó-alkuk természetével birnak, vagyis mindenik fél eleinte kevesebbet igér, Rudolf ajánlata nem volt visszataszitó, — mert elvben a sérelmek orvoslását megigérte, Bocskay fejedelemségét elfogadta, az amnestiát megajánlotta, — a nádor-választás, a főpapoknak a hivatalokbuli kizárása, a jezsuiták kiüzésének, az országgyülés elé utasitása nem volt jogsértés, mert ezek csakugyan az országgyülés jogköréhez tartoztak. Ha Mátyás főherczeg háttérben nincs, a béke Rudolf és Bocskay közt létesülhetett volna, kivált ha Bocskaynak Erdély fejedelemsége és a tiszai részek, miknek már ugyis birtokában volt, megigértetnek; miután azonban Bocskay ki nem elégittetett, Mátyás az elégületlenséget kéz alatt szitotta, a korpo-

nai országgyülés a Bocskay által előterjesztett pontokhoz szorosan ragaszkodott, felszólitották Mátyás főherczeget a királynáli közbenjárásra, követeket küldtek a lengyel- és a németbirodalmi Rendekhez, a titkos alkudozásokat Illésházy István vezette. Az alkudozás 1606. január 7-én Bécsben megkezdődött. — Mátyás főherczeg megbizottjai a Rudolf által elfoglalt álláspontón maradtak három uj pont kivételével és pedig XI. p. Mátyás Rudolf távollétében teljhatalmu kormányzóvá neveztessék, -- XVI. Bocskay Erdélyen kivül Magyarországban birja mindazt, mit Báthory Zsigmond birt. Ezen szerződést Csehország, Ausztria, Morva, Szilézia rendei és Ferdinánd főherczeg Stiria rendei helyett biztositják. Magyarország rendei ünnepélyesen megigérik, hogy szabadságaik épen fenntartatván, ezentúl sem maguk gyüléseket nem tartanak, sem fel nem lázadnak.

Mátyás főherczeget a vak Rudolf márczius 21-én Magyarország teljhatalmu kormányzójává nevezte. — Ápril 23-dikán Maximillian, Ferdinánd és Miksa Erneszt főherczege Rudolfot bárgyunak, az uralkodásra alkalmatlannak nyilatkoztatták, a ház fejének Mátyás főherczeget választották. Mátyás teljhatalmu kormányzósága egyértelmü volt Rudolf lemondásával, mert Mátyás ezáltal a magyar ügyekben feltétlen rendelkezési hatalmat nyert kedvezmények által megnyerhette Bocskayt és az ellenzéket, szövetséget hozhatott létre a békekötés biztositása ürügye alatt, a magyarok és osztrákok közt s mert Rudolf tényleg király volt, a megtagadott követelésekért a gyülöletet és elégületlenséget Rudolfra háríthatta, mint teljhatalmu kormányzónak a magyarországi hadsereg rendelkezése alá került és ezáltal Rudolfot hatalma egyedüli oszlopától fosztotta meg, Rudolf csak akkor vette magát észre, midőn Cseh-

országon kivül minden országát elvesztette. Bocskay a békefeltételek tárgyalására 1607. május 12-ére országgyülést hitt össze Kassára, a feltételek hidegen fogadtattak, Bocskayt sértette a magyar királytuli függés, a tiszavidéki nemesség nem akart a német uralom alá visszatérni, — az erdélyiek Erdély önállását és szabad fejedelem-választási jogaikat akarták biztositani, általában az egész párt nem ösmerhette el, hogy lázadók, jövőre engedelmességi igéretek által az aranybulla ellentállási záradékának feladását látták. Nem fogadhatták tehát el a béke feltételeit, de ujabb tárgyalásra Bécsbe követeket küldtek, a béke Bécsben megköttetett, — Bocskay kapta Bihart, Mármarost, Krasznát, Közép-Szolnokot, Bereg, Ugocsa, Szathmár, Szabolcsmegyéket. — Utólagosan Rudolf szeptember 24-én Prágában elösmerte Erdély függetlenségét, és fejedelemválasztási jogát azon feltétel alatt, hogy Bocskay gyermeknélküli halála esetében az utóbbi négy megye Magyarországhoz csatoltassék vissza.

A bécsi békekötés.

A vallás-ügyet illetőleg, az eddigi köztörvények, az 1604. törvény daczára, mely országgyülésen kivül, az ország rendei akarata ellenére csempésztetett be, mely ezennel eltörültetik, határoztatott.

1. Ő Felségének elébbi határozata szerint (melyre a Rendek válaszokban hivatkoztak) Magyarország határain belül szabadvallás gyakorlattal birjanak minden főurak, nemesek, közvetlen a koronához tartozó szabad és szabadalmazott városok, a végeken a magyar katonák, és vallások gyakorlatában soha senki által ne akadályoztassanak.

De a fentemlitettek szabadvallás gyakorlattal birjanak, a

római katholikus vallás sérelme nélkül, ugy hogy a katholikus egyháziak templomaik és egyházaik érintetlenül és szabadon maradjanak, és a katholikusoknak a tőlük ezen zavaros időben elfoglaltak visszaadassanak.

1. Quantum usque ad Religionis negotium attinet; non obstantibus pro tempore, constitutionibus publicis, sed neque articulo postremo anni 1604 cum is extra Diuetam, et sine Regnicolarum consensu adjectus fuerit, et propterea etiam tollitur, deliberatum est.

Ut juxta Sacrae Cesarae regiaeque Majestatis priorem Resolutionem, (ad quam se Regnicolae, in sua replicatione referunt) in unicum quod omnes et singulos Status et ordines intra ambitum Regi Hungariae solum exitentes, tam Magnates nobiles, quam liberas Civitates, et oppida privilegiata, inimmediate ad Coronam spectantia, item in confimis quoque Regni, Milites Hungaros, in suo Religione et confessione, nusquam et nunquam turbabit, nec per alios turbari, aut impediri sinet.

Verum omnibus praedictis Statibus et ordinibus, liber religionis ipsorum usus, et religionis exercitium permittetur. — Absque tamen praejudicio catholicae Romanae Religionis, et ut Clerus Templa, et ecclesiae, catholicorum Romanorum, intacta et libera permaneat. Atque ea, que hoc disturbiorum tempore utrinque occupata fuere rursus eisdem restituantur.

2. A törökkel béke köttessék.

3. Nádor a jövő országgyülésen régi jog és szokás szerint választassék. — Mátyás főherczeg, mint Rudolf király meghatalmazottja az országot, a nádor a magyar tanácsokkal kormányozza. A királyi személynök meghagyatik, ezentul azonban az ország törvényei szerint választassék.

4. A rendek, a korona Pozsonyba hozatalát kérik.

5. Kincstárnoknak magyarok választassanak, a kincstárnokok, az adó kivételével más ügyekbe ne avatkozzanak. Az egri és nagyváradi püspökök ügyök eldöntéseig az országba nem jöhetnek. — A király a püspököket nevezi, a nemeseknek azonban elsőség adasson.

7. Az egyházi biróságok fenntartatnak.

8. A jezsuitákra a király és Rendek nem egyeztek ki.

9. Őfelsége Magyarországot és kapcsolt részeit született magyarok által igazgatja, hivatalnokok és végvárak kapitányainak magyarokat nevez, a dunántuli részekben azonban két idegen végparancsnokot nevezhet.

11. Az aranybullának az egyéni szabadságrul szóló czikkelye megujittatik.

12. Az egyesek vagyoni sérelmeirül intézkedik.

13. Az ezen zavarokban elrablott ingóságok nem követeltetnek vissza.

14. A Bocskay adományai a jövő országgyülés által vizsgáltassanak meg, a Bocskay és Illésházy által kötött zálogok jogérvényesek, a Bocskay által adott nemes-levelek jogérvényesek.

15. Az őfelsége által idegeneknek elzálogositott birtokok őfelsége beleegyezésével visszaváltathatnak.

16. A szabad városok szabadságai fentartatnak, a különböző nyelvü városi lakósok egyenjoguak.

Ezen békekötés hiányai számosak, az 1-ső megadja a szabad vallásgyakorlatot a nemesek, városok és katonáknak, de nem biztositja a parasztságnak, hol tehát az ur catholicus volt vagy a catholica hitre visszatért, a nép vallásgyakorlata megszünt. Nem mentette fel a protestansokat a catholicus papoknak fizetett párbértül és más egyéb tartozmányoktúl, mert ez a ca-

tholicusoknak sérelmet okozott volna, mit ezen törvény világosan tilt. A vallásgyakorlatot a catholica vallás sérelme nélkül engedi meg, ez igen bizonytalan, elmagyarázható kifejezés, a catholicusok részére az elfoglalt templomok visszaadását elrendeli, miután azonban minden templom catholicus volt, ha csak a templom patronusi alapon nem a birtokos tulajdona volt, az elfoglalt templomok ott sem maradtak meg, hol az egész község protestans hitet vallotta. A protestans rendek ezzel nem elégedtek meg. Mátyás többet is adhatott volna, de még Rudolf király volt, Mátyás Rudolfot meg akarta buktatni, testvérét csak is a hatalmas protestansok segélyével buktathatta meg, a nagyobb engedményeket tehát visszatartotta, hogy Rudolfot meggyülöltesse, a protestansok segélyét a trónbuktatásra az engedmények árán magának biztositsa. A bécsi szerződés biztositására a magyarok a csehekkel szövetséget kötöttek és ezen szövetség-levelet a törvénykönyvbe is beiktatták, ezen szerződésben egymásnak kölcsönösen biztositották a béke és a bécsi békekötés megtartását. E szerződést a magyarok a törvénykönyvbe is beiktatták. Sajátlag ezen okmány diplomatikai becscsel nem birt, mert a csehek és magyarok egymással nem háboruskodtak, de a magyarok sem, egyik sem akarta a másikat megtámadni, a bécsi békekötés pontjai a cseheket nem érdekelték, általában a csehek birálata alá nem tartoztak. A magyarok és csehek egymást kölcsönösen biztositották, hogy egymást meg nem támadják, de a más általi támadás esetében az adandó segélyrül mélyen hallgatnak. A nagy port vert szövetséglevél semmi egyéb politikai tüntetésnél, a cseheknek Rudolf melletti kezeslevele sallang, mert a cseh nemesek alkotmányuk értelmében Csehország határain tul nem valának kötelesek harczolni, rendes csehsereg nem létezett, a csehek a magyar királyt Magyar- vagy Német-

országban a zsoldosok fogadásában meg nem gátolhatták. — A magyaroknak a bécsi békekötés megszegését adatokkal kellett volna bebizonyitani, mindezeknél fogva ezen szövetséglevél valódi értékkel csak azon esetben birt volna, ha határozottan kimondja, hogy a csehek Rudolfot ellenségnek fogják tekinteni, ha a bécsi béke bármely pontját megszegi, és ellenében a nemesség és városok magokat támadásra kötelezik. -- Ez kétségkivül forradalmi jelleggel birt volna, erre azonban egyrészt nem voltak megérve, másrészt Rudolfot, ki Prágában székelt és cseh államférfiakkal kormányzott, szerették is, tehát ilyesre nem vállalkozhattak.

A harmadik pont Mátyás uralmát és a magyar kormányzatot biztositotta, e törvény ugyan Mátyásra a hatalmat csak mint Rudolf meghatalmazottjára ruházta, midőn azonban később Rudolf testvérétül menekülni óhajtván, Forgách esztergomi primást helytartójának nevezte, a Pozsonyban összegyült rendek ezen pont értelmében Forgách helytartóságát semmisnek nyilatkoztatták. — Nagy horderővel birtak az 5., 9., 11., melyek a régi törvényeket felelevenitették. A bécsi békekötésben a nemzet a hosszas tespedés után először szólalt fel önérzet és méltósággal elévülhetlen jogai mellett, a lézengő csúszó nemzedék meghalt, helyét valódi férfiak és hazafiak foglalták el, kik az önkény és haza ellenségeivel nyiltan, férfiasan szembeszálltak, nem siránkoztak, de cselekedtek, nem kértek, de követeltek.

Rudolf a törökkel békét kötött, egyszerre 200,000 forint fizetésére kötelezte magát, az évi adó megszünt, de kölcsönös ajándékfizetésre kötelezte magát a két szerződő fél, a kigúnyolt csillagász király volt tehát a Habsburgházban az első király, ki a lealázó török-adót megszüntette.

Bocskay Kassára hivta össze hiveit, a jövő országgyülésen

követendő pontok fogalmazására, következőket fogadták el: a pártütő kifejezés hagyassék ki a bécsi szerződés- és szövetséglevelekbül, a vallásgyakorlati székhelyben a falukat is meg kell emliteni, a záradék kihagyandó, a nádor teljes hatáskörébe helyeztessék vissza, az ország a magyar országtanács által kormányoztassék, nádorságra kijelelendők Rákóczy Zsigmond, Homonnay Bálint, Nyáry Pál, Illésházy István. A korona Pozsonyba hozasson és maradjon, püspökökké csak magyar nemesek neveztessenek a nádor meghallgatásával, az idegenek Szuhay és Migazzi püspökök számüzessenek, jezsuiták az országban sem ne lakhassanak, sem ne birhassanak; az egyház jogai fentartásárul szóló záradék az adománylevelekbül hagyasson ki. Az egri káptalan törültessék el. Komárom- és Győrben a német kapitányok mellett magyar hadnagyok is legyenek magyar őrséggel. A királyi városok tanácsának fele magyar legyen, — biróvá minden második évben magyar választassék. Magyarország és Erdély közt örökös szövetség köttessék és ezen szövetséglevél, a Bocskayval kötött béke, a Szerencsi, Korponai, Kassai végzések a törvénybe iktattassanak, a törvények ezentul magyarul szerkesztessenek. Joó János személynök birtokai adassanak vissza; Bocskay ezen végzések hozatala után 7 nappal, deczember 29-én meghalt. A Bocskay megmérgezésével vádolt Kátay canczellárt kit már Bocskay árulás és osztrák czimboraságért elzáratott, Nyáry Pál a hajduk által a kassai piaczon agyonvágatta. Valljon méreg által öletett-e meg Bocskay, kétségkivül bebizonyitva nincs, valószinü azonban a mérgezés, mert a forradalmat ő tömöritette, veszedelmes ellenség volt, a fejedelmek ez időben a siker, a boszu eszközeibe nem válogattak, meghalhatott azonban rendes betegségben is, öreg ember volt, a vizkórság a legegészségesebb embereket is felkeresi és megöli, ha a mérgezés

bebizonyitható lett volna, Kátayt törvényesen végeztették volna ki. Bocskay halála által a haza sokat vesztett, mert erélyes, ügyes buzgó hazafi volt, a férfias szellem azonban halála után is felmaradt, a protestantismus azonosult a szabadsággal, a nemesség nagy része az uj hitet követte, Erdély a hazafiak központja az üldözöttek menhelyévé vált, a függetlenségi párt erősödött, az ország jogai helyreállitásáért férfiasan küzdött. Bocskay Erdély fejedelmének, végrendeletében Homonnay Bálintot ajánlotta. az erdélyiek azonban a szelid Rákóczy Zsigmondot választották 1607. február 8-án. Rudolf junius 24-ére országgyülést tüzött ki, de elhalasztotta julius 25-re, Rudolf azonban Mátyásra gyanakodva, az országgyülést nem nyitotta meg, a nagy számmal összegyült rendek nagy boszusan hazatértek. Rudolf Mátyás fondorlatairul értesülvén, először a lázadó családtagokat igyekezett megnyerni. Ferdinánd főherczegnek Mátyás mellőzésével a közvetlen örökösödést minden tartományaiban biztositotta, Forgách Ferenczet érsek és helytartónak nevezte. Mátyás a titkos trónkövetelő Pozsonyban 1608. januárra országgyülést tüzött ki. Rudolf a Rendeket márcziusra hivta össze, Mátyás alattomban a Rendeket megnyerte, a protestáns urak közvetitésével a protestáns vitéz hajdukat zsoldjába fogadta. Illésházynak Morvában uradalmakat és 200,000 forintot ajándékozott, Thurzó Györgyöt is megvette, a két főur lett a forradalmár herczeg legügyesebb üzére.

A király akarata ellen az országgyülés kitüzése nyilt lázadás volt a király ellen. Mátyás a Habsburg-családba első és utolsó forradalmár volt, a Mátyás által kitüzött országgyülésen a királynak bukni kellett, mert a nemesség követei kis kivétellel protestánsok voltak, Mátyás a protestáns nemesség tekintélyesebbjeinek személyes meghivót küldött, a catholicus főur

kevés volt, a herczeg ezeket nagyrészt mellőzte, a hajdukat diadala siettetésére megindittatta, midőn tehát Rudolf a Mátyás országgyülését elfogadta, nagy bakot lőt, helytartója Forgáchnak sem volt több esze és bátorsága urának, ennélfogva az országgyülésbe bele mentek. — Forgách nagy hetykén az országgyülést magához rendelte, az országgyülés a hetyke urnak tudtára adta, hogy a magyar országgyülés mindenki felett áll, nem vándor gyülde, tanácskozási helyét nem változtatja, a hivalkodó ur helytartósága a bécsi békekötéssel ellenkezik, ennélfogva érvénytelen; ha érsek ur az országgyülésben részt akar venni, jelenjen meg. Forgách 25-ben meg is jelent az országgyülésen, de már elkésett, Rudolfnak alig maradt néhány hive. A hajduk közeledtek, a bécsi békekötés végrehajtását hangoztatták. Ausztriába hasonlag a protestánsok uralkodtak, Mátyás ezeket már előbb megnyerte, a magyar országgyülés az osztrákkali szövetséget elhatározta, a szövetség megkötésére 11 tagu bizottságot nevezett, — a magyar országgyülést a ravasz Illésházy vezette, kit Mátyás gazdagon megfizetett, és a nádorság után vágyott. Rudolf az országgyülést, mint törvénytelent feloszlatta, a Rendek azonban, a komor császári csillagászra már semmit sem adtak, a bécsi békekötésbül Mátyás uralmi jogosságát magyarázták ki, a hajduk Bocskay vitéz zsoldos serege megérkezett, a nemesség Mátyás mellett lelkesült. Rudolf zsoldosai Mátyáshoz álltak. Az országgyülés Rudolf feloszlató rendeletét törvénytelennek nyilatkoztatván, tanácskozásait folytatta, katonát és adót szavaztak meg, ország-kapitányokat választottak, szükség esetére a személyes felkelést elrendelték, a bécsi és zsitva-toroki békekötés teljesitését követelték.

A bécsi békekötés beczikkelyezésének tárgyalásánál a békekötésnek Naprádi Demeter püspök merészkedett a papság és

saját nevében is ellenmondani, mire nagy vihar keletkezett, a püspök megijedt, a szerződést, illetőleg a hozott törvényeket a bécsi béketörvénybe iktatását maga is aláirta. Február 1-sőbe az osztrákokkal a szövetséglevelet aláirták, ápril 13-án a szövetséghez a morva-rendek is csatlakoztak. Az öreg csillagászkirály is igyekezett trónját védeni. Február 23-án a pozsonyi határozatokat semmisnek, végrehajtóit árulóknak nyilatkoztatta, 30,000 sereget gyüjtött össze, valódilag azonban saját seregére sem számithatott, mert a protestans csehek, osztrák és magyar protestáns társaikkal háboruskodni nem akartak, attul tartva, hogy ha a protestánsok által pártolt Mátyást legyőzik, a vakbuzgó csillagász Csehországban is leveri a protestánsokat, de különben is a csehek képtelenek voltak az egyesült magyar-osztrákok legyőzésére, magok a catholikusok sem éreztek hivatást vallásháborura. Májusban Mátyás seregeit összeszedte és 24,000 emberrel Csaszlaunál táborozott, — Mátyás nemcsak a magyar és osztrák koronát, de Csehországot is követelte, az osztrák főherczegek birodalmok erejét a testvér harczba nem akarták kimeriteni, közbevetették magokat, a két testvér az erkölcsi kényszernek engedett, Rudolf Mátyás részére Magyarország Ausztria és Morvárul lemondott, a cseh-rendek Mátyásnak Rudolf utáni örökösödését, és a bécsi békét biztositották, Mátyás pillanatra a cseh-trón követelésével felhagyott. A testvérek közt azonban ez valódilag csak fegyverszünet volt, Mátyás ezentúl is titokban Rudolf megbuktatására mindent elkövetett, a komor Rudolf testvére aljas eljárását nem felejthette, és a cseh-trónt a békekötés ellenére családja más tagjainak akarta átjátszani.

Rudolf a magyar koronáról lemondása után még élt és mint cseh-király és német császár uralkodott, Magyarországra

nézve azonban meghalt, uralmával és törvényeivel tehát ezen korban kell foglalkoznunk.

Rudolf uralma és törvényei.

Rudolf makacs, zárkózott, vakbuzgó egyéniség, középszerü tehetség volt, főleg a jezsuiták és a madridi udvar vezették, idejét a kormányzat és csillagászat közt osztotta meg, a cseheket kedvelte, Prágában lakott, a magyarokat nem ösmerte, Magyarországot családi tulajdon és a császárság függelékének tekintette, a magyar dolgokban ravasz testvére Mátyás főherczeg tanácsával élt. Zárkózottságában nem vette észre a reformátió által előidézett közszellem változását. Magyarországi politikája főczélját a törökök legyőzése, Magyarország visszahóditása, a protestáns eretnekség megsemmisitése képezte. Az elsőben ideiglenesen nagy haladást tett, mert Magyarországban többet nyert mint vesztett, az oláh és moldvai vajdák fenhatóságát elösmerték, és a hóditásokat, tekintve a törökök hanyatlását, sikerült is volna megtartani, ha az alkotmányt és nemzetiséget tiszteli a protestánsokat nem háborgatja, ha vezérei és katonái a töröknél kegyetlenebbül nem rabolnak, mit azonban a szerencse adott erőszakoskodása által elvesztette. A protestánsok üldözése ép az ellenkezőt, a protestantizmus megszilárdulását idézte elő. Atyja Miksa a protestánsokkal nem gondolt, a reformátió az országban ur és nép közt erősen elterjedt, a Rudolf biralma alatti városok a reformátiót majdnem mind elfogadták, vonzott mert az istenitiszteletet a nép nyelvén tartották, az egyházi kormányzatot a hivők önállóan kezelték, a reformált vallás alapelvei az egyenlőség és önállás, — a főurak megkedvelték, mert részint a catholikus papság gazdag javadalmait és hatalmát irigyelték, részben mert a főurak a catholicus egyháztul a mo-

hácsi csata óta számos birtokokat szedtek el, ezek birtoklására csakis a reformatio megszilárditása által számithattak. A reformatio a magyar nyelvet a templom és iskolában természetes jogaiba helyezvén vissza, az udvar germanisatioja ellen védpaizsul szolgált. Erdélyben a nemesség, a szászok, a székelyek egy része a reformatiót elfogadta. A császár által pártolt Mihály vajda az oláhokat az urak ellen felizgatta, és nemcsak vallási, de nemzetiségi és birtoklét-kérdést csinált. Az üldözés mindig rajongást teremt, az üldözésért a királyt kárhoztatták, a protestánsokat az üldözés összefűzte, az üldözöttek vallásukat, a magyar nemzetet és szabadságot csakis önálló magyar király alatt vélték elérhetni, a függetlenségi párt megerősödött, Erdély a magyarokkal egyesült, nemcsak a vallásszabadságot vivták ki, de Rudolfot is megbuktatták, a protestánsok támadása kétségkivüli önvédelem volt, mert Rudolf az önkényes üldözéssel az 1604. 2. törvényczikkben a vallás-ügynek az országgyülés elé terjesztését, nemcsak világosan elzárta, de ezenfelül e törvényczikk a protestánsokra határozottan elrendelte, hogy ha még ezentul az országgyülésen alkalmatlankodni mernek, mint az országgyülést háboritók büntettessenek, ezen merev elutasitás után a fegyvernél más orvoslat nem maradt fel.

A Rudolf alatt hozott törvények állandó közjogi becscsel nem birtak, főleg ideiglenes intézkedések voltak halvány ismétlései a régibb törvényeknek, a bécsi békekötés sem tartalmaz ujat, a ravasz Illésházy műve, főleg a protestáns urakat biztositotta és régibb törvényeinket elevenitette fel. A függetlenségi pártnak nem volt tekintélyes vezére, ki alatt tömörülhettek volna, Erdély elvesztével a biztos menhely-központ és segélytül elestek, — Bocskayt csak saját veszélye tette forradalmárrá, midőn a bécsi béke tárgyaltatott, mely tetszését nem

birta, már halálos beteg, a hadakozásra alkalmatlan volt. Ezen ideiglenes rendelkezések közt legérdekesebbek voltak:

Az 578. 1. a végvárak kapitányai birtokfoglalásai és rablásai ellen hozott törvény. Ezen német hyénák nagyon sanyargatták az országot, a végvárak ez időben nem a végeken, melyet a török birt, de az ország közepében voltak, e sáskahad rablásaitúl tehát a magyar terület szenvedett.

Az 588. 3., 4., 9. az országtanács felállitását elrendeli de ezen országtanács csakis a királyi helytartóság volt, mely a régi országtanácsnak hatalmi körével nem birt, a király nevezte és mozdithatta el, tehát valódilag a királynak volt felelős, az ország itélete ellenében tényleg végre nem hajtathatott, mert a király számos tőle függő zsoldos-sereg felett rendelkezett, Debreczenyi elitéltetése csakis Mátyás melletti tüntetés volt, elitéltetésével csakis rá akartak ijeszteni a jezsuita Rudolf-pártra, melyhez Debreczenyi is tartozott, mely általa Mátyást és pártját megtámadta.

Az 1600. 20. törvény, mely a katona-beszállásolást eltiltja, az aranybulla ismétlése.

Ellenben nagyfontosságu törvény volt az 578. 4. és 597. 11. Az első a megye szabad intézkedését alapitva meg, főispán nem lettében, a megye hatalmi körét megerősitette, a második a kincstárnokok felelősségét alapitván meg, az adókezelés ellenőrzését az országgyülés hatalmi körébe vonta, a sikkasztásokat megakadályozta. Általában a nemzeti önérzet már a Rudolf alatti törvények és országgyülésekben erősen mutatkozott, a birka-türelem, a léha hajlongás megszünt, a vihar előjelei érezhetők voltak. Az ország azonban, ha Rudolf törvényeit tiszteli, rabló katonaságát fékezi, a 604. 2. otromba törvényt megszünteti és a protestáns-vallás feltételes szabad gyakorlatát meg-

engedi, Mátyás csábitásai daczára sem tüzte volna ki a támadás zászlóját. — A bécsi békekötés hiányai daczára kitünő helyet foglal el törvénykönyvünkben, mert a vallásszabadságot biztositja, államközi érintkezést hozott elő a csehek és magyarok közt, több közjogi alaptörvényeinket ismétli.

Az erdélyiek fejedelemnek a gazdag, de szelid Rákóczy Zsigmondot választották. A nagyravágyó Bátory azonban Rákóczy ellen folytonosan izgatott és Rákóczyt a lemondásra rábirta. Az erdélyiek Bátory Gábort fejedelemnek választották.

1608. october. Pozsonyban országgyülés, a forradalmár kormányzó a királyi széket választás és kötlevél nélkül akarta elfoglalni; a Rendek azonban szándékát meghiusitották, csakis törvényes megválasztása az ország jogai irásbeli biztositása után ismerték el királynak. Illésházyt nádornak választották, az ország jogait biztositékokkal erősiték meg, felszólaltak az osztrák protestansok vallásszabadsága mellett, mit Mátyás, czélját elérvén, megerősiteni nem akart. 1609. Pozsonyban az országgyülés, melyen a 8. májusban meghalt Illésházy István után nádornak Thurzó Györgyöt választották. A nádor-választást erős viták előzték meg. Mátyás a nádorválasztást szabályozó törvényt a mult évben erősitette meg és már el akarta magyarázni, az országgyülés által kivánta a jelölést megtétetni és a jelöltekbül választani. A jelölés erősebb jog a választásnál. Mátyás a gyengébb jogot vallási tekintetbül akarta használni, mert tudta azt, hogy a Rendek catholicust nem választanak, az országgyülés a választáshoz hasonlag vallási tekintetbül ragaszkodott, protestanst akart, de catholicust is kellett jelölni, tudta azt, hogy bárki legyen is a catholicus jelölt, a király catholicust fog választani. — Ferdinand, Stiria herczege a Slavonia, Horvátország, Dalmatia egy részét országába keb-

lezte. Austria, Stiria, Karinthia és Krajnában a protestansokat uralkodóik elnyomták; e kis tartományok protestans hivei vallásszabadságuk helyreállitásáért a magyar országgyüléshez folyamodtak. A pozsonyi szövetség nyomán a Rendek szövetséges társaik kérelmét felkarolták, Mátyás nem engedett, a Rendek a pozsonyi szerződést a törvények közé iktatták. — 1610-ben Mátyás Rudolf készületeitül megijedve, Thurzó nádor által az osztrákokat megbiztatta, hogy a vallásszabadság a városok és falukra is ki fog terjesztetni, a hivataloknál méltányos tekintettel lesz a protestansokra. Ez évben a lutheránusok szervező zsinatot tartottak.

1610. Báthory Gábor a jezsuitákat kikergette, a catholicusokat üldözte, Mátyás Forgács Zsigmond vezénylete alatt megtámadta, a hajduk azonban elpártoltak, az országbiró csufosan megveretett. Szeptemberben fegyverszünetet kötöttek, Rudolf Mátyást megboszulandó, Lipót passaui osztrák herczegnek igérte a cseh koronát, Lipót Mátyást megtámadta, szeptemberben azonban kibékültek. Mátyás császári bátyját megkövette, a béke azonban csak ámitás volt, Lipót seregeivel Prága alá vonult, a csehek Lipóttúl vallásszabadságukat féltették, Mátyástúl kértek segélyt, Mátyás közeledtére Rudolf megijedt, Lipótot haza küldte. A cseh rendek 1611. márcziusban Rudolfot a királyságtúl megfosztották és a prágai várban elzárták. Mátyást 23. májusban az országgyülés megkoronázta, a bukott királynak Mátyás 300,000 arany évdijat igért és prágai lakását meghagyta. 1612. Báthory a kéjencz, korhely erdélyi fejedelem megutáltatta magát, előbb a törökkel akart szövetkezni a német, majd a némettel a török kiverésére; az első elutasitotta és e kor legnagyobb embere, Bethlen Gábornak adta az erdélyi fejedelemséget. Ez év elején, január 26-án halt el Ru-

dolf, a fogoly császár Prágában. Mátyás testvérének utjaiban bukása után is kellemetlen kő volt, rövid idő alatt az akadályt a természet vagy emberi kéz elháritotta.

1613. Pozsonyban országgyülés; Mátyás szövetséget köt Báthoryval, a Bocskay-szerződés értelmében Erdély külön állását elismeri. Báthory a török segélylyel támadó Bethlen Gábor előtt megszökik, október 27. Nagyváradon Szilasi János és Nadányi Gergely hajdu-hadnagyok orozva meggyilkolják. Bethlen Gábor minden felekezet vallásszabadságát biztositotta, az iskolákat felkarolta, a lázadó Géczit és Báthory gyilkosait megölette, Mátyástúl Huszt, Kővár, Nagybánya visszaadását követelte, a török szultán Mátyást Bethlen kivánalmai megtagadása esetében háboruval fenyegette. 1613. Mátyás Pozsonyba országgyülést hítt össze és Bethlen követeléseit az országgyülés elé terjesztette azon kivánattal, hogy az országgyülés felette határozzon, határozatát egy küldöttség által terjeszsze elő a Linczben tartandó gyülésnek, melyre minden tartománya rendeit meghivta. Mátyás belátva, hogy Magyarországot le nem igázhatja, egy közös országgyülés keretébe akarta vonni, hogy ezen a küldöttek egy részét megnyerve, egyik ország által a másikat leszavaztatva, az alkotmány álczája alatt önkényesen uralkodhasson; az ürügy nagyon jól volt alkalmazva, mert a töröktül az osztrákok is féltek, Magyarországban is voltak törökfalók, a delegatio intézménye tehát nem gróf Andrássy és Deák Ferencz remeke, de Mátyás és ministere Klesl bibornok találmánya; e bűvös találmány azonban ez időben nem birt varázszsal, a magyar még akkor nem volt eléggé hajlékony önállásához minden tartomány féltékenyen ragaszkodott. Ferdinánd főherczeg megijedt, hogy kedves nagybátyja őt is el akarja nyelni, tartott tőle, hogy az uralgó protestantismus tömörül és

a catholica vallást, a Habsburg-ház legerősebb támaszát elpusztitja, ennélfogva a stejer megbizottak utasittattak, hogy a tárgyalásokba csakis irásban ereszkedjenek. A magyar rendek a békét ajánlották, az osztrák küldöttek közül némelyek utasitáshiány ürügye alatt nem nyilatkoztak, a nyilatkozók a magyarok által is pártolt békeajánlatot helyeselték.

A békekötés tárgyalása nem volt a valódi czél, mert Mátyás azt előre tudta, hogy a németek a magyarok kedvéért a török ellen kardot nem rántanak, midőn a török hóditási hajlamot nem mutatott; ennélfogva saját érdekeik nem fenyegettettek, ez tehát csakis olvasztási kisérlet volt, a titkos czél nem sikerülvén, Mátyás szándokaival nem állt elő és a rendeket haza bocsájtotta, az első nyilt beolvasztási kisérlet meghiusult. Május 26-án megköttetett Bethlennel a béke, Bethlen kötelezte magát, hogy Magyarország és az osztrák tartományok ellen nem fog harczolni, Mátyás és utódai Bethlent és utódait bárki ellen megvédik, viszont Erdély fejedelme is, a porta kivételével köteles Magyarország ellenségei ellen harczolni. Huszt és Kővár Bethlennek átadatik, a bécsi békekötésre Bethlen is köteleztetik, a törökkel a béket megujitotta.

1616. A buzgó térito Pázmány esztergomi érsekké neveztetett. Pázmány kinevezése Magyarország ügyeire nagy befolyást gyakorolt, kinevezésekor alig volt már néhány catholicus főur. Pázmány szép igéretekkel a hitehagyottakat visszatéritette, a megtértek a függetlenség bajnokaibúl az osztrák ház hivei lettek. Ez évben halt meg Thurzó nádor.

1617. A magtalan Mátyás Ferdinandot fiának fogadta, a cseh rendek királynak választották. Mátyás Pozsonyba országgyülést hitt össze, az országgyülés azonban Mátyás betegsége miatt 1618. márcziusra halasztatott el, megjelent 52 főrend

és 91 alsóházi tag. Az alsóház a király-választás előtt nádort akart választani, és helyesen, mert a király-választás vezetése nádori jog és kötelesség, a főurak azonban elejtették. Az alsóház is engedett, Ferdinand megválasztatott, a rendek által szerkesztett királyi kötlevelet elfogadta és megtartására megesküdött, Nádorrá a catholicus Forgách Zsigmond választatott. Ez alatt Csehországban nagy dolgok történtek, Mátyás kormánya a protestansokat üldözte, a protestansok fellázadtak, Slavata és Martinics János kormánytanácsosokat Prágában a cseh urak Thurn és Fels vezérlete alatt az ablakból kihajitották, a szolgákat azonban a szerencse esésükben sem hagyta el, mert a hozzájuk legillőbb helyre, a trágyadombra estek, a puha talajrúl büdösen és piszkosan, de épen menekültek. 1619. márczius 20-án Mátyás meghalt. Közepes tehetség, kevés jóakarattal, eleven, nagyravágyó egyéniség; a magyarokat nem gyülölte, a protestansokat nem utálta, hitszegő volt mint elődei, az alkotmányosságot bátyja elleni fondorlatai lázadása által megerősitette, családjában a jobbak közé tartozott.

Országgyülés 1606-túl Mátyás uralma végeig 4 tartatott, 1608., 1609., 1613., 1618-ban. Mátyás ebben is elődei példáját követte, kezdetben hűségesen megtartotta az országgyüléseket, mihelyt azonban megerősödött, mellőzte, az államszerződéseket 1606-túl kezdve a békekötések az országgyülések által tárgyaltattak és beczikkelyeztettek. A z országgyülések hangulata szilárd és férfias, a főrendek túlnyomó többsége protestans és alkotmányos érzelmü volt. A két nádor, Illésházy és Thurzó nem volt forradalmár, de mindkettő alkotmányos kötelességeit ismerte, az ország és alkotmánya felett hiven őrködtek, a főurak közül az országgyülésen kevesen jelentek meg, divatba jöttek a királyi meghivó-levelek, meghitták a tekintélyesebb nemeseket is,

kik sem országnagyok, sem főispányok, sem czimzetes főurak nem voltak, a főbb birtokosok közé nem tartoztak, — bizonyitja ezt Mátyásnak Máriássy Ferenczhez intézett meghivója: Mathias dei gratia designatus in Regem Bohemiae et Regni Hungariae Gubernator etc. Summe necessarium esse duximus generalem in Regno isto Hungariae Diaetam ad vigesimum nonum diem futuri mensis Septembris posonium indicere, quo circa te nise benigne hortamur requirimus atque committimus, et mandamus est ad predictum diem et locum, in persona certo et indubitanter comparere velis acdebeas, quo tecum, coeterisque statibus et ordinibus Regni ibidem affuturis, de his serus et arduis totum Regnum concernentibus negotiis, communivoto et suffragio, statuere, determinare possimus ac valeamus secus non facturus Wienna 29 Juli 1608 Mathias m. p. p. Nagy Mihályi m. p. Egregio Francisco Mariassy nobis dilecto. A Ferdinándot választó gyülés tagjainak száma ki van mutatva, a felsőházban résztvett 49, — az alsónál 91, — összesen 140 egyén, ez időben ugyan Osztrák-Magyarország csakis a felvidék, a Dunántúl és Horvátországbul állott, mert ha a főispányokat, főméltóságokat, püspököket leszámitjuk, személyes meghivott alig volt. Az alsóháznál pedig csakis a követek, prépostok, apátok, káptalanok követei jelentek meg, az alsóházi tagok kevesbedését, az országgyülések és királyok huzavonája által meghosszitott tartama okozta, a becsületeseket nem lehetett sem megvenni, sem megijeszteni, megkisérlették a kikoplaltatást. Ezen tactica hajdan is gyakran sikerült, ma esélyei nevekedtek, mert Pozsony az ország szélén, a pénz kevesebb volt, mint a magyar királyok alatt, a török és osztrák katonák egyenlően raboltak, ki tehát török vagy osztrák vár szomszédjában birt vagy lakott, a távol Pozsonyban kellemetlenül

érezte magát. A pozsonyi vár ágyui alatt szabadon csak kedvező politikai viszonyok közt lehetett tanácskozni. Több követ tehát, midőn a tanácskozások hosszura huzódtak, pénze kifogyván, az országgyülést elhagyta.

A vallás ügyét az 1608. 1. rendezte, ez a falvaknak is szabad vallás-gyakorlatot adott és megengedte, hogy a protestánsok vallási felügyelőket választhassanak, a sérelmi záradék azonban fentartatott, mi a későbbi üldözésnek ürügyül szolgált, ezen záradék sérelmei már Pázmány érseksége alatt kezdtek mutatkozni, mert a főurak tekintélyes része visszatérve a catholica hitre, a protestánsoktul birtokaikon templomaikat is visszavették. 1608. 8. a jezsuiták az országban ingatlant nem birhatnak.

Adót az 1608 14. minden kaputul 4 forintot szavazott meg, az adót a hatóságoktul a k. kincstárnok vette fel. A szlavoniaik felét fizették, az általok fizetett adó saját végváraik védelmére fordittatott. 1609. 62. az adót két évre megszavazza. Megalapitja a kapu értelmét, — eszerint 4 jobbágyház 1 kapu, ugyszinte 12 zsellérház = 1 kapu. 1613. 9. Minden kaputól 3 forint adó egy évre. 1618. 36. Két évre minden kaputól 3 forint. — Ezen adók a réginél csekélyebbek voltak, ennélfogva az országgyülés a törvényben nem tiltakozott, sem ezen adóknak országgyülési határozat nélküli behajtását nem neheztelte, min tekintve az erélyes szellemet, csudálkoznunk kell, — ugy látszik azonban, hogy ez időben a nemzet vesszőparipáját a vallás képezte, a vallást a kormány nem bántva, eltürte tehát az országgyülés rendes meg nem tartását és az adó szabálytalan kivetését is.

Az alkotmány megszilárditására több törvények hozattak. II. Ferdinánd már egy szabatos, az ország jogait biztositó köt-

levelet adott ki, melyben Ulászló kötlevelének mintájára az ország minden jogait a király biztositotta.

A nádor-választás módozatát szabályozta, választást biztositotta, az 1608. 3. E szerint a király a nádorságra 2 catholikust és 2 protestánst köteleztetett jelölni, az országgyülés a jelöltek közül választott. — A nádor halála esetében a király a nádor-választásra 1 év alatt köteles volt az országgyülést összehivni, ha a király az országgyülést össze nem hivná, azon esetben az országbiró, nem lettében a tárnokmester-hivatal és méltóságvesztes terhe alatt köteles az országgyülést nádorválasztásra összehivni. — A személynöki hivatal, az ország törvényei szerint az országtanács által töltessék be. „Palatinum vero quod concernit deliberant similiter idem status et ordines, ut sua Regia Majestas, duas ex Statu Catholica Romano, et totiben Evangelicae confessionis personas eis nominet ac proponat: Ex quibus quemcumnuque, ad gerendum tale officium magis idoneum fore judicaverint; invocato nomine divino eligere, non intermittant.

1. Qui si opinione celerius fatis decaederet modum in eligendo altero, in locum ipsius, idonea, talem sua Regia Majestas observare dignetur, ut ultra anni revolutionem, pro electione novi palatini, peculiarem generalem in Regno Diaetam indicet et promulget.

2. Quod quidem si forte sua Majestas facerenollet, aut non curaret, extune vigore solummodo hujus Statuti seu articuli, Dominis Judici Curiae Regiae, vel ipso non existente, Magistro Tavernicorum pro tempore constitutis, plenaria ac omni modo (sub amissione honoris et officiorum suorum) authoritas impertitur Diaetam ad ejus modi palatini electionem peculiarem Regnicolis indicendi ac promulgandi.

1618. Magyarországban a hadak a nádortul függnek, ki a vezéreket megbüntetheti.

Az országtanács választásárul rendelkeznek: 1609., 22., 1613., 25., 1618., 8.

1609. 22. A nemes tanácsosok választása, és a tanácsbani részvétérül a régi törvények fenntartatnak. 1613 25. A tanács és cancellária hatalma, az eddigi törvények szerint épen és sértetlenül tartassék fel.

1608. 10. Magyar cancellár neveztessék, a cancellária hatálya helyreállittatik.

1618. 8. A tanács és cancelláriárul hozott törvények ismételtetnek, magyarok idegenekhez ne utasittassanak. A kincstárnokrul 1608. 5. Őfelsége az országtanács által magyar világi kincstárnokot nevezzen. A kincstárnok semmi tekintetben sem függ az osztrák kincstártul, idegenek az ország és kapcsolt részeinek ügyeibe be nem avatkozhatnak. 1609. 21 ismétli. A király lakásárul 1608. 21. A király az országban lakjon, távollettében a nádort az ország kormányzata és igazgatására teljhatalommal ruházza fel. — Harminczad és adóhátralékokrul 1609. 17, 65. 1618. 18, 1609. 17. rendelkezik, a csempészek és a csaló vámtisztek büntetésérül. 678. elrendeli az adószedők megszámoltatását. 1618. 18. eltörli a törvénytelen vámokat, elrendeli a jogtalanul eljáró harminczadosok megbüntetését, harminczadosoknak csak magyarokat enged kineveztetni, a harminczadosok által elkövetett károk feletti biráskodást a megyékre ruházza. A bání-hivatal teljes helyreállitását elrendeli az 1609. 28. A nemesi felkelés és hadügyekrül rendelkezik 1609., 27., 65. 1608. 11., 12., 1609. 27. Az idegen katonaság Dalmatia-, Slavonia- és Horvátországbul vitessék ki. 65. Hadi támadás vagy belzavargás esetében, a király

vagy nádor felszólitására a nemesek és egyháziak tartoznak az adó-összeszámolás szerint minden 4 kaputól 1 jól felfegyverezett lovast kiállitani, megyénkint vezér választassék, ki a megyei katonaság felett szemlét tartson. Az egyhelyes és czimeres nemesek illetőségét határozzák meg a főispány, alispány, a szolgabirák. A királyi és szabad városok gyalog-katonákat állitanak, a kiállitandó mennyiséget a nádor határozza meg.

Az országtanács tettleges azonnali helyreállitásárul rendelkezik az 1608. c. c. 10.

Utomnis gubernatio dignitasque Consillii Hungarici Cancellariae authoritas, per suam Regiam Majestatem de facto restauretur; eaque ut consillio Hungarico idoneae personae conferatur nec non omnia officia majora, et minora etiam tricesimae, earumque prefecturae, tam in hoc Hungariae quam aliis annexis, Dalmatiae Croatiae et Sclavoniae Reguis per nativos Hunros nationesque subjectas et annexas de cetero administrentur statutum est.

1. Caveatque sua Majestas Regia sufficienter, praedictis Statibus et ordinibus Regni, ne externae nationes, deinceps, et alterius nationis homines in gubernationem unquam sese ingerant.

2. Neve in rebus Hungaricis, aliorum quam Hungarum consillio (ex omnibus partibus Regni Hungariae, atque etiam Sclavoniae, ex ordine quoque nobillium in presenti adhuc Diaeta collecto, juxta decreta Wladislai III. 7 et Ludovici II. 39.) absque Religionis discrimine, eadem sua Majestas utatur.

3. Atque ideo statutum est, ut si quis Hungarorum in negotiis suis Hungaricis alterius nationis Consiliarios et Secretarios pro expeditione sua adiret, eamque ab ipsis extraheret, eac de facto invigorosae et invalidae habeantur.

Siquidem et aliae nationes et provinciae suas per indigenas, expeditiones facere consueverunt.

1608. c. 10. Az országtanács kormányzata és méltósága, a magyar canczellária tekintélye, ő Felsége által azonnal állittassék helyre, az országtanács ajánlatára canczellárnak alkalmas magyar neveztessék, és minden nagyobb és kisebb hivatalok és harminczadok, és harminczad igazgatóságok Magyarországba és a kapcsolt országokba, Dalmátia, Slavonia, Horvátországban született magyarok és a részek lakosai által kezeltessenek.

1. Ő Felsége intézkedjék, hogy Magyarország kormányzatába idegenek soha sem avatkozzanak.

2. A magyar ügyekbe ő felsége csak a magyar országtanács által intézkedjék, a tanács Ulászló III. 7, és Lajos II. 39, az ország különböző részeiben lakó magyar és slavon nemesekbül állittassék össze az országgyüléseken vallásküllömbség nélkül.

3. Ha magyar ügyeiben idegen hatóságokhoz folyamodik, az idegen hatóságok rendeletei érvényteleneknek nyilvánittatnak.

És pedig azért is, mert más országok polgáraik ügyeit saját hatóságaik által intézik.

Az országgyülés rendezésérül intézkedik az 1608. 1. c. u. törvényczikk.

Quoniam ex pluralitate personarum, per suam majestatem Regiam, ad generalem Regni Dietam convocatarum, nonnulae aliquando in aequalitates emergere consueverunt.

1. Idcirca ad abolendos quosve defectus et difficultates, quae sub nomine Statuum et ordinum Regni, nonnunquam irrepserunt, visum est Regnicolis concludere, quinam sub nomine Statuum et ordinum Regni intelligi, quive persuam majes-

tatem Regiam ad publica Regni Comitia, per suae majestatis Regales vocari, et vota sua in publica Regni Diaeta habere debeant.

1. Cum itaque Regni Hungariae Status et ordines, ex quatuor conditionis Regnicolis, nempe praelatis, Baronibus seu Magnatibus, Nobilibus et liberis Civitatibus constent.

2. Ideo Regni sub presenti genarali Dieta decernunt; ne sua majestas Regia, preter hos ordines, quempiam in generalem Regni Dietam per regales suas literas advocari faciet.

3. Praelatorum autem Statum hunc esse volunt; ut quicunque Episcoporum, Capitulum suum cum preposito suo, sub sua Jurisdictione episcopali, aut loca Resedentiae sua, habuerit; extunc idem Episcopus in Conventu Dominorum praelatorum et Baronum, pro sua persona propria, locum et vocem habeat. Homine autem Capitali, praepositus una cum Capitulo inter Regnicolas, pari ratione unam et conjunctam vocem habeant.

4. Demum praepositi, qui nulli immediate Episcopatui subjacent, sed absolute suae prepositurae annexa habent capitula, et conventus ii etiam a suis Capitulis et Conventibus non disjungantur, sed pariter unice conjunctam vocem habeant.

5. Denique si qui prepositorum, et abbatum infulatorum et privilegiatorum essent, qui jura possessionaria praeposituraruum et abbatiarum in Regno habuerint, usque potirentur, iiquoque sub nomine Statuum et ordinum Regni comprehensi, vocem suam inter Regnicolas juxta constitutionem Viennensem habeant.

6. Sic Generali quoque ordinis Divi pauli primi Eremitae una vox conceditur.

7. Quantum ad ordinem Magnatum statutum est, ut universi barones et Magnates, in Generalibus Dietis presentes, in

coetu et Conventu prelatorium et Baronum, et Magnatum, suum locum et sua vota habeant.

8. Absentium vero nuntiis, inter Regnicolas locus et dignitas, ac vota ipsorum (more antiquitus consuecto) post Comitatum Nuncios et Capitula eisdem tribuantur.

9. Liberas Civitates (que juxta Wladislai Regis VII. 3. ordine recensentur) quod concernit; ut eac quoque in suis privilegiis, et numero Statum et ordinum conserventur, dignum judicant Regnicolae quarum nuncii ut inter Regnicolas loca et vota habeant, dignumquoque censent Regnicolae.

10. Reliquarum civitatum liberarum quae ibi comprehensae non essent, Status rejicitur ad emendationem Decretorum.

11. Praeter hos itaque Status et ordines, ne sua Majestas Regia, demptis illis qui publicis Regni officiis funguntur, — ut pote Consilliarii Nobiles, Judices Regni Ordinarii, eorum vices gerentes, protonotarii et jurati assessores, Tabulae suae Majestatis Regiae) ad Comitia generalia adhibeat, eorumque vota juxta antiqum usum et consuctudinem admittantur decretum est.

1608. 1. Miután az őfelsége által az országgyülésre meghittak nagy száma miatt, egyenetlenségek szoktak támadni.

Ennélfogva a hiányok és nehézségek megszüntetésére elhatároztatott, hogy a Karok és Rendek alatt kik értendők, kik hivandók meg ő Felsége által az országgyülésre, kiknek van az országgyülésen szavazata.

1. Az ország Karai és Rendei négyrendüek, és pedig egyháznagyok, bárók, vagyis főurak, nemesek és szabadvárosi polgárok.

2. Ennélfogva a jelen országgyülés által elhatároztatik, hogy a 4 rendüeken kivül ő felsége királyi levelével mást az országgyülésre ne hivjon.

3. Az egyháznagyok rende következőkbül áll: Minden püspök, kinek prépostja, káptalanja vagy székhelye van, az ily püspöknek a főrendeknél helye és szavazata van. A prépostnak és káptalannak együttesen a nemesek gyülésében 1 szavazatja van.

4. Az önálló, a püspököktül független prépostok hasonlag káptalan és konventjeikkel együtt a nemesek házában egy szavazattal birnak.

5. A szabadalmazott prépostok és apátok a bécsi békekötés szerint hasonlag szavazattal birnak.

6. Igy a Pálosoknak is egy szavazata van.

7. A főuri rendet, illetőleg elhatároztatott, a Főrendiházban minden országnagy és főur hely- és szavazattal bir.

8. A távollevő főurak küldöttjei, a nemesek házában birnak hely- és szavazattal, régi szokás szerint.

9. A szabad, Ulászló VII. 3. Buda, Ó-Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagy-Szombat, Bártfa, Eperjes, Sopron, Esztergom, Fehérvár, Lőcse, Szakolcza, Szeben, Szeged, Kunok és Jászok, Visegrád, Nagy-Bánya, Huszt 5 bányavárossal, Körmöcz, Besztercze, Zólyom a többi bányavárosokkal és a szászok. Elősorolt városok jogai fentartatnak, követjeik a követek házába ülnek és szavaznak.

10. A többi városok szavazata visszavettetik.

11. Az elősorolt Karok és Rendeken kivül ő Felsége másokat az országgyülésre meg ne hivjon, kivévén a nemes országtanácsosokat, az ország rendes biráit, azok helyetteseit, az télőmestereket, a királyi tábla ülnökeit.

A szabad városokban a vallási, nemzetiségi, birtoklási viszonyt következőleg szabályozza az 1608, 13.:

A szabad városokban birák, tanácsosok és más hivatalnokoknak, a lakosok vallás és nemzetiségi különbség nélkül válaszassanak és pedig a magyarok, németek, csehek vagy tótok fel-

váltva választassanak. A született magyaroknak szabadság adatik házak vétele, épitésére és tulajdonoknak a szomszéd városokbani bevitele és tartására, — a többi polgárokkal egyenlő jogokkal birnak, köteleztetnek azonban a terheket is egyenlően viselni. A városok szabadalmai épen fentartatnak. Ezen törvény a szabadalmazott városokra is kiterjed.

Az egyéni szabadság biztositására 1618. 18. ismétli az arany-bulla biztositását. A megyei törvényszéknél a táblabirákat behozza az 1609. 24.

Mátyás uralma a nemzet sikeres vivmányainak korszaka, az adó majdnem egy negyedrészre leszállittatott, mert mig Rudolf alatt minden ház 1 kaput tett, az 1609. 62. törvény szerint 4 ház képviselt egy kaput. A vámoknál az előbbi az osztrák ház alatt törvények idegen harminczadosok alkalmazását is megengedte. 1618. 18. Csak magyar harminczadosok kinevezését engedi meg, a harminczad tisztjeit a megyék biráskodása alá rendeli, a törvénytelen vámokat eltörli. — Mátyásig az adókat és az ország közjövedelmeit az országban felállitott királyi kamarák kezelték, a kamarák a bécsi kamarátul függtek, valódilag a bécsi kamara gyüjtő-pénztárai voltak, az 1608. 5. határozottan kimondja a magyar kincstár függetlenségét, a kincstárnokot a király csakis a magyar országtanács által nevezhette ki. Az országos honvédelmet is lényegesen megváltoztatták az 1609. 65, az 1618. Azelőtt a nemesség hadi illetékével csak azon esetben tartozott felkelni, ha a király személyesen vagy megjelölt fia, vagy testvére táborba szállt, ez azonban nagyon ritkán történt meg, ennélfogva az ország védelmére szükséges erőt sohasem fejtették ki, e bajon segitendő, az 1608. törvény a személyes felkelést hallgatag mellőzte, a helyett azonban elrendelte, hogy a birtokos nemesek és egyház-

nagyok háboru esetében a király, sőt a nádor felszólitására kötelesek az utóbbi kapu számitás szerint minden 4. kaputúl 1 jól felfegyverzett lovast a megye zászlója alá állitani, ez által az ellenőrzés megkönnyebbült, a honvédelmi erő tömörebb, fegyelmezettebb testté alakult, a hatalmas főuraknak illetékeket a megye zászlója alá kelletvén állitani, a törvényt nem játszhatták ki; mig eddig a zászlóaljas ur és egyháznagy, bár mennyi volt is illetéke, csak egy vagy fél zászlóaljat állitott ki, kiállitotta székhelyén, más megyékben a katonai illeték terhe alul magát teljesen kihuzta. Czélszerütlen és igazságtalan volt ezen törvénynek a városok katonai illetékét meghatározó része, ezen törvény a nádort hatalmazza fel a városi katonai illeték kiszabására; ha tehát a nádor valamely városra haragudott, reá háromszoros katonát is róhatott; ha a nádor kapzsi, részrehajló volt, jó pénzért a felét vagy többet is elengedhette. A nádort sem a boszu, sem a részrehajlásért megbüntetni nem lehetett, mert a nádor e tekintetben korlátlan hatalommal birt.

Az országtanács helyreállitását tervezte a 1608. 10. 2. törvény, ez az országtanács megalakitását Ulászló és Lajosnak a választást szabályozó törvény szerint rendeli el, a történt választásnál azonban hallgat, ugy látszik a Rendek az országtanács körének szabályozását elegendő biztositéknak tartották. Kétségkivül a felelősségrűl szóló törvény fennállott, de ez, midőn a király más országnak is ura, semmi biztositék, mert ez esetben az elitélt tanácsos a király birodalma más részében menhelyet nyer, birtokáért, hivataláért pénz, birtok hivatalokkal kárpótolható; hibázott tehát az országgyülés, midőn az országtanácsosokat rögtön meg nem választotta. Nemzetségi tekintetben méltányos és czélszerü törvény az 1608. 13., e törvényig a városok nagy része egy darab idegen országot képezett az

országban, kivévén Budát, hol a nemzetiségi viszony már régen rendeztetett, a gazdagabb németek, kizárólag saját fajtájukból választották hivatalnokaikat ; az idegeneknek a városban vezetést megakadályozták, e törvény ezen korlátokat lerontotta, sőt a viszonosságot biztositotta, és ez igen helyes és méltányos volt, mert a Magyarnak nevezett országban, az osztrák uralom alatt sok városban magyar polgári jogokat nem gyakorolhatott, azért, mert magyar volt.

Nagy közjogi vivmány a nádorságot szabályozá. 1608. 3. A nádori intézményt több joggal e törvény sem ruházta fel, ez nem is volt kivánatos, de a nemzetnek biztositotta, hogy az országra a nemzet által utált egyént nem tolnak fel, a nádorság sokáig üresen nem marad. A nádort eddig a király és országgyülés közösen választották, meghatározva azonban nem volt, a törvényhozás két egyenjogu tényezője közül, melyik jelöl, melyik választ. A jelölési jog kétségkivül erősebb a választási jognál, mert a választó csakis a jelöltekbül választhat; a jelelő tehát mindenkit, ki iránt bizalmatlan, kizárhat, ellenben a választó kénytelen a kis számu jelöltekbül választani. Ez időben azonban a pillanat érdekeitűl vezetve, mindkét tényező saját valódi érdekei ellen harczolt. A király a választást magának követelte, mert ez esetben katholikust nevezhetett volna ki; a protestansok minden áron protestanst akartak és ezt csak választás által érhették el, Mátyás engedett. Eddig nem volt meghatározva, valjon maradhat-e és meddig maradhat a nádorság üresen. A nádorság hatalmi körét tekintve, az kétségkivül rögtön betöltendő lett volna, az eddigi huza-vonán, törvénytelenségen, csak ugy lehetett segiteni, ha az országgyülés összehivására a királyon kivül más is felhatalmaztatik. Igen helyesen intézkedtek tehát a Rendek, midőn a király ön-

kénye ellenében büntetés terhe alatt kötelezték az országbirót, vagy annak nem létében a tárnokot, a nádorválasztó országgyülés összehivására; kétségkivül ezen törvény mellett is többször üresen maradt a nádorság, a legjobb törvényt is azonban ki lehet játszani, az ember ölés, rablás ellen a társadalom alakulása óta minden állam hozott törvényt és azért mégis századok óta ölnek és rabolnak; a törvény egymaga nem képes a gonoszságot kiirtani, de mérsékli, mert törvény nélkül a büntett mindennapos lenne. A koronás erőszak ellen a törvény maga csakis papiros vár. E törvény mellett is, ha az országbiró és tárnok szolgák voltak, az országgyülést nem hitták össze, ha becsületes jó hazafiak voltak, a nádorság betöltését megakadályozó király mindkettőt letehette, csakhogy az már, miután a törvény világos volt, az alkotmányt megtámadó államcsiny lett volna. Ezt pedig a zsarnokok és szolgáik, az alkotmány nyilt felfüggesztéseig óvatosan kerülték.

Káros az alkotmány szellemével, az ország alaptörvényeivel, ellenkező törvény volt az 1608. 1. koronázás utáni törvény.

A magyar alkotmány egyik alapját képezte a nemesi egyenlőség. Nagy Lajos 1351. 15. czikkelyében határozottan kimondta a nemesek egyenlőségét, biztositotta ezt minden utóda, a később előforduló bárói és mágnási czim, kizárólag méltóságot, hivatalt, de nem különleges előjogot jelzett; nem volt sem örökös, sem birtokhoz kötött. Az ország báróinak neveztettek az ország zászlósai: a nádor, országbiró, tárnokmester, horvát és slavon bán, az erdélyi vajda, koronaőr, Temesi gróf, szörényi bán, az esztergomi érsek, mint kanczellár, és pénzverde felügyelő. Későbben a udvar-, ajtónálló-, lovász-, ételfogó-mesterek; mindezen hivatalok azonban, a kanczellári

hivatal és érsekség kivételével, nem voltak élethosszíglaniak. A mágnások közé tartoztak a megyék főispánjai, mindezek azonban különleges országgyülési joggal nem birtak, sem magukat az országgyülésen megbizottak által nem képviseltethették. Magyarországban bárók, grófok, herczegek nem voltak; Comesnak nevezték a főispánokat, a czim megmaradt a hivatal megszünte után is, a Comes fia azonban nem örökölte a Comes czimet. Ulászló alatt két herczeg, Corvin és Ujlaki, négy gróf, Zápolya, Baziniak, Zrinyi és Frangepán család volt, ezek közül magyar gróf csak Zápolya, a többiek német és olasz grófok voltak. Bár a czim ezeknek is megadatott, a törvénykönyvben, a bécsi békekötést aláirtak közt csakis két gróf van aláirva: Thurzó és Zrinyi, pedig ezt a főbb és hatalmasabbak irták alá. Midőn tehát egyszerre felsőházat alakitottak, a nemesek egyenlőségét sértették meg. Kétségkivül a törvényhozás régi alakja nem maradhatott meg, mert a szétdarabolt ország nem birt oly központtal, hol a fejenkint megjelenő nemesség tanácskozhatott volna; a közép nemesség, melynek még veszteni és védelmezni valója volt, hosszabb időre nem távozhatott, nehogy birtokát, családját a török, a német, a főur, a hajdu ki ne pusztitsa. A követek általi képviselet tehát a kor követelménye volt, az egyháziakat osztály-képviseletre szoritani nem lehetett, mert ebbe a korona soha sem egyezett volna bele, miután ez kivihető nem volt, a papság ellensulyozására s mert a protestans többségnek, a nagyrészt protestans főurak támaszai, vezetői voltak, adták meg a főuraknak a személyes törvényhozói jogot. Egy ember szavazata ezrek ellenében, ha az ezrek az országot vérökkel és pénzökkel védik, kétségkivül jogtalanság; de egyesek rendkivüli szabadalmazása még egy állam jólétét sem emelte, mert a hatalomnak könnyebb egyet mint százat, százat mint ezeret megnyerni. A történelem tanu-

sága szerint a magas aristocratia válságokban mindig az uralkodót támogatta, mert a hatalmasak az udvar fényétül elbűvölve, nem látnak tisztán, a korona a hatalmasak iránt kiméletesebb, ennélfogva a hatalmasak, nyomását kevésbé érzik; a kiváltságos főurakat a nemzeti mozgalom, miután a kiváltság jogtalanság, a koronával egyenlően fenyegeti.

Az országgyülés rendezése tehát helyes, de nagy politikai hiba és erős jogtalanság volt az urak házának a követek házával egyenlő jogokkali felruházása. Az 1608-ban megalakult főrendiház csakhamar elvesztette magyar és alkotmányos jellegét; a daczos protestans urak a Ferdinándok Leopold igéretei, ajándékai, adományai által megnyerve, elhagyták elveiket, nemzetüket, a régi vallásuk üldözői lettek és az országot az 1608-ban alkotott szabadalmaik hatalmával 240 esztendeig tartották vissza. Káros volt e törvény határozatlansága miatt is, szabatosan csakis az egyháziakrúl szól; a papokon kivül csak az ország báróinak és mágnásoknak ad helyt, de meg nem határozza, ki a mágnás; a királyt a tetszés szerinti meghivásoktúl eltiltja; de nem mondja, ki az általa jelzett mágnás, ugy látszik, a párt vezetőit csak a vallási gyülölet vezényelte; meghozták a törvényt, hogy a feszélyes katholikus papság egy részét a főurak közül kidobják. Helytelenül, ügyetlenül, veszélyesen szervezték a követek házát is. Ez időben a tulajdonképeni Magyarország alig állott 36 megyébül, tehát valódilag az országot 72 egyén képviselte, ennek ellenében szavazatot adtak 22 városnak, 17 káptalannak és prépostnak; ezenkivül szavazatot adtak az országtanácsosok, itélőmesterek, a királyi tábla ülnökeinek, és mintha egy kupaktanács rendezésérül lett volna szó, meg nem határozták, micsoda szavazattal fognak birni a betolt egyének. Végre, midőn a nemesektül a személyes

törvényhozási jogot elvonták, a gazdagoknak megengedték, hogy magokat a követek házába képviseltethessék. Az egész törvény az alkotmányosság torzképe, kedvezőbbet a számüzött jezsuiták sem alakithattak volna az absolutismus számára, mint a vak protestansok, kik ez intézményt a következmények mérlegelése nélkül szervezték. Az elvek e törvényben egymást pofozzák, a felsőházban csak nagy ur lehet, a szegényebb papokat kikergetik, az alsóházban ellenben egy rongyos 2—3000 lakósu városnak egyenlő szavazatot adnak a 10,000 nemest képviselő követtel, szavazatot adnak a királytúl függő biráknak, szavazatot a távol levő henye főur küldöttjének; és pedig történt mindez azért, mert a főurak nagy része protestans és ellenzéki, a városok protestansok és ellenzékiek, a birák ellenzékiek és protestansok voltak. A rövidlátó urak azt hitték, hogy vezéreik, katonáik örökké élnek és utódaik apjok példáját fogják követni, és pedig mint történelmünk mutatja, óriásilag csalódtak.

A magyar törvényhozás az 1608. 1. törvénynél veszedelmesebb törvényt önként, hatalmi nyomás, erőszak nélkül soha sem hozott, a szabadságért lángoló hazafiak a kötelet az ország lenyügözésére maguk készitték el; hogy ezen kötél a nemzetet a törökök kikergetése, Erdély meghóditása, a véres küzdelmek lezajlása után törvényesen meg nem fojtotta, csakis a középosztály szivós hazafiságának, szilárd, alkotmányos érzelmének tulajdonitható; midőn már az erő, a többségben ezen gyászos törvény megváltoztatására hiányzott, a jó hazafiak csel és erőszakhoz nyultak, a hódoló városok szavazatát összezsugoritották, a papság szavazatát az alsóházban majdnem semmivé leszállitották, a birákat semmibe vették, a távollevőket egyre hurták össze, és az ily módon alakult mesterséges többséggel harczoltak a szolga felsőházzal.

IV. FEJEZET.

Ferdinánd trónralépte. — Osztrák válság. — Az országgyülés a cseh és osztrák protestánsok segélykérését visszautasitják. — A katholikusok tekintélyes segélyt vezetnek Ferdinánd táborába, és ezzel a Habsburg-házat megmentik. — 1619. Bethlen a a cseh-forradalmárokkal szövetkezik, 40,000 emberrel Nagy-Szombatig nyomul. - 11. novemberben Bethlen Pozsonyban országgyülést tart. — Pázmány, Eszterházy, Forgách az országgyülés tanácskozásait mesterségesen huzzák. — Bécsi bizottság. — Homonnay Bethlent megtámadja. — 31. Deczember Ferdinánd letétele és Bethlen magyar királylyá választása. — 1620. Beszterczei országgyülés. — 31. május osztrák-magyar-cseh szövetség. — Augusztus 31. Bethlen királylyá választását elfogadja. — Bethlen szavát nem tartja. — II. Ferdinánd magyar segélylyel Fehérhegynél a cseheket tönkre veri. — Nikolsburgi béke. — A fehérhegyi csata következményei. — 1623. Bethlen Anglia, Francziaország Németalfölddel szövetkezik. — Augusztusban Ferdinándot megtámadja. — Nagy-Szombatnál győz. 1624. májusban békét köt. — Soproni országgyülés. — Eszterházyt nádornak választják. 1626. Bethlen házasodik, szövetkezik Anglia, Dánia és német protestánsokkal. — Szeptemberben békét köt. — 1628. Bethlen halála. — Erdélyi választási villongások. — Rákóczy a fejedelmi széket el-

foglalja. — II. Ferdinánd Rákóczyt megtámadja. — Ápril 3-án a békét Kassán megkötik. — Gusztáv Adolf a császáriakat Németországban agyonveri. — 1635. országgyülés. — 1637. II. Ferdinánd halála. — II. Ferdinánd körlevele és törvényei. — A katholikus császári párt működése. — Pázmány és Eszterházy.

II. Ferdinánd már az utolsó évben vezérszerepet vitt az osztrák politikában, talpig vakbuzgó katholikus, a türelmes Klesl bibornokot még bátyja életében elzáratta, az osztrák és cseh protestánsokat zaklatta, ezek érezvén a Ferdinándtul fenyegető veszélyt, Ferdinánd ellen nyiltan feltámadtak, a bécsi várba szoritották, hol vele Csernembl főur és nemes társai kevés tisztelettel bántak. Magyarországban a katholikus osztrák párt tömörült, eszes, ügyes férfiak Pázmány érsek, a szerencsefi Eszterházy, ki férfiasságával az özvegy Magocsinénál magát megkedveltette, és Magocsiné asszonyság szoknyája után egyszerre hatalmas ur lett, a sárga-fekete zászlónak sok hivet szereztek, ugy hogy Ferdinánd kezdetben Magyarországra támaszkodott, hivei nemcsak merészek és hűségesek, de szemtelenek is voltak, gróf Forgách Zsigmond buzgó katholikust nádornak választották, Eszterházy a 818-iki országgyülésen már az előzetes nádorválasztást követelő ellenzéket erőszakos szétkergetéssel fenyegette.

Ferdinánd uralma kezdetén az országgyülést összehivta, de a forradalmi sereg által Bécsbe szoritva, személyesen nem jelenhetett meg. Hivei által seregeket gyüjtött, a protestánsok a magyarok segélyét szorgalmazták, — a bécsi békekötés semmirül sem kezeskedett, nem kötelezte segélyre a Rendeket, a beavatkozásra nem jogositotta fel, az országgyülésen az osztrák párt többségben volt, forradalmár társuknak segitséget

nem adtak, ellenben a katholikusok 6000 katonát küldtek Ferdinándnak. Hatezer ember nem hadsereg, a szorongatott Ferdinándra azonban ez mentő horgony volt, mert Csehország teljesen fellázadt, a forradalmárok által megválasztott Pfalczi Frigyes hatalmában volt, a forradalom zászlója lobogott az osztrák tartományokban, a forradalmi seregek Bécset szorongatták, Ferdinánd csakis a 6000 magyarral birta ellenségeit visszanyomni és támadólag fellépni. Az országgyüléstül visszautasitott csehek és osztrákok Bethlen Gábort és protestáns hitsorsosaikat hivták segélyre, a forradalomra és Bethlen támadására valódi ok nem volt, mert Ferdinánd mindjárt uralma kezdetén az országgyülést összehivta, törvénytelen adót nem vetett ki, — a polgárokat nem fogatta el, a protestansokat a katholikus urak és egyháznagyok üldözték, de ezt a hiányos bécsi békekötés okozta, ezen a Rendeknek jogilag országgyülés által kellett és lehetett volna segiteni, — Bethlennek sem volt oka támadni, mert a béke pontjai megtartattak. Magyarország önállása, függetlenségének eszméje azonban már az országban megerősödött, az alkalom az osztrák uralom megbuktatására kedvező volt, mert a németországi protestánsok az osztrák-ház ellen tömörültek, a francziák az osztrák-ház ellenségeit támogatták, az örökös osztrák-tartományok többsége a csehek és morvák a Habsburg-házat szét akarták zúzni. A nagytehetségü Bethlen keveselte Erdélyt és a magyar részeket, magyar király akart lenni, ezek voltak a háboru, a forradalom okai; — a vallás csak köpönyeg.

Bethlen a csehekkel szövetséget kötött, 1619. szeptember 11-én már 40,000-et haladó sereggel Kassára vonult, a hajduk és protestáns nemesség tömegesen csatlakoztak. October 20-án már Nagyszombatnál táborozott, Bethlen Thurnak 8000

lovas-segélyt küldött. — October 14-én Pozsony várát a koronával a nádor átadta. Forgách nádor 11. novemberre Pozsonyban országgyülést hitt össze, mely ellen Ferdinánd tiltakozott. A Pozsonyban gyülekezett Rendek élesen vitatkoztak, Ferdinánd királylyá választását érvénytelennek mondták, mert több választókat a választás előtt megvett, a püspökök a protestáns üldözését neki rótták fel, szemére vetették, hogy a protestánsok megsemmisitésére szövetségre lépett a spanyol királylyal, az országban idegen zsoldosokat tart. Kétségkivül Ferdinánd választásánál vesztegetett, de ezt a törvény nem tiltotta, — nem volt királyválasztás, melynél pénz, hivatal, birtok vagy méltóságok által ne vesztegettek volna, a püspökök királyi biztatás nélkül is saját érdekökben üldözték a protestánsokat, az üldözés a szerencsétlen záradék miatt nem volt megakadályozható, az üldözést a protestánsok a kegyuri jog alapján sokszor viszonozták, igaztalan vád volt a spanyol szövetség is, mert az rokon-hatalom volt, és a közös érdeknél fogva a császár-király legbiztosabb szövetségese. — Ferdinánd az idegen zsoldosokat az országban találta, hosszabb ideig, meg ha akarja, sem rendelheti ki, mert velök egyenesen nem érintkezhetett. Az országgyülés mindkét részrül csakis politikai játék volt, Pázmány, Eszterházy, Forgách késleltetni akarták a trónvesztési nyilatkozatot, mig Ferdinánd katholikus szövetségesei, a Ferdinánd táborába megjelenve, — Ferdinánd csatát nyer és mindennemü igéretek által Magyarországban a katholikusokat felbuzditja, a Homonnay Erdély elleni oldaltámadása sikert arat. Viszont Bethlen és hivei a halasztást azért fogadták el, hogy sikereik által a katholikusok határozatlan részét magukhoz édesgessék, a csehek és osztrákok által kivivott nagy vereség után az osztrák házat biztosan és könnyen agyonüthessék.

Az országgyülés Bécsbe 30 tagu bizottságot küldött a királyhoz, mely őt békebiztosok küldésére szólitotta fel. A király az alkudozásra Lépes Bálint kalocsai érseket, Nádasdy Tamást, Megazzi Lénárdot és Preiner Sigfridet hatalmazta fel. Ezt megelőzőleg Homonnay György hátba megtámadta Bethlent, Rákóczy Zsigmondot, vezérét, Szerencsig kergette. Konstantinápolyban pártot szerzett, Bethlen és hivei Pozsonyban megeléglették a játékot, deczember 31-én Ferdinándot letették és Bethlen Gábort magyar királynak választották, ki azonban a koronát egyelőre nem fogadta el.

1629. január 17. fegyverszünet köttetett. Kiterjesztetik a csehek és osztrákokra. Ferdinánd Beszterczebányára országgyülést tüz ki 31. májusra. — Bethlen a csehekkel 5 évre szövetséget kötött; 1) a szövetség minden 5. évben megujittatik, 2) a csehek, morvák a magyar végvárak védelmére évenkint 50,000 forintot fizetnek, 3) a szövetségesek a jezsuitákat nem türik, a törökkel békében lesznek, 4) egyenértékü pénzt veretnek, a vámoknál egyenlő elveket követnek, 5) Borostyánkő. Kabold, Kőszeg, Fraknó, Kismarton, Szarvkő visszacsatoltatnak, a fejedelmek ezen szerződésre magukat hittel kötelezik, a hitszegőnek országaik hűséggel nem tartoznak. Ennek nyomán a magyarok, csehek és osztrákok külön követségeket küldtek Konstantinápolyba. Ferdinánd a katholikus német fejedelmeken kivül a protestans szász választóval Mühlhausenben szövetkezett, Lengyelországban zsoldosokat fogadott. A Beszterczebányán megjelentek: Bethlen személyesen, a cseh és osztrák szövetségesek követei, a király a királyt pártoló lengyel és mühlhauseni szövetség követei. Hosszas, kölcsönös szózuhany után Ferdinánd követei eltávoztak, előbb azonban semmisnek nyilvánitották a Rendek hozott és hozandó végzéseit. Az országgyülés augusztus

25-én Ferdinándot letette és Bethlen Gábort ujólag magyar királynak választotta, mit Bethlen most már örömmel elfogadott.

A szövetség Frigyes és Gábor király közt megujittatott, Frigyes ez évre 300,000 frtra, Gábor 25,000 emberreli támadásra kötelezte magát. — Bethlen nem volt hadvezér, seregének egy részét a Dunántul meghóditására küldte, ha e kisszerü csaták helyett 100,000 embert állit a sikra, a cseh, morva, osztrákokkal egyesül, egész más államok és uralgó családok alakultak volna, — Bethlen Gábor azonban igen óvatos férfiu volt, vágyott a korona után, de azért a fejedelmi süveget nem veszélyeztette, szövetséges társa és vezérének jó tanácsokat, de csak kis segéd-csapatokat adott. — A katholikus seregek Ferdinánddal egyesültek, a cseheket Prága mellett tönkre verték, Ferdinánd az ország alkotmányát széttépte, a lázadókat kegyetlenül büntette, vagyonukat elrabolta, a cseheket századokra bilincsbe verték, Morva, Ausztria meghódolt. Magyarország függetlensége helyreállitásának legkedvezőbb pillanata eltünt. Kétségkivül a fehérhegyi válságot Frigyes cseh-király és hadvezére ügyetlensége okozta, mert mig a bajor és magyar segédseregek meg nem érkeztek, Frigyes a cseh-, morva-, osztrák-hadsereggel Ferdinándot megsemmisithette volna. Nagyban elősegitette azonban Bethlen gyenge segélye, ki 25,000-et igért, de 3,000-et küldött. A fehérhegyi nagy győzelem az alkudozást nem szüntette be, mert Ferdinándot, ki a válságos helyzetében nem csüggedt, a szerencse nem vakitotta el. — A politikai eszély az alkut ajánlotta, mert még Magyarországbul tényleg nagyon keveset birt, az adót Bethlen Gábor szedte be, háttérben állt a török, a levertek fékentartása, serege nagy részét elfoglalta, protestáns szövetségesében nem bizhatott, ennélfogva az alkudozások folytattattak, és végre Nikolsburgban, az országra sovány,

Bethlen Gáborra hasznos béke megköttetett. 1. Ferdinánd a támadóknak bűnbocsánatot ad. 2. A törvények megtartására magát ujólag kötelezi. 3. A sérelmeket a még ez évben tartandó országgyülésen orvosolja. 4. Bethlen a királyságrul lemond, a koronát visszaadja. 5. Ferdinánd Bethlent németbirodalmi fejedelemmé nevezi. 6. Oppelut és Ratibor herczegségeket Bethlennek adományozza, és pedig a tartományokat, ha Bethlennek fiörökösei nem lesznek, Bethlen István örökli. 6. Bethlennek élethossziglan birtokába bocsáttatnak, Kassa városa, Abauj-, Borsod-, Zemplén-, Szabolcs-, Bereg-, Ugocsa-, Szatmármegyék, ugy azonban, hogy törvényes ügyeikben birájok a nádor marad, a magyar országgyülésre követeket küldenek, a katholikus vallás szabadsága biztosittatik, a patronátusi jogot, a birtokadományokat a király erősiti meg. A munkácsi, ecsedi, tokaji várak és uradalmak 500,000 forint lefizetése feltétele alatt Bethlennek adatnak.

Ezen béke Bethlenre igen előnyös volt, Kassárul erkölcsileg egész Felső-Magyarországot uralta, mert a felföldi városok és nemesség majdnem kizálólag protestáns volt, — erkölcsi fölényébül azonban sokat vesztett, — hadjárata által bebizonyitotta, hogy nem kitünő hadvezéri tehetség, a békekötés által a közönséget meggyőzte, hogy habár monda szerint a bibliát 20-szor elolvasta, nála a vallás csak eszköz, a főczél hatalmának terjesztése, midőn saját érdeke kivánja, mindig kardot fog, de merész, nehéz vállalatokra sohasem szánja el magát, ügyes, de nem hős, tetőtől-talpig ovatos, ennélfogva ellenségét soha sem zuzza össze.

A nikolsburgi béke közvetlen előnyeit a fehérhegyi csata következményei teljesen megsemmisitették, e csata nemcsak a csehek és osztrákok államiságát zuzta össze, de közvetve Ma-

gyarország alkotmányára, államiságára, anyagi nyomorára rendkivüli befolyást gyakorolt. A csehek és osztrákok Magyarországért egész a reformátió kezdetéig általában nem lelkesedtek, minek azonban meg voltak természetes okai. Midőn Magyarországot a mongolok összezuzták, a szerencsétlen menekülő IV. Bélát az aljas kapzsi osztrák herczeg kincseitül fosztotta meg, és sulyos lealázó feltételek alatt bocsájtotta el. — Ezen nemtelen bánásmódot a nemes magyar nemzet soha sem felejtette el, bár Béla király csakhamar megalázta a nyomorultat. Az utolsó Babenbergi osztrák herczeget egy magyar nemes verte le, az osztrákok ellenére Ausztriát a magyar király segitsége szerezte meg habsburgi Rudolfnak. Fridrich császár Ausztria herczegének segélyével fészkelték be magokat Magyarországba a cseh-rablók, midőn Magyarországot a törökök támadták, Frigyes mindig támadott és rabolt, — a hős, a nagy Hunyadi alatt, Frigyes császár a bellázadást folytonosan szította, minden rabló, minden áruló-biztos menhelyet talált Frigyes birodalmában. Frigyes császár László királyi öcscse halála után a koronát elrabolta, Mátyás ellen nyiltan és titokban folytonosan harczolt és izgatott, ez elkeseritette Mátyást és a magyar nemzetet, — viszont Mátyás Fridrichet folytonosan verte, a német császári korona után vágyott, Bécset és Ausztriát meghóditotta, ez fájt az osztrákoknak. A mohácsi csata után, az osztrák-ház zsoldosai és vezérei németek voltak, ezen söpredék Magyarországot irgalmatlanabbul pusztitotta a töröknél, a vámokat osztrákok kezelték, a fogyasztási adót osztrákok hozták be, — a bor-, marha-vámokat a császár-királyok osztrák érdekbe szabályozták. A magyar az osztrákot nem szerette, az osztrák a magyart nem kedvelte.

A cseheket és magyarokat sem füzték össze kellemes em-

lékek, midőn a magyarok Európába bejöttek, egy emelkedő szláv-államot találtak, Szvatopluk országa, a szlávokat összekötötte, ezen területi egység lehetővé tette a szlávok összpontositását a németek ellen, sőt reményt nyujtott a szláv-hatalomnak a Balkánig kiterjesztésére, miután a dalmaták, bosnyákok, szerbek a nagy szláv törzs-ágait képezték, sztiria, Kraint, Carinthiát, nagy részben szlávok lakták. A magyarok hóditása a szláv-reményeket tönkre tette, a magyarok a szláv-birodalom közepébe telepedtek, az országgá készülő nagy Morvaországot szétrobbantották, a szláv-törzsök a Balkánig lassankint részint beolvadtak, részint Magyarország fennhatóságát elismerték, a szétszakitott láncz a kivágott szemek hijjával sem tudott többé összeforrni, a németek german szivóssággal és kegyetlenséggel irtó-háborut viseltek a szlávok ellen, Csehország, Morva és Szilézia, mint hűbéresek beléptek a német birodalomba. Minden azonban a mult fájdalmát képezte, a cseheket a magyaroktul el nem idegeniti, ha későbben égető viszályok nem támadnak, mert a cseh urak a feudalis köd homályában, a multról, a nagyság álmairól elfeledkeztek, sőt már kezdetben is segélyre kérték fel a magyarokat a németek ellen. Későbben azonban szabadulási vágyaikat, nagyságok reményeit ismét a magyarok zuzták össze. — Ottokár cseh-király házasság és hóditás által tekintélyes országot alapitott, mint a németbirodalmi szövetség leghatalmasabb fejedelme jogosan vágyott a császári korona után. A római pápa befolyása az egyszerü habsburgi Rudolf grófot emelte a német császári trónra, a vitéz királyt a mellőzés vérig sértette, fellázadt a szegény császár ellen. A szegény császár azonban gazdag volt észben és erélyben, a papi fejedelmek hűségesen támogatták, megnyerte Kún László magyar királyt, a magyar seregek eldönték a csatát, a nagyra-

törő cseh-királyság leolvadt. Zsigmond alatt a csehek, morvák gyakran pusztitották Magyarországot, a nagy Hunyadi korában Fridrich császár ral szövetkeztek és Siskra cseh-vezér valóságos rablófészkeket alapitott, melybül az urakat és szegényeket kegyetlenül rabolta, támadott akkor, midőn az országot a török ellen kellett védeni. Mátyás idejében ismét termett Podiebrád képében egy cseh Ottokár, ki kormányzóbul király lett, a királyságot kicsinyelve, a császári korona után vágyott, a császári korona fénye azonban Mátyás magyar királyt is elbűvölte, a római pápa érdeke ismét összeütközött a csehek érdekeivel, mert Csehországban egy uj vallási felekezet alakult, mely a reformáltaknak előfutárja volt, ezen felekezet Csehországot uralta, Podiebrad is tehát ezen felekezetet pártolta, — a római pápa tehát jogosan félt és félhetett, hogyha a lomha Frigyest megbuktatva, német császár lesz. A római pápát sem német, sem Olaszországban, nemcsak nem támogatja, sőt inkább Husz tanait erővel is terjeszteni fogja. A nagyravágyó Mátyásban tehát felingerelte a cseh-korona utáni vágyat, a katholikus nemesség megkinálta a cseh-koronával. Szembe állt egymással két jeles hadvezér, kiknek érdekei kiegyenlithetők voltak, a magyar király hatalmasabb volt a cseh-királynál, Podiebrád kényszerült fiui örökösödését feledni és hogy magát fenntarthassa, a lengyel királyfit örökösének választotta, ki is Mátyás által leveretvén, a cseh-királyság egy részét Mátyásnak átengedte, Magyarország tehát a csehek szerencse-kerekét háromszor akasztotta meg.

A csehek és osztrákok a magyarokért és viszont nem rajongtak. A mohácsi csata után a viszonyok megváltoztak, a német, cseh és magyar egy király alá került, a török ellen a védfalt a magyarok képezték. A két állam Magyarország be-

keblezésére nem vágyott, mert ha egyesül, a csehek és osztrákok is kötelesek lettek volna a magyarokat a török ellen megvédeni, mig különválva, a magyarok a cseheket és osztrákokat is oltalmazták. A Habsburg-ház a csehek és németek alkotmányát is csipkedte, ha Magyarországot meghóditja, a kényuralmat Csehország és Ausztriában is behozta volna magyar erővel, ennélfogva az osztrák és cseh nemesség a Habsburgok kényuralmi merényleteivel nem rokonszenvezett, sem pénzt, sem fegyvert nem adott, és ez ezen merényletek sikerét visszatartotta, mert a merénylők csakis saját lyukas zsebékbül zsoldosokkal támadhattak. — II. Mátyás az egységes szövetséget megkisérlette, mind a három fél visszautasitotta, visszautasitották pedig azért, mert jogaihoz mindenik féltékenyen ragaszkodott, és magát egyik a másik által nem akarta uraltatni, mert félt, hogy az uralkodó mesterséges többséget fog a közös gyülésen szerezni.

A Rudolf és Mátyás alatt kiütött vallási mozgalmak a három országot igen közel hozták egymáshoz. Ausztriában és Csehországban a nemesség nagy része protestans volt, mint Magyarországban, a csehek és osztrákok nemcsak vallásukért, de szabadságaikért harczoltak, mig tehát a király és főherczeg Ausztria, Styria, Morva, Karinthia fegyverérül nem rendelkezhetett, mig ezen országok pénzét magyarellenes merényletekre nem pazarolhatta, Magyarországban a kényuralmat meg nem örökithette, a kényuralombul csak egyes szolgák gazdagodhattak, kiknek Magyarországban birtokot ajándékozott, vagy azon egyes vezérek és várparancsnokok, kik Magyarországban szabadon raboltak. — A fehérhegyi csatáig, ezen országok külön kormányzat, külön közigazgatás, külön pénzügyekkel birtak, a cseh, morva, sziléziai nemesség nemzeti jellegét fenntartotta, nem vágyott a németségre. Ezen országok nemessége birtokai-

kat, nemességöket régibb királyaik- és herczegeiktül nyerték, a tömeget tehát a hálaköteléke nem fűzte a Habsburg-házhoz.

Mindezt a fehérhegyi csata lényegesen megváltoztatta. II. Ferdinánd diadala után Csehország szabadságleveleit széttépte, és megsemmisitette minden tartomány alkotmányait, ennélfogva szabadon rendelkezett ezen országok uradalmairól, bányáirul, önkényesen szabta ki az adót és vámokat, vagyis kényuralmi czéljaira megnyerte az eszközöket, melyet eddig nélkülözött. A katholikus főpapság eddig csak másodrendü szerepet viselt Csehországban és tartományaiban, mert a papság hatalmát már a kelyhes-hussita küzdelmek megtörték, Csehország- és Ausztriában a nagy többség a protestans hitet vallotta, a fehérhegyi csata után a protestáns-templomokat tömegesen elszedték, karddal és korbácscsal téritettek, a protestáns papokat kiüldözték, a katholikus papság tehát ismét a helyzet ura lett, az uralkodóért nyiltan és titokban mindent elkövetett. Az uralkodók az adók minden nemeit behozták, a kezelés számos személyzetet igényelt, a polgári osztálybul tehát a bureaucratia megalakult, ezeknek megélhetése, családi jólléte, polgári állása a császároktul függött, figyelemmel kisértek tehát minden mozgalmat, azt bejelenték a központra, a polgárok és nép közt a császári ház mellett apostolkodtak. A fehérhegyi csata után Ferdinánd az elesetteknek, foglyoknak és menekülteknek minden vagyonát elkobozta, uj nemességet alkotott a tányérnyalókbul és zsoldosokbul, mig a régi nemességet a becsület, a hazafiság, a függetlenség érzete, vezérelte; az uj nemességnek jelszava volt az engedelmesség, istenének a császárt tekintette, és császárja nemzetiségét vette fel. Vagyis a fehérhegyi csata után mindezen országok politikailag meghaltak és helyöket a császár, a

császári hatalom, a császári érdek foglalta el, melynek végczélját Magyarország leigázása képezte.

Bethlen alig kötötte meg a békét, már is alattomban támadásra gondolt, a törököt megnyerve, Angli a, Francziaország, Németalföld, Velenczével szövetkezett. — A szövetségesek havi 40,000 tallér fizetésére kötelezték magukat. — 1623. augusztusban 80,000 hadsereget inditott el Kolozsvárról. — Ellenállás nélkül nyomult az Osztrák tartományokba, a császári sereg kis részét Nagy-Szombatnál megverte, a fősereg Gödingnél erősitett táborba vonult. Az őszi rosz időkben Bethlen téli szállásra Kassára vonult. — Miután a sors Ferdinándot agyon nem ütötte, 1624. május 8-án Bethlen békét kötött, e békében a megigért, de át nem adott oppelni és ratibori herczegségekről lemondott, titokban megigérték, hogy a török ellen egymást kölcsönösen segélyezik; ez azonban csakis kölcsönös ámitás volt, a vakbuzgó Ferdinánd és magyar tanácsosai, a gőgös vakbuzgó Eszterházy és társai Bethlent a töröknél jobban gyülölték, mert érdekbül a protestánsok feje a függetlenségi párt fő támasza volt, másrészt az eszes Bethlen a merő reálismus embere nem szándékolhatott török támadást, mert a török hatalom, hatalmának egyik főbiztositéka volt, de különben mindkét szerződő fél tudta, hogy Ferdinánd Németországban teljesen el lévén foglalva, nem támadhat, viszont a török hóditási vágyai is megszüntek, és magyar segély nélkül semmiesetre sem háboruskodik, a háboru tehát valószinü nem lévén, felesleges volt a szövetség, csak kölcsönös ámitás, diplomaticus csel, mely tévutra egyik félt sem vezette. Bethlenben feltámadt a szerencsefik közös becsvágya, királyi házba akart házasodni, az osztrák herczegasszonyoktul azonban kosarat kapott. — Ferdinánd Sopronban országgyülést tartott, fiát királyá Eszterházy Miklóst

nádorrá választották meg, pedig Eszterházyt 150 szavazattal 60 ellenében, ez Ferdinándra nagy diadal volt, mert Eszterházy Miklós nemcsak buzgó katholikus, de valóságos osztrák érzelmü volt, az 1608. 1. megtermette gyümölcsét, a megyék követei leszavaztattak, az osztrák párt valóságos többségre emelkedett, Pázmány Péter érsek a katholikus egyház nevében óvást adott be a katholikus egyházat sértő törvények ellen. 1626. Bethlen nőül vette Brandenburgi Katalint, szövetséget kötött a dán király, a német protestansok, Anglia, Dánia és Németalfölddel Ferdinánd ellen. Szeptemberben Ferdinándot megtámadta, deczemberben döntő csata nélkül békét kötött a régi alapon. 1628. Bethlen meghalt. Bethlen halála Ferdinándra kedvezően hatott, mert Erdélyben a fejedelem-választási villongások majd két évig tartottak, mig végre Bethlen István leköszönt és Rákóczy György a fejedelmi széket ellenállas nélkül elfoglalta 1631-ben, — ez évben Pozsonyban országgyülés, melyen Pázmány Péter, most már bibornok-érsek, és Eszterházy Miklós aranygyapjas nádor, az elsőségen összevesztek. Ferdinánd megtámadta Rákóczyt 1631 ápril 3-án, azonban leginkább Pázmány sugallatára, Kassán békét kötött, melyben a tiszántuli megyék Rákóczynak hagyattak, az aranygyapjas lovag el akarta Erdélyt nyelni, — a bibornok azonban tudta azt, hogy egy tartomány felemésztéséhez erős fogak és jó gyomor, vagyis erős hadsereg és gazdag kincstár kivántatik, Ferdinánd egyikkel sem birt, seregeit Gusztáv Adolf, a hős, a lovag, a nagy hadvezér, a becsületes svéd király Németországban többször megverte, a kassai békekötés napján Oderai Frankfurtot elfoglalta. Szeptember 7-én a győzhetetlen Tilly tábornokot, Magdeburg hóhérját Lipcsénél legyőzte, az elégedetlen Csehországnak közvetlen közelébe nyomult, a cseh, morva, osztrák protestán-

sok várva-várták protestans testvéreiket, az osztrák spanyolság Hollandot elvesztette, Belgiumot alig tudta megőrizni, a politikai eszély tehát Pázmány Péter békepolitikáját ajánlotta. 1635. országgyülés, mely 80 sérelmet sorolt fel, főleg panaszkodott a harminczadnak Bécstüli függése ellen. 1636. Bethlen István a törököt megverve, Rákóczy ellen indul, Rákóczy azonban Mármaros adóját Bethlennek adva, kibékülnek. II. Ferdinánd 1637. február 17-én meghalt. Őszinte, vakbuzgó kemény fejedelem, a katholicismushoz híven ragaszkodott belső meggyőződés és politikábul, trónra a legválságosabb viszonyok közt lépett, — a csehek és magyarok a királyságtul megfosztották, az osztrákok gorombául szorongatták, a végletekig ellentállott, akkor sem alázta meg magát, midőn az örvénytül egy hajszál választotta el, — szivóssága megmentette. Cseh és osztrák tartományai szabadságát széttépte, a lázadókat kegyetlenül megbüntette, Magyarországban az önkény helyett a vesztegetés fegyvereit használta, terjesztette a katholicismust, midőn a protestánsok az országot uralták, megerősitette az osztrák pártot akkor, midőn a függetlenségi párt tömörült, és már nem az alkotmány javitását, de az osztrák-ház elkergetését követelték. Erdély fejedelmi székén egy ravasz, tevékeny, erélyes, tehetséges, nagyravágyó fejedelem ült. Ferdinánd Magyarországnak semmi jót sem tett, de nem is üldözte, boszut nem állt, nem kegyetlenkedett. Dinastiáját megörökitette: az osztrák-ház jelesebb nyilt jellemü uralkodói közé tartozott. Ferdinánd alatt 8 országgyülés tartatott. 1619, 1620, 1622, 1625, 1630, 1635. A két első országgyülés törvényeit Ferdinánd nem erősitette meg.

Az 1622. számos és igen fontos törvények hozattak, ezen országgyülésen iktattatott be az 1618. kelt kötlevele II. Fer-

dinándnak, mely a magyar alkotmány egyik sarkalatos törvényét képezi.

2. Mi Ferdinánd Isten kegyelmébül Csehország királya, Ausztria főherczege stb. kiket illet. adjuk tudtokra.

2. Nos Ferdinandus Dei gratia Rex Bohemiae, Archidux Austriae etc. tenore presentium significantes quibus expedit universis.

Hogy miután felséges Mátyás ur, Isten kegyelmébül Németország választott császára, Magyar- és Csehország királya, stb. igen tisztelt nagybátyánk és atyánk jónak látta atyai érzelmei és gondoskodástul vezettetve, Magyarország és kapcsolt részeiben, örököse, az ország királyárul idejében gondolkodni, és miután e czélbul, az iránt unki kegyessége és szeretettül vezéreltetve, az ország Karait és Rendeit felszólitotta, hogy minket jövendőbeli királyoknak fogadjanak, válaszszanak, kiáltsanak ki, és koronázzanak, és ezáltal őfelségének az ország javát czélzó szándékát teljesitsék.

4. §. Quodeum sacratissimo principi ac Domino, Domino Mathiae, dei gratia electo Romanorum Imperatori semper Augusto, ac Germaniae Hungariae Bohemiae Regi, Domino patrucli et patri nostro observantissimo, benigne visum fuisset, inclito suo Hungariae Regno, partibus que eisdem annexis, propia atque paterna curane sollicitudine de futuro Rege et Successore tempestive prospicere cumque in finem, ex singulari sua et paterna erga nos gratia et amore, ejusdem Regni Statue et ordines benigne requisivisset, uti nos in futurum eorum Regem eligere, acceptare, proclamare et coronare, adeoque optimae Majestatis suae Cesareae, Regiaeque intentioniquae nomine in beneficium hujus Coronae redundare queat suaquoque parte respondere vellent.

5. §. Az ország rendei ő felsége kegyes jóindulatát elösmervén, ő felsége kivánságának eleget teendők, régi, mindig megtartott szokásaik és szabadságaiknál fogva kijelentették, hogy készek minket közakarattal, törvényesen, urok és királyoknak választani, kikiáltani és a Szentlélek segélyével megkoronázni.

5. Fidem Status et ordines sollicitum suae, hunc etiam ante plurinis, occasionibus, preclarissime contestatum suae Majestatis Cesareae Regiaeque affectum, ut fideles, et Cives patri ac amantes decet, grato animo agnoscentes, ejusdem desiderio haud gravatim, obse umdare, atque nos in Regem et Dominum ipsorum, juxta antiquam consuetudinem, et libertatem eorum semper observatam, paribus vocis, et unanimi consensu, ritaeligere prochamare; invocatoque demum numuris divini auxillio feliciter coronare promptos paratosque fore declaraverint.

6. §. Alázatosan kérve, hogy az alulirt törvényczikkeket, egyenkint és összesen elfogadjuk, mint király megerősitjük annak idejében azoknak megtartása, és megtartására minket és másokat kötelezzük, melyek is következők:

6. §. Alázatosan kérvén, hogy az alulirt törvényczikket, azok összes tartalmát elfogadjuk, megerősitsük, megtartsuk és mások által is megtartassuk. Ezen törvényczikkek következő tartalmuak:

7. Első feltétel: hogy az ország szabadságait, szabadalmait, kiváltságait, jogait, törvényeit, végzéseit, szokásait összesen és egyenkint, a bécsi békekötést és minden czikkeit, az 1608. koronázás előtti és utáni a 1609. törvényeket, azok minden szakaszait, czikkeit és záradékait ő felsége erősen megtartja és mások által megtartatja.

6. §. Demisse rogantes, ut infrascriptos articulos, omniaque et singula in eiscontenta, rata grata et accepta habentes, nostrumque Regium consensum, illis prebentes elementer acceptare, et Regia Nostra authoritate aprobare et confirmare, atque tam nos ipsi suo tempore benigne observare, quam per alios quorum interest, firmiter observari facere dignaremur. — Quorum quidem articulorum tenor sequitar et talis est.

7. Prima Conditio: quod universas et singulas Regni libertates, immunitates privilegia, statuta, jura et consuctudines, simul et conclusionem tractatus Viennensis omnesque articulos in eodem comprehensos, ita et reliquos ante et post Coronationem, modernae sacratissimae Cesareae et Regiae Majestatis in anno 1608 et 1609 editos, in omnibus suis punctis, elansulis et articulis, sua Majestas Regia firmiter observabit, per aliosque omnes observari faciet.

8. §. Őfelsége az uralkodása kezdetéig okozott sérelmeket, az uralkodása kezdetétül számitott 6 hónap alatt összehivandó országgyülésen megszünteti. — Az ország és a Karok és Rendek azon sérelmeit, melyek ő felsége uralma alatt támadtak. Ő felsége a minden három évben összehivandó és megtartandó országgyülésen meg fogja szüntetni.

§. 8. Secunda conditio, quod gravamina et quae usque adtem suscipiendi Reginimis Majestatis suae qualiter in evenerint; ea statuis in initio Reginimis suae Majestatis in Diaeta primitus intra spatium sexs mensium publicandis tollet. Gravamina autem universorum ordinum ac Statuum Regni, quaecunque successis temporis sub regimene suae Majestatis emerserint ea in singulis Diaetis quas sua Majestas successis temporibus, pro commodo et necessitate Regni, — quae sepius fieri poterit, ita ut terminum triennium non excedat, publi-

care et celebrare dignabitur, sub eadem Diaeta tollet et effectuabit.

9. §. Harmadik feltétel ő felsége az 1608. 9. 10. c. előtti és az 1559. 8. törvények szerint Magyarország és kapcsolt részén ügyeirül, csak magyar tanácsosokkal tanácskozik és intézkedik. Az 1608. 10. 16. c. c. és 1559. 8. törvények szerint a kérelmezőket és perlekedőket, idegen hatóságok és biróságok elé nem utasitja, és oda utasitásokat meg nem engedi.

§. 9. Tertia conditio quod quando de rebus et Negotiis Regni Hungariae aut partium et subjectarum agetur, ea per Hungaros tractare et consultare dignabitur; juxta articulos anni 1608. 9 et 10, ante Coronationem editos, item anni 1559. art. 8. Neque etiam suplicantes aut cansantes Indigenas Regni, intra ambitum ejusdem occurrentes ad Regimen, et jura externa rejicere, pertrahere et oblegare patietur; juxta enbrema verbo articulorum 10, 16 ante coronationem et Decreti Ferdinandi anno 1536. 41. editi.

10. §. Negyedik feltétel őfelsége az 1608. 11. törvények szerint nevezi ki a magyar végek kapitányait, főnökeit és más hivatalnokokat.

§. 10. Quarta Conditio Confiniorum vero praefecturas Capitaneatus, et alia officia, tam in hoc quam aliis Regnis annexis Majestas sua juxta articulum ante coronationem anno 1608 editum conferetur.

11. §. Ötödik feltétel: az igazságszolgáltatásban, régi szokás szerint a nyolczados törvényszékeket, az ország ugy felső mint alsó részeiben folytonosan megtartatja az 1608. 70. szerint, és törvényszéki birákat, mind a királyi tábla, mind a felsőbb birósághoz vallásküllönbség nélkül nevezend. A nemeseket a törvényes időszakokon kivül, az ország birái elé nem idézteti, irományaik előmutatására nem kényszeriti a törvényes

végrehajtásokat, sem maga meg nem akadályozza, sem hivatalnokainak azok megakadályozását meg nem engedi, a törvénytelen itéletek hozatalát és azok végrehajtását meg nem engedi.

A nyolczados biróságok megtartásárul rendelkezik az 1609. 70. a nemesi előjogokrul szólnak a hármaskönyv 9. czime és 1546. 50., a bécsi béke 11. Hogy a per rende királyi parancsokkal ne zavartassék 1471. 12., 1560. 25., 1613. 34., 1563. 80., 1608. 6.

Hatodik feltétel: a vallás gyakorlata az ország nyugalmáért, a Karok és Rendeknek a végekben, a királyi birtokokon a bécsi béke, az 1608. tör. előtti czikk szerint szabad, sérthetlen, megtámadhatlan legyen. És pedig ugy, hogy vallását mindenki, az országnagyok, főrendek, szabad városok, a kincstár birtokain a végek, városok- és falukban szabadon gyakorolhassa, és vallása gyakorlatában senki semmi módon és semmi ürügy alatt ő felsége, vagy a földesuraktul, bármely állásu legyen is, ne zavartassék, és meg ne akadályoztassék.

Hetedik feltétel: ő felsége a nádori hivatal választását, hatáskörét, tekintélyét és hivatalát tekintve, ő felsége a bécsi béke, 1608. 11., 1618. 7., 1555. 1., a nádori esküt tisztelni fogja. — A bánság és oláhokrul az 1608. 11., 1604. 14., 1608. 9., 1613. 39-et végrehajthatja.

Nyolczadik feltétel: ő felsége a végekrül az 1608. 21., 1609. 32. szerint atyailag fog gondoskodni.

Kilenczedik feltétel: a szabad és bánya városok szabadságait és előjogait fenntartja.

§. 11. Quinta conditio, quod pro Justitiae administratione (sine qua Regna consistere non possunt) secundum laudabilem et Deo gratam incelebrandos Judiciis, antiquam Regni, consuetudinem, Judicia octavatia pacis tempore tam in quam in in-

ferioribus Regni partibus, juxta constitutionem anno anni 1608. 70 continno celebrari faciet, et juxta eundem articulum, tam in Tabula Regia, quam apellationibus, sine discrimine Religionis Judices fiant. Neque Status et ordines Regni mandatis, extra terminos Judiciorum coram Judicibus Regni ordinatis vel deputatis Juri stara, et ad productionem privilegiorum cogere, executionesque legitimas neque perse impadiet, nec per suos officiales impediri patietur. Similiter etiam illegitima Judicia, et illegitimas excentiones fieri non admittet. — Allegatur primo pro Judiciorum octavalium celebratione art 70. 1609. Secundo pro Juribus nobilitaris praerogativae Trip. par pr. tit 9, item 1546. 50 item paccifi viennensi art. 11 Tertio ne mandatis Regiis Juris processus turbet no 1471. 12., 1560. 25., 1613. 34. Quarto ne expediantur Mandata illegitima 1563. 86., 1608. 6.

Sexta Conditio: quod Religionis negotium, inter universos Status et ordines in suisac Fiscibonis, itam in confiniisquoque Regni Hungariae militibus Hungaris, propter Regni tranquiliorem permensionem, juxta Constitutiones viennenses, et articulos ante Coronationem editos, maneat liberum illaesum et illibatum. — Ita videlicet ut Religionis tam baronibus magnatibus ac nobilibus; quam liberis etiam Civitatibus universisque Statibus et ordinibus in suis ac Fisci bonis; Item in conficiis Regni Hungariae, nec non oppidis vellis, illud sponte et libere acceptare volentibus ubique liberum relinquatur, nec quispiam cujus cunque Status et Conditionis existens in libero ejusdem usu ac exercitio Religionis a Majestate sua Regia et aliis quibus-vis Dominis tenestribus quovis modo, aut quovis sub pretextu turbetur aut impediatur septima Conditio. Quod in palatini electione ejusdemque auctoritate Jurisdictionet et officio

juxta art Viennensis pacificationis ad tertium, item ante Coronationem — edito anni 1608. 11 et anni 1615. 7. 1555. 1. circafinem, ac secundum formam juramenti ejusdem palatini, praescriptum modum Majestas sua observatura est. — De banata etiam quae in eodem art 11. 1608 continentur similiter et de Valachis 1604. 14., 1608. 9., 1613. 39, effectuabit.

Octava conditio Majestas sua juxta art 21, anni 1608, ante cor et 1609. 32, paterne confiniis providere dignabitur.

Nona cond. quod Civitates liberas et montanas in suis juribus, libertatibus, privilegiis et immunitatibus conservabit.

10. Feltétel: a koronát az országbul ki nem viszi és viteti.

10. Cond. quod Coronam Regni suas Majestas ex non auferet vel auferre curabit.

11. Az ország határait el nem idegeniti, sőt inkább az el'degenitetteket visszaszerzi.

11. Cond Metas Regni non abalienabit, imo recuperabit.

12. Feltétel: a szövetség Csehország, más szomszéd-tartomány és Erdélylyel a bécsi béke és 1609. 42 szerint érvényben maradjon, ő felsége mind maga tartsa meg, mind mások által tartassa meg.

12. Conditio quod confederationes cum Regno Bohemiae et aliisvicinis provinciis ac transilvania, juxta art. pacificationis Viennensis et constitutionum anni 1609. 42, in sua vigore permaneant. Sua que Majestas eas observabit et per alios observari faciet.

13. Feltétel: ő felsége a béke fenntartása, háboru nem inditása, az idegen zsoldosok be nem hozatalárul szóló az 1608. 2. törvényeket sértetlenül megtartatja és megtartja.

13. Conditio quae de pace publica Regni conservanda et

bello non movendo, exteroque milite non inducendo art 2 ante Coronationem in anno 1608. sancita fuerunt, cu sua Majestas, inviolabiliter observarit et par alios observari faciet.

14. Kabold-, Frakno-, Kőszeg-, Borostyánkő-, Szarvkővárakat Ausztriátul ő felsége saját költségén visszaszerzi.

14. Cond arces parnstein, Kobelsdorf, Güns, Forchtensteins, Eisenstadt et Szarvkő interpositione ac munificentia sua Majestatis ab Austriacis eliberentur.

15. Feltétel: ő felsége a 13 szepesi várost és Lubló várát a lengyelektül visszaszerzi és az országhoz csatolja.

15. Cond. Castrum Lublo et 13 Oppida Scepusiensia Majestas sua Regia eliberare Regnoque apticare dignetur.

16. Feltétel: a hajduk szabadalmaikat élvezzék és őfelsége azokat méltóztassék megerősiteni.

16. Cond. Quod hajdones privilegiis utantur, et Majestas sua ea confirmare dignetur.

17. Feltétel: ő felsége Mátyás király életébe, az ország kormányzatába, Mátyás király és az ország beleegyezése nélkül nem avatkozik.

17. Conditio assecurabit sua Majestas, ut vivente Regia Majestate, in nullam administrationem Regni sese intromittet absque Regnicolarum assensu.

Ezek azon feltételek, melyeket királyi felsége választás előtt elfogad, biztositó-levele és királyi szavával megerősit, és koronázás után, uralkodása kezdetén kihirdettet, és az ország törvényei közé iktattat.

Atque hac sunt conditiones, quas Majestas sua Regia ante electionem acceptare, suffici antibusque literis suis assecuratoriis sub verbo Regio confirmare, postcoronationem vero suum

›mpore suscepti Regiominis Genaralibus articulis inseri facere ; publicare dignabitur.

Mi tehát Magyarország és részei Karai és Rendei elősoolt kérelmének kegyesen engedve, lelkünk kegyes hajlamunkál fogva őket megjutalmazni óhajtó akaratunkbul az elősorolt ›szes czikkeket, azok összes tartalmát és minden egyes czikeit elfogadjuk, azokat királyilag önkényt jóváhagyjuk, azokat › egész tartalmokat elfogadjuk, helyeseljük, megerősitjük.

Nos itaque predicta universorum Statuum et ordinum inliti Regni Hungariae et partium ei subjectarum suplicatione lementer admissa, pro benigna animi nostri propensione, ipsis ue elementer gratificandi voluntate, preinsertos universos artiulos, ac omnia; et singula in eis contentarata, grata, et acepta habentes, eisdem Regium nostrum consensum, benevolum ariter et assensum prebuimus et illos ac quaevis in eis conenta acceptavimus, aprobavimus, ratificavimus et confirmavimus.

A Karok- és Rendeknek királyi szavunkkal igérjük és ket biztositjuk, hogy uralkodásunk alatt az elősoroltakat mind ıi megtartjuk, mind minden rangu alattvalóink által megtaratjuk, ezen okmányunkkal elfogadjuk, helyeseljük, megerősitjük.

Promittentes et assecurantes Status et ordines in verbo ostro Regio, quod praemissa omnia, tam nos ipsi Regiminis ostri tempore observabimus, quam per alios fideles subditos ostros, cujuscunque status, et conditionis existant observari ıciemus; uti vigore hujus nostri Diplomatis acceptamus, approamus ratificamus et confirmamus atque promittimus.

Melynek hitelére és bizonyságára ezen levelünket sajátkeüleg aláirtuk, és pecsétünkkeli megerősitését elrendeltük. Kelt 'ozsony városunkban 1618. május 15.

In cujus fidem et testimonium, litteras has manupropria

subscripsimus et sigilli nostri impressione muniri jussimus Datum in Civitate posoniensi die 15 May anno 1618.

1622. 17, 18. A k. tanács, canczellária kincstár, függetlenségérüli régibb törvények ismételtetnek.

21. Háboru esetére a király parancsára, a nemesek és egyháziak a lehető legnagyobb készülettel tartoznak táborba szállni, ugyszinte a szabadvárosok is illetőségeket kiállitani.

26. A béke a szomszédtartományokkal állittassék helyre.

32, 33. Két évre minden kaputól 3 frt adó ajánltatik, — a királynénak egy évre kapunkint 1 frt.

77. A pénz értékét határozza meg.

1625. 2. Gróf Eszterházy Miklós nádorrá választatik.

3. III. Ferdinánd királylyá választatik.

7. Két évre évenkint minden kaputul 3 forint adó ajánltatik.

9. Az uj királynénak 1 frt adó ajánltatik.

10. A nemesi fölkelésrül az 1622. törvény ismételtetik.

24. Fenntartva az idegen katonaság kivitelérül szóló törvényt, jelenleg az idegen katonaságnak a végvárakbani maradása megengedtetik.

62. Az országgyülést zavarókruli törvény megujittatik, a megyék nemes követeket, a főurak nemes képviselőket küldjenek.

1630. 1. Köszönet ő felségének a személyes megjelenésért.

5. Egy évre kapunkint 3 frt adó.

21. A királyi és bányavárosok szabadságai tiszteltessenek.

39. A borkivitelrüli 1609. törvény megujittatik.

1635. 1. A végvárak védelmére 2 évre minden kaputul 5 frt, ugyanezen czélbul a 30-adok 50 százalékkal felemeltetnek.

A 18. törvények hozatala az ország és király közös joga, — ennélfogva minden más gyülekezetek határozata érvénytelen.

22. A városok vám nélkül bort Longyelországba nem vihetnek.

28. A canczellár mellett legalább 2 tanácsos legyen.

30. Vámhelyekrül intézkedik.

31. A báni hivatal és a szlavon várkapitányokruli törvények megujittatnak.

59. A végvári idegen katonaságrúl az előbbi törvény megujittatik.

69. A magyar pénzrül rendelkezik.

88. A nemesi fölkelésrül az 1622. 21., 1504. 1. és személyes felkelő fegyverzetérül.

94. Minden három évben országgyülés tartassék.

A II. Ferdinánd törvényei fénypontját a II. Ferdinánd kötlevele képezi, ebben a király, az ország király-választási jogát, az ország és egyesek jogait határozottan, világosan elösmeri, az ország és egyesek jogairúl semminemü kétséget sem hagy fel, a királyt az általa vagy közegei által okozott sérelmek orvoslására szabatosan kötelezi. Ezen kötlevél a gyakori kormányfogások és sérelmek feletti vitának teljesen véget vetett, mert az igazságszolgáltatás terén különleges törvényekre hivatkozik, az idegen befolyást határozottan eltiltja. Csakis a felelős kormány tekintetében hiányos, mert az ország összes törvényeit elösmeri, tehát az errül szóló alaptörvényeket is, de ezeket különlegesen nem idézi, sem az országtanácsosok választását nem követeli, tényleg tehát a kanczellariai és helytartósági kormányzatot elfogadta, csak e két közeg magyar jellegét bizto-

sitotta. Ezen intézmény hallgatag mellőzését valószinüleg az akkori helyzet okozta, a Rendek belátták, hogy tényleg a választott kormány tagjait feleletre vonni, megbüntetni nem lehet, midőn a király az elitélteknek többi államaiba menedéket és kárpótlást adhat. A függetlenségi magyar pártnak, mint későbbi politikája igazolja, ekkor már főczélja a Habsburgháztuli elszakadás volt; erre törekedve, az alkotmány sértésérti felelősséget a királyrúl a tényleg meg nem büntethető tanácsosokra nem kivánta átruházni.

A királyi kötlevélben 3 évre szabályozott országgyülések nem tartattak meg, mert az 1625., 1630. és 1635. országgyülések közt az időköz 5 év volt; a törvény e nyilt megszegését semmi sem mentette, mert a német császár ugyan Németországban el volt foglalva, a magyar királyt azonban 1628. és 1633-ban az országgyülés megtartásában semmi sem gátolta. A nádornak lett volna főkötelessége azt szorgalmazni és követelni, Eszterházy nádor azonban sem igazi magyar, sem alkotmányos szellemü nem volt, czélját a hatalom és gazdagodás képezte, ennélfogva a bécsi udvart mindenben alázatosan szolgálta.

Adó 1622. két évre évi 3 frt, 1623. két évre 3 frt, 1630. egy évre 3 frt, 1635. két évre évenkint 5 frt. 18 év alatt tehát az adó csakis 7 évre szavaztatott, 9 év alatt törvénytelenül hajtatott be.

A honvédelemre megmaradt a régi szokás, a végvárakban a német őrizet ideiglenesen meghagyatott.

Ferdinánd uralma kezdetén és közepén a politikai helyzet ura a függetlenségi párt volt; e párthoz tartozott minden protestans, a nemesség és városok nagy része a protestans hitet vallotta, a harminczas években azonban a pártok mérlege változott; az ügyes, tevékeny Pázmány cardinal, a ravasz és szem-

telen Eszterházy Miklós nádor a főurak nagy részét a katholika-hitre visszatéritették. A vallásváltozás nemcsak vallási, de politikai különbséget is idézett elő, mert a katholikusok a katholika-vallás fejének, legfőbb támaszának a Habsburg-házat tekintve, Ferdinándhoz feltétlenül ragaszkodtak, vakbuzgóságból az ország valódi érdekeit feláldozták. A főurak áttérése veszélyes volt, mert az 1608. törvény a főuraknak egyrészt döntő befolyást adott az országgyülésen, másrészt a patronatusi jog szabályozva nem lévén, ezen jogra támaszkodván, protestans jobbágyaiktúl templomaikat elszedték és őket a katholikus vallásra kényszeritették; mig tehát eddig az osztrák-magyar párt csakis érdekpárt volt, Pázmány és Eszterházy a pártnak elvi alapot adtak, a katholikusok egy részét megszerezték, csakis I. Lipót vérengző uralma volt képes a katholikusokat a hazafiak táborába visszaterelni. Ezen nagy osztrák erkölcsi vivmányt nagyban elősegitette Ferdinánd sok tekintetben magyar zamatu politikája. Az érsek és nádor a bel, a török, sőt a német ügyekben is megkérdeztettek, a magyar hadsereget a nádor vezényelte, részben tehát az ország jogos igényeinek elég tétetett, részben az idegen ügyekben magyarok alkalmazása, a magyarok hiuságának hizelgett, és pedig Pázmányt fontos politikai küldetésekkel, nem magyarsága miatt, bizták meg; de megkérdezték és alkalmazták, mert Ferdinándnak legkitünőbb államférfia volt, Eszterházyra sem a törvény iránti tiszteletből bizták a sereg vezényletét, de azért, mert Ferdinánd jobb tábornokait Németországban nem nélkülözhette, s mert Eszterházy pártfőnök volt, kihez a katholikus párthivek örömestebb csatlakoztak, mint az idegen tábornokokhoz, az alkudozások fegyverszünetek, békekötésekre, a ravasz magyar, kinek mint nádornak egyik főkötelessége volt a király és ország közti közbenjárás, sokkal alkal-

masabb volt az idegeneknél, kik az ország belviszonyait nem ismerték, s mint idegenek ellenszenvvel fogadtattak volna.

A felületes közönség az indokokat nem keresi Pázmány, Eszterházy méltánylásában, a katholikusok a nemzet méltánylását látták, ennélfogva az ország függetlenségét a Habsburgház uralmával összeférhetlennek nem tartották.

V. FEJEZET.

III. Ferdinánd helyzete. — Pázmány Péter halála és jelleme. — Országgyülés, vallási veszekedés. — A catholikus türelmetlensége, Ferdinánd méltánya. — Eszterházy leköszön. — A király drágán megveszi. — Eszterházy jelleme. — 1639. A svédek Csehországot támadják. — 1642. Török-béke. — A töröktül szorongatott király a kitüzött országgyülést nem tartja meg. — 1643. Rákóczy a francziákkal és svédekkel szövetkezik. — 1644. Rákóczy Ferdinándot megtámadja. — Eszterházy 11,000 magyarral áll sikra. — A háboru változó szerencsével folyik. — A linczi békekötés 1645. deczemberben. — 1646. augusztus 24-én országgyülés. — Draskovics rajongó catholikust nádornak választják. — A catholikusok és az országbiró tiltakozásai. — Vallási villongás. — Ferdinánd a dühös catholicusok ellenében a protestánsokat pártolja. — A külhelyzet. — Ferdinánd fia királylyá választatik. — 1648. a vestváleni béke. — I. Rákóczy György halála. — 1649. gr. Forgách Ádám nádor lesz. — 1655. Br. Wesselényi Ferencz nádorrá, Lipót főherczeg nádorrá választatnak. — Ferdinánd megkisérti az örökös királyságot. — A protestánsok sérelmei nem méltányoltatnak. — Ferdinánd halála. — Ferdinánd törvényei. — A linczi békekötés. — Az országgyülés tagjait az ajándék elfogadását eltiltó törvény. — A külviszonyok. — Az erdélyi bonyodalmak. — II. Rákóczy György hatalomvágya és bukása. — 1658. Rédey, Barcsay rövid fejede-

lemsége. — 1660. Rákóczy halála. — A török Nagy-Váradot és Jenőt elfoglalja. — Országgyülés 1661. — Kemény János erdélyi fejedelem lesz. — Kemény bukása és halála. — 1662. A leszavazott protestansok egyenesen a királyhoz folyamodnak, visszautasittatván, az országgyülést tiltakozva elhagyják. — Apafy Erdély fejedelme lesz. — 1663. Török háboru. — 1664. Szent-Gothárdi győzelem. — Gyenge vasvári béke. — Lipót a magyarokat mellőzi. — Franczia izgatás. — Apafyt a sultán Erdély fejedelmévé teszi. — Lipót Bécsben magyar értekezletet tart. — Zrinyi Miklós halála. — Lipót és Báthory Sofia a protestansokat üldözi. — 1666. márczius. Zrinyi Ilona esküvője. — Összeesküvési kisérlet Patakon. — Stubnai szövetség. A főurak XIV. Lajosnak ajánlatot tesznek. — Vesselényi Murányban értekezletet tart. — Az összeesküvők a törökkel és a a német birodalommal kaczérkodnak. — Érintkezés Apafyval. — 1667. Lipót Rottál elnöklete alatt országgyülést tart Beszterczebányán. — Márczius 28. Vesselényi meghal. — 1668. Szelepcsényit és Nádasdy Ferenczet Lipót helytartókká nevezi. — Az összeesküvők a török és francziátúl visszautasittatnak. — 1669. A felső megyék eperjesi gyülése. — Zrinyi és Nádasdy egymást kölcsönösen vádolják. — Lipót kegyelme. — Az összeesküvők Konstantinápolyba követet küldenek. — Az osztrák követ értesül. — Zrinyi a forradalmat megkezdi. — A dunai megyék a tiszaiakkal kivánnak szövetkezni. — Beszterczei országgyülés. — Bocskay Ónodot elfoglalja. — Szepesy Pál és Szuhay Mátyás Tokajt ostromolják. — Rákóczy Kassán a 13 megyével gyülést tart, fegyverkezést határoz. — Zrinyit és Frangepánt ostromolják. — Menekülnek, a császárnál önként jelentkeznek. — Széchy Máriát elfogják. — Lőcsei vérbiróság magyarok és idegenekbül gr. elnöklete alatt. — Zrinyit és

Frangepánt 1671. ápril 30-án Bécsujhelyen lefejezik. — Rákóczyt a jezsuiták megmentik. — Az áldozatok jelleme. — Az áldozatok elitélésének birálata. — 300 nemes bebörtönzése. — Tököly Imre menekülése. — A pozsonyi vérbiróság. — Bonis halála. — Kollonics. — Pozsonyi vérbiróság. — Nagymérvü vallásüldözés. — Ampringen lovag magyar kormányzónak neveztetik. — A forradalom Erdélyben szervezkedik. — Vesselényi támadása. — Teleky Mihály veresége. — A franczia király a forradalmat támogatja. — 1677. XIV. Lajos és Apafy közti szövetség. — 1678. Teleky támadása és veresége. — Teleky visszavonul. — A forradalmárok gróf Tököly Imrét vezérnek választják. — Lipót a karóba huzást, az égetést alkalmazza. — Tököly 20,000-rel támad. — Lipót alkudozást kezd.

II. Ferdinánd megingatott uralkodó házát, a bukástul nemcsak megmentette, de Németországban a főhatalmat ismét visszaszerezte, Osztrák- és Csehország szolgaságát megörökitette, a ragyogó külszin daczára azonban III. Ferdinánd helyezete sem szilárd, sem aggálytalan nem volt, Németországban egy erős hatalmas, a hadverő svédek által támogatott szövetség állt vele szemben, örökös tartományaiban az alkotmányos elem megbukott ugyan, de a szabadság szelleme nem aludt ki, a legyőzött rabszolgák óhajtva várták a német protestánsokat és svédeket, a francziák ingerelték és támogatták az osztrák-ház ellenségeit. Magyarországban a protestánsok természetes fejöknek az erdélyi fejedelmet tekintették, az ország nagy részének a török parancsol, ha esetleg a török trónra egy harczias, eszélyes szultán lép. III. Ferdinánd a franczia, török, svéd és német protestáns szövetségnek alig birt volna ellentállani, mert egy vesztett csata esetében a csehek és osztrákok is feltámadnak. Német hűbéresei elhagyják, a spanyol hatalom már második Fülöp alatt meggyengült és nem lett volna képes a válságot, a bomlást feltartóztatni. Ferdinánd felfogta a helyezetet, eszélyesen és ovatosan kezdé meg uralkodását.

II. Ferdinándot nemsokára követte főtanácsosa és hive Pázmány Péter, esztergomi bibornok-érsek. — Pázmány Péter a század legkitünőbb alakjainak egyike, nagy befolyást gyakorolt Magyarország és a Habsburg-ház sorsára. Pázmány középszerü nemesi családbul származott. Főnökei csakhamar felismerték nagy eszét, fényes szónoki tehetségét, ennélfogva családi

pártfogás nélkül rohamosan emelkedett a magyar catholicus egyház legmagasabb fokára. — Midőn Pázmány Péter a küzdtérre lépett, a catholicus egyház hatalma már vonaglott, a főurak néhány kivételével a protestáns hitet vallották, a középosztályban alig maradt meg a régi hitben néhány ur. A városok protestánsok lettek, a nép urai vallását követte. A catholicus egyháznagyoknak meg voltak ugyan még nagy uradalmai, de a főurak a nagy uradalmakat sóvár szemmel nézték, a papi vagyont a császári tisztek sem kiméltek, a király a várak védelmére sokat követelt. A catholikus papság sorsa szorosan össze volt füzve a Habsburg-ház uralmával, mert a Habsburg-ház a catholicismus fővédnöke volt Európában, ha a Habsburgok Magyarországon megbuknak és Magyarország önálló és független lesz, a protestáns nemesség kétségkivül protestáns fejedelmet választ, ez esetben a catholika vallás szabad gyakorlata megmarad, de az egyház nagy uradalmait a vezető főurak kétségkivül magukhoz rántották volna, Pázmány Péter tehát mint buzgó catholikus pap a Habsburg-házhoz bensőleg ragaszkodott.

Az eszélyes Pázmány belátta, hogy a catholikus vallás tekintélyét csak a nagy urak csatlakozása által lehet visszaállitani; erőszakot alkalmazni nem lehetett, mert Magyarországban a catholikusok száma nagyon leolvadt, a császári királyi kincstárt a háboruk kiüritették, a svédek és német protestánsok ellen folytonosan kellett védekezni. Pázmány tehát a vas helyett az ész fegyvereihez nyult, röpiratokban védte a catholika vallás hitelveit, ragyogó szónoklata, finom modora sokakat elbűvölt. A főurakat meggyőzte, hogy a catholika vallás hasznosabb vallás a protestánsnál, mert a püspökök családokat alakithatnak, a habsburgi király az egyháznagyokat a főrendekbül fogja kinevezni, az idegen király jobb a magyar királynál, mert az

országtul távol lakván, a viszonyokat nem ösmerheti, ennélfogva tényleg nevében a főurak fognak uralkodni. — Magyarország önállólag fenn nem állhat, a német véduraság jobb a török véduraságnál, ezen indoktul vezérelve, a főurak lassankint a katholika vallás kebelébe visszatértek, olyannyira, hogy Thurzó nádor halálakor már a katholikusok többségben voltak és katholikus nádort választottak, a főurakat részint erőszakolva, részint önként követte a parasztság is. Az erélyes Pázmány nemcsak lelkeket nyert, de a szorongatott II. Ferdinándnak katonai segélyt is szerzett és Ferdinánd a katholikus magyar főurak segélyével győzte le a cseheket és osztrákokat.

Ferdinánd a genialis férfiunak csakhamar felismerte nagy eszét és ügyességét, és a magyar főpapot teljes bizalmára méltatta, Pázmány Péter nem volt kanczellár, de a császár-király kormányát és politikáját ő vezette. Királya bizalmát teljes mértékben megérdemelte, mert királyához minden viszonyok közt hiven ragaszkodott, a kedvezőtlen események soha le nem hangolták, a szerencse el nem ragadta, a helyzetet, az eseményeket, a politika horderejét és következményeit komolyan megbirálta, nem ajánlott kivihetetlent, nem volt az erőszak barátja, a jogot tisztelte, a szenvedély nem vezette, méltányolta ellenfeleit, a kor balitéleteit nem osztotta. Pázmány Péter mint ember és hazafi is, az ország kitünőségei közé tartozott, bár a német császár-király híve volt, Magyarország bekeblezését, jogai és alkotmánya elkobzását, sőt megsértését sem ajánlotta a királynak, elődei nem elégedtek meg a gazdag esztergomi érsekséggel, de ezenfelül számos javadalmakat nyeltek el. Pázmány tisztelte a törvényt, az egyház jogait, megelégedett jogos sajátjával. Elődei és utódai halmaz aranyokat gyüjtöttek, rokonaiknak uradalmakat vettek, főrangu családokat alapitottak,

— Pázmány Péter, ki nemcsak bibornok és az ország primása, de tényleg a császár-király első minisztere volt, dús jövedelmét az ország védelmére, tudományos intézetek alapitására költötte. Pázmánynak a politikában társa és szövetségese, későbben azonban ellenfele Eszterházy Miklós nádor volt. E két hatalmas alak sorsa sokban hasonlitott egymáshoz, jellemök azonban merően ellenkezett. Eszterházy mint Pázmány kis nemes családbul származott mindkettő, a hatalom legmagasabb fokára emelkedett, mindkettő császár-párti volt, de mig Eszterházy folytonosan kardját csörgette, erőszakot ajánlott és vakon engedelmeskedett, Pázmány Péter magyar maradt, hazája érdekeit sem a katholika vallás érdekeinek, sem a czezarismusnak alá nem rendelte, hazafisága és a két ember közti különbség különösen kitünt az erdélyi ügyben. Eszterházy nádor, ki a máséba gazdálkodni, vagyont annectálni igen szeretett, a protestáns ellenséket gyülölte. Bethlen halála után a királyi tanácsban Erdély elfoglalása mellett tüzelt. — Pázmány ellenezte és megbukatta, mert ezt kitüzni ugyan könnyü, de végrehajtani nehéz ett volna, miután Erdély mint hűbér a török szultán védelme alatt állott. Erdély megtámadása tehát Törökország megtámadása lett volna, és a császár-királynak a törökön kivül is volt elég ellensége, — de nem akarta ezt Pázmány azért sem, mert Pázmány Erdélyt Magyarország alkotmányának, egyik és pedig egfontosabb biztositékának tartotta, nem rajongott mint az ország főpapja a kalvinista fészekért, de a hazafiság legyőzte a allási ellenszenvet és a becsületes magyar hazafi megfékezte kapzsi szolgalelkü nádort, kinek mint a törvény és alkotmány főválasztott őrének, arra kellett volna törekedni, hogy smerve a Habsburg hagyományos absolut politikát, az olvasztóágyakat a magyar, erdély, az üldözöttek, a szabadok men-

helye fenmaradjon, de Eszterházy a hazafiságot soha nem ismerte, kötelességnek a szolgaságot tartotta, magyar volt, mert esetleg magyarnak született, más nyelvet nem beszélt, Magyarországban legkönnyebb volt foglalni. Erdélyre vágyott, mert a szoknyafi még Erdélyben nem birt, a háboru a fővezérre nyeremény es üzlet.

Ferdinánd atyja halála után az országgyülést összehivta, a protestansok számos sérelmekkel álltak elő és azok orvoslását követelték; ezen sérelmek valódiak voltak, mert a nagy urak tömegesen áttértek a katholika hitre, véduri és birtokjogon a protestansoktúl templomaikat elfoglalták, jobbágyaikat a katholika hit elfogadására kényszeritették, a bitorlás, az erőszak zászlóját a nádor vitte elől, kinek főkötelessége lett volna a bécsi és niklasburgi béke végrehajtása felett őrködni. III. Ferdinand (mint atyja is) a magyar protestánsok iránt jó hajlammal viseltetett, nem volt az erőszak barátja, ezek daczára azonban a protestansoknak igazat nem adhatott, mert az országgyülést a felsőház uralta, a felsőházban a többség katholikus törvényszegőkbül állott; az országgyülés tehát a protestansok sérelmeit, feliratát visszautasitotta, a király ennélfogva a sérelmekrül diplomatikus törvényes tudomással nem birt. Elégtételt a király a törvényes ut mellőzésével nem adhatott, mert a bünösök hatalmas, hűséges főurak voltak; ha tehát ezeket bünteti, elveszti legbiztosabb és legalázatosabb hiveit. A király tehát, miután tényleg nem segithetett, magán uton megigérte sérelmeik orvoslását. Eszterházy nádornak nem tetszett a király méltányos eljárása, de főleg, mert ijeszteni akart és pártolását nagy jutalmakkal akarta megvétetni az országgyülés alatt. A nádorságrul leköszönt, leköszönését a király törvénytelen rendeleteivel indokolta, melyek mellett mint a törvények legfőbb és felelős őre, nem hi-

vataloskodhatik, ez azonban csak csattanós ürügy volt, valódi oka kapzsiságának megsértése, czélja gazdag jutalomszerzés volt. Eszterházy nádor az ország- és szabadsággal nem sokat gondolt, de igen sokat nagy gazdagsága szaporitásával, — második nejének első férje Thurzótul egy leánya maradt, a nádor mostoha leányát fiának szánta, — a birtok tetemes része a férfiágé volt, kihalván a Thurzó fiág, a kincstárt illette. A jog, törvény, a haza érdeke az aranygyapjas-lovag urat azonban soha sem feszélyezte, már fiatal korában, midőn az emberek nagy részének a piszkos önérdek, a sziv szabad hazafias érzelmeit nem szokta elnémitani, midőn Dersfy Kata, a tisztes Magócsy özvegy nagy vagyona által a középrend alsó osztályábul csak nem rég emelkedett ki, a fiatal Eszterházy ur az alkotmányért küzdő rendeket erőszakos szétkergetéssel fenyegette, mint nádor is minden ügyben az önkény ösvényén haladt, csak Pázmány által tartatott vissza, — a nádor a törvény merő megsértésével mostoha leánya ügyében biráskodott és a Thurzó birtokokat leendő menyének itélte, ezt a kincstár meg akarta akadályozni, leköszönt tehát egyszerüen azért, hogy magát a Thurzó és más uradalmakkal megajándékoztassa, és helyesen is számitott, mert a Németországban szorongatatt Ferdinánd, a magyar-osztrák-párt vezére, támogatását nem nélkülözhette; — megadatott tehát megmaradásáért a főurnak mindent, és Eszterházy haláláig örömmel viselte a nádorságot.

1639-ben Ferdinánd ügyei nem a legfényesebben álltak, Banner ügyes svéd fővezér, Ferdinándot Cseh-tartományaiban támadta meg. 1642. márczius 19-én a törökkel 20 évre békét kötött, az 1642. kitüzött országgyülést a svéd győzelmek ürügye alatt elhalasztották. 1643, Rákóczy a francziák és svédekkel támadó szövetségre lépett, a következő feltételek alatt: Rákó-

czynak a háboru első évében 200,000, másodikban 150,000 frtot fizetnek és 3000 gyalogost, szükség esetében többet is küldenek, békét vagy fegyverszünetet a császárral csak Rákóczy és az erdélyi rendek beleegyezésével kötnek. 1644. februárban Rákóczy hadjáratát megkezdte. Márczius 11-én már Kassa, a tiszai megyék, a hajduság meghódolt. Aprilban Eszterházy nádor 11,000 német gyalog- és lovassal, 24 ágyuval, a dunavidéki katholikus főurak és egyháznagyok népével Rákóczy ellen indult. — A svédek visszavonulván, Rákóczy is visszavonult, Eszterházy Kassát sikertelenül vivta, — a királyi sereg visszavonult, Kemény az erdélyi hadvezér Bajmóczig kergette. Eszterházy az alkudozást megkezdte, Rákóczy 11 megyét, a protestáns vallásfelekezetek biztositását, a jezsuiták kiüzését követelte. — A hadjárat változó szerencsével folyt, Rákóczy sem Bethlen erélye, sem tehetségével nem birt, de a hangulat és viszonyok is különböztek, — Bethlen idejében az örökös tartományok ereje még nem volt megtörve, a dunántuli hatalmas főurak Nádasdy, Zrinyi és a legnagyobbrész buzgó protestáns volt. Bethlent a török támogatta, Rákóczy korában az örökös tartományok már meghódoltak, a török Rákóczyt nem segitette, a dunántuli főurak, sőt a felvidékiek nagyrésze catholizált, a Thurzó és sok más uradalmak Eszterházy nádor birtokába kerültek, Eszterházy pártját erősen összetartotta, Rákóczy egyénisége kevéssé vonzott, Rákóczyban hiányzott az erély, önbizalom és elszántság, fukar természete a kiadásokat nem kedvelte, a kikötött segélypénzek a francziák és svédek által hiányosan fizettettek, a lelkesedés a protestánsoknál ellanyhult. Mindezen okok a béke megkötését siettették, mely is Linczben 1645. deczemberben megköttetett.

A béke főbb pontjai következők voltak: Abauj, Borsod,

Zemplén, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Bereg élethosszíglan Rákóczy birtokába bocsájtatik, Tokaj, Tarczal, Regén, Ecsed és pedig az utolsó Bethlen Péter és István magvaszakadtával Rákóczynak adományoztatnak. A jobbágyság, a kincstár, papság, a katholikus főurak birtokain is szabad vallásgyakorlattal bír. Az evangelikus papok sehonnan el nem üzethetnek, az egyházak az elüzötteket visszahozhatják vagy helyükre másokat hivhatnak. Az elfoglalt templomok királyi biztosok által adassanak vissza. 1646. augusztus 24-én jött össze az országgyülés. A katholikusok már ezen országgyülésen igen nagy többségben voltak, mert a főurakat Pázmány és Eszterházy tömegesen visszatéritették, az 1608. törvény többséget adott az országgyülésen, a protestánsok érzékenységét nem kellett kimélni, mert a harminczéves háboru végefelé járt, a török-hatalom satnya kezekbe került, — a főurak Draskovicsot, a vakbuzgó horvát főurat 129 szavazattal nádornak választották. A királyi előterjesztések a nádor-választás előtt tárgyaltattak. — A linczi békekötés beczikkelyeztetett, a katholikus püspökök a békekötésnek, az országbiró az ország nevében püspökök ellentmondásának mondott ellent. Az evangelikusok 400 elfoglalt templom visszaadását követelték, a katholikusok huszat is sokaltak. Csoda történt, az európai katholikusok világi feje Ferdinánd császár és király pártjánál közbevetette magát és 90 templom visszaadását és több kedvező törvények hozatalát kieszközölte, melyek a protestánsoknak az elvesztett 310 templomnál többet értek. — Ferdinánd nem szerette a protestánsokat, de nem is szerethette, mert a protestánsok a függetlenségi eszme buzgó hivei, tehát ez időben a Habsburg-ház engesztelhetetlen ellenségei voltak, de igérete és a politikai eszély a protestánsok kiméletét parancsolták; mert a vallásháboru ugyan Németor-

ságban már hamvadozott, de még nem aludt el, a svédek Németországban nagy területi kárpótlást követeltek, Mazarin kardinál, franczia miniszter izgatta Ausztria ellen a németeket, svédeket, törököket, ha a magyar országgyülés a protestánsok jogos kivánalmait visszaveti, ezt okvetlenül Ferdinándnak rójják fel, Ferdinánd hitelét a német protestánsoknál elveszti, a háboru megujul, Ferdinándnak pedig béke kellett a hosszas háboru által okozott pénzügyi és politikai sebek orvoslására.

A külpolitikai okokon kivül a király magyar dinasticus érdekei is a protestánsok kiméletét parancsolta, a király fiát magyar királylyá akarta választatni, a protestánsok szavazatokat megigérték, a protestánsoknak az alsóházban többségük volt, ha a protestánsok érdekei ki nem elégittetnek, a protestánsok az országgyülésbül visszavonulnak, tiltakoznak és fegyvert fognak, a király a katholikus Rendek által fia királylyá választatását jó árért kieszközölhette volna, de háboru esetére ezen urak erélyes támogatására nem számithatott, mert még a törökelleni védelemben sem erőltették meg magukat, hősiességök csak a parasztok elleni templom-foglalásokban tündöklött. Eszterházy elhalta után hiányzott a vezető fő, — a főrendek közt időszerint ez időben csak egy kitünőség volt, Zrinyi Miklós hős és eszes, tevékeny, valóban nagy férfi, Zrinyi azonban a szabadság lelkes hive volt, a protestánsok ügyét méltányolta, háboru esetében okvetlenül a protestánsokhoz csatlakozott volna, a háborut tehát a még Németországban elfoglalt, saját örökös tartományaiban fenyegetett királynak maga erejével kellett volna folytatni, a király tehát néhány fanatikus főur kedvéért, saját érdekeit nem koczkáztathatta.

Ferdinánd főherczeg junius 14-én a II. Ferdinándéhoz mindenben hasonló királyi körlevelet adva ki, magyar királynak

választatott. — 1648. a westfaleni béke Osnabruckban megköttetett. I. Rákóczy György meghalt, fia György erdélyi fejedelemmé lett. 1649. Draskovics elhalván, gróf Forgách Ádám 179 szavazattal nádorrá választatott. — 1650. A törökkel béke köttetett, melynek daczára a török folytonosan rabolt. — 1655-ben Wesselényi Ferencz nádorrá, Ferdinánd ifju király meghalván, Lipót főherczeg királylyá választatott, a II. Ferdinánd-féle kötlevelet, a linczi békekötés és későbbi törvények biztositásával megtoldta. — Lipót választása előtt a király megkisérlette az örökösödés behozatalát, miután azonban ezt még legbiztosabb hivei is ellenezték, az eszme elejtetett, s országgyülés elé sem került. — A protestansok 90 sérelmet terjesztettek a király elé, mik orvosolatlanul maradtak. 1657. Ferdinánd király áprilban meghalt, nem tartozott a kitünőségek közé, de jóakaratu fejedelem volt, Magyarország jogait tisztelte. — a vallási sérelmeket nem ő, de rajongó hivei idézték elő, — a protestánsokat, amennyiben politikai eszély megengedte, pártolta.

III. Ferdinánd 4 országgyülést tartott 638, 646/7, 649 és 655-ben, az országgyülések tehát a királyi eskü és kötlevél szerint nem tartattak meg, 642-re ugyan az országgyülés ki volt tüzve, de a svéd háboru ürügye alatt elhalasztatott, később Rákóczy miatt nem tarthatták meg, ez utolsó valóságos anyagi elmozdithatlan akadály volt, mert háboru idejében a törvényes képviselőválasztás lehetetlen, a követ a háborukon keresztül az országgyülés helyére nem juthat, — semmi sem menti azonban a 49—55-iki szünetet, mert ez időben a császár-király némettel, francziával, a török-, eretnekek- és forradalmárokkal békében élt, az üldözött protestánsok sérelmeik orvoslását erősen sürgették, a király azonban a kedvező külvi-

'szonyok miatt az ország haragjátul nem tartott, nagyobb áldozatokra nem volt szüksége, behajtatta tehát az adót törvénytelenül és az országgyülést, mig koronás fia meg nem halt, nem hitta össze. — Ferdinánd alatt következő törvények hozattak:

1638. 1. Ferdinánd kötlevele tartalma II. Ferdinánd kötlevelével teljesen egyenlő.

3. A török követségekhez alkalmas magyarok is alkalmaztassanak.

5. Két évre a dunai végek védelmére a dunai részekrül kapunkint évenkint 5 frt; a felső Magyarországiaktul saját védelmökre hasonlag 4 forint.

6. A harminczadokrul rendelkezik.

15. A nemesi felkelésrül 1635. ismételtetik.

16. A kanczellária hatásköre törvényeink szerint tartassék fenn, a kanczellár rendeleteit ő felségének megerősités végett terjessze elő.

10. A nádor az adószedőket számoltassa meg.

17. Katonai parancsnokoknak ő felsége alkalmas vagyonos magyar szakférfiakat nevezzen.

32. A nádor és báni hivatalróli törvények ismételtetnek,

33. Főispánoknak nagykoru megyei birtokosok neveztessenek.

35. A királyi és bányavárosok, szabadságai, jogai és szabadalmairul szóló törvények ujólag megerősittetnek.

39. Lubló vára és a 13 szepesi váron kiváltásának eszközlésére követség választatik.

42. Az ádriai partok Magyarországtul no szakasztassanak el.

47. A kapuk összeirását akadályozók büntettessenek meg.

50. A harminczadokrul az utolsó országgyülés 30-dik czikke megujittatik.

54. Az ökrök forgalma és más kereskedelem Magyarország és Buccariba ne akadályoztassék.

1646.:

1. Draskovics János gróf nádornak választatik.

2. Ferdinánd főherczeg, a trónüresedésbül származható veszélyek meggátlása tekintetébül, a feltételeket ő felsége elfogadván, Magyarország jövendő királyának választatik.

5. A Rákóczy György Erdély fejedelme és társai, a Ferdinánd őfelsége között kötött linczi békekötés a törvények közé iktattatik, melynek tartalma következő:

A vallás-ügyet illetőleg, az 1608. 1. c. c. a királyi kötlevél 6 feltételét és több későbbi végzéseket érvénybe hagyva, a különböző akadályok és magyarázatok daczára elhatároztatott és kijelentetett, hogy vallásokat az ország minden Karai és Rendei, a szabad és kiváltságos városok, a végek magyar katonái mindenütt szabadon gyakorolhassák. Templomokat, temetőket szabadon használhassanak, szabadon harangozhassanak, és vallása szabad gyakorlatában senki semmi módon ne háborgattassék és ne akadályoztassék.

Primo Quantum ad negotium Religionis adtinet; articuli 1. anni 1608 ante Coronationem edito, et Diplomatum Regiorum Conditione 6, aliisque subsequentibus superinde Regni Statutis, in vigore relictis, diversis que hactenus impedimentis, et interpretationibus non obstantibus, declaratum et conclusum est: Quod omnes Status et Ordines Regni, ipsaeque liberae Civitates, nec non oppida privilegiata, et milites Hungarici in confiniis Regni, liberum habeant ubique sui Religionis exercitium, cum libero campanarum Templorum et sepulturae usu, nec quispiam in libero suae Religionis exercitio, a quoquam quovis modo, aut quovis sub praetextu turbetur, et impedietur.

Másodszor a parasztok vallásszabadságát illetőleg, kijelentették, hogy a béke és az ország nyugalma kedveért, a parasztok vallásszabadságukban, akár városok, akár faluk vagy a végekben lakjanak, a földesurak és kinostár birtokain ne háborgattassanak, ne akadályoztassanak, sem ő felsége, sem hivatalnokai, sem földesuraik által. Kik eddig vallásgyakorlatukban háborgattattak, megakadályoztattak, elnyomattak, vallásuk gyakorlatát szabadon megujithassák, szabadon folytathassák, hitelveikkel ellenkező szertartásokra ne kényszerittessenek.

Secundo: De non impediendis seu turbandis Rusticis in sua Confessione declaratum est: Ut illi quoque propter bonum pacis et tranquilitatem Regni, sive sint confiniarii, sive oppidani sive villani, in quorum cunque Dominorum, terrestrium et fisci bonis, juxta vigorem praescripti articuli et conditionis, in libere suo Religionis exercitio ac usu modoque supra simili, a sua Majestate Regia vel ejusdem Ministris, aut Dominis suis terrestribus, quovis modo, aut quovis sub pretertu non turbentur, aut impedientur. Hactenus autem impediti eoacti, coacti et turbati liberum Religionis ipsorum usum reassumere exercere, et continuare permittantur, neque ad alias Religionis ipsorum contrarias Ceremonias peragendas compellantur.

3. Megegyeztünk, hogy ezentul a városok és falvak lelkészeit vagy szónokait, senki el ne mozdithassa, az elmozditottak visszatérhessenek vagy helyökbe másokat választhassanak.

Tertio: concordatum est inter nos, ut imposterum ab eorumdem oppidanorum et villanorum parochiis, Ecclesiae pastores, sive Concionatores per quocumque amoveri et exturbare pentiquam possint. Qui autem hactenus amoti fuisent, liceat ipsos reducere vel alios loco illorum substituere.

4. A vallás ügyébeni sérelmek, templom-foglalások, me-

lyek ő felségének már 1638-ban felterjesztettek, a legközelebb tartandó országgyülésen intéztessenek el, vagy a Karok és Rendek barátságos egyezsége vagy ő felsége tekintélye által, az evangelikusok teljes kielégitésével.

Quarto: questiones vero cirea gravamina negotium Religionis et occupationes Templorum concernentes; tam que in anno 1638 suae Majestati exhibita sunt, quam post subscenta, n futura primitus celebranda Regni diaeta, propter Regni tranquiliorem permansionem, unio nemque animorum, est vel amicabili Dominorum Regnicolarum compositione sopiantur, vel uthoritate suae Majestatis finaliter complanentur, cum satisactione Evangelicorum ac pro quibus usus templorum.

Akinek templom adatik, az huzza az egyházi jövedelmet is. Ezentul a templomok ne foglaltassanak el, az erőszakosan elfoglaltak a felekezeteknek a béke-okmányok kicserélése után dassanak azonnal át. A vallási és más sérelmeket ő felsége 17. feltétel szerint az evangelikusok sérelme nélkül elintézi.

Templorum determinabitur proventus parochiarum quoque d eosdem pertineant. Nec ultra occupationes Templorum fiant: a autem Templa quae hoc disturbiorum tempore utriusque vioenter occupata fuerunt statim post permutationem Diplomatum raedictis Evangelicis restituantur, prouti etiam catholicis. Graamina autem in futuris quoque temporibus, in eodem negotio. Religionis ensergentia, tam catholicorum quam Evangelicae onfessionis hominum, quam etiam alia gravaminor. Regnicolaam, tam Evangelicorum, quam Catholicorum, secundum sepemdecim Conditiones sua Majestas singulis Diaetis plenarie omplanabit, absque injuria Evangelicorum.

Ötödször. Ő felsége beleegyezett, hogy a jövő országgyüsen a vallási határozatok megtámadói ellen vagy Ulászló VI.

Decretuma 8 czikkét fogja alkalmaztatni, és megujittatni vagy más méltó büntetést fog alkalmazni és a büntetés végrehajtására különös egyéneket fog kinevezni.

Quinto: accordatum quoque est ut sua Majestas contra transgressores statutorum, etiam in negotis Religionis in futura Diaeta vel art 8. Decreti 6. Veadislai Regis, renovandum et observandum curabit, vel etiam condignam poenam, cum certo executore statuere dignabitur.

Hatodszor elhatároztatott, hogy a lakosok közti egyenetlenséget megszünteti és ezen határozatok kihirdetésére mindezen pontok a legközelebbi országgyülés által erősittessenek meg, és az ország törvényei közé iktassanak.

Sexto praemissae autem omnia, pro uberiore declaratione statutorum, tollendisque ulteriorum Regnicolarum dissensionibus, ut in primitus celebrando Diaeta confirmentur publicisque Statutis inferantur conclusum est.

Hetedszer elhatároztatott a békekötés alatt tárgyalt és megvitatott következő tárgyak a jövő országgyülés elé terjesztessenek: az egyházi biróságokrul, — a jezsuiták eltávolitásárul, II. Andrásnak I. Lajos által is megerősitett decretumárul, a tizedik bérletet tárgyazó 1548. törvény megujitása és végrehajtásárul, az ősi birtokok el nem idegenitésérül. Az országgyülési tagok titoktartása, a szavazás módja, a szavazatok érvényének meghatározásárul. — Az idegen katonaságnak az 1625. 24. értelmébeni kivitelérül. A magyar katonaságnak a végekbül ki nem vitelérül. Az országos hivatalok- és méltóságoknál valláskülönbség nélküli betöltésérül, az igazságszolgáltatásrul. A török és más nemzeteknél született világi magyar követek alkalmazásárul, és más az ország szabadságát és védelmét tárgyazó ügyekrül.

Septima. Caetera sub hac pacificatione utrinque agitata et :actata; ut pote Sedis spiritualis Status, patrum Jesuitarum ersonalis Regno abstinentia, Decreti Andreae II. per Ludovium 1 muns facta confirmatio, de arendationibus decimarum, rticuli 61. anni 1648. renovatio et cum effectu observatio.)e non abalienationibus bonorum aviticorum per eclesiasticos ve Seculares factis vel fiendis. — De personarum ad Diaetam)nvolari solitarum discretione, atque vocum in eadem Dieta)llectione et suffragiorum examine. De militis extraneis juxta rticulum 24. anni 1625 c. Regno eductione. — Item de non luctione Militum Hungarorum de confiniis Regni. De distriutionibus Honorum et officiorum Regni majorum vel minorum ne discrimine Religionis. De administratione Juris et communis Justiciae; nec non omnium tractatum ratione Hungariae um turcis, vel aliis quibusvis nationibus vicinis, per nativos ungaros seculares institutione, ac aliis etiam omnibus libertes patriae atque defensionem concernentibus negotiis, ut prii is statim comitiis aliquid certi de iis statuatur, veljum Staita ibidem defacto effectaentur; simili modo conclusum est.

Nyolczadik feltétel. Az országgyülés a szerződések kicsejlése után három hónap alatt hivasson össze. Ő felsége ezen szággyülésre mindazokat meghivja, kik az 1608. szerint az szággyülésre meghivandók, intézkedni fog, hogy az országgyülés tagjai a régi országgyülési szabadságot biztosító törvények szerint az országgyülésen biztosan megjelenhessenek, tacskozhassanak és határozhassanak. — Ezen országgyülés az szág javát tárgyazó és még végre nem hajtott törvények az 553. 72. szerint hajtassanak végre.

Octava. Eandem autem generalem Regni Diaetam, ut sua cratissima, Cesarea et Regia Majestas, intro spatium tri-

mestre, a die finiti praesentis tractatus, et commutandorum Diplomatum (sedatis tumultibus cum principe Transilvaniae) elementer promulgare, et sine ulteriore dilatione, seu rejectione, ita celebrare facire dignabitur ut omnibus ad Diaetam Regni juxta articulum. 1. anni 1608 post Coronationem editum vocare solitis, tute ibidem comparendi et agendi potestas, cum solita ab antiquo libertate Diaetae fiat. In qua etiam coeteri articuli, bonum Regni conscernentes, hactenus non effectuati, juxta articulum anni 1653. 72 realiter effectuantur.

9. Őfelsége általános kegyelmet ád, az őfelsége vagy a nádor által elvett, elfoglalt, eladományozott birtokok régi tulajdonosaiknak vagy örököseiknek azonnal adassanak vissza.

Nono. Sua Majestas amnistiam generalem concedere dignabitur. Ita ut bona a sua Majestate et per palatinum aliis dohata, occupata, ademta, prioribus possessoribus et eorum haeredibus statim et de facto remittantur.

Mi tehát az elősorolt összes és egyes engedményeket, czikkelyeket az egyes és összes czikkek tartalmát, mint azok általunk tárgyaltattak és elfogadtak és szerződésünkben szórul-szóra beirattuk, helyeseljük, megerősitjük, elfogadjuk, biztositjuk. Erdély fejedelmét és hiveit, Magyarországnak összes Karait és Rendeit királyi szavunkkal és keresztény hitünkre biztositjuk, hogy mi az egyes és összes czikkeket, azok minden pontját és záradékát, mind magunk megtartjuk, minden érdekelt vagy érdeklendő minden rangu és állapotu jobbágyainkkal megtartatjuk. Akarjuk, hogy ezek megtartására magyar királyi örököseink kötelezve legyenek, melyet is sajátkezüleg aláirtunk linczi várunkban 1645. deczember 16.

Nos itaque praescriptas universas et singulas Concessiones et articulos, ac omnia et singula in eis contenta, pronti iidem

tractati et conclusi sunt, atque hisce literis nostris de verbo ad verbum inserti, acceptamus, aprobamus et ratificamus: assecurantes praefatum principem Transilvaniae eique adherentes ac etiam universos et singulos, Status, et ordines incliti Regni nostri Hungariae; in verbo nostro Regio ac bona fide christiana, quod eos omnes ac singulos articulos in omnibus eorum punctis et clausulis, tam nos ipsi sancte et inviolabiliter observabimus; quam etiam per alios omnes subditos nostros, quorum interest, vel intererit, cujuscumque Status vel conditionis sunt observari faciunus. — Ad quod observandum etiam successores nostros, legitimos scilicet Hungariae Reges obligatos esse volunsus: harum nostrarum manu nostra subscriptione roboratarum vigore et testimonio litterarum medi ante. — Datum in arce nostra Lincensi. 1645. Dezember 16.

6. 90 Templom az evangelikusoknak visszaadatik.

7. Az előszámlált anyaegyházak leányegyházaikon kivül nem adatnak vissza. Egyik felekezet a másikat ne háborgassa.

9. Győr-, Léva-, Holicson a protestánsoknak a templomépités megengedtetik.

10. Miután a protestánsoknak sokkal kevesebb templom adatott vissza, mint amennyivel birtak, ezen evangelikus helyeken, a [protestánsok templomokat, iskolákat épithetnek és a földes-urak templomok, lelkészlakok és iskoláknak alkalmas helyeket tartoznak kijelölni.

11. Az evangelikusok a katholikus papoknak és viszont papbért nem fizetnek.

12. Azon helységekben, hol a lelkészeknek föld, rét, szőlő, malomjövedelmök nincs, a papi fizetést vessék ki a lakosokra, a község birája ossza két egyenlő részre a katholikus és protestáns lelkészek közt.

14. Kik a templomot-, iskolát-, lelkészlakot, az egyház birtokait elfoglalják, a temetést és harangozást megakadályozzák, a protestánsoknak a törvény által kirendelt templomokat, iskolákat, lelkész-lakokat, az egyházak birtokát, és tartozmányait ki nem adják, az evangelikusoknak alkalmas templom, iskola lelkészlak helyeket ki nem jelölnek, vagy azok épitését, az istenitiszteletet zavarják és akadályozzák, a vallásrul szóló országos törvényeket megsértik.

Először az alispán által szólittassanak fel, a templomok visszaadása, a sérelmek kiegyenlitésére, mit ha megtesznek, nem büntettetnek.

Ha azonban az intésre a törvénynek eleget nem tesznek, a megye, az alispán elnöklete alatt nevezzen ki, egy egyenlő számu katholikusok- és protestánsokbul álló küldöttséget, e küldöttség a szolgabiróval együtt menjen ki a helyszinére, és ha a vád bebizonyittatik, a törvényszegő 600 frtban marasztaltassék el, és a büntetés rajta hajtassék be, ebbül 500 frt a végek védelmére, 100 frt a végrehajtóknak adasson.

A végrehajtásnak ellenszegülő a megye által feladatván, a nádor, országbiró, főkapitány által a végrehajtás eltürésére szólittassék fel, — ha engedelmeskedik, nem büntettetik, ha azonban tovább is ellenszegül, vagy a nádor, országbiró, főkapitány a megintést megtagadják, — ezen esetben az itéletnek ellenszegülők ellen Ulászló 6. decr. 8. törvénye alkalmaztassék és e törvény szerint büntettessenek (vagyis méltóságát és birtokát veszti, számüzetik.)

25. Két évre minden kapu után a jobbágyoktul 5 frt, az uraktul saját zsebökbül 5 frt a végek védelmére ajánltatik.

27. A szokott harminczad felével emeltetik, mely összeg a végek védelmére fordittassék.

33. A korona-őrök fizetése megszavaztatik.

51 Horvát-szlavon bán neveztessék.

62. A végek kapitányainak magyarok neveztessenek.

72. Lubló és a Szepesi városok kiváltására küldöttség eveztetik.

75. 76. A főispánokra az 1638. 33. megujittatik, a ne-ıeseket el ne nyomják, itélet nélkül el ne fogják, az 1548. 6. büntetése alatt.

98. Egy egyházinak több javadalom ne adasson.

146. A magyar kincstár az udvarival levelez, de tűle em függ.

151. Az adók megvizsgálására küldöttség neveztetik.

154. A Rendek az országgyülés minden három évbeni ren-ɔs megtartását kérik.

1649. 1. Gróf Pálfy Pál nádornak választatik.

6. A végek védelmére pénz helyett 3900 katona tartását ánlják.

7. Constantinápolyban a császárihoz magyar követ is ne-ɔztessék.

8. Az 1622. 23. érvényben maradjon, a nádori és báni ıtáskör teljesen fenntartassék, a hadi tanácsba 2 magyar ta-ıcsos neveztessék. A király a magyar ügyekbe magyarokkal. nácskozzék és rendelkezzék.

9. A kapitányok a magyar tanács által neveztessenek.

15 A magyar és szlavon szabad-városok szabadságai ujó-ɡ megerősittetnek.

33. Horvátország és Szlavonia szabadságai tartassanak meg.

35. A kereskedő-kapitányok a harminczadot fizessék meg.

44. Az országgyülés hosszasan ne tartson, ügyvéd és har-inczados követ nem lehet, az országgyülésben részt nem ve-

het. — Ajándékot a főrendek, egyháziak és nemeseknek nem szabad sem adni, sem elfogadni, mind az adók, mind az elfogadók becstelensége büntetendő. Ulászló 1. 108. törvénye megujittatik.

47. Pénzverésrül intézkedik.

74. A magyar kincstár tanácsosai, a számadás alul felmentetnek.

84. A nemesek és jobbágyok, a nemesek, bárók és katonáiknak szállást adni nem tartoznak.

1655:

1. Gróf Wesselényi Ferencz nádornak választatik.

2. Leopold főherczeg királynak választatik.

3. A magyar végek őrsége Horvátország és Szlavonián kivül 10,000.

4. A jövő országgyülésig a végek védelmére felajánljuk a felével emelt harminczad jövedelem feleslegét.

5. A nemesek adó és felkelés helyett a végek védelmére 1900 katonát ajánljanak saját költségükre.

11. A magyar kincstár függetlenségérüli törvény ismételtetik.

19. Három év alatt az idegen katona vitessen ki, és többé az ország beleegyezése nélkül ne hozasson be.

49. Az országgyülés minden három évben tartasson meg.

50. A törökhöz magyar követ is küldessen.

110. A városok szabadságait megerősiti.

Az alkotmányos és egyéni jogok kétségbevonhatlanul, határozottan és világosan biztosittattak III. Ferdinánd kötlevele által, mely az ország és lakosai, minden szabadságát, szabadalmait, törvényeit megerősitette, miután jogi és alkotmányos fogalmak szerint minden jog és törvény érvényes, mig azt más

törvény által el nem törli, vagy meg nem változtatja, a felelős kormányruli törvény is érvényben maradt, habár az ország ennek sem alkalmazását nem követelte, sem a kötlevélben különlegesen megemlitve nem volt. Változás csakis az országgyülések tartamára történt, az évi határidő 3 évire változtatott. Az egyéni jogok egyik legkitünőbbik erős, világos biztositékot nyert, és azt a jobbágyokra is kiterjesztette a vallásszabadságot biztositó, a linczi békekötés 1646. 10. 14. törvények által, a linczi békekötés a vallásszabadságot feltétlenül kiterjesztette a jobbágyokra is, megszünt tehát a vallásszabadság „a catholikusok sérelme nélkül", megengedő záradék hatálya, — megszünt a patronatusi jog akadálya, melyre támaszkodva, a catholikus főurak és egyháznagyok protestáns jobbágyaiktul templomaikat visszavették, az 1646. 10. hol a templomok vissza nem adattak, a birtokosokat alkalmas helyek kijelölésére kötelezte, tehát a lakosság ezen helyeken is alakithatott egyházakat, a 14. törvény a vallásszabadságot sértőket keményen bünteti, sőt az ezen törvénynek konokul ellenszegülőket számüzi és jószágvesztéssel sujtja, — a vallásszabadság sértői nem bujhattak a hatalmasok palástja alá, mert a főbb hivatalnokok törvénytelen eljárásokért számüzetés és jószágvesztéssel voltak büntetendők. — A sérelem elintézése első sorban a megyére bizatott, tehát a megsértettek első közegéhez. — Ez ugyan véglegesen a vallási sérelmeket nem szüntette meg, mert hol a megye többsége katholikus, vagy hol a sértő oly hatalmas főur volt, mint Dunavidékén Nádasdy Ferencz országbiró, Eszterházyak, Pálfyak, a Tiszavidéken Wesselényi nádor, Báthory Zsófia, kétségkivül az igazságszolgáltatás a törvény végrehajtása rák módjára haladt; de legalább a visszatorlás, a védelem legjobb módja meg volt adva. A lopást, a gyilkosságot minden

den ország törvénye keményen bünteti, azért mégis mindenütt lopnak és gyilkolnak, mert az emberi gonoszságot a törvény akadályozhatja, megtorolhatja, de ki nem irthatja, mert ez az ember természetében rejlik.

Adó tekintetében Ferdinánd nem volt követelő, az ország nem volt bőkezü. 1638-ban két évre ajánltatott meg. 5 és 4 frt kapuadó, de csakis kizárólag a végek védelmére. 1646. hasonlag két évre a végek védelmére a parasztoktul 5, a nemesektül 5 frt kapu-adót ajánlott. Az országos vámokat hasonlag e czélra felével emelte. 1649. már csak a felemelt harminczad jövedelme szavaztatik meg, — az elébbi nemesi végvédelmi adót beszüntetik. 1655. hasonlóul rendelkezik, az egyenes adókon kivül az országgyülések, a vámok szabályozása, a pénznemekrüli jogaikat fenntartották, az adó-kezelőket megszámoltatták.

A honvédelem alakja teljesen megváltozott, a személyes felkelést mellőzték, — e helyett a végek védelmére a két első országgyülésen pénz-adót, a két utóbbin fegyveres illetéket vetett ki a nemesség magára.

Fontos uj intézkedés az 1649. 44., mely az országgyülés tagjainak az ajándék elfogadását eltiltja, az elfogadóra kemény büntetést szab, — az ügyvédeket az országgyülésekbül kizárja. Az első a pénzeli vesztegetés megakadályozására hozatott, mi a vesztegetésnek legveszélyesebb neme, mert eltitkolható, — az ügyvédeket kizárták, mert az ügyvéd függött, a királytul függő biráktul, a nagy uraktul, mert ez időben egy nagy ur uradalmi ügyvédsége igen kitünő javadalmas állás volt. Az ügyvéd tehát nem birt a követ főkelléke, a függetlenséggel. — De más különben is a tanácskozást szózuhatagokkal feltartóztatták, mi ez időben, midőn a tanácskozásra sok idő nem volt, a sérelmi viták sok időt igénybe vettek, az országra nagy hátrány volt.

Fontos volt az 1655. 19. törvény, mely az idegen zsoldosoknak az országbul három év alatti kivitelét elrendeli, ezáltal az országnak a katonaság feletti rendelkezési joga elösmertetett. III. Ferdinánd alatt az alkotmány nem nyomatott el, de fejlődött. Ferdinánd természettül sem volt kegyetlen, mérsékletet parancsolt Németország politikai helyzete, a 30 éves német háboru nemcsak vallási, de a Habsburg császári hatalom elleni harcz volt, Ferdinánd ha Magyarországot magára haragitja, nem győzhet, mert a német protestánsokat a franczia király is támogatta, ezen indoknál és becsületes jelleménél fogva tehát Ferdinánd az önkénytül tartózkodott. A főurak és főpapok a linczi békekötés után is üldözték a protestáns népet, — ezen üldözést azonban a király és kormánya nem helyeselték, nem pártoltak, az egyéni nyomorult rajongás, a kényuraság kifolyása volt ez. Ferdinánd fiát kedvező helyzetben hagyta, a németek a Habsburg-ház császári hatalmát, fensőségét elösmerték, a kis német fejedelmek a 30 éves háboruban kimerültek, a protestánsok romjaibul alakult bajor, és a protestáns szászház feje őszintén a császárhoz csatlakozott. A török császár a nyomorult kéjencz Solimán, babérjain aludt.

Lipót trónraléptével egyidejüleg keletkeztek az erdélyi hosszas, emésztő bonyodalmak, — Rákóczy György keveslette a kies Erdélyt, király akart lenni. Miután Magyarországon a terjeszkedési esélyek megszüntek, Lengyelországra veté szemeit, — a kis Erdély fejedelme a nagy Lengyelország felosztására a svédekkel szövetségre lépett. Eszeveszett kalandos vállalat volt ez, mert mind Ferdinánd, mind a török császár ellenezték, egyik sem akarhatván, hogy Erdély egy tekintélyes birodalommá alakulva, a török és némettül magyar birtokát elvegye. A szellemileg törpe, politikailag vak fejedelem, nem hallgatott a jó ta-

nácsra, a törökök tiltakozására. 1657-ben megtámadta Lengyelországot, a német császár szövetségesét, — Varsót bevette. de miután svéd-szövetségesei szavokat nem váltották be, Lipót serege hátulrúl fenyegette, futva visszavonult, seregének nagy része fogságba esett, csak néhány századdal menekült Erdélybe. — A török császár az engedetlen hűbérest letette, az erdélyi nemesség szine virága vagy elveszett vagy fogolylyá lett, Rákóczy kincseit sárkányként őrizte, midőn a támadás mindenünnen fenyegette, még akkor sem állitott fel nagy sereget. Erdély ez időben és viszonyok közt nem küzdhetett meg sikeresen, a nyilt török és titkos német császári ellenséggel, de különben is Rákóczy megtagadva a foglyok váltságát, népszerüségét teljesen elvesztette. Rédey Ferencz fejedelemmé választatott. 1658. Rédey lemondva, Rákóczy ismét fejedelemmé lett, de Erdélyt a török-, a moldva- és oláh-seregek által megtámadtatván, Rákóczy nem tudott ellenállni, a nagyvezér Barcsayt Erdély fejedelmének nevezte. 1659. Rákóczy ujólag sikraszállt. 1660. Májusban csatát vesztett, sebeiben Nagyváradon elhalt. — A magyar megyék visszacsatoltattak, Nagyváradot és Jenőt a török foglalta el, s általán az alvidék feltétlen ura lett. Lipót Pozsonyban országgyülést tartott, melyen kötlevele beczikkelyeztetett, a sérelmek orvoslása közakarattal a jövő országgyülésre halasztatott. 1661. Kemény János Lipót király segélyével Erdélyt elfoglalta. Barcsayt álnokul leölette, uralma rövid ideig tartott, Montecuccoli a törökkeli mérkőzésre magát elégtelennek tartva, Keményt magára hagyta. — Kemény János a törököt saját erejével megtámadva, csatát vesztett és elesett. A török Apafyt erővel fejedelemmé tette, a trónkövetelők elfogytak, a szelid fejedelem alatt a béke és nyugalom helyreállt. — 862. Pozsonyban országgyülés, az országgyülésen a vallás ügyében

a katholikusok a protestánsokkal hónapokig dühösen harczoltak, sérelmei felterjesztését a katholikus többség megakadályozta, a protestánsok egyenesen a királyhoz folyamodtak, a király az országgyüléshez utasitotta a kérelmezőket, jogos kérelmök mellőztetvén, az országgyülést tiltakozva elhagyták.

1663. Konstantinápolyban a szellem változott, az erélyes, eszes, bátor 26 éves Köprili basa nagyvezérré neveztetett és ez évben Magyarországot megtámadta. Érsekujvárt, Nyitrát, Lévát, Bujakot, Nógrádot, Palánkát, Szécsényt, Komjátot, Galgóczot elfoglalta. Zrinyi Miklós a hős bán vitézség és ügyesség, Montecuccoli császári fővezér tunyasága által tüntek ki. 1664. A török, a segély nélkül hagyott Zerinvárt bevette, Montecucolli a törököt szent-Gotthárdnál megverte, győzelmét azonban felhasználni nem tudta. - A győzelmes Lipót békét kötött, Nagyvárad és Érsekujvár a török birtokában maradt. — E hátrányos béke közelégületlenséggel fogadtatott, az elégületlenséget nevelte a gőgös főurak mellőzése, a főszerepet az udvarnál herczeg Porcia, Lobkovicz, gróf Rottal és a jezsuiták vitték, a nagyaroktul Lipót nem kért tanácsot, az olvasós főurak birtokait, a német zsoldosok éppen ugy rabolták, mint az eretnek nemeseket, a protestánsok sérelmeit a király nemcsak nem orosolta, sőt némely esetekben maga a király is törvénytelenül járt el, — Apafit a nyugalom veszélyezte, mert Lipót a török hatalom gyengülésével Erdélyt okvetlenül megtámadja, hogy tehát a veszélyt elháritsa, ő is tüzmestereket küldözgetett.

XIV. Lajos nyilt barátja, de engesztelhetlen titkos ellensége volt Lipótnak, követei tehát titokban mindenütt izgatták, a császári ház alattvalóit, — a franczia ugyan távolsága miatt katonai segélyt nem adhatott, erszényébül is szüken csepegtette az aranyokat, e helyett azonban szóval aranyhegyeket igért, je-

lenleg még ugyan a franczia követ sem az osztrákok megtámadását, sem pénz-segélyt nem igért, a hozzáfordult Wesselényi nádort, a közvetitőt azonban ingerelte és bizonytalan igéretekkel biztatta. Az elégületlenséget nevelte Lipót eljárása, országgyülés helyett főrendi gyülést hítt össze Bécsbe, a vasvári békét és indokait eléterjesztette, és pedig nem a nádor, nem a kanczellár, de az osztrák, cseh miniszterek által. A vasvári békénél nagyobb csapás volt a hazára, gróf Zrinyi Miklós horvát bán némelyek szerint természetes, mások szerint orgyilkos által történt halála. — Zrinyi valódi hős, ügyes hadvezér, eszes államférfi, becsületes, szilárd hazafi volt, az egyedüli a katholikus főurak közt, ki a protestánsok követeléseit méltányolta; ha életben marad, okvetlen ügyesebben szervezi az ügyetlen kezekben eltörpült összeesküvést, — Lipót országgyülés helyett Pozsonyban főrendi értekezletet tartott, — az eperjesi lyceum megnyitását eltiltotta, — Bátory Zsófia Rákóczy Ferencz özvegye a sárospataki reformált főiskolátul az anyósa által ajándékozott telkeket visszavette, a református papoknak hagyott évi járadékokat megtagadta. Szatmár-, Zemplén-, Bereg-, Ungmegyék, Báthory Zsófiát itéletileg elmarasztották. Lipót az ügyet az országgyülés elé tartozónak nyilvánitotta, Csáky főkapitánynak a Báthory Zsófia fegyveres erőveli pártolását elrendelte.

1666. márczius ban Rákóczy Ferencz a szép és lelkes Zrinyi Ilonát nőül vette, hagyomány szerint e házasság után a sárospataki várban történt az első forradalmi megbeszélés, a rózsa-szobának nevezett, még maig fennlévő kis szobában, melyben a kandalló felett rózsák voltak, innen a titkos közléseket századokig sub rosa név alatt jelezték. — Rákóczy ipája, Zrinyi Péter tanácsára, az anyja által lefoglalt telkeket és járadékokat a reformatusóknak visszaadta és kárpotlásul 1000 aranyat ajánd-

dékozott, — a protestánsokkal az elégületlen főurak szorosabb viszonyba léptek, és őket a forradalomnak megnyerték. A stubnai fürdőben, Wesselényi és Zrinyi védszövetséget kötöttek, Wesselényi a Bourbon-háznak a magyar koronát a következő feltételek alatt ajánlta fel. — XIV. Lajos 14,000 lovas, és 14,000 gyalog kiállítása és fenntartására adjon segélyt, küldjön tiszteket, ha lehet, támadja meg a császárt. — Lajos Magyarországnak a német birodalombani bekeblezését eszközölje ki, az ország szabadságai biztosittassanak, Magyarország királyává franczia herczeg választatik. — A király 30 nap alatt válaszoljon.

Ezen feltételek a vezetők higvelejüségének fényes bizonyitékai, mert Magyarországnak a német birodalombani „bekeblezése által Magyarország függetlenségét örök időkre elveszti, a magyar nemzetiség megszünte csakis idő kérdésévé vált volna. — A franczia politika nemcsak a Habsburg-ház hatalma, de Németország egysége és hatalma ellen is küzdött, nem működhetett tehát közre arra, hogy Németerszág egy nagy területtel növekedjék, — igaz ugyan, hogy e területnek franczia királya lett volna, de a franczia királynak állása nem volt biztos, mert saját erejével a német és török közé ékelve, magát nem tarthatta volna fel, Francziaország a nagy távolság miatt, közvetlenül katonával nem segithette. 28.000 katona a török segélye nélkül elégtelen volt a németek legyőzésére, mert a várak nagy része Lipót vagy hivei kezében voltak, a rendes végőrség maga 12,000 főbül állott, az igen hatalmas Eszterházy-család a gazdag Pálfyak, Érdődyek, Batthyányak a katholikus egyház a dunántuli főurak Lipótnak feltétlen hivei voltak, — a forradalom tehát föltétlenül csak a tiszai részekre és a felvidék a várak által nem uralt városokra támaszkodhatott, az erdélyieket Rákóczy bukása megtanitotta, hogy a török udvar bele-

egyezése nélkül semmit sem tehetnek, tettleg tehát a felkelőket Erdély sem segithette volna, — Lajos királynak volt elég szeretője és udvaroncza, kikre költött, kalandokra nem pazarolhatott, ennélfogva az elfogadó válasz elmaradt.

Wesselényi, kimaradván a kedvező franczia válasz, murányi váraba uj tanácskozást hitt össze, melyben Teleky Mihály, Apafy mindenható tanácsosa is megjelent. Apafy által a töröksegitséget, fennhatósága elismerésének kötelezettség alatt kérték fel. Október 6-án Nádasdy Ferencz is aláirta a frigylevelet, a nádor és horvát bánnal. — Vitnyédi buzgó protestáns és forradalmár, a határon időző Lipót császár elfogására 500 lovast kért Zrinyi Pétertül, mit a félénk forradalmár megtagadott. — Wesselényi a törvénynapok és a sérelmek orvoslása czimén 1667. márcziusban Lipót tudtával, kit gróf Rottal képviselt, Beszterczebányára országgyülést tüzött ki, — a megyei küldöttek Rottal ellen tiltakozva, a nádornak adták be sérelmeiket.

A nádor Beszterczebányán titkos értekezletet tartott, Zrinyi a német birodalombeli beolvasztást ajánlotta, mi elvettetett és a törökkeli viszony fogadtatott el. Márczius 28-án Wesselényi meghalt, gyenge tehetségü közkatona, évek során az osztrák politika támasza, a haza szeretete, végnapjaiban csakis hiusága megsértése által támadt fel. Wesselényi halála után helytartókká Szelepcsényi primás, kanczellár, és Nádasdy Ferencz országbiró az összeesküvés feje neveztettek, Lipót király tehát a készülő vihart még nem sejthette, különben nem nevezte volna Nádasdyt helytartónak, — másrészrül kétségtelen bizonyitéka az elégületlenségnek az, hogy a titokba ezren voltak beavatva és a titkot egy sem árulta el, sem ki nem fecsegte. A felső megyék Ujhelyben, később Zemplénben gyülést tartanak és innen sérelmeiket a helytartókhoz felterjesztik. A főbb

sérelmek voltak, a vasvári béke, az idegen hadak ki nem viele, a vallási sérelmek, a király Zemplénben 1668. május 7-én tartott gyülésre küldött leiratában a békének az országgyülés elé terjesztését, a német zsoldosok kivitelét megigérte, a vallási sérelmek megvizsgálására Szelepcsényit, Nádasdyt, Zrinyit nevezte ki biztosokul, valószinüleg, mert Zrinyit buzgó katholikus, Nádasdyt protestáns faló hivének hitte. 67-ben Apafy a töröktül segélyt szorgalmazott, azonban határozottan visszautasittatott, mit a szövetkezettekkel követjének 68 februárbani visszaérkezése után az elégedetlenekkel közölt, ujólag a francziákhoz folyamodtak. Most már kegyesebben fogadtattak, mert a spanyol király meghalván, Lajós király álczimeken a spanyol Habsburgokat Belgiumtól akarta megfosztani, érdekében állt Lipót segélyének megakadályozása, megkinálta tehát pénzzel a szövetségeseket, a gyáva Nádasdy visszautasitotta.

1669. A 13 megye Eperjesen zajos gyülést tart, Zrinyi a császárnál forradalmi szándékkal vádolja Nádasdyt, Nádasdy vádolja Zrinyit, a frigylevelet bemutatja, Lipót mindkettőnek megkegyelmez. 1670. Nádasdy fiának Vasmegye főispánjának a somogyi és zalai főispánságot igéri atyja halála után. — Az összeesküvők Konstantinápolyba követet küldenek, küldetése czélját az osztrák követ felfedezi. Zrinyi ajánlata a töröktül visszautasittatott/ ennek daczára Zrinyi a zászló-kitüzést elhatározta, Lipót ezt már rég óhajtotta, midőn a két uralkodó grófnak megkegyelmezett, ezt csak azért tette, hogy az elégületleneket tömegesen leálczázza, és az országot büntesse, különben e hyéna császár a két gyáva árulónak, midőn kezében voltak, nem kegyelmezett volna meg, — Zrinyi és Frangepán sereget gyüjtöttek, Rákóczy ezt megelőzőleg a 13 megyét Kassára hivta, sérelmeiket felterjesztették, a végek védelmének

ürügye alatt 1500 ember kiállitását rendelte el. Gróf Rottál királyi biztos ellen tiltakoztak. A dunai megyék szövetkezési gyülést tüztek ki, melyben a 13 tiszai megyével szervezkedési szabályokat akartak alkotni, Lipót eltiltotta és 13. márcziusra Beszterczére tüzött ki gyülést, a megyék követei hallva a horvát eseményeket, sérelmeiket beadták és hazasiettek fegyverkezni.

Rákóczy a zászlót kitüzte, husvét hétfőn Staremberg tokaji parancsnokot tisztikarával együtt elfogta, Bocskay zenpléni főispán elfoglalta Ónodot. Szepesy Pál borsodi alispán és Szuhay Mátyás Tokajt ostromolták, a Homonnay harminczad pénztárát elkobozták. — Lipót Zrinyi Péter ellen Spankau tábornokot küldte, Zrinyi és Frangepán a csáktornyai várba vonultak, Zrinyi Forstal báró gyóntatóját a császárhoz küldte, Spankau a várat körülvévén, Zrinyi sógora Frangepánnal titkos uton menekült, a két bárgyu gróf üres fejöket Bécsbe önként vitték a császár bárdja alá. — Zrinyit és Frangepánt azonnal nem fogták el, Lobkovicz, kinél Zrinyi jelentkezett, kegyelem és későbbi magas hivatallal biztatta Zrinyit, azon esetben, ha Rákóczyt fegyverletételre birja, és igazán megtér. Ezalatt csácsári hadak küldettek Murány bevétele, a felső vidék megfékezésére. Murány feladta magát, Széchy Máriát, a nemeslelkü nőt tömlöczbe zárták, a Murányban őrzött összeesküvési iratok a császáriak kezére kerültek, Rákóczy Staremberget szabadon bocsájtotta, a felkelők elszéledtek.

Lipót a helyzettel teljesen meg volt elégedve, a kudarczot vallott támadást felhasználta, az alkotmány eltörlése, Magyarország bekeblezésére. Megkezdte az erőszak, a rombolás művét. — Spork tábornok Majthényi császári biztossal az elfogottakat felakasztatta vagy karóba huzatta. Lipót az össze-

esküvés kinyomozása és megbüntetésére egy Lőcsén székelő bizottságot nevezett Rottál gróf elnöklete alatt, e bizottság hazaáruló magyar tagjai a következők voltak: Gubasóczy János pécsi püspök, Eszterházy Dániel személynök, Zrinyit és Frangepánt Rákóczy fegyverletétele után, Nádasdyt augusztusban zárták el, német birák elé állitották, a biróság a töredelmes forradalmárokat halálra itélte és Nádasdyt Bécsben, Zrinyit és Frangepánt 1671. ápril 30-án Bécsujhelyen lefejeztették, — a boszu kiterjedt Zrinyi neje és leányára is, mindkettőt a gráczi zárdába záratta a vallásos császár-király. Rákóczyt, anyja a jezsuiták közbenjárása által, váraiba német őrséget fogadva, megmentette.

Az országos közvélemény a megölteket, a szabadság hősei vértanuinak tekinti, ezen vélemény téves; mert a szabadság vértanuja az, ki a hazáért, a jogért, a szabadságért küzd; ezen urakat nem a haza érdeke, de megsértett becsvágyok és hiuságuk vitte az ellentállás ösvényére, — Zrinyi Magyarországot a német birodalomba akarta bekeblezni, — Nádasdy minden tervet elfogadott, és midőn a tervet valósitani kellett, mindég visszariadt, Zrinyi és Nádasdy a királynak egymást kölcsönösen elárulták, Frangepán együgyü eszköz volt sógora kezeiben, ki az ellenállási záradékra támaszkodva, a magyar király letételét jogos cselekvénynek tartotta. Lipót még eddig nem lépett az ellenforradalom terére, mert kivévén az országgyűlés elmulasztását, törvényesen kormányzott, ellene tehát csak a függetlenség hivei léphettek volna fel jogosan, kik az osztrák uralmat Magyarország jóllettével ellentétesnek tartották, — Nádasdy, sőt Zrinyi sem voltak az eszme hivei, mert mindkettő töredelmesen letérdepelt a király előtt, kegyelmet kért és nyert. — Az elitéltetési eljárás és az itélet, az ország jogait szemtelenül

arczul ütötte és törvénytelen volt. Az aranybulla 12. törvénye szerint csakis a törvényesen idézett, a törvény rendje szerint elitélt volt elfogható és elzárható. — Zrinyi és Frangepán Bécsben, tehát idegen földön önként jelentkeztek, ennélfogva elfoghatók voltak, de miután magyar nemesi jogaikrul le nem mondtak, és magyar nemest csak magyar biróság itélhetett el, a rendes magyar biróság elibe lettek volna állitandók, a politikai bünök birája a magyar országgyülés volt, tehát felettök csakis az e czélra különösen összehitt országgyülés itélhetett volna, az 1495. 3. szerint. Törvénytelen volt ez itélet lényegileg is, mert a magyar törvény két politikai büntényt ismert: a felségsértést és hűtlenséget. Felségsértést követett el a III. könyv 1. 14., a) ki a király személyét kézzel megtámadja, b) ki ellene karddal leselkedik, c) ki a királyt meg akarja mérgezni, d) ki a király tartózkodási helyét erőszakosan megtámadja. Zrinyi, Nádasdy és társai ezen cselekmények egyikét sem követték el, tehát felségsértőknek nem tekintethettek. — Hűtlenséget követtek el az 1495. 4. 15. szerint az állam és koronát valósággal megtámadók, — Zrinyi és társai ezen bűnt követték el, mert a törvényes királyt trónjátul akarták megfosztani, a magyar királysággal a Bourbon-házat kinálták meg, a király megbuktatására idegenek francziák-, törökök- és lengyelekkel akartak szövetkezni, illetőleg ezeket e czélbul a szövetséggel megkinálták. — Az 1495. 3. szerint ezen bűn birája az országgyülés volt: „Ha ő felsége nemest hűtlenségi bűnben óhajt elmarasztaltatni, ez esetben az ország egyházi, világi nagyjai és nemeseinek egy biztos országgyülési határnapot tüzzön ki, a vádlott ezen országgyülésre a király által idéztessék, — ha meg nem jelenik, vagy nem birja magát tisztázni, hűtlenségi bűnben itéltessék el. — Ezen bűnnek bünte-

tése számüzetés és jószágvesztés volt, az 1504. 8. és III. könyv 1. 14. szerint, tehát nem halál."

Zrinyi és társai elitéltetése tehát a nemesség és ország jogainak világos megsértése volt, Lipót Zrinyit és Nádasdyt kölcsönös uralkodásuk után csak azért hagyta szabadon, hogy az összeesküvőkbe számosan beleelegyedjenek, és egy csapással a főket, vagyonosbakat lefejeztethesse, — a mozgalmak a királyt nem lepték meg kellemetlenül, sőt örült, ezt Pötting gróf spanyol követéhez intézett sorai kétségtelenné teszik és méltán jellemzik ezen esküszegő, ravasz, vérengző zsarnokot. „A magyar ügyek jó állapotban vannak, én meg akarom ragadni az alkalmat a magyar közügyek rendezésére." Iratta ezt Zrinyi elfogatása után május 22-én. A lőcsei biztosság a főbb nemesek közül 300 körül tömlöczbe hányatott, az ostrom alatt elhalt Tökölyi és a számos menekültek vagyonát elkobozták, vadászatot inditottak a protestáns papokra, Báthory Zsófia a Rákóczy uradalmakbul a papokat, a tanárokat a pataki főskolábul kiüzte. — A német katonák szabadon raboltak, Lipót király a nemest, a parasztot egyenlően sulyosan megadóztatta, a fogyasztási adókat behozta. Lipót császár a lőcsei biztosság által elfogottak elitélése, az elfogások folytatására Pozsonyban vérbiróságot nevezett, a kor, az emberiség, az ország szégyenére 13 magyar vállalkozott: Szelepcsényi György esztergomi érsek, Gubasóczy János pécsi püspök, gr. Forgách Ádám országbirói helyettes, Zichy István pozsonyi kamaraelnök, Majthényi János személynök, Morvai István, Pesty Endre, Mednyánszky János, Bársony János, Orbán Pál, Koompay Péter, Kerekes Menyhért, Majláth Miklós királyi ügyek gazgatója.

Az osztrák inasok Bonis Ferenczet és Nagy Endrét

lefejeztették, ezek voltak a véres ellenforradalom valódi vértanui, mert mindkettő önérdek nélkül harczolt a haza ügyeért, a többiek börtön- és jószágvesztésre itéltettek. 1671 végén minden hajdu-városba katholikus kapitány neveztetett. — A pénzügyi kezelés vezetésével Kollonics Lipót németujhelyi püspököt bizták meg, a pozsonyi kincstár elnökévé nevezték. A szivtelen konok szolga jelszava volt: „Faciam Hungariam miseram, catholicam, demum Austriacam.“ Magyarországot koldussá, katholikussá és végre osztrákká teszem. E diszes hivatalra kétségkivül vállalkozott volna számos magyar főur is, mert ez a vérbiróságnál még tisztesebb hivatal volt, de a főpénzügyigazgatóság zsiros hivatal volt, nem akartak ezen jövedelmes állással magyart gazdagitani és ezért neveztek idegent. Az adó nemcsak magában nagy volt, de még a nemfizetőkre magas büntetéseket is szabtak, és azt kegyetlenül behajtották. Lipót tehát nyiltan a német alföldön a spanyol Habsburg-ág által elfogadott rendszert léptette életbe, a nemzeti egységet, mit a vallás-üldözés, a közjog tiprása ki nem eszközölt, megalapitotta a rabló adó-rendszer.

Az Erdélybe menekültek, Petróczy, Szepesy és társaik segélyt kértek a töröktül. 1671 nyáron a nagyvezér őket megbiztatta, de segélyt nem adott. 1672 az elégületlenek Erdélyben szervezkedtek, Petróczy és Wesselényi Pál vezénylete alatt Lipótot megtámadták, Putnokot, Ónodot, Szendrőt, Tokajt elfoglalták, egy része más tiszai vidékeken támadt. — Teleky Mihály Apafy sógora és tanácsosa is felkarolta a felkelők ügyét, Szatmárban azonban megveretett, Árvában a parasztok lázadtak fel, de hasonlag legyőzettek. 1673. Lipót helytartóságot alkotott és helytartónak a német lovagrend nagymesterét Ampringen Gáspárt nevezte, és Pálfy Tamás nyitrai püspök és kan-

czellár által, iktatta be Pozsonyban hivatalába. 1674. Szelepcsényi az összes lutheránus és kálvinista lelkészeket és tanitókat Pozsonyba idézte, 300-an felül jelentek meg, forradalmi részvéttel vádoltattak, ügyök vizsgálatára külön bizottság alakittatott a következőkbül: Szelepcsényi György és Széchenyi Pál érsekek, Pálfy Tamás, Kollonics Lipót, Sennyei István, Klobusiczky István püspökök, Balog István kanonok, Lapsanszki János, Török György, Kerekes Menyhért, Vályi Mihály, gróf Forgách Ádám, gróf Pálfy Miklós, gróf Pálfy Antal, Széczy István, Erdődy György, a pannonhalmi apát, Szente Bálint, Mórócz István, Mednyánszky János, Pesti Endre, Terstyánszky György, Majláth Miklós, Orbán Pál. — A vádlottak tömegesen halálra itéltettek, kegyelem igértetett azoknak, kik hűségi téritvényt adnak vagy kivándorolnak. 150 a kegyelmi feltételt nem fogadta el. 61 Nápoly és Triesztbe gályára küldetett.

Ezen törvénytelen és igazságtalan itéletet ismét magyarok hozták és pedig a többség világiakbul állott. 1674. Lipót a franczia háboruval el lévén foglalva, az országban számos sereget nem állithatott, a háboru változó szerencsével folyt. Kopp császári parancsnok a foglyokat kerékbe törette, nyársra huzatta. Bánfy Dénest Lipót titkos hivét Erdélyben lefejezték. Lobkovicz miniszter megbukott. Franczia ügynökök Apafyt támadásra biztatták. 1675. a megtérő kuruczoknak bűnbocsánatot, megyénként egy templomot igértek. Lipót a rajongó, kevésre becsülte a protestánsok vallási ragaszkodását, silány söpredéknek nézhette az elkeseredett forradalmárokat, kik őbenne nemcsak a vallás-üldözőt, de a zsarnokot is gyűlölték, — az igéret senkit sem tántoritott el, ezt inkább gúny, mint kegyelemnek tekintették. 1676. a császári vezér ez évben két uj büntetésnemet alkalmazott, egy nemest megégettetett, a má-

sikat lófarkra köttetve szakittatott szét. 1677. XIV. Lajos Lengyelországban a kuruczok számára zsoldos-toborzási engedélyt eszközölt ki. 76 és 77. a magyarok egymást atyafiságosan pusztitották, a felkelőket Wesselényi Pál vezette, a harcz elkeseredve, változó szerencsével folyt. A franczia követ végre Apafyt megnyerte és 677-ben következő szövetségre léptek:

1. Apafy és a magyar rendek szövetkeznek. Apafy 9000 lovast, 6000 gyalogot, 10 ágyut állit ki. A rendek ugyananynyit. 2. Fővezér Teleky Mihály lesz, a franczia segédhadak Teleky alá rendeltetnek. 3. A Rendek Teleky Mihály mellé 12 hadi-tanácsost választanak. 4. A Rendeket XIV. Lajos pénzzel segélyezi. 5. Serege létszámát a háboru befejeztéig egyik fél sem kevesbitheti. 6. A franczia követ tiszteket küld. 7. Apafy hadait még a porta eltiltása esetében sem hivja vissza. 8. Lajos engedelme nélkül Apafy és a Rendek Lipóttal békét nem kötnek, ha a franczia-osztrák békében a Rendek és Erdélybe nem jöhetnek, a franczia király őket titkon segiti. 9. Lajos, szövetségeseit a portánál támogatja. 10. A király 20,000 tallér előleget ad, évenkint 100.000 tallért fizet. 11. Lajos tetszése szerint a szerződés titokban tartatik. Ez évben Wesselényi némi sikerrel harczolt a császáriak ellen. 678. Teleky Mihály vezénylete alatt a szövetséges sereg, mely felét sem tette a kikötött seregnek, Eperjesig nyomult elő, Eperjest siker nélkül ostromolta, a felkelők vezéreivel összeveszett, az erdélyi seregeket hazavitte.

A forradalmárok gróf Tököly Imrét választották vezérnek, Tököly, midőn vezérnek választatott 22 éves volt, az előtte és utána harczolt forradalmi vezérek legkitünőbbike, merész, gyors kitünő itélőtehetséggel birt, erélyes, leleményes eszü, bátor, tudományosan mívelt, hazáját szerető genialis férfi volt. Atyja

ırvai város ostroma alatt halt meg, az árva 13 éves fiu Erlélybe menekült, hol anyja után nagy birtokai voltak, később ıagybátyja Rédey Ferencz halála után a huszti várat és uralalmat is örökölte. Tököly elődeinél sokkal ügyesebben vitte ı forradalmat, mig az eddigi harczok csak portyázások voltak, Tököly valóságos hadjáratokat rendezett, a lelkes fiatal hadvezér serege 20,000-re emelkedett, visszavette az árvai és szicavai elkobzott várait, megrohanta a bánya-városokat, hol 180.000 ıranyat és igen sok ezüstöt elfoglalt. — A király látva a ıaró-, nyárs- és máglya általi győzelem lehetetlenségét, az alku erére lépett. Ajánlatai azonban nem igérték az alkotmány teles visszaállitását, a vallásszabadságot, a királyi kötlevelek saralatos részét nem biztositották, nem ajánlotta az uj adók elörlését.

VI. FEJEZET.

Tököly a béke-ajánlatot visszautasitja. — Tököly jelleme. — Ampringen leköszön. — Tököly Vesselényit legyőzi. — 1680. Alkudozás és csatározások. — Tököly Teleky leányának a jegygyűrüt visszaküldi. — 1681. Sopronyi országgyülés. -- Lipót merénylete nem sikerül. — Eszterházy Pál nádor lesz. — A katholikusok többségben vannak. — Az evangelikusok az országgyülésen megbukván, a linczi béke-pontok végrehajtásáért Lipóthoz folyamodnak. — A török és franczia mozog. — Apafy támad és megveretik. — Deczemberi fegyver-szünet és alku. — Lipót a Zrinyi Ilona házasságát megengedi. — A török Tökölynek segélyt ad. — Eszterházy a császáriakat szervezi. — A török szultán Tökölyt magyar királynak nevezi. — Tökölyi győzelmei. — Tököly országgyülést, Lipót főrendi értekezletet hív össze. — Tályai országgyülés 19 megyével. — A török háboru. — Bécsi török kudarcz. — Sobieski fogadtatása. — Eszterházy vádaskodása. — 1687. Januárban Lipót kegyelmet ajánl. — A dunai megyék hódolnak. 1685. Buda sikertelen ostroma. — A császáriak nagy diadala. — Tököly török fogsága. — 1686. Szövetség Lipót és Apafy közt. — Buda bevétele. — 1687. Eperjesi vértörvényszék Caraffa elnöklete alatt. — Lotringeni Károly a törököt folyvást veri. — Végre Zrinyi Ilona is feladja Munkácsot. — 1688. országgyülés. — A királyválasztás és ellenállási jog eltörlése. 1690. Tököly Erdélybe jut, 2 hónap mulva bukik. — Erdély elfoglalása.

VI.

Tököly bár a franczia király békét akart kötni s nyiltan Apafy sem pártolhatta, Lipót feltételeit nem fogadta el, Tökölyt történetiróink némelyike azzal vádolja, hogy Tököly, ha egyéni kivánalmai kielégittetnek, kész lett volna a békét elfogadni, és a katholika hitre áttérni, — ez azonban okmányilag bebizonyitva nincs, a lelkes, becsületes hazafi Tökölyről fel sem tehető, merő rágalom ez az absolutizmus szokott fegyvere, melyet azért terjesztettek, hogy a párt bizalmát Tököly iránt megingassák, kétségkivül, ha Tököly hódolatát ezen feltételekhez köti, szivesen megadják, mert ez alku a királynak semmibe sem kerül, miután a Rákóczyné kezeiben lévő birtokokkal elégittetett volna ki, — Tököly hatalmát veszélyessé nem teszi, mert a Rákóczy várak osztrák zsoldosokkal voltak megrakva, ha Tököly a haza és protestánsok ügyét elárulja, a hazafiak és protestánsok bizalmát elveszti, megszünt volna politikai vezérszereplése, Tököly tehát csakis azért alkudozott, mert egyrészt a kétkedő hazafiakat Lipót csalfasága és rosz szándékairul tettleg meg akarta győzni, másrészt biztos reménye volt a konstantinápolyi hangulat kedvezőbb alakulásárul, mi csakugyan bekövetkezett s az alku alatt serege szervezésére időt nyert. Áprilban a harcz ismét megkezdetett, változó szerencsével folyt, az egész országban a pestis kiütött, Ampringen kormányzó leköszönt és hazájába vonult. Wesselényi Pált, ki Tököly ellen fellépett, Tököly legyőzte és elfogta. 1680. alkudozás és kisebb háboruval tölt el, Tököly seregét három részre osztotta, az osztrákok hasonló rendszert követtek, Tököly szinleg Teleky

Mihálylyal kibékült, ki Tökölynek személyes ellensége volt, mert leányának, kit elébb megkért, — beleszeretve Magyarország legszebb asszonya, Zrinyi Ilonába, a jegygyürüt visszaküldte.

Lipót az országgyülést 1681 Sopronba összehivta, Lipót alkotmányos hajlamát két hatalmas indok idézte elő, — konstantinápolyi követe tudósitotta a porta készületeirül, másrészt a spanyol örökösödési bonyodalmak előre láthatók voltak, Lajos király a német kis fejedelmek megnyerésére mindent elkövetett, az országgyülést nagy hadi kiséretével meg akarta lepni, és önkéntes törvényes hódolatra kényszeriteni. A király a Rendeket a Sopronban tartandó országgyülésre azon intéssel hivta fel, hogy Sopronban kis kisérettel jelenjenek meg. A király 3,000 katonával, tehát ez idő szerint egy kis hadsereggel jelent meg, a főrendek talán épen ezen felszólitás következtében államcsinre gyanakodtak és némely főur 600 fegyveressel jelent meg, az erőszak terve tehát meghiusult. Junius 13-án gróf Eszterházy Pál nádorrá választatott, Tököly nem jelent meg, pártja követeket küldött. Juniusban Tököly a fegyverszünetet felmondta, pártja irásban főleg a protestánsok kielégitését követelte. Az országgyülésen 60 megyei és 51 városi követ jelent meg, a távollevőket 19 képviselte, az elsők közt 27, a városiak közt 18, tehát összesen 45 protestáns, tehát már a követek közt is a katholikusoknak 21 többségök volt. A protestáns tiszai megyék nem küldtek követeket, de a szerencsétlen 1608. törvény szerint igy is kisebbségben lettek volna, a főrendeknél alig volt néhány protestáns főur. Az elvakult katholikusok a vallás-gyakorlatot egyéni, és nem polgári jognak tekintették, a gőgös főurak jobbágyaiktul uraik vallása követését követelték, a vallás ügye tehát kedvező megoldást csak

fegyver vagy fejedelmi tekintély által nyerhetett. A többi ügyekben a szabadelvüek többsége a protestáns ellenzékkel egy véleményen voltak. Junius 25-én tehát az evangelikus Rendek egyenesen Lipóthoz folyamodtak, a katholikusok gőgös, rágalmazó ellenfeliratot nyujtottak be, eszerint Szatmár, Szabolcs, Somogy, Baranya, Veszprém, Zala tisztán protestáns, — Zemplén, Ung, Bereg, Borsod, Szepes, Torna, Abauj kis kivétellel protestáns volt. A vallásfelekezetek közti versengés egész deczember végeig tartott. A király leirt az országgyüléshez és törvényczikkeket küldött, mik azonban, miután a linczi békekötésben biztositott jogokat megszoritották, az evangelikusok által nem fogadtattak el és ellenök, midőn a többség által törvényül fogadtattak, tiltakoztak.

Apafy augusztus végén 24,000 erdélyi, oláh, moldva, török hadakkal és felkelőkkel Lipótot megtámadta, a hadjárat október végeig tartott, Teleky Mihály volt a vezér, az együgyü fejedelem, a ravasz miniszter, de félénk és ügyetlen vezér, minden siker nélkül október végén hazavonultak. Tököly deczember 1. fegyverszünetre lép. Tököly következőket követelt: 1. A magyar alkotmány állittassék vissza. 2. Az evangelikusok jogaikba helyeztessenek vissza. 3. Az elkobzott jószágok adassanak vissza. 4. A Rákóczy által birt megyék adassanak Tökölynek a magyar részek urának czimen. A király Zrinyi Ilonával, az ország legszebb assszonya, a leglelkesebb magyar nőveli házasságába beleegyezett, Tököly az esküvőt 1682. junius 15-én tartotta meg. A király ez időben a török békét óhajtotta meghosszabbitani, Tökölyt a Rákóczynévali házasságbani beleegyezésével el akarta altatni, azt hitte, hogy a 25 éves szerelmes gróf, a boldogság mámorában a politikát elfelejti, és a török udvarnál a béke megkötése ellen nem fog működni, és ha a

török béke meg lesz, a forradalmi vezért szétmorzsolhatja. — Számitásaiban azonban ismét csalódott. Zrinyi Ilona nemcsak szép nő, de lelkes magyar nő volt, ki apja, nagybátyja lefejezését, anyja és testvére erkölcsi meggyilkoltatását nem felejtette el, gyermekei jövedelmét hazája védelmére örömmel áldozta, a szerető férjet lelkesitve, hazaszeretetét fokozta. A Rákóczy vagyon a forradalmat elősegitette, de a sikert nem biztositotta, sem a külbefolyástul függetlenné nem tette és tehette, mert a várak német őrséggel voltak megrakva, az őrség az uradalmak jövedelmei nagy részét elrabolta, — a fegyverzet sokba került, a jövedelemhez arányitva, a fizetésre is sok buza és bor ára kellett, Lipót a német császár, Ausztria, Csehország stb. urának legyőzése legalább 80,000 harczost igényelt, vagyis 240,000 frt havi zsoldot hat hónapra, a fegyverzeten kivül majd $1\frac{1}{2}$ millió forintot, mi ez időben nagy kincs volt. A Rákóczyné házassága engedélyezésének másik főoka volt azon remény, hogy e házasság által Teleky Tökölynek örökös ellensége lesz, és Teleky Tököly előtt Erdélyt elzárja, ezen nézet általában helytelen volt, mert Tököly Telekyvel ugyan a lehető legrosszabb viszonyban állt, Teleky Apafyt Tököly iránt féltékenynyé tette, az együgyü, a lángszellemet fejedelmi versenytársának tekintette, ha tehát független, kétségkivül Tököly ellen támad, de mint alkotmányos fejedelem függött a Rendek, mint hűbéres a török szultántul, az üldözött protestáns magyarokat az erdélyi kálvinista rendek a magyar forradalmat és vezérét a török szultán pártolta, a Rendek és a szultán ellenére, tehát Apafy és minisztere Tököly ellen semmit sem tehettek.

A török udvarnál a Lipót elleni háborut már az év elején elhatározták, Ibrahim budai basa bizatott meg a Tököly-

nek adandó segélyhadak vezényletével, Apafy parancsot kapott seregeiveli közreműködésre, a békét szorgalmazó Lipót császárnak következő békefeltételeket ajánlott: a magyar területnek 25 év előtti visszaállitása, 500,000 forint évi adó, Tökölynek mint e részek urának, a Rákóczy által birt -vármegyék adassanak át. Eszterházy nádor-tüzesen hozzálátott az osztrák védelem szervezéséhez, Eszterházyt kettős, a császári és saját érdeke vezette, Eszterházy ez évben Tököly Évát, Imre testvérét vette el, a jó rokon az összes Tököly birtokokra vágyott, ezt csak kedves sógora számüzetése vagy lefejeztetése által érhette el, ezen érdekbül tehát mindent elkövetett az alkotmányos párt legyőzésére, — a nagy koncz érdemes volt a fáradságra, mert a Tököly birtok ezen időben is már milliókat ért. Tököly a felföldet akarta mindenekelőtt meghóditani, mert a felföld nagy része protestans, a közép-nemesség és városok a függetlenségi párthoz tartoztak, a bányák gazdag jövedelmi forrásokat képeztek. — Kassát vette tehát ostrom alá, segélyére a török hadak is megérkeztek, Kassát, Füleket hamar bevette.

Ibrahim basa Tökölyt Füleken a magyarokat és erdélyieket összehíva, a szultán megbizásábul Felső-Magyarország királyának tette, Tököly a királyi czimet nem fogadta el, és csakis Magyarország kormányzója és fejedelmének kiáltatta ki magát és pedig valószinüleg csakis a részek fejedelmének, mert ha az egész ország fejedelmének kiáltatta volna ki magát, akkor a kormányzóság felesleges lett volna. Fülek bevétele után a bányavárosokat hóditotta meg. Lipót felvidéki csapatai Petróczy által üzetve, Morva széleire vonultak. A császári seregek egy része a francziák ellen harczolt, a téli idő bekövetkezett, a divattá vált téli fegyverszünet megköttetett. Tököly 1683. január 13-ára Kassára országgyülést hí t össze, ez időben még

a Tököly-Rákóczy várak közül Ecsed, Patak, Árva császári kézben voltak. Lipót a nádor által főrendi értekezletet hivatott össze, az értekezlet segélyt ajánlott, a nádor a kiállitandó segélyt 5000-re becsülte és pedig következő arányban: a nádor 300-at, az országbiró 100, Batthyany Kristóf 200, Erdődy Kristóf 200, Czobor Ádám 100, Pálfy János 200, Pálfy Károly 50, Eszterházy Ferencz 100, Zrinyi Ádám 100, Zichy István 50, a papság 530, a megyék 920, a horvátrészek 1000. E szám a megyéket tekintve, vérmes számitás volt, melyet kötéllel igen, de önként semmiesetre sem állitottak volna ki.

A kassai gyülés leginkább a szervezési ügyekkel foglalkozott, Tököly kijelentette, hogy Lipót őt, a portánál közbenjáróul kérte fel, a Rendeket felszólitja, hogy a portához követet küldjenek, kik Tököly kinevezését megköszönjék. A költségekre 50,000 frtot szavaztak meg, a franczia király a bujdosóknak még mult évben 4700 aranyat küldött. Májusban Tököly 19 megyével gyülést tartott Tályán, melyben fuvar- és élelmi-adót szavaztak. A török hadsereg megindult junius 10-én, — Tököly a nagyvezérnél Eszéken tisztelgett, a hadjárat Bécs ellen volt irányozva. Patak meghódolt, az osztrák sereg Bécs felé vonult, — Lipót 60,000 zsoldost állitott fel. sógora Lothringeni Károly herczeg vezénylete alatt, ezek közt volt 11,000 magyar, kiket Tököly ellen állitottak fel. A törökök, a tatárok a rablásban utánozták a császáriakat, mintájokat azonban utol nem érték. Lothringen herczeg Bécs felé vonult, a vitéz Lipót julius elején Linczbe szaladt. Tököly 18,000 katonával a felvidéken keresztülvonult a török sereghez, a dunai osztrákpárti urak lelkesedését is lelohasztotta, a török sereg előnyomulása, a hű Batthyány, a rajongó Draskovics a töröknek sietve hódoltak, a vitéz nádor Ausztriába szökött, sirán-

tozó és árulkodó levelében saját kárát 1 millió frtra teszi, 1000 jobbágya halálát panaszolja, a fukar szolgában még ijedségében is megmaradt a kapzsiság. A. bárgyu nádor már 29-ben Passauba nyargalt a szaladó császárhoz, és franczia szövetséget ajánlott, mintha a tüzet a vizzel össze lehetne olvasztani, egyébránt csakis nyomorult erkölcsi törpék eshettek a töröktül kétségbe, midőn az igen erős Bécs körül 60,000 jó katona táborozott, a biztos lengyel és német segély már utban volt.

A török hadsereg nagy része rosszul fegyverzett csőcsekbül állott, sik csatában, vártámasz nélkül is, már 60,000 fegyveres is sikeresen megmérkőzhetett 300,000 törökkel, Bécsül támogatva, hol az elesetteket bécsi polgárokkal lehetett pótolni, a sereg egy oldalrul támadhatlan volt, a török győzelemtül tehát tartani nem lehetett. Midőn az eszélyes Tököly is Bécs ostromát ajánlotta, ezt csakis azért tette, mert már Constantinápolyban is el volt Bécs ostroma határozva, bármit tanácsol, azt meg nem akadályozhatta, mert ez már a Divanba elhatároztatott, a nagyvezér buta, felfujt egyéniség volt, ki azt hitte, hogy a török sereg győzhetlen, Tököly tehát ha ellenzi, sem akadályozhatta volna, ellenkezése által pedig hitelét tette volna tönkre, másrészt mint jó hazafi, az országot a hadjárat borzalmaitul meg akarta kimélni, és a hadjárat nyomorát Ausztriába játszani, mi részben sikerült is, mert az egyik rablósereg a német, sietett hazáját megvédeni, a másik rablósereg a török, Bécset a zsákmány paradicsomának tartva, repült a paradicsom elfoglalására; — a török sereg balszárnya, melyet Batthyánynak kellett volna fenntartani, Batthyány meghódolva, nehogy a zsákmánytul elmaradjon, szinte sietett, — Bécsnél megveretve, esztelenül szaladt haza, a pusztitásra nem maradt ideje, ennélfogva az ország török barátjaitul keveset szenvedett

Bécs alá segédhadaival Sobiesky János lengyel király idejében megérkezett, 80,000 jól felfegyverzett, ügyesen vezénylett katona mérkőzött, a hadi tudományban elmaradt, buta basák által vezényelt, nagyjára csőcselékbül álló, igen számos török sereggel, — az ész győzött a nyers erőn, a törökök csúful megverettek, sok ezer jutott az égi paradicsomba. A döntő győzelmet nagyban elősegitette Sobiesky, a hős lengyel király.

Lipót császárt híven jellemezte Sobiesky iránti viselete. A Bécsbül megszökött császár a győzelem hirére megérkezett Bécsbe, ahelyett hogy Sobieskynek önzetlen segélyét a császár szivélyesen megköszönte volna, órákig tanácskozott, miképen kellesen fogadni a császári méltóság megalázása nélkül a vendég és mentő királyt, ki csak .választott király volt és végre is a lotharingi herczeg szives rábeszélése daczára, a hatalmas császár a mentő hőst melegség elösmerés nélkül megvetőleg fogadta.

Magyarország hangulatát világosan tüntetik fel Sobiesky levelei, e levelekben panaszkodik, hogy a lengyel sereget, mely nem Magyarország ellen, de az országon keresztül, mindent megfizetve, ment át Bécs alá, minden bokorbul megtámadták, kétségtelen jele ez az országos elkeseredésnek, mert a magyar minden időben vendégszerető és lengyel barát volt, tömegesen megtámadták tehát azért, mert az ország Lipót császárt, kinek a lengyelek segélyére mentek, gyűlölte. Szeptemberben Bécs felmentetett, a német segélyhadak hazavonultak, októberre Lipót serege Esztergomot bevette. Deczemberben Kara Mustafa vesztes nagyvezért a szultán megsinóroztatta. A lengyel csapatok Felső-Magyarországon át hazavonultak, hazamenet már támadtak Széchenyt, Lőcsét, Kis-Szebent elfoglalják és Lipótnak adják. — Eszterházy nádor bevádolja a Batthyániakat,

)raskovicsokat, Nádasdyt, Széchyieket, Czobor Györgyöt, Révai lleket, Imrét, Illésházy Györgyöt, Sárkánt, Orbán Pált és 'iczayt. — Ezen uraknak legnagyobb bűnök, nagy uradalmaik oltak, melyek után a birtokvágyó nádor áhitozott. A bécsi ormány és Lipót császár azonban tekintve, hogy Buda és az rszág nagy része a török szultán hatalmában volt, a felvidéen Tököly parancsolt, Erdély a török szultántul függött, a rotestáns országok a felkelőkkel rokonszenveztek, tekintve La-s franczia király fenyegető, ellenséges indulatát és hatalmát, em látta az időt alkalmasnak uj vérbiróságok felállitására, ınélfogva a reactionarius nádor ajánlatait elvetve, kegyelmet 'ért, 1684. január 12-én mindenkinek, kik az evégre kinevezett izottság előtt Lipótnak hűséget esküdnek.

A bizottság elnöke Lothringeni Károly herczeg, magyar gjai Eszterházy Pál, Gubasóczy kanczellár, Erdődy Kristóf ıltak. Az elnök igen helyesen választatott meg, mert Károly erczeg tiszteletreméltó, lovagias tiszta jellem, jeles hadvezér, szes államférfi, szivélyes, engedékeny, sima, udvarias egyéniség ılt, — német jelentékenyebb tagjei: Althan Venczel és Trann ilmos voltak. — 17 megye, 17 város és 16 főur igért hűget. A nemesek szivesen fogadtattak, az Eszterházy nádor ltal beárult Draskovics az országbiróságban, Batthyány a duántuli főkapitányságban, Bercsényi az érsekujvári alkapitányigban is meghagyattak, miután Lipót ellen tettlegesen nem ıptek fel. A megyék, melyek a hűségi esküt képviselőik által ıtték le, még sérelmeik beterjesztésére is felhivattak. Sérleik leginkább az idegen katonaság és Kollonics ellen voltak ányozva, ez mutatja, hogy ezen megyék dunai megyék volk, melyeket a katholikus főurak uraltak, és katholikus váro-ık, mert különben ezen vallásos korban, midőn a vallás any-

nyira szerepelt, ha a megyék és városok protestánsok lettek volna, a lovagias herczeg általános felszólitására bizonyosan szokás szerint hosszas indokolt vallási panaszaikat is beterjesztették volna. Tököly szokásos téli mulatságát, az alkudozást megkezdte és most miután az utolsó közbenjárója, a lengyel király tökéletesen osztrák barát lett és visszautasitotta, a szász választóhoz folyamodott.

A császáriak Károly herczeg vezénylete alatt a törököt és Tökölyt megtámadták, bevették Pestet, Visegrádot. Juniusban 34,000 emberrel Buda ostromát megkezdték, októberben azonban, bár serege kezdetben a bajor segély által 50,000-re szaporodott, siker nélkül visszavonult, a nádor is a táborban volt, és most Károly herczeg ellen vádaskodott, kinek sarui megoldására sem volt érdemes. — Tököly meglepetve, Eperjesnél kis csatát vesztett. 1685. Lipót a törököt Károly herczeg vezénylete alatt 60,000 emberrel támadtatta meg, elesett Kassa, Eperjes, Regécz, Tokaj, Patak. Károly herczeg bevette Érsekujvárt, Tokaj elveszte után Tököly a váradi basához vonult, a váradi basa, a buta Szerdár parancsára elfogatta, ugylátszik a nyomorult tökfilkó, Tököly fejével akarta visszaszerezni Érsekujvárt és megállitani Lipót hóditó seregét. Tököly elfogatása elcsüggesztette hiveit, nagy része elhagyta a tábort és bocsánatért folyamodott, még Petróczy István, a konok, kurucz vezér, Tököly rokona, Károlyi László által kegyelmet kért, a becsületes osztrák ur azonban Petróczyt kegyelemkérés helyett el akarta fogatni, Petróczy azonban idején értesülve, szerencsésen megszökött. Tököly elfogatása a függetlenségi pártot ideiglenesen ellankasztotta, undorral fordultak el a töröktül, ki az általa kinevezett fejedelmet megvasaltatta. A párt Erdélyre sem támaszkodhatott, mert az aljas, fukar nagyravágyó, zsar-

nok miniszter, Teleky Mihály, ki Erdélyt korlátlanul kormányozta, már évek óta alkudozott Lipóttal, gróf Tököly birtokait elkobozta, — Tököly minden európai udvarral összeköttetésben állt, Tököly saját jövedelmeibül előlegezhetett seregének, az egész pártban vezéri képességgel Tökölyn kivül egyik sem birt, elfogatása tehát az ügyre döntő csapás volt, másrészt kedvezőleg hatott Lipót részére, Károly lothringeni herczeg loyalis magaviselete, a Pozsonyban bőven osztogatott kegyelem-urával, hasonló sors érte Szirmay Istvánt, Tököly bécsi követét, Bécsben Badeni Hermann, a hadi tanács elnöke magyar értekezletet hítt össze, megkérdezte, miután Szirmay megbizója megbukott és fogoly, — mit kell tenni Szirmayval, Eszterházy kegyelem, Kollonics, a két megtért pártütő, Illésházy György és idősb Bercsényi börtön mellett nyilatkoztak. A franczia követ Tököly szabadon bocsájtatását kieszközölte, januárban már Nagyváradon volt.

1686. juniusban Lipót és Apafy közt következő szövetség köttetett: Lipót Erdélyt megvédi, Apafy a császári seregeket elfogadja, a seregek Lipóttul fizettetnek, Apafy által élelmeztetnek és szállásoltatnak. Lipót vámot, harminczadot nem szedet, a fejedelem beleegyezése nélkül várat nem épit. Apafy és fia Erdély fejedelméül tekintetnek, haláluk után a Rendek fejedelmöket szabadon választják, a négy vallás szabadsága biztosittatik, nyiltan Apafy csak akkor köteles segitséget küldeni, ha az osztrákok Váradot és Temesvárt bevették, Kolozsvár és Dévára $^2/_3$ császári őrség helyeztetik. Károly herczeg szeptember 2-án Budavárát elfoglalta, a vár falain elsők voltak Petneházy régi kurucz, a fiatal gróf Bercsényi, Petneházyt Lipót birtokkal jutalmazta, a felmentő sereget előlegesen megverte, Siklóst Pécset, Szegedet, Lipót serege elfoglalja, Zentánál a törököt megverik. Tökölyt Erdélybül kiüzték.

1687. Caraffa tábornok Eperjesen vértörvényszéket alakit, magyar tagjai voltak: Fischer Mihály, Pelsőczy György, Szentiványi László, Megyery Gábor, Harter Mihály, Medveczky Mátyás, Juliáni Péter, Fridericzi Péter, eperjesi polgárok, gyanus volt mindenki, kinek vagyona, pénze protestáns, vagy előbb Tököly hive volt, a börtönök megteltek, a fejezések, birtokkobzások mindennapiak voltak, mig végre Eszterházy nádor közbenjárására, s mert a császár az országgyülésen, a nemzet királyválasztási joga és az ellentállási záradék eltörlését akarta kivinni, a törvényszék feloszlatott. Károly herczeg Mohácsnál augusztusban a törököt megverte, Eszéket, Péterváradot, Bucsint, Valpót, Vukovárt, Karloviczot, Pozsegát, Cserneket elfoglalta. — Károly herczeg Erdély főbb helyeit katonáival megrakta, biztosittatott ugyan a fejedelemnek és országnak a polgári és politikai ügyekbeni kormányzási joga és függetlensége, miután azonban az ország idegen katonasággal elárasztatott, az ország tartománya, a fejedelem Lipót császár aranyos nyugdijasává aljasult, — Erdélyt kanczellárja Teleky Mihály eladta, az eladás könnyen ment, mert Apafy jószivü, de tehetetlen korhely volt, a szabad szellem az egész országban haldoklott, Teleky és hivei feltétlenül uralkodtak, legfényesebb bizonyitványa ennek a székelységgeli bánás, — báró Bánfy jogtalanul elfoglalt egy székely családot illető birtokot, — egy székely követ ez ellen az országgyülésen felszólalt, Teleky Mihály ur a székely követet kalodába tétette, fejét szalma-koszoruval diszitette és megvesszőztette, az országgyülés hallgatott, amely országgyülés nemcsak tagjai, de bármely polgárának ily baromi jogtalan megbecstelenitését eltüri, az nem bir önérzettel, az nem országgyülés, de gyáva gyülevész-csoport, ily ország erkölcsi halott, önállásra képtelen.

A magyar országgyülés összehivatott, augusztusban tartott 688. Január végéig, lemondott a király szabad választásárul, eltörülte az ellenállási záradékot, — eltörülte az eperjesi törvényszéket, szabályozta a felsőház ülését, és többé III. Károly uralmáig össze sem hivatott. Eger és Palota 1687., Munkács 1688. januárban adta meg magát. A hős Zrinyi Ilona évekig ellentállt az ostromnak, csakis akkor adta meg magát, midőn az áruló Absolon Dániel tanácsosa az élelmi szereket szándékosan elpazarolván, többé a várat nem védelmezhette, — a feltételek, a viszonyokat tekintve, ha megtartatnak, elég kedvezők lettek volna. 1. Amnestia a herczegnőnek, gyermekeinek és minden várbelieknek. 2. A fejedelemné és gyermekei Bécsbe kisértetnek, de Bécsben szabadon maradnak. 3. Az ingók és ingatlanok Munkács és a szentmiklósi uradalmon kivül visszaadatnak. 4. Zrinyi Ilona hitbére vagy egészben kifizettetik vagy azok kamatai évenkint fizettetnek. 5. A Rákóczy árvák gyámját a császár nevezi. — Tököly ez időben Gyulán tartózkodott.

A császár mindjárt az első pontot megszegte, mert a fejedelemnét és leányát Bécsben az Orsolyák zárdájába záratta. Rákóczy Ferenczet a neuhausi cseh jezsuita zárdába küldte, tehát a család Bécs falai közt sem együtt, sem szabadon nem hagyatott. Erdélyben a hadak főparancsnokaul Caraffa, az eperjesi hóhér neveztetett, tanácsosul Absolon Dánielt, Tököly nevelőjét, főtanácsosát, Munkács árulóját nevezték, küldetésök czélja Apafy tisztes eltávolitása volt, az engedelmes Rendek követeket küldtek, Caraffa Telekyt magához rendelte, a vén róka megijedt, ragadmányairul rendelkezvén, megjelent gr. Caraffánál, Erdély Rendei Lipótot véduroknak fogadták, Apafy azonban megmaradt, — az őrség befogadását csak Brassó ta-

gadta meg, a város és fellegvár azonban 4 lövésre megadta magát. Caraffa a 4 golyóért néhány polgárt lefejeztetett.

A török háboru szerencsésen folyt, elfoglalták Lippát, Lugost, Jenőt, Nándorfehérvárt, Galambóczot, Kostaniczát, Dubniczát, Gradiskát. 1689. Szigetvárt bevették, meghóditották Szerbiát, havas alföldet. 1690. Az oláh-hóditás elveszett, Apafy meghalt, Tökölyt a szultán Erdély fejedelmének nevezte. Tököly Imre Zernyestnél ~~fényes~~ győzelmet vivott ki augusztus 21-én, fogságba esett a jeles Heiszter vezértábornok. Dória ezredes, az áruló Teleky Mihály és több tányérnyaló főuri társai futásközben estek el. — Szeptember 22-én Erdély Rendei a keresztyén szigeti mezőn Tököly Imrét Erdély fejedelmének választották, uralma azonban nem erősödhetett meg, a törökök tekintélye elmult, a főbbek osztrák-szellemüek voltak, az osztrák diadalok elbűvölték, azt hitték, hogy a német császártul nagyobb jutalmakat nyerhetnek, a várak osztrák kézben, a szultán gyengén támogatta, a nemesség és székelyek az ország függetlenségeért nem lelkesedtek. Károly herczeg, sőt Caraffa gróf sem sértette meg a vallási jogokat, Magyarországon a forradalom le volt győzve, a lengyel király Lipót szövetségese, — a szultán és franczia király pénzt nem adtak, — Tököly tehát pénz és lelkesedés hiányában seregét nem szervezhetvén, október 22-én kényszerült Erdélyt elhagyni. Hadjáratának egyedüli gyümölcse neje, a lelkes Zrinyi Ilona kiszabaditása volt, kit Lipót Heiszter tábornokáért kicserélt. A törökök a szerb várakat és Nándorfehérvárt visszafoglalták.

1691. Erdély a következő feltételek alatt hódolt meg.

I. A vallásszabadság minden felekezetnek korlátlanul biztosittatik. II. Minden az erdélyi fejedelmek által adott nemesség czimer- és birtok-adomány Erdély és a magyar részekbe

érvényes. III. Az aprobaták és compilaták II. Endre ellentállási záradéka kivételével jogérvényesek. IV. A közigazgatás és törvénykezés módja fenntartatik. V. Hivatalokra csak erdélyiek alkalmaztatnak. VI. Magva szakadt birtokok erdélyieknek, az ellenségtül visszafoglaltak tulajdonosaiknak adassanak. VII. és VIII. A főkormányzót, főkapitányt, kanczellárt, belső tanácsos, itélőmestereket az országgyülés jeleli, a fejedelem a jeleltek közül nevez vallásküllönbség nélkül. IX. A tanács és itélőtábla $^1/_4$-e katholikus lesz. X. A kormányzó és országtanács évenkint országgyülést hí össze, a törvényeket a fejedelem erősiti meg. XI. A kormányzó az országban lakik, a törvényekre megeskü-szik, ha a közjó kivánja, évenkint választatik. XII. A rendes adó 50,000 tallér, magyar vagy török háboru esetében 400,000 forint. XIII. Szokatlan adónemek nem hozatnak be, a harminczad tételek nem emeltetnek. XIV. A székely adómentes, de saját költségén katonáskodik. XV. A kereskedés szabad. XVI. A tized haszonbér az uré. XVII. Nagy őrségek nem tartatnak, részben magyar lesz, parancsnokuk német tábornok lesz, ki a hadügyekben érintkezik a kormányzó, az államtanács, az erdélyi hadak főkapitányával, egyébbe azonban nem avatkozik. XVIII. Az utasok és lovak élelmezése megszüntetik, az államtanács postákat, az urak és városok vendégfogadókat állitsanak, Bánfy Györgyöt kormányzónak, Bethlen Miklóst kanczellárnak, Bethlen Gergelyt főkapitánynak választották. — 1691. Lipót serege a törököt Salánkeménynél augusztusban fényesen megveri. Csernovics Arsen patriarcha alatt az országban szerbek települnek. 1692. Zrinyi Ilonát Heiszterért kicserélik, Lipót serege Nagyváradot elfoglalja. 1693. Lipót a Fogarasban elfogadott erdélyi alkupontokat a következő változásokkal erősitette meg: IV. A katholikusok egyházakat épithessenek a

meglévőkön kivül is. A szászok háboruban 500 gyalogost és 48 lovast tartoznak kiállitani. VIII. és IX-re ha a tanács és királyi táblához az unitáriusok és lutheránusok közül háromhárom alkalmas egyén nem találkozik, a hiány aránylag a reformatusok és katholikusokból pótoltassék. XV. A székelyek a haza határain kivül is azon esetben kötelesek katonáskodni, ha a haza oltalma és a szükség kivánja. Az erdélyi kormány székhelye Gyulafehérvár. A tatárok Debreczen környékét pusztitották. 1694. Gyulát elfoglalták. 1695. Lippát a török visszafoglalta, Lugosnál csatát nyert, Lugost, Kobinovát, Szabacsot bevette. Az ifju Apafy a fejedelmi czimrül lemondva, Bécsbe ment lakni.

VII. FEJEZET.

Tököly-forradalom jellege. — A bukás okai. — Buda és Erdély elfoglalásának következményei.

VII.

Tököly Imre forradalma főleg protestans jelleggel birt. Lipót megtámadta az alkotmányt, Magyarország önállását, ki akarta a protestantismust irtani és a magyar főurakat teljesen mellőzte, az alkotmány megtámadása, a főurak mellőzése, kétségkivül a jelesebbeknek és hatalmasbaknak nem tetszett, de a főurak nagy része a protestánsok üldözését nemcsak örömmel fogadta, de a protestánsokat maga is üldözte, a vakok, a megtéritett és megtéritendő lelkekért szemet húnytak az önkényre és a zsarnok szolgája és eszközévé aljasodtak. A catholicus főurak zsarnoksága, a protestánsokat elkeserité, a nemzet ketté szakadt. A catholicus főurakat a vallási rajongás annyira lealjasitotta, hogy bár Lipót már 673-ban a magyar alkotmányt fölrúgva, német helytartóságot alkotott és az országot Ampringen német lovag által kormányoztatta, a protestáns papok ellenébe felállitott vérbiróságba, gróf Forgách Ádám, gróf Pálfy Miklós, Antal, Pál, Széchy István, gróf Erdődy György nem szégyenlették az ülnökséget elvállalni. A protestáns vallás, és papok üldözése mindenütt előjátéka volt az urak vagyona elkobzásának és bebörtönözésének, Magyarországban minden protestáns ur rajongott Magyarország önállása és magyarságáért, a német előtt mindkettő bün volt, a főurakra nem számithattak, nem maradt tehát más hátra a forradalomnál, mert ha magokat megadják, a német eltiporja. Erdély magyar és calvinista volt, Apafy és Teleky, a valódi fejedelem, Erdély önállását Lipót hóditási vágyátul méltán féltették, mindkettő buzgó calvinista volt, a főbb, a gyanus protestánsok tehát Erdélybe menekültek,

a protestáns uri rend készült a forradalomra, 76. és 77. a menekültek támadtak ugyan, de csakis kis sereggel, ekkor tehát még eszélyesen a forradalom ügyét felkarolni nem lehetett. 78-ban azonban már Tököly 20,000 katonát vezérelt, a török szultán és franczia király támogatták, a protestánsok felkeltek, nemcsak a vallás, de a szabadságért harczolt, az alkotmány visszaállitását követelte, mindezek daczára a dunántúli gazdag főurak, Illésházy, a császár vagyis a kényuralom hivei maradtak. A válfal az ellenségeskedés még Tököly diadalai után a sopronyi országgyülésen is annyira felmaradt, hogy bár a protestánsok az ország összes jogai visszaállitását követelték és ennek a Linczi békekötés egyik sarkpontját képezte, a catholicus többség ennek helyreállitását megtagadta, és a protestánsok, kiknek fegyvere idézte elő az alkotmány visszaállitását kényszerültek jogaikért különlegesen folyamodni — a catholicus főurak közt nem akadt egy sem, ki a szabadságért kardot rántott volna, a tiszamelléki és dunántúli catholicus főurak rokonszenvet szinleltek, de csak azért, mert az Erdélyiek, Tököly és Török nyakokon voltak, de annyira ragaszkodtak a császárhoz, hogy Károlyi midőn a koczka fordult, Petrőczy barátját, kinek közbenjárását megigérte, álnokul el akarta fogatni és a császári hóhéroknak kiszolgáltatni.

A protestans Tököly forradalom bukását 3 fő ok idézte elő, az egyenetlenség, szakadás, Apafy bárgyusága, Teleky ravasz álnoksága, a törökök botorsága. A fiatal Tököly Magyarország jobb hadvezérei közé tartozott, nemcsak győzni tudott, de győzelme sikerét fel is használta, az osztrák hatalomnak megfelelő nagy sereget azonban felállitani nem tudott, mert Apafy féltette tűie a fejedelemséget, ennélfogva lanyhán támogatta, Erdélybül tehát csak csekély tényleges segitséget

ıyert. A háboru sikere minden időben katonát és pénzt igéıyelt; mindkettő hiányzott, Magyarország tényleg három részre ɔolt szakadva; az ország nagy részét a török uralta, a török ·észekbül sem embert, sem pénzt nem kaphatott, mert a hosszu ıörmü török basák előtt őrizkedni kellett, a nemes ur udvarıázát, a paraszt faluját nem hagyhatta oda, mert tartani kelett a rabló töröktül, — a dunántuli megyékben, Nyitrában, ?ozsonyban, Trencsénben laktak a leggazdagabb főurak, ezek a sászár feltétlen hivei voltak, a nemességet és népet visszatarották, Tököly hatalmi köre tehát 20 megyére terjedt első si:erei után, ezen kis területrül sem elegendő pénzt, sem számos egyverest nem állithattak ki. Bocskay, Bethlen, Rákóczy Erlély felett rendelkeztek, Tököly hatalma azonban a Királyhágóıál megszünt, — Erdélyben névleg Apafy, valósággal azonban Teleky Mihály parancsolt, Apafy kezdetben a fejedelemséget ıagyar területtel vágyott növelni, hóditási kisérlete azonban ıindjárt kezdetben meghiusult, ez tehát mindkettőnek vallási uzgóságát, hóditási vágyát lehangolta. Tököly Imre mint gyerıek menekült Erdélybe, a szép nagytehetségü ifju, bár maıyarországi várait és uradalmait elkobozták, Erdélyben nagy radalmakat birt, és nagybátyja Rédey után nagy örökségre zámithatott, a ravasz Teleky vőül szemelte ki, a fiatal Tököly alószinüleg politikai okokbul Teleky leányával jegyet váltott, — a menekültek azonban csakhamar meggyőződvén Teleky teetetlenségérül és megbizhatlanságárul, vezéröknek a 22 éves 'köly Imrét választották, ez tehát már megsérté a ravasz róát, ki szépségérül ösmeretlen leányát szivesen nyakára rótta ɔlna a gazdag grófnak, de vele sem a hatalomban osztozni em akart, sem Erdély és saját aranyaival vejét és a szabadıg ügyét segiteni nem akarta, Tököly megválasztása az ipát

teljesen lehűtötték, a későbben közöny forró gyülölséggé vált, midőn Tököly a szép és lelkes Zrinyi Ilonába, Rákóczy özvegyébe beleszeretvén, a gróf Teleky kisasszonynak a jegygyürüt visszaküldte, ezen időtül fogva Teleky Tökölyt Apafynál erdélyi fejedelmi vágyakkal vádolta, az elámitott Apafy megijedt, és Magyarországgal szemben ellenséges állást csak azért nem foglalt el, mert a török Tökölyt pártolta, az erdélyi nemesség Tökölyvel rokonszenvezett, a magyar vallásszabadság és alkotmány visszaállitását kivánta, a megrémült fejedelem félt, hogy ha Tököly ellen foglal állást, az erdélyiek elkergetik és helyébe Tökölyt választják fejedelemnek, de még ha Apafy komolyan felkarolta volna is a magyar forradalmat, ez sem sokat használt a magyar ügynek, mert Apafy becsületes, de tehetetlen, buta, nyulszivü egyéniség volt, ki az erdélyieket sem felvillanyozni, sem szervezni nem tudta, minisztere Teleky nagyravágyó, ravasz gyáva, tehetetlen politikus volt, ki csak a fondorlás, vagyongyüjtés mesterségéhez értett, de sem szervezni, sem hadjáratot, sem csatát vezetni nem tudott, tehát még ha Tököly veje lesz is, akkor sem segithette volna erélyesen a magyar ügyet, mert a kis ország erejét összpontositani soha sem tudta. — A forradalom sikerét véglegesen megsemmisitette Tököly igazságtalan és buta elfogatása, ezen időben a szabadság, a forradalmárok eszménye a vitéz lángelmü Tököly Imre volt, a sereget Tököly egyénisége, a Tököly iránti egyéni bizalom tartotta össze, az egész kurucz hadseregben nem volt egy kimagasló tehetség, ki a sereget vezethette volna, kinek a nemesség engedelmeskedik, de másrészt Tököly elfogatása után mindenki várhatta, hogy a buta zsarnok török hatalom, mely leghűbb szövetségese és hűbéresével ily baromi módon bánt el, a sereget és vezéreit félelembül vagy jó pénzért

ol fogja adni, vagy legalább a felkelő seregnek sem zsoldot, sem élelmet, sem hadi szereket nem fog adni, vagyis az ellentállás lehetetlen lesz. Lipót a szabadság hiveit évek óta nyársba huzatta, kerékbe törette, akasztatta, fejeztette, pusztitotta, a török a szabadság főharczosát, a lehető vezért, az általa is elösmert fejedelmet ok nélkül vasra verette és tömlöczbe vettette, erkölcsileg mindkettő egy fokon állott, de Lipót folytonosan győzött, az alkotmány helyreállitását igérte, lovagias, jeles fővezére Lothringeni Károly herczeg által kegyelmet ajánlott, a sereg felbomlott, a buta törökért vértanuságra vállalkozni oktalanság lett volna; az eszély a hódolatot parancsolta, kiknek tehát még veszteni valójuk volt, meghódoltak; midőn tehát Tökölyt szabadon bocsájtották, a sereg már feloszlott, s mert a törököt megutálták, mert Lipótnak hűséget esküdtek, Tököly varázsa sem tudta a bizalmatlanságot megszüntetni, és a régi kuruczokat egyesiteni.

Budavár bevétele nagy befolyást gyakorolt Magyarország meghóditására. Buda bevételéig Magyarország nagy és legtermékenyebb részét a török birta, a török uralom alatt a birtokperek nagy részben szüneteltek, mert a nemesség lakhelyét a többi részekbe helyezvén el, a birtokperek ugyan a nádor, országbiró, itélőmesterek által biráltattak el, de hiányoztak a megyei közegek, igen nehéz volt, majdnem lehetetlenné vált a tanuk általi bizonyitás, a birtokbahelyezés, általában a birói itéletek végrehajtása. Kedvezőtlen volt a birtoklás már azért is, mert majdnem minden jelesebb birtoknak két tulajdonosa volt, a magyar ősi birtokos és egy török, ki maga ugyan nem gazdálkodott, de jövedelem fejében a parasztoktul bizonyos meghatározott mennyiségü terményt és állatot szedett be, a török spahi nem örökjoggal birtokolt, ennélfogva a birtokosok változtak, a

magyar birtokos nem változott, de jövedelme csak is a parasztok jóakaratátul függött, mert a török hatóságok nem pártolták. A török rendes adó kisebb volt a német adónál, a török basák azonban időnként a lakosságra saját részökre ajándékokat szabtak, azt a hódoltság lakosai nem tagadhatták meg, mert az engedetleneket keményen büntették, kirabolták, felégették. A budai basa ellen elégtételt nem lehetett szerezni, mert Konstantinápoly messze volt, Magyarországban a budai pasa parancsolt. A földmivelés nem fejlődhetett ki, mert a közbiztonság gyenge lévén, nagy községek képződtek, mert nagyobb községeket a török másodrangu rablók nem merték megtámadni, a nagy községek ajándékaikkal könnyebben megnyerhették a török basákat, sőt magát a budai basát és fő embereit. A nagy községek azonban a termelést megapasztották, mert a határ nagy része távol lévén a lakhelytül, az ut sok időt vett igénybe, — főleg a marhatenyésztést karolták fel, mert a marhákat a a város közelébe hajtották éjjelre, a rögtöni támadások ellen, a nádasokba, ingoványokba, buczkákba, erdőkbe rejtették el. — A török részekben az ipar is elmaradt, mert az ipar fő vevője a birtokos műveltebb osztály; a töröknek nem volt sem birtokos, sem művelt osztálya, mert a török basák műveletlen parasztokbul lettek basák, ezek a kényelmet, a fényüzést nem ismerték, a töröknek földbirtokaik nem voltak, mert az egész terület a szultán tulajdona volt, a szultán a törököt kénye szerint megzsinóroztathatta, vagyonátul megfoszthatta, ennélfogva a török vagyonával nem diszeleghetett és azt főleg könnyen elrejthető, vagy hirtelen eltávolitható tárgyakba helyezte el. Az asszonyok fényüzést nem fejthettek ki, mert egy török főur számos asszonyt tartott, ezek semmi joggal sem birtak, a mindenható kényur ellenébe követelőleg nem léphettek fel, — az

ipar tehát főleg a hadi szerelvényekkel és ékszerekkel foglalkozott, — a kereskedelem és ipar főleg a zsidók kezébe került, mert ezek mindenütt össze lévén kötve, a fenyegető veszélyrül hamarabb értesültek és vagyonukat könnyebben elküldhették idegen biztos helyre, — sőt nagyobb kiméletben is részesültek, mert Konstantinápolyban is a bankárok, a tolmácsok, főleg vagy valóságos, vagy renegát zsidók voltak, ezek tehát befolyásolták a török udvart és az idegen követeket. — Lipót császár ugyan a hóditás után a hódoltságban a magyar birtokosokkal a töröknél törökebben bánt el, de elvégre a neoaquistica lebonyolitása után, a tulajdon bizonytalansága megszünt, az ipar és termelés fejlődhetett.

Alkotmányos tekintetben Buda és a többi várak visszafoglalása sokat ártott. A Budán székelő török a császár-királyok ijesztője volt, — midőn a török készült vagy fenyegetett, a császári reactio mindig elhallgatott vagy egyezkedett. — A török az alkotmányos küzdelmeket ugyan sem ingyen, sem rokonszenvbül nem pártolta, de mert terjeszkedni akart, a forradalmárokat nyiltan vagy titokban mindig pártolta, megengedte a forradalomnak területéni szervezkedését, a legyőzötteknek menhelyet adott, ennélfogva a császári kényuralom még ha teljesen győzött, sem irthatta ki a szabadság bajnokait. A török terület a császárival mindenütt határos volt, az üldözöttek könnyen menekülhettek. Mindez Buda bevétele után lényegesen változott. Míg Budán a török parancsolt, a forradalmárok közvetlen érintkeztek a budai és többi basákkal és általok a császári kormánynyal. a forradalmárok vezérei, megbizottai a basák útlevelével egyenesen Konstantinápolyba mehettek, a basáktul értesültek a török kormány hangulatárul és belviszonyairul. Buda elfoglalása a közvetlen érintkezést, sőt általában a biztos

érintkezést elzárta, — mert a magyar törvény hűtlenségi cselekménynek minősitette az ország ellenségeivel, a törökkeli czimborálást, mig a török hódoltság fenállott, ezt nehéz volt bebizonyitani, mert a török hódoltságban a nemesség birt, rokonai voltak, tehát nem a törököt, de rokonait, birtokát látogatta meg, a török-magyar hódoltságbul föltünés és akadály nélkül mehetett Stambulba, mert az oláh, szerb, gyülölte ugyan a törököt, de kis fejedelmei nem merték a törökök hiveit az osztrákoknak elárulni; Buda meghóditása után a török hatalom ingadozott, Buda elfoglalását az egész hódoltság meghóditása követte, a kis fejedelmek a hatalmas német császár közvetlen szomszédai lettek, titokban Ausztriának ajánlkoztak, a magyarok ellenébe kémkedtek, a menekülőket a német császárnak elárulták, vagy utjokat elvágták, vagy Konstantinápolyban is kémkedtek és Bécsben minden mozzanatokat feljelentettek. A török szultán és minisztereiveli érintkezés is megnehezedett, mert mig Buda török kézben volt, a török kormány ösmerte az ország helyzetét, közvetitettek a budai basa és az erdélyi fejedelem, a titok tehát nem került napfényre. Buda eleste után azonban, miután a török és magyar egymást nem értette, a török császári tolmácsok közvetitettek, ezek könnyen megvehető rongy emberek voltak, a bujdosók titkait eladták a német császári követnek vagy kormánynak, Bécsben tehát a forradalmárok czéljaik, összeköttetéseikrül azonnal értesültek.

Az alkotmányos önvédelemre nagy csapás volt ez fegyver tekintetében is, — az országban sem fegyvert, sem fegyverzetet nem gyártottak, mindent tehát Olasz-, Német- és Törökországbul kellett behozni, mig a török uralom tartott, a fegyvert a török hódoltságon és Erdélyen át könnyen be lehetett szállitani, az ágyukat részben a török kölcsönözte, a török időben

a várurak váraikba, a városok fegyvertáraikba helyezték el, a középbirtokosok megerősitett udvarházaikba, a német császárok a várak, a városok erőditményei lerontását, a főurak várainak német őrséggel megrakását nem követelhették, a fegyvereket nem kobozhatták el, mert a császár kis Magyarországa várait is alig birta megvédeni, a török fegyvernyugvásban bizni nem lehetett, — az országot tehát a török ellen a nemzeti haderő védte meg, Magyarország hősies küzdelmei által nemcsak az országot védte meg, de elvágta, feltartóztatta a törököt Ausztria megtámadásában. - A török budai uralma alatt a forradalmi harczokban, a forradalmárok ellen összes erejét soha sem alkalmazhatta, mert ha váraibul az egész őrséget kivonja és védelmére jelentéktelen erőt hagy bent, az ólálkodó basák elfoglalták volna, — magyarországi zsoldosainak tehát csak felét alkalmazhatta, ennélfogva teljes sikert soha sem vivhatott ki. Mindezt Buda bevétele teljesen megváltoztatta; a török kikergetése után az önvédelem szükségtelenné válván, a gyengébbektül a fegyvereket elszedték, a váruraknak meghagyták váraikat, de császári zsoldosokkal rakták meg, a nemzeti tüzérség megszünt, az idegen fegyver behozatala felett éberen, szigoruan őrködtek és megadályozták. A várak, a fegyver a császár kezében lévén, az ország féken tartására elég volt a rendes katonai állomány fele, a császár a felesleget máshol alkalmazta, a császár parancsolt, a királyi álarczot eldobhatta.

A protestantizmus a magyar alkotmány és a magyarság egyik fő tényezőjét és biztositékát képezte. A protestansok a legyőzhetetlen kényszernek engedve, békét kötöttek, meghódoltak, de ha a kényur, az oligarchák, az alkotmányt, a magyarságot megtámadták, mindenkor fegyvert ragadtak, a törvények magyar nyelveni szerkesztését is legelőször Bocskay hivei követelték;

méltán mondá Plathy Széchényben, hogy a szabadság csatatéreit a protestánsok csontjai borítják, mert az $1^1/_2$ százados önvédelemben nem volt protestáns család, melynek legalább 1 tagja a csatatéren nem mult volna ki, melybül többek számüzve nem voltak, melynek vagyona egészen vagy részben el ne koboztatott volna, mig a többiek árulás és rablásbul emelkedett főurakká, a protestánsok közt a történelem csak 4 hazaárulót ismer: (Szirmay, Labsanszky, Okolicsányi, Rakovszky.) II. Mátyás korában a főurak majdnem mind, az ország nagyrésze protestáns volt, amily hamar szaporodtak, oly hamar meg is fogytak, mert Lipót alatt már a főurak katholikusok voltak és jobbágyaikat visszatéritették, csakis a török uralom alatt maradtak meg, mert a török a vallásszabadságot tisztelvén, távollevő uraik nem befolyásolhatták és nem erőszakolhatták, — Buda bevételét a többi várak feladása követte, a kalocsai érsek, a nagyváradi, egri, pécsi, csanádi püspökök és káptalanok székhelyeikbe helyezkedtek. A főpapság, a főurak, a császár-királyi hivatalnokok az erőszak minden nemét megkisérlették a protestánsok megtéritésére, a protestánsok tehát fogytak, a kitértek által a szabadság hivei is megfogytak. Ez pedig az országra nagy szerencsétlenség volt, mert Magyarország a közönségesen forradalomnak nevezett egy és fél százados mozgalom nem forradalom, de önvédelem volt, mert választó királyságban forradalom az, midőn a törvényesen uralkodó királyt megtámadják, a tróntól megfosztják, bebörtönzik vagy megölik, midőn az alkotmányt, tulajdon és egyéni jogot megtámadják Magyarországban egy és fél század óta ez nem történt, mert a nemzet a királyt és törvényeket mindig tisztelte, fegyver csakis a király és néha a főurak által megtámadott jogai védelmére fogott, az esküszegő király, a rabló oligarchák ellen

a nemzet küzdelme tehát nem forradalom, de jogos önvédelem volt.

Buda elfoglalásáról különös határozatlan hangulat uralkodott, — egyrészt a nemzet önérzetét kétségkivül sértette, az ország fővárosának idegen hatalom általi birtoklása, — a törököt a vezetők az önvédelmi harczokban felhasználták, de a törököt senki sem szerette, mert a török ingyen, lovagiasság és jóakaratbul soha sem tett semmit, segélyét várak és területek átengedésével fizettette meg, az általa kinevezett vagy elfogadott fejedelmek- és királyoktul hűbéri szolgálatot kivánt, általában jószivü, de buta műveletlen nép volt, — de Budát a zsarnok Lipót ostromolta, ki az ország jogait széttépte, ki maga és baromi tábornokai, rabló zsoldosai a törököt a zsarolásokban és kegyetlenségben felülmulta, és ellene a Bécsnél tönkrevert török a magyarokat pártolta, a szabadság hiveinek, vagyis a felvidéknek, az alföldieknek Buda ostroma általában nem tetszett, mert Buda eleste maga után vonta a kényuralom hatalmát, Magyarországnak Németországbai bekeblezését. Nem lelkesitette ez a császár magyar hiveit sem, mert a főurak, kik az egyháznagyokon kivül kizárólag a császári pártot képezték, belátták, hogy Buda elfoglalását, a többi várak elfoglalása, a nemzeti párt legyőzése és bomlása fogja követni, és szolgálataik szüksége megszünvén, a németek által és németekért mellőztetni fognak és Magyarország német tartomány lesz. — Az Eszterházyak, Batthyányak, Pálfyak e kor leghatalmasabb főurai a Habsburg-ház kegyelméből és ajándékai által emelkedtek ki a homálybul, a másfél százados szolgaság alatt megszokták nemcsak a császár személye, de a bécsi kormány iránti vak engedelmességet, nem ragaszkodtak a magyar nyelvhez, de tudták a császár és kormánya adóterveit, ettől

borzadtak, nem rajongtak tehát a nagy hóditás után, mert tudták azt, hogy ezután a sulyos adó, melytül remegtek, be fog következni. Daczára tehát annak, hogy a török kiüzése terveztetett, hogy Buda az ország fővárosa volt, hogy a bécsi nagy vereség után, — tekintve a jól felszerelt, jeles hadvezér által vezetett számos hadsereget, Buda visszafoglalása nemcsak reménylhető, de bizonyos volt, Buda babérjai után kevés magyar vágyott. A magyar sereg az ostromló sereg nyolczadát tette, és ez is főleg a bécsi hadjárat által gyanusitott főurak és az általok befolyásoltak, csapatjaibul állottak. Hogy a hóditásért a magyarok utólagosan sem nagyon lelkesedtek, mutatja az is, hogy a királyválasztásrul lemondó, az ellentállási záradékot eltörlő országgyülés, akkor, midőn már a Tököly forradalom eloszlott, midőn az önvédelem megujitását a legvérmesebb hazafiak sem reménylhették, öt egész hónapig tartott, ha a nemzet Buda bevételéért hálát érez, bizonyosan mindkét javaslatot felkiáltással elfogadta volna.

Magyarország önállására, magyarságára, értelmi és anyagi fejlődésére mérhetlen horderejü csapás volt Erdély elfoglalása. — Erdély ugyan szerződés által ösmerte el a Habsburg-házat, és ezen szerződésben szép jogokat biztositott magának, de ezen szerződés fő pontjait sohasem tartották meg, a hadügyet, e szerződés tényleg átadta, Erdély bekeblezése ennélfogva méltán mondható foglalásnak.

Erdély Rendei egyénileg ugyan Magyarországért soha sem erőltették meg magukat, mit ugyan megróvni nem is lehet, mert Erdélyben a nemesség csekély és a gazdag nemesek, kik sajátjukból önállóan csapatokat szerelhettek volna fel, minden időben nagyon kevesen voltak, a magyar királyok alatt a banderialis családok közt nem találunk egy erdélyi nemest sem, a két leg-

régibb erdélyi család, az Áporok és Kemények soha sem birtak zászlóaljjal, pedig Apor Vajda, — az Árpádok kihaltakor igen hatalmas ur volt, — a Kemények köbül többször voltak vajdák és fontos történelmi szerepet játszottak, — ennélfogva, mert a gazdagok kevesen voltak, — Zápolya után a hatalmas magyar Báthoryt, majd a gazdag Bocskayt, és Rákóczyt választották fejedelmöknek. Erdélyben is volt ugyan német császári párt, de ez többségre soha sem emelkedett, és az erdélyi nagy többség mindég becsvágyó jeles fejedelmeik magyar alkotmányos politikáját pártolta. Az erdélyi fejedelmeket saját érdekeik a magyar alkotmányos párthoz kötötték, mert az erdélyi fejedelmek csak Magyarországban terjeszkedhettek, miután Magyarországot Erdélyhez a magyar nemzetiségi és vallási érzelmek kötötték, miután Magyarország önállásának kivivása legtöbb sikerrel birt azon esetben, ha Magyarország német része lassankint Erdélyhez csatoltatik. A magyar függetlenségi párthoz csatolta ezen felül önfentartási ösztöne, mert a német császár-király szemében Erdély szálka volt, mindenik igyekezett azt II. Ferdinánd kivételével elfoglalni, a magyar függetlenségi párt azonban a német császár-király elkergetését kivánta, tehát az erdélyi fejedelemnek ugyanegy lévén ellensége, — a magyaroknak természetes szövetségese volt, ez annyira alapfeltételét képezte az erdélyi politikának, hogy ezt a bárgyu Apafy, a csalfa Teleky is elismerték. Erdély fejedelme önálló fejedelem volt, ennélfogva szabadon érintkezett és szövetkezhetett a hábsburg-ház ellenségeivel, az erdélyi fejedelmek szövetkeztek a német protestánsokkal, svédekkel, francziákkal, Tökölyt már a franczia ugyan biztatta, némi segélyben is részesitette, de ünnepélyes szövetséget nem kötött, Rákóczytul követelte, hogy erdélyi fejedelemmé választassék és csak azután ösmerte el szö-

vetségesének, — Erdély tehát az önálló fejedelemségek közül kitörültetvén, a függetlenségi párt diplomatikai összeköttetése megszünt. Megnehezedett az érintkezés magával a törökkel is, mert az erdélyi fejedelmek a török udvarral folytonosan érintkeztek, fizették a nagyvezért, kegyenczeit, a hatalmasabb basákat, ajánlatok sikeresebb volt a bujdosók, számüzöttek érintkezéseiknél, mert ezeknél hiányzott a pénz, az udvari viszonyok ösmerete. Az erdélyi fejedelemség korszakában a calvinista magyarok atyafiságba léptek az erdélyi nemességgel, a magyarok időnkint Erdélybül, az erdélyiek Magyarországbul házasodtak, a vérkötelékek melegebb érzelmeket támasztottak, az erdélyiek a magyarok sérelmeit saját sérelmeiknek tekinték és megtorlása mellett izgattak a fejedelemnél, a tanácsban, az országgyülésen. — Mindez Erdély bekeblezése után megszünt, Erdélyben osztrák párt alakult, mely a császári adományok és hivatalokért, magukat és Erdélyt Magyarországtul elszigetelték, a magyarságra figyelmet nem forditottak, a székelyeket kiadták a szászoknak, a catholikus és a nem egyesült püspökök befolyását támogatták, meghajoltak a szebeni katonai főparancsnok előtt. Az osztrák párt bámulatos sikert vivott ki olyannyira, hogy bár a Rákóczy forradalom csak 13 év mulva tört ki, az erdélyi urak Magyarország önállását és magyar államiságát közönnyel fogadták, Rákóczy mellett csak kevesen fogtak fegyvert és a lelkes székelyeket is visszatartották.

Erdély elfoglalása nagy veszteség volt hadi tekintetben. Erdély a magyar hazafiak menhelye, az elégületlenek gyülhelye, a megverettek visszavonulási pontja, az elégületlenek fegyvertára volt Az önálló Erdély fejedelme és kormánya, ha nyiltan nem is, de titokban mindig a magyarok barátja volt, már annálfogva is, mert a török, melynek hűbérese volt, a magyar-német-

ellenes mozgalmakat pártolta, a jelesebb fejedelmek Magyarországban nemcsak terjedt rokonsággal, de igen nagy uradalmakkal birtak; ha tehát az önvédelmi sereg nagy vereséget szenvedett, romjai Erdélybe vonultak és tehették ezt bántatlanul, mert Erdélyig fedte a visszavonulást a Tisza, Kőrös, Maros, ezek lápjai és ingoványai, a Magyarországba is benyuló rengeteg erdélyi erdőségek, a forradalmi sereg tehát soha sem semmisülhetett meg, a vert sereg vezérei gyakran pénzbeli segélyekben is részesültek, de ha a sereg teljesen szétfoszlott, Erdélybül a vezetők biztosan érintkeztek a magyarországi hivekkel, a megyei főnökök az ismert gyülhelyekre egyenkint, sőt csapatosan küldhették az elégületleneket, a megyéket ezen küzdelmes időkben, az alispányok kormányozták, a tiszamelléki és tiszántúli alispányok pedig a mozgalmat vagy magok szervezték, vagy szemet hunytak. Igen fontos volt Erdély fegyverkezési tekintetben is, Magyarország a fegyvert idegen földrül vette, Németországtul az osztrák tartományok, Olaszországtul a hű horvát részek zárták el legbiztosabban tehát Erdély által szerezhetett a határos Lengyelországbul, a gyalogsági fegyvereket egyenkint nem lehetett megrendelni, másfelül (bár csempészek már akkor is voltak), mert a fegyverek ily módoni beszállitása éveket kivánt volna, a forradalom pedig nem várhat, tömegesen nem lehetett, mert ez feltünt volna, de nem lehetett azért sem, mert a forradalmi fegyverüzlet egyes forradalmárok és a szállitó közt mindig koczkáztatott üzlet, mert ha a vevő átvételkor fizet, ha átvétel előtt a szállitmányt elfogják, a szállitó nagy összeget veszit, ha a vevő előlegez, ha a szállitó gazember, a pénzt zsebre teszi és a vevő minden tekintetben hoppon marad, mert ez tilos cselekmény lévén, a szállitót még be sem perelhette volna, — ellenben Erdély szabad állam lévén, Erdélybe a fegy-

vert bárki, akárkinek szabadon és biztosan szállithatta. Erdélybe nemcsak a seregromok, de a harczosok, az üldözöttek minden időben biztos menhelylyel birtak, mert az erdélyi fejedelem a menekülőt ki nem adta és ki nem tiltotta, a menekülés a területi viszonyok, a tiszai részek hangulatánál fogva bizonyos volt. Ezen menhely azért is előnyös volt, mert az üldözött pénz nélkül is menekülhetett, az összeköttetés biztos lévén, családjaitul időközben is kaphatott pénzt, idejét elvbarátok sokan vérrokonok, honfiai közt tölthette, vagy a fejedelemnél szolgálatot vállalhatott, életszükségei fedezve, élete és szabadsága biztositva lévén, megvárhatta az időt, mig honn családja és barátjai részére bocsánatot eszközöltek, vagy uj mozgalom támadt és a szabadság zászlója alatt családjába visszatérhetett. És ez nagy ingerrel birt, mert minden eszélyes forradalmár kettőre gondol, a győzelemre és a balszerencse esetében a menekülésre, a második esetben az önvédelmi harczost az erdélyi fejedelemség biztositotta, — ez Erdély elfoglalásával elesett, mert Erdélyt nem a magyar király, de az Erdély fejedelmének is gunyolt német császár uralta és a szabad fejedelemségben a választott főhivatalnokok hatalma csak papiroson diszelgett, valósággal azonban a szebeni hadparancsnok rendelkezett és ha a menekülőt utközben az oláhok ki nem rabolják és agyon nem verik, a szolga kormány vasra vereti és Ausztriába küldi.

Erdély elfoglalása erősen sujtotta a magyar nemzetiséget, a magyar értelmiség fejlődését. — A nagy Magyarország János király halála után Európa előtt a kis erdélyi fejedelemséggé süllyedt, de tudták, hogy a kis Erdély magyar és időnként az osztrák ház elleni támadásokban, a vallásháborukban jelentékeny europai szerepet játszott, Erdélyt Lipót általi elfoglalása, ha ugy tetszik, a Lipóttali szerződés Európa állami szótárábul

kitörülte. Az erdélyi fejedelmek a magyar értelmiség fejlődését nagyban elősegitették, mert calvinista magyar iskolákat alapitottak és tartottak fel, magyar ifjakat küldtek a külföldre, kik az idegen tudományosságot Magyarországba átültették és fejlesztették; az erdélyi fejedelemség megszünte károsan hatott a magyar értelmiségre azért is, mert csak a középrend maradván hive a magyar tudományosságnak, az oskolák a kellő pénzerőrül nem rendelkeztek, a magyar tudományos műveltség tehát az európai általános műveltséggel párhuzamosan nem fejlődhetett. — Az erdélyi fejedelemség megszünte károsan hatott a magyarságra. A fejedelem udvara, kormánya, bármily kicsiny legyen az udvar, bármi korlátolt hatalommal birjon is a kormány, amenynyire hatalmi köre kiterjed, nagy befolyást gyakorol. Erdélyben a fejedelem, a politikai ország magyar volt, ennélfogva hogy a fejedelem kegyét, a kormány pártfogását megnyerje mindenki igyekezett magyar lenni, — a nemesség kizárólag magyarul beszélt, az oláh főpapok, az értelmesebb, vagyonosabb szászok, tehát a fők, a vezetők, a bányászok, fejedelmi hivatalnokok, a magyarságot negélyezték. Mindez a fejedelemség bukása után lényegesen megváltozott. — A szászok a kormányzatban aránytalan befolyást nyertek, a fejedelem német lett, feleslegessé vált a magyar nyelv tudása, orthodox németek lettek, a magyar nyelvet eldobták. A katholikus és román püspököket a bécsi kormány (melynek az erdélyi csak is kiadóhivatala volt) dédelgette, a román papság levetkezte magyar érzelmeit, oláh szellemben működött és nemcsak hitének, de hitével nemzetiségének téritett, elannyira, hogy sok magyar oláh lett és ős nyelvét elfelejtette. — A nemesség egész Magyarországban büszke volt nemességére és Erdélyben megtörtént azon csuda, hogy egy megye ős magyar nemessége, ősei nyelvét el-

felejtette és román lett. Mindezt Erdély tartományi helyezete idézte elő.

Anyagi tekintetben is veszitett Erdély és Magyarország. Az erdélyi fejedelmek miután a vámjövedelem a fejedelemé volt, kétségkivül igyekeztek a vámjövedelmet emelni, az ország és fejedelem mindent elkövettek, hogy Erdély nyers és ipartermények piaczot szerezzenek és a szászok, kik a külkereskedelmet kezelték, sok pénzt is szereztek. — Az osztrák fejedelem Erdélyt tartománynak tekintve, csak egy érdeket ismert, saját erszénye érdekeit, a vámokat tehát emelte, de tette azt azért is, mert szeme fényét Bécs és az örökösöknek nevezett tartományok képezvén, azon igyekezett, hogy kedvenczei a bort, buzát, hust, lovat olcsón kapják és minden termelvényeinket drágán adják el, ezáltal sikerült is Magyarországot és Erdélyt koldussá tenni és minden pénzt az örökös tartományokba összehalmozni. Erdély elfoglalása Magyarországnak azért is ártott, mert mig Erdély önálló volt, a magyarok a tulságosan terhelt terményeik Erdélybe csempészték és adták el, ezen előny Erdély bekeblezése által megszünt. A foglalás káros következményei később sem szüntek meg, mert Erdély a polgárisult világtuli távolsága, középszerü talajánál fogva, sok tekintetben a gyár, általában a földiparra volt szüksége, minek életfeltétele a hitel, ha Erdélynek önálló fejedelme és kormánya van, a szükségelt hitelt megteremthették volna, miután azonban a németektül függött, elmaradt a hitel és ipartermelésnek minden eszköze.

Erdély bukását, a nagy közönség Teleky Mihály kanczéllár büneül, a történetirók érdemeül rovják fel. Erdély önként hódolt meg, a szerződést a fejedelem és rendek elfogadták, de a ravasz, aljas, becstelen Teleki Mihály ez időben már Erdélyt kis ujján forgatta, a bekeblezés tehát a ravasz szolga műve

volt, hogy ingyen nem tette, az kétségkivüli, mert a Biharbul Erdélybe települt közép nemes igen nagy vagyont hagyott maga után, hogy a ravasz fukar róka, a pénzkórságban szenvedő fösvény császártul mit kapott, a történelem nem jegyezte fel, de hogy kapott, az kétségkivüli, mert már ez időben sem kötöttek ingyen államüzleteket, Erdély bekeblezése pedig fényes üzlet volt, mert Lipót nem csak az erdélyi fejedelemséget nyerte meg, vér és pénz nélkül, de biztositotta Magyarországot. Teleky Mihály tehát Erdély meghódolásában kétségkivül döntőleg közreműködött, a helyezetet, a közhangulatot és viszonyokat azonban komolyan megbirálva, Telekyt általában árulással vádolni, a szerződést elitélni alig lehet; mert midőn ezen szerződés megköttetett, Magyarországban a forradalmi sereg felbomlott, a törököt Magyarországbul kiüzték, a török le volt hangolva, Erdély és fejedelme tehát sem a magyar forradalmárok, sem a török szultán segélyére nem számithatott. A kis Erdély tehát a hatalmas német császár győzelmes seregével csak azon esetben állhatott volna szemben, ha Erdély fejedelme vagy ministere geniális egyéniség, kitünő vezéri tehetség, ha a nemzet az önvédelemért lelkesedik, ha a szomszéd oláhok és moldvaiak jó akaratu semlegességében bizhatik. — A fejedelem azonban gyáva, tehetetlen, a minister ravasz, de középszerü egyéniség volt, egyik sem értett sem a hadvezetéshez, sem a sereg szervezéséhez, — a közhangulat általában nyomott volt, a vallási vakbuzgóság, a szabadságérti rajongás megszünt, a nemesség megszerette a nyugalmat, anyagi helyzetét nem akarta koczkáztatni, a székelység a közügyekben tényező szerepet soha sem játszott, tüzelt, ha esetleg egyes fők felizgatták, csakhamar elaludt azonban, ha a tüzet nem szították, ha vereséget szenvedett. A nép Európában ezen korban keveset számitott, a magyar lakosság

a székelyeken kivül kevés volt, az oláhokkal vegyesen lakott; az oláh nép kizárólag papjaira hallgatott, az oláh papság a magyar urakkal nem rokonszenvezett, — a szászok a császári uralom után vágytak. A törökországi keresztyének a török uralmat csak türték, vágyódtak a szabadulás órájára, valódilag a németekkel rokonszenveztek, jogosan tehát félni lehetett, hogy az oláhok, az oláh népnéli befolyásokat a német császár érdekében érvényesiteni fogják; csakis tehát a kétes háboru és középszerü, sőt gyenge egyesség közt lehetett választani, — a gyenge egyesség megtartotta a jogalapot, a belkormányzatot, a nemesség és magyar elem fensőségét, a szerencsétlen háboru megsemmisiti az ország és egyének minden jogait, a hatalmat a szászoknak és oláhoknak adta volna; a szerződésért tehát kishitüséggel igen, de árulással sem Telekyt, sem az országgyülés vezetőit vádolni nem lehet.

VIII. FEJEZET.

Széchenyi esztergomi érsek halála és hagyománya. — Eszterházy nádor alkotmány-rombolási kezdeménye. — Az országgyülés visszautasitja. — Lipót Bécsben főrendi tanácskozmányt tart. — A reactio terve. — A tanácskozók ijedelme és hallgatása. — Széchenyi a királyhoz megy. — Széchenyi kalocsai érsek tiltakozik. — A király enged. — A reactiot egyedül Eszterházy nádor támogatja. — Pórlázadás. — Risvici béke 1698-ban. — Savolyai Jenő fényes győzelmei. — Török háboru. — Lipót Pozsonyban alkotmányellenes értekezletet tart. — Önkényes kényszer-adó. — Az ország minden osztályainak folytonos kifacsarása. — Az üldözés és erőszak minden neme. — A császár-király a népet az urak ellen ingerli. — Az adó nagysága. — A nép józansága. — 1699. A karloviczi fényes béke. — II. Károly spanyol király kitagadó végrendelete. — XIV. Lajos Madridban a helyzet ura marad. — A franczia király Rákóczyt csalogatja. — 1700. Az utolsó spanyol Habsburg halála. — Rákóczy Ferencz Bécsbül Magyarországba teszi át lakását. — Rákóczy az elégületlenekkel érintkezik. — A császári kém. — Rákóczy feladása és elfogatása. — Vay, Sirmai elfogatása. — Bercsényi Lengyelországba menekül. — A spanyol örökösödési háboru kezdete. — Rákóczy pere. -- Rákóczy Lengyelországba szökik. — Franczia pártfogás. — A pro-

testansok üldözése. — Rákóczy a Bajor választót a magyar koronával megkinálja. — Országos elégületlenség. — A nép Rákóczyhoz követeket küld. — A nép a forradalmi zászlót kitüzi. — Br. Károlyi a nemességgel a népet leveri. — A nép Rákóczyt ujólag felhivja.

VIII.

1696. A 99 éves becsületes adakozó hazafi Széchenyi György, Esztergom érseke meghalt, hazai czélokra 2 millió forintot ajándékozott, helyére Lipót az idegen magyarfaló Kollonicsot nevezte. — Lipót ez évben az ország főbb hivatalnokait és méltóságait az országos ügyekbeni tanácskozás- és határozatra hivta össze Bécsbe, a valódi czél az alkotmány eltörlése és az ország beolvasztása volt. — Az alkotmány elleni terv, az örökös királyság elfogadása után rögtön elkezdetett, Eszterházy nádor e czélbul már 1687-ben az országgyülésen egy országos bizottság kinevezését inditványozta, az országgyülés azonban a bizottságot elvetette. 1687. A király nevezett ki egy vegyes bizottságot, melyben Magyarországot Kollonics győri püspök, pozsonyi kamara-elnök képviselte. A bizottság Bécsben tanácskozott, a' királynak 689 november 15-én következő tervet nyujtott be: 1. A magyar canczelláriа a cseh mintájára alakittassék át. 2. A főtörvényszék három legyen: Budán, Kassán, Horvátországban. 3. A hármas könyv gyökeresen vizsgáltassék át. 4. Az urak és nemesek igazságtalan kiváltságai törültessenek el. 5. A szegény püspökök és catholikus papok segélyeztessenek. 6. Idegenek telepittessenek, a német bevándorlók 5 évig adót ne fizessenek. 7. A paraszt 1 házhelyért urának 156 napot, vagyis hetenkint 3 napot dolgozzék, eddig dolgozott 52-őt. A hus- és bormérés, malomjog a városokban ne a várparancsnokok és kincstári tiszteké, de a polgároké legyen. A hitel emelésére Landtafel hozassék be. Két catholikus egyetem állittassék. A protestánsok könyveire czenzura állittassék

fel. A töröktül elfoglalt megyékben a birtokok a királynak foglaltassanak le, a tulajdon jogaikat bebizonyitóknak adassanak vissza, azon feltétel alatt, hogy ezentul birtokaiktul adót fizetnek, a katona-beszállásolás költségei és más egyéb terhekhez aránylagosan járulnak, amely birtokokra a tulajdonjog a kiszabott idő alatt nem igazoltatik, azok adassanak el. A porták száma, mely eddig a 32 megyében 7215-öt tett, ideiglenesen meghagyandó, — fizettek eddig egy kaputul 4 forintot, — 1682-ben felemeltetett 40 forintra, 1685-ben tett Magyarország összes adója 4.798,000, 86-ban már csak 3.568,677 forintot, 67-, 68-, 69-ben a katonaság nagyban zsarolt. — Fizettessék ezentul 1 kaputul 24 forint, mi nem sok, mert 1 porta, miután abba 4 házhely van, 128 holdbul áll és folyó értéke 640 forint. — Ezen adót kivétel nélkül minden fekvő birtok fizeti, — az adó örök időkre ajánltatik fel, fenntartatnak a harminczad, a bánya, a fogyasztási adók. Megemliti még, hogy Törökországban csizmabőrért néhány százezer, ökrökért 1 és fél millió forint megy ki évenkint. Béke idején az ország rendes kiadásai 500,000 forintot tesznek. Kollonics az értekezleten következő javaslatokkal lépett fel. — Az ország állandó, az örökös tartományokkal egyenlő aránylagos adót fogadjon el, — a nemesség törültessék el, a vagyonosakbul őfelsége lovagokat, bárókat, grófokat nevezzen. Ezen vakmerő és szemtelen inditványra a tanács tagjai elrémültek, Széchenyi kalocsai érsek egyedül fogta fel a haza ügyét, egyenesen a királyhoz ment, kijelentette. hogy ily javaslatok tárgyalására csakis az országgyülés illetékes, meggyőzte a királyt a terv kivihetlenségérül, a király engedett, — Széchenyi a gyülést a király elhatározásárul értesitette, a nyulak bátorsága megjött, csak az alkotmány esküdt őre, a nádor pártolta Kolonicsot, a

többiek mind ellene szavaztak. 1697. A katonák ördögi módon zsaroltak, — az elkeseredett nép, miután az urak térden imádták az önkényt, magátul fellázadt, egy közhajdu vezérlete alatt elfoglalta a pataki és tokaji várat, a szervezetlen mozgalom azonban gyorsan leveretett. Ezen helyi villámlás az országos viharnak biztos előjele volt, mert a nép, melynél a személyes becsvágy nem szerepel, csakis akkor fog fegyvert, midőn már az elmerülés szélén áll, saját és családja életfenntartásáért kell küzdeni. A lázadás a Rákóczy uradalmaiban tört ki, hogy magát a részvéttül tisztázza, Rákóczy Ferencz Bécsbe ment lakni.

1698. A császár a francziákkal Ruszvikben békét kötött, szeptemberben Savoyai Eugen a törököt Zentánál tönkreverte, — Lipót hatalma tetőpontján állott, seregei mindenütt győztek, Magyarországot a banáti kis terület kivételével visszahóditotta, Németországban parancsolt, rokona az utolsó magtalan Habsburgi spanyol király a halál révén volt, Spanyolország, Belgium, Nápoly, Sziczillia, Majland, Indiák öröksége mosolygott reá, a hatalmas ur Magyarország beolvasztását ujólag megkisérlette. Pozsonyban értekezletet tüzött ki, melyre a megyék és városok is meghivattak, előlegesen egy évre csakis 4:000,000 adót követelt a király, és pedig $^1/_{16}$ részben a királyi városok, $^{10}/_{16}$ a parasztok, $^5/_{16}$ a nemesség által fizetendőt. Az értekezlet kijelenti, hogy az adó kivetésére csak az országgyülés illetékes, hogy azt a nemzet nem birja, végre 450,000 frt a városok, 80,000 frt a nemesség, 352,000 frt a parasztokra vettetett ki, a király által az adó ellen a nádor a királyhoz emlékiratot adott be. Erre a király a hatóságokhoz küldött leirattal felelt, ebben a kis nemességet és népet izgatja az urak ellen, kijelenti, hogy az adó nem állandó, de csak ez évre kivántatik; kijelenti, hogy

a nemesség is adóköteles. $^1/_{16}$-od a nemességre, $^1/_{16}$-od a városokra, 3,500,000-et a népre vetett ki; ha a meghóditott megyék kapuit 4,000-re vesszük is, ezen adó feloszlott 12,000 kapu közt, esett 1 valóságos 32 holdas házhelyre 72$^1/_2$ forint. Kollonics szerint ért egy házhely 160 forintot, ezenkivül volt a bor-, hus-, ser-adó, mit közvetve és közvetlen 7$^1/_2$ véve, az 52 urbéri igás napot és dézsmát 20 forintra számitván, a jobbágy terhei egy év alatt ingatlan valóságos értékének 62 százalékát felemésztette volna. A bécsi kormány a teher sulyát, mint a leirat is mutatja, azért fektette a népre, hogy urai ellen ingerelje; számitásaiban azonban csalódott, mert a köznyomor a népet uraihoz még erősebben füzte és az általános elégületlenséget megérlelte. 1699. január 30-án a törökkel Karloviczon békét kötött; a bánsági megyéken kivül a török birtokok Magyarországhoz visszacsatoltattak. Hadi tekintetben egy Habsburg sem vivott ki oly nagy eredményeket, mint Lipót; a karloviczi béke fényes béke volt; a magyar a jótéteményt soha, a büntetteket könnyen feledte; ha Lipót a karloviczi béke után az országgyülést összehivja, az adó tekintetében elmegy a lehetőség határaig, az elégületlenség lecsillapodik és a készülő válságban Lipótot őszintén támogatja; Lipót azonban a vad erőszak ösvényén folytatta utját, ez megteremtette a Rákóczy-forradalmat, mely közvetve a Habsburg házat megfosztotta jogos öröksége, Spanyolországtul.

Ez időben Lipótot és kormányát nagyban foglalkoztatták a spanyolországi viszonyok. II. Károly, az utolsó spanyol Habsburg gyors kimulása biztos volt; az örökség a családi és spanyol törvények szerint Lipótot illette; a ravasz Lajos franczia király azonban a spanyol ministereket megvette, a Jezsuiták által a papságot megnyerte; a király, ministerei és a jezsuiták

tanácsára, végrendeletet tett és Spanyolországot, anyai ágon legközelebbi rokona, XIV. Lajos unokájának hagyományozta. Lipót és ministerei mindent elkövettek a végrendelet megváltoztatására, de sikertelenül, mert II. Károly nem változtatta meg. 1700 november 1-én meghalt. Lajos előre látva a Lipóttali erős küzdelmet, Magyarországra vetette szemeit. Willars, a bécsi franczia követ gyakran megkisérlette a Bécsben lakó Rákóczy Ferencz herczeget; az üldözés iskolájában felnőtt herczeg azonban, mig a spanyol örökösödési viszonyok nem tisztultak, nem kötötte le magát, tapasztalásbul tudva, hogy a franczia udvar, ha érdekei kivánják, mindenkit megcsal és elhagy és pártfogása csakis addig tart, mig a pártfogolt nélkülözhetlen. 700-ban Rákóczy ismét Magyarságban, Sároson lakott; várai csak czimleg voltak sajátjai, mert minden vára Lipót őrségével volt mgrakva. A zempléni pórforradalom után német birtokokért uradalmait cserébe kinálta, a kormány visszautasitotta, mert ingyen reménylt hozzájutni. Rákóczy Ferencz 1676-ban született; a legjelesebb, legnagyobb magyarok egyike, századának legkiválóbb, egyedüli nagy alakja, a becsületesség, hazafiság, önzetlenség példánya, eszes, tevékeny politikus, de gyenge katona; a szabadság szilárd harczosa, a jognak hatalma fénykorában is tisztelője, a hazáért koczkára tette életét és millióit; midőn a gyávák és árulók az országot elárulták, ő, a becsületes, a jó hazafi, a jogtiprás hallgatag elösmeréseért kinált milliókat visszautasitotta; a dus herczeg a nemzettül elhagyatva, az országbul mint koldus távozott, de a szabadság hive maradt, élte utolsó perczéig tiltakozott az önkény ellen és harczolt hazája elnyomói ellen; hogy bukott, nem ő, a szabadság hőse és vértanuja volt oka, de a főurak, kik a hazát eladták, a nemesség, mely a balszerencse csapá-

saitul elijedve, a haza ügyét lanyhán védelmezte. Rákóczy, kinek felesége Hessen-Reinfelsi Amália általi összeköttetése által a spanyol viszonyokrul biztos tudomással birt; kedvezőnek találva a külviszonyokat, a magyar szabadságharcz megkezdésére, Longueval hadnágy által a franczia királynak szövetségi ajánlatot tett 1700 november 1-én, tehát épen azon napon, melyen II. Károly spanyol király meghalt. A fiatal Rákóczy azonban roszul választott, Longueval a bécsi udvarbul felbérelt kém volt, ki Rákóczy leveleit és a franczia kormány válaszát bemutatta, hogy legyen személyes vádló is, Linczben elfogatott.

Rákóczyt nővére, Aspremont grófné Longueval elfogatásárul tudósitotta; de mert Longueval becsületességében bizott, nem menekült. — Rákóczy sárosi időzése alatt gróf Bercsényi Miklóssal, Szirmay István Tököly fő embere, most királyi itélőmesterrel, a Váy három testvérrel és általok többekkel érintkezett. — Bizonyitékok és tanu lévén, Rákóczy elfogatott, és Bécsujhelybe vitték, elfogták Szirmay Istvánt, a Vay testvéreket és Kassán elzárattak, gróf Bercsényi Rákóczy elfogatásakor Nyitramegyében időzött, a konok hazafi véletlenül értesült Rákóczy elfogatásárul és Lengyelországba menekült. Lipót a protestánsok szabad vallás-gyakorlatát, az eddigi véghelyeken és a töröktül visszafoglalt megyékben eltiltotta. A lelkészeket Pápa, Korpona és Bártfábul kitiltatta. — A veszprémi szuperintendenst elfogatta, nagy csapás volt ez a protestánsokra, mert a türelmes török uralom alatt a protestánsok, különösen a reformátusok igen megszaporodtak. A bányavárosokban csak catholikus városi tanácsosok választása engedtetett meg, ezen rendeletét azonban visszavonta, de egyszersmind utasitást adott, hogy a választásoknál a protestánsok beválasztását igyekezzenek megakadályozni. XIV. Lajossal a spanyol örökségi

háboru megkezdődvén, a német seregek az országbul nagyjára kivonattak, — a forradalom képzelhető feje zár alatt lévén, nem féltek az elégületlenektül, bár különösen az erdélyi parancsnok, az udvart a veszélyes hangulatra figyelmeztette. — Rákóczyt azon börtönbe zárták, melybül nagybátyját a vérpadra vitték, Rákóczy ellen a vizsgálatot gróf Bucellini Gyula udvari canczellár és Euler hadi tanácsos vitték, valószinüleg, mert többeket is be akartak zavarni, a faggatás hat hónapig huzódott, Rákóczy férfiasan tiltakozott a birói illetékesség, az áruló tanu, és a büntény ellen, ezalatt Rákóczy herczegnének sikerült a becsületes Lehman porosz származásu kapitányt megnyerni, kinek segélyével Rákóczy álruhában a börtönbül menekült és Magyarországon keresztül Lengyelországba szökött.

Rákóczy és Bercsényi a franczia követet felkeresték. Lajosnak következő ajánlatot tettek: 1703-ban. 1. Maximillian bajor fejedelemnek ajánltassék fel a magyar korona. 2. A franczia király Danczigba küldjön tiszteket, pénzt és hadi szereket. 3. 4000 lovas és 4000 gyalog Rákóczy vezérlete alatt állittassék ki Lengyelországban, midőn Rákóczy seregével betör, ugyanekkor a bajor választó vonuljon be az országba, — a franczia udvar a portát birja reá, hogy Tökölynek Lipót megtámadására fegyveres segélyt nyujtson. Ezen ajánlat a királysági vágyakkal vádolt Rákóczy önzetlenségét kétségkivül helyezi, mert ha Rákóczy Magyarország királya, vagy Erdély fejedelme akart volna lenni, nem kinálja meg a bajor fejedelmet a magyar királysággal, kétségkivül Rákóczy nemcsak mint hazafi, de mint egyén is gyülölte Lipótot, a gyülölet azonban e tekintetben is jogosult volt, mert nagyapját Lipót ejtette el az erdélyi fejedelemségtül, anyai nagyapját és nagybátyját lefejeztette, nagyanyja az ő zárda börtönében őrült meg, — any-

ját évekig zárva tartotta, nagybátyját a kínos osztrák börtön őrültté tette és még az őrültet is fogva tartotta, anyját és mostoha-apját számüzte; ő maga csak a szerencse által menekült meg a bárdtul, ennélfogva Lipót elleni ellenszenve, sőt gyűlölete is jogosult volt. — Az országban az önkény, az adóprés működött, a kizsarolt nép, az inség legszélső fokára sülyedt. Az önfenntartás ösztöne a népben az ellentállást megérlelte, a főurak az országot fenyegető veszélyt ösmerték, többek jelen voltak azon értekezleten, melyen Kollonics javaslatait előterjesztette, tudták, hogy ez csak elnapoltatott, — a középnemesség elégedetlen volt, mert már 14 éve nem tartottak országgyülést, a protestánsokat üldözték, — a bor- és husfogyasztási adó legbiztosabb jövedelmi forrásoktul fosztotta meg. A nép ijesztően szegényedett, a megyék a nép utolsó falat kenyerét alig birták megvédeni, a megyéknek a főurak, ezeknek a papok és német tisztek parancsoltak.

Legelőször is a butának, baromnak nevezett népben támadt fel a szabadság szelleme, és pedig fajkülönbség nélkül, Rákóczynak Szabolcs-, Borsod-, Zemplén-, Sáros-, Abauj-, Bereg-, Mármaros-megyékbe nagy urodalmai voltak, a Rákóczy-család a calvinistáknak erős támasza volt, sokan Tököly alatt szolgáltak, a nép ennélfogva a Rákóczy-család iránt kègyelettel viseltetett, ösztönétül vezetve azt hitte, — hogy csakis Rákóczy lehet megmentője; — a magára hagyott nép ösztönétül és hazafiságátul vezetve, Rákóczy csodás menekülésérol és Lengyelországbani tartózkodásáról értesülvén, két szegény magyart, Pap Mihályt és Bige Györgyöt Lengyelországba küldték Rákóczy meghivására; — a követek Rákóczyt Sienavszki Brzinai várában találták, Rákóczyt kedvesen lepte meg a nyomorultak lelkesedése, a szegények azonban nem lévén kifogástalan hitelü

egyének, Rákóczy a hangulat kitudására saját apródját küldte kémszemlére; az apród urat a nép mindenütt lelkesedve fogadta; Rákóczy értesülvén a kedvező hangulatról, a hegyekben csoportosuló népnek előlegesen zászlót és kiáltványokat küldött; a nép véleményét osztotta, a szegény nemesség is, vagyis a szegénység faj-, vallás-, nyelvkülönbség nélkül Rákóczyhoz és a forradalomhoz csatlakozott, a forradalom zászlóit Beregszászban május 22-én tüzték ki. Báró Károlyi Sándor, Szathmármegye fukar, becsvágyó, gőgös, óvatos főispánja olcsó babérokra és nagy jutalomra vágyva, miután a felkelő sereg csekély számárul értesült, hősies harczra vállalkozott, segélyül hiván a megyebeli német őrséget, lóra ültette a megyei nemességet és tizszeres erővel megindult a lázadók kiirtására; a nagy hős azt hitte, hogy a herczeget elfoghatja és kiszolgáltathatja a császári bakónak. — A felkelő sereg a forradalomnak csakis előörsét képezte, 500-an indultak a Rákóczy fogadására; a vitéz seregnek, a nagy vezérnek sikerült a gyalogos hazafiakat fürge lovaikon Dolhánál utolérni. A nagy vezér nagy diadalt aratott, a zászlókat gondosan becsomagoltatta, a kiáltványokat összeszedte, a diadal jelvényeit személyesen adta át Bécsben; a császármentő vezér fényes hivatalokra, nagy uradalmakra számitott; a toprongyos németek a diadalt kicsinylették, némely hitetlenek a zászlók valódiságát is kétségbe vonták, a nagy ütközetet káplárverekedésnek tekintették, az eseményt és hőst általános megvetéssel fogadták, jutalom helyett lenézték; a nagy vezér számtalan visszautasitás után a császári várost elkeseredve hagyta el és a dühös labanczból lett számitó kurucz. A szegény magyarok nem csüggedtek; Majos szegény nemes vezetése alatt ujólag behivó küldöttséget menesztettek. Ezen forradalmat tehát nem a nemesség, nem a vallási rajongók, de a szegény nép kezdte.

IX. FEJEZET.

Rákóczy Ferencz elitéltetése. -- Károlyi Sándort megvetik és nevetik. — Juliusban jut a császárhoz. — Rákóczy 3. juliusban lép be az országba. — A mármarosi nemesség a császár mellett fegyvert fog. — Ilosvay Rákóczyhoz áll. — Huszt várat beveszi. — Augusztusban Kálló várát beveszi. — A hajduk csatlakoznak. — A nemesség közönyös. — Ilosvay az erdélyi támadókat leveri. — A szabolcsi nemesség csatlakozik. — Károlyi Sándorné és több főurak Rákóczyhoz állnak. — Rákóczy győzelmei. — Lipót Széchenyi érseket Rákóczyhoz küldi. — Széchenyi nyilatkozata Lipót kényuralmárul. — A Lipót adója az érték 45 százaléka. 1704. Lipót a foglyokat szabadon bocsájtja. — Rákóczy Tokajt és a Dunántult meghóditja. — Gyöngyösi béke-alkudozások. — Anglia és Holland közvetitőül ajánlkozik. — Pekri Erdélyt meghóditja. — Rákóczy fejedelemmé választása. — Rákóczy diadalai, a felkelők az osztrák tartományokat pusztitják. — Eredménytelen alkudozások Rákóczy és Széchenyi közt. — Visa és Okolicsányi árulása. — 1705. Katonai szervezés és alkudozás. — Rákóczy svéd és lengyel jótállást követel. — Rákóczy a felizgatott protestans elégedetleneket megnyeri. — A háboru változó szerencsével folyik. — Lipót vezérének gr. Pálfyt nevezi.

után mérte honfitársai hazafiságát, azt hitte, hogy a nemzet osztály- és vallásküllönbség nélkül a szabadság zászlói alá fog sorakozni, — ennélfogva csekély kisérettel tört be. — A nemesség és főurak gyors csatlakozását azért is reménylhette, mert ekkor Lipótot már csak Eszterházy Miklós nádor és a dolhai hős szerette; — a felkelést mi sem gátolta, mert Lipót az országbul a német katonaságot kivonta, csak a várakat rakta meg őrizettel, a felkelést tehát tényleg semmi sem akadályozta, a fegyverfogás azonban lassan indult, a hajduk és a német rendnek eladott jászkunok küldtek ugyan követeket, de a hajduk csak a Kállay-vár bevétele után, a jászkunok pedig még későbben tüzték ki a Rákóczy zászlót. A főispán parancsára a mármarosi nemesség Rákóczy ellen felkelt, Rákóczy a határig visszavonult, Bercsényi pénzt és 1000 fegyverest hozott és megkezdte a valódi hadjáratot, a nemesség ismét felkelt Rákóczy ellen, de a hir nagyra fúva Rákóczy seregét, hazaszaladt, a három megyébül csak az Ilosvay családban támadt fel a hazafiság, kezdetben csak ezen ős család fiai csatlakoztak Rákóczyhoz, a többi várta a sült galambot, Nagyvárad környéke indult meg először, innen 3000 magyar jött a forradalmi táborba. A jeles Ilosvay győzött először, Huszt várát bevette, — Rákóczy augusztusban bevette Kállót, mire a hajduk is kitüzték a forradalom zászlóját.

Igen nagy, pótolhatlan hátrányára volt Rákóczynak az ágyu-hiány, a legrongyosabb vár ellentállott, csakis éhség vagy árulás által volt bevehető, kezdetben sem a főurak, sem a nemesség nem csatlakozott, sőt az erdélyi nemesek és székelyek egy része ellene támadt, a jeles Ilosvay Imre által Szamosujvárnál azonban csufosan szétkergettetett. — Az első uri várat, Nagy-Károlyt a Bécsben bókoló Károlyi Sándor jeles felesége

adta fel, — végre a nemesség is ébredezett, legelőször a szabolcsi nemesség csatlakozott Rákóczyhoz. A várurak közül először báró Sennyei csapott fel, Sennyeit követte Károlyi Sándor. Gömörben Andrássy tüzte ki Krasznahorkai várára Rákóczy zászlóját. Szolnokot, Lőcsét, Blatuiczát, Sziklabinát, Óvárt, a bányavárosokat, Galgóczot, Zólyomot, Gyulafehérvárt bevették. Rákóczy seregei mindenütt győztek, német katonaság az országban csakis igen kevés volt, mert Lipót seregeit a franczia és szövetségesök a bajorok ellen vitte, mindenesetre nagy szerencse volt a nép általános rokonszenve, Rákóczy a támadási területet jól választotta meg, mert ha esetleg Erdélyt támadja meg, kudarczczal kellett volna visszavonulni, de a Tisza mellett nagy urak nem voltak, és a tiszai vidéken mindenki titkos forradalmár volt (Károlyi Sándor kivételével, de őt is megjavitotta Lipót király. A nemesség még ez évben sem tette meg kötelességét. A nógrádiak, Gács, a hontiak Léva falai közé vonultak. A franczia király novemberben szövetkezett Rákóczyval és havonkint 10,000 tallér segélyt biztositott. Lipót császár az örökösödési háboruval el lévén foglalva, katonát nem küldhetett, és ennélfogva szokott fegyvere, az alkuhoz fogott, Eszterházy (herczeg nádor) ez udvari inas, kit senki sem tisztelt, sőt az ország nagy része utált, alkalmatlan volt a közvetitő szerepére, Lipót tehát Széchenyi, a becsületes kalocsai érseket szólitotta fel. — Széchenyi a királyt őszintén értesitette az elégületlenség okairul, a közvéleményt beszéltetve maga helyett, az ország helyzetét a királynak következőleg festette le: „A király szavát megszegte, nem tartotta meg hitlevelét, megsértette az egyháziak és világiak jogait, hivatalokat, méltóságokat, jószágokat idegeneknek adott, a kicsikart adók igen nagyok, a perek idegen birák által idegen földön döntetnek el,

a fiscus a törvényt lábbal tapossa, a katonai kicsapongások soha sem orvosoltatnak, a tanácsosok fösvények és gőgösök, a kamarai bizottságok a törvényt tapossák, a magyar nemzetet és nemességet megvetik, a protestánsok jogai, több templom elfoglalásával sértetett meg, utálják a neoquistica törvénytelen bizottságot, az összes klérus megsértetett, mert a javadalmak idegeneknek adatnak, a papok lakházai és templomok ólakká aljasittattak, a jeles érsek kifelejtette az országgyülés 16 évi mellőzését, a protestánsok vallásgyakorlatának a töröktül visszafoglalt megyékben eltörlését.“ A becsületes érsek levele a kényuralmat jobban megvilágitja, a forradalmi nyilatkozatok, kiáltványok, emlékiratok, országgyülési és megyei feliratoknál, annyival inkább, mert ezt az uralkodó-háznak feltétlen hive, lekötelezettje irta, kit sértett becsvágy, önérdek nem vezethetett, mert az ország második egyháznagya volt, ha a levél nem lett volna a helyzet valódi tükre, nem ir ily erősen, mert e levél által koczkáztatta állását és életét is, szeszély és rágalom a Habsburg-ház alatt a legigazabb nyilatkozatot is forrodalmi ténynyé alakitotta; Martinuzzi bibornok Ferdinándnak egy országot szerzett bibornok volt és mégis császári orgyilkosok tőre alatt hullt el, — Lipót játszott a fejekkel, midőn tehát egy loyalis érsek a királynak a hitszegést szemébe mondta, a helyzetnek türhetetlennek kellett lenni. Tette ezt, mert becsületes ember és hazafi volt; ily viszonyok közt csudálkoznunk kell, mért késlekedett a nemesség, mely az alkotmánynak minden időben hiv harczosa volt — s mely Rákóczy nélkül anyagilag is elbukik, mert a török megyékbe iratait elvesztvén, birtokát nem tudta volna, csak a várur bebizonyitani; tehát első sorban a nagy rész elveszti birtokát, akinek megmarad, az is csak ideiglenes haszonélvező lett volna, mert a nagy adó 5 év alatt a tőkét is felemésztette

volna; az ország többi részeiben az adó-rendszer által közvetve és közvetlenül meg volt támadva, közvetlenül jövedelme tekintélyes fő részétől megfosztotta a hus-, bor-, sörfogyasztási adó, közvetve sujtotta a jobbágyaira vetett adó, mert a jobbágyság ez adó által tetemesen szegényedve, munkakötelességét teljes mérvben nem teljesithette, fogyott ez által korcsmajövedelme is, mert az adó miatt az italok megdrágulván, a nép mindenütt kevesebbet fogyasztott. Kollonics szerint egy porta értéke 640 forint volt; állott 128 holdbul, a kivetett 3.300,000 adóbul esett volna 1 portára 291 forint, vagyis az érték $^{45}/_{100}$ százaléka, ez a parasztságot három év alatt megöli, utánuk pedig a sor a nemes urakra került volna. — Más tekintetben sem volt a helyzet méltányosabb, kedvezőbb; országgülést 17 éve nem tartottak; a nádor császári bukfencz volt, a nemesek élete és vagyona felett idegenek idegen földön, vagy magyar császári tányérnyalók és hóhérinasok itéltek, a protestánsok vallásgyakorlatát az ország tekintélyes részében eltiltották, a gőgös zsoldos tisztek még katholikus templomokbul is ólat csináltak; az urak feje százankint hullongott, a bilincs szokásos diszités lett és mégis a fő és nemes urak késtek a becsületes herczeghez csatlakozni; — és valóban Rákóczy egyénisége százszoros szerencse volt a hazára; más önző, hiu egyéniség, látva a közönyt, kiegyezik a császárral és a faképnél hagyja az álmos nemzetet.

Ez évben halt el Rákóczy édesanyja is, nemének remeke, a hőslelkü Zrinyi Ilona, ki hazájának tántorithatlan hive, a valódi honleány valóságos mintája volt. Lipót, kit a szerencse mindig elvakitott és végletekre vitt, a balsors mindig megrémitett, szokott fegyvere, az ámitáshoz fogott; a politikai foglyokat szabadon bocsájtotta, a megyékhez körleveleket intézett;

ezen körlevelekben a megyéket biztositotta, hogy a tartandó országgyülésig semmi adót sem követel és ezt a parasztokkal is tudatni parancsolta. Olcsó igéret volt ez, mert az országban elegendő katonasága nem lévén, az adót saját erejével be nem hajtathatta; a dunántuli megyékben is forrongott a nép, a néptüli félelmükben leghűségesebb szolgái, a főurak az erőszakos adó behajtására nem vállalkoztak volna. 1704. januárban a Duna befagyván, Rákóczy vezérei a Dunán átmentek, lelkesedéssel fogadtattak és tömegesen tódultak Rákóczy tábornoka, Károlyi Sándor zászlói alá. Rákóczy végre Tokajt bevette, a siker több főurat csábitott Rákóczyhoz, a nemesség és a nép, a ráczok és némely városok kivételével tömegesen Rákóczyhoz csatlakozott. Széchenyi érsek gróf Bercsényivel a béke tárgyában értekezett, a nádor közbenjárását elvetették; Bercsényi az alkotmány helyreállitását követelte, országgyülés tartását ajánlotta, — ezt azonban egyik fél sem kivánta. Lipót félt az orországgyüléstül, mert az ország nagy része Rákóczy hatalmában lévén, engedelmes országgyülésre nem számithatott. Rákóczy Lipót szorultságát fel akarta használni, várai nem voltak, mikre támaszkodhatott volna, nem akarta tehát magát az országgyülési huza-vonák, a hosszadalmas sérelmi viták által diadalmában feltartóztatni; — Rákóczy hires kiáltványát, melyben az ország sérelmeit elősorolta, ez időben bocsájtotta ki; József ifjabb király közbenjárását elvetette; a Széchenyiveli értekezletre Gyöngyöst tüzte ki. Az osztrák seregek vezérévé Lipót gróf Pálfy Miklóst nevezte. Anglia és Holland Lipótnak közbenjárásokat ajánlották, mit ő szövetségeseitől szivesen elfogadott. — A gyöngyösi értekezlet eredmény nélkül mult el, Rákóczy az angolok és hollandiak garantiáját visszavetette, svéd és lengyelt kivánt. A lengyel elégületlenek követsége a

lengyel koronával kinálta meg, mit visszautasitott. Ez évben már Erdélyben is diadalmaskodott a szabadság ügye. Erdély rendei Rákóczyt juliusban Gyula-Fehérváron Erdély fejedelmévé választották; a választó országgyülésen csak Szeben, Brassó, Szász-Sebes követei nem jelentek meg. Rákóczy fő hive, Pekry Lőrincz Tököly sógora volt. A hadjárat egész évben változó szerencsével folyt a dunai részekben, egyszer Rákóczy, majd a császáriak győztek. Rákóczy seregei Szomolánynál és a dunántul a császáriakat erősen megverték, ellenben a császáriak a forradalmi hadsereget a Dunántul kétszer és Nagyszombatnál legyőzték, a győzelmet azonban egyik fél sem tudta felhasználni, mert a császári sereg csekély volt, — a császáriakat a lakosok gyülölték, tehát csak ovatosan mozoghattak, Rákóczynak sem rendes katonasága, sem tüzérsége nem volt, a sok fegyelmetlen zsákmánykedvelő hazafit nem összpontosithatta. — A szerencse azonban még is inkább Rákóczynak kedvezett, mert Kassát, Érsekujvárt, Nyitrát, Szendrőt, Eperjest, Szegedet bevette, seregei Ausztria, Morva, Stiriában zsákmányoltak. Lipót a nyilt és titkos alkudozásokat folytatta, nyiltan a becsületes Széchenyi alkudozott. Juliusban Pakson, szeptemberben Gyöngyösön, október-novemberben Selmeczen, titokban két áruló Visa és Okolicsányi ámitgatták a lutheránusokat, a becsületes alkudozás nem sikerült, mert Lipótban nem biztak, Lipót tettleg egy sérelmet sem orvosolt, a titkos nem sikerült, mert a császári keritők ármányairul Rákóczy értesült, a tántorgó lutheránusokat visszanyerte.

1705. Rákóczy elfoglalta Egert, Szatmárt, Esztergomot, Károlyi Ausztriát pusztitotta, a Dunántulra vonult, ott azonban megveretett. Ez év alkudozásokkal és a sereg szervezésével kezdődött. — Az angol hollandi követek Stepney, és Hammel

Bruinininx következő békeajánlatokat kézbesitettek Lipót részérül. A mult katonai kihágásokat a király megvizsgáltatja, elégtételt ad. József király az országban fog lakni, Lipót általa országtanácscsal kormányoz, minden három évben országgyülést tart. A királyválasztás visszaállittatik, az ország minden törvényei megerősittetnek. Felelet. A királyválasztást nem fogadja el, az államtanácsra homályosan kitérőleg nyilatkozik. Az uj hatóságok az ország hasznára szolgálnak. A karloviczi békekötésnél magyarok nem alkalmazása nem sérelem. Az incolatusi jog keresztényi jog, a magyarok is birnak az örökös tartományokban, tehát ezek polgárai is birhatnak Magyarországban. A törvényes és helyes igazságszolgáltatásrul őfelsége gondoskodni fog, általános kegyelmet igér, az egyházi méltóságoknál a magyaroknak elsőséget biztosit. A jezsuiták a jövő országgyülés által eltörülhetők. A protestánsok többet nem kivánhatnak. A nádori jog megszoritását nem helyesli, ha történt az országgyülés, orvosolja. A magyar kanczellár jogkörét fenntartatni kivánja. A magyar kamara függetlenségét helyesli. A só a király korlátlan tulajdona. Az adórul a Rendekkel közösen országgyülésen fog intézkedni. A visszafoglalt országrészek bekebleztetnek, a birtokok tulajdonosaiknak átadatnak, ha birtokjogaikat a tulajdont igénylők törvényesen igazolják. Azt, hogy magyart csak az országban lehessen idézni, hogy itélet nélkül bizonyos bűnökben el ne lehessen fogni, el nem fogadja, ez az országgyülés által megvitatandó. A bánya- és királyi városok jogai tiszteltetni fognak. A külföldiek birtoklása ki nem zárható. A jászok, kunok jogairul az országgyülés tanácskozzék. A koronajavak nem idegenittettek el.

Ezen válasz világos, ezentul csak hazaáruló támogathatta Lipótot, mert ezen egyesség az állam önkormányzata, az egyéni

szabadság, a birtokjog feladását tartalmazta. Az állami önállás feladása lett volna, mert az állami önkormányzat főbiztositéka a felelős önkormányzat, az adónak az országgyülés általi időnkénti megszavazása és bizonyos időhöz kötött tartama a közügyeknek magyarok általi kezelése, a békekötéseknek az országgyülések általi megszavazása képezte; a császári békealku a felelős kormányt szándékosan mellőzi, az adók országgyülésen átvizsgálását megengedi ugyan, de nem mondja ki a szokatlan önkényes fogyasztási adók eltörlését, a sóbányákat teljes királyi tulajdonnak kereszteli, az országnak a sóárak szabályozási jogát egyszerüen megtagadja. Az egyházi méltóságokra elsőséget igér a magyaroknak, ha alkalmasak, ez igen ruganyos igéret, mert emellett csupa idegeneket nevezhetett volna ki, miután a képzettség megitélését a király magának tartotta fel. Az idegenekre, illetőleg örökös tartománybeli alattvalóira, az ország honositási jogát megtagadja, ezen jog megtagadtatván, mindenki, ki az országban időzött, magyar polgárnak, ennélfogva minden hivatalra képesitettnek volt tekinthető, — az egyéni szabadság egyedüli biztositéka az volt minden időben, hogy a vádlott törvényes birái előtt magát szabadlábon védelmezhesse, politikai büntényeknél az országgyülés biráskodjék, hol ez nincs, az egyéni szabadság ábránd, mert ez esetben gyülölségbül, érdekbül, sértett hiuságbul, hamis vádakra a király és hivatalnokai, a katonai közegek bárkit elfogathatnak, évekig itélet nélkül kinozhatnak, a sikamlós természetü, elferdithető politikai nyilatkozatok, cselekményeknél pedig, már a hazai birák sem nyujtanak elegendő biztositékot, mert ez esetekben a vádló a király vagy kormánya mi egy, — ez időben a birák elmozdithatók voltak, a királytul függvén saját érdekökben urok akaratával ellenkező itéletet, melyért a király ha-

ragjával, elmozditásokkal sujthatta, nem hozhattak volna, — ellenben az országgyülés nyiltan tárgyalt, a királytul csak tagjai egy része függött, kötelessége volt a jog védelme, érdektelen, független százakra menő tagokbul állott, tehát politikai vádaknál egyedül hozhatott igazságos itéletet. A tulajdonnak egyedüli biztositéka a jog tisztelete, a neoaquisticai fogalom ennek nyilt megtámadása volt, mert a törökül visszafoglalt megyék Magyarország kiegészitő részei voltak, ezek tehát jogilag nem hódittattak meg, csak visszakapcsoltattak, a kincstárnak joga tehát csak a birtokos nélküli puszta területekhez volt, — a kincstár a szerinte jogtalan birtokosokat az országos törvényszékek előtt megtámadhatta, de mint felperesnek neki lett volna kötelessége azt bebizonyitani, hogy Szegpuszta vagy falu a Horogszegi-család hűtlensége vagy magvaszakadtával a koronára szállt, ennélfogva jelenlegi tulajdonosa Kereplő János bitorló, — Lipót ellenkezőleg járt el, a hóditó mindent magáénak tulajdonitott, a birtokost utasitotta, egy általa kinevezett bizottság előtt jogai igazolására, a birtoklást a bizottság jogalapul nem fogadta el, — igazolni kellett tehát adomány, vagy uj adomány-levelek, örök bevallások, zálog-szerződések által, — ezt azonban a birtokosok $^{9}/_{10}$ része nem tehette, mert a Tisza és Duna közben az alsó Tisza-vidék a bánáti megyékben várak, hol az iratok megőrizhetők lettek volna, nem voltak, a kalocsai káptalan a mohácsi vész után elköltözött, az ily elköltözések, illetőleg szökéseknél a káptalanok főgondot saját okmányaikra forditottak, tehát sok magán-okmány elveszett, — ezen vidéket rabolták, égették a tatárok, a Dózsa-lázadók, a törökök, németek, ráczok, s a menekülőknek legtöbbnyire nem volt ideje az irományok csomagolására, ennélfogva az okmányok elvesztek, megégtek; csakis a felföldön

vagy a Dunántul lakó várurak irományai maradtak meg. — A neoaquistica tehát valóságos rablás volt. A protestánsoknak a linczi békekötésben biztositott jogait szintén nem erősitette meg a jászok, kunok és hajduk ügyét a király szinte a tartandó országgyülés elé utasitotta, ez is fél visszautasitás volt, mert a jászkunok és hajduk személyi, politikai, birtokjogai, törvények királyi kötlevél által voltak biztositva, ezek tehát országgyülési felülvizsgálat alá utasithatók nem voltak. — Ezen feltételek ellenében Rákóczy mielőtt azok tárgyalásába belebocsátkoznék, mindenekelőtt a lengyelek és svédek kezességének elfogadását követelte. A békét egyik fél sem akarta komolyan, csakis a becsületes Széchenyi óhajtotta, ki a svéd és lengyel garantia elfogadását ajánlotta. A béke-alkudozások folytatásának két ellenkező komoly indoka volt. Lipót részben azért alkudozott, hogy a forradalom győzelmét feltartóztassa addig, mig XIV. Lajost legyőzi, mit a hochstädti és shellenbergi győzelmek után biztosan reménylt, — részben a látszólagos engedmények által Rákóczy lanyha főurait és püspökeit hitte megnyerni, részben hogy titkos protestáns üzérei, Szirmay, Okolicsányi és Visa által a protestánsokat elszakitsa, vagy a catholikusokkal ellenséges állásba hozza, és XIV. Lajost Rákóczy iránt meghidegitse. Ezen ármány okosan volt kigondolva, csakis Rákóczy eszélye gátolta meg, — ugyanis az Okolicsányi által elámitott hóbortos protestánsok egy töredéke bizalmatlankodni kezdett Rákóczy iránt, a linczi békekötés rögtöni életbeléptetését követelték, ezt Rákóczy nem tehette, mert ezen az 1681. törvény változtatott, a törvényt csak az országgyülés törülhette el, — több községben, hol a templomok visszaadása elrendeltetett, már a hivek mind catholicussá lettek, ha tehát Rákóczy a törvények ellenére intézkedik, ha a protestánsoknak templomokat

ad, hol hivek nem voltak, catholicus üldöző szinben tünik fel, elidegeniti magátul a catholicus egyházat, főbb tábornokait, Bercsényit, Károlyit, Eszterházyt, Forgáchot, kik mind catholikusok voltak, elkedvetleniti a franczia vakbuzgó catholikus királyt, — szerencsére a protestánsoknál a hazaszeretet mindég elsőbb volt a vallási érzelemnél, — Rákóczy értesülve a renegátok ármányairól, — a protestánsokat Vay és Ottlik által felvilágositotta a helyzetrül, hivatkozott hazafiságokra, megigérte, hogy a vallás-ügy törvényes elintézésére országgyülést tart, ezáltal kettévágta az ármány szálait, a duzzogók ép oly lelkes kuruczokká váltak, mint voltak, a politikus keritők fondorlatai meghiusultak, a békére hajlókat feltüzelte a garantia feltétlen elutasitása; a félénk, a tunya ember, természeténél fogva szereti az idegen támaszt, a tömeg ezért óhajtotta tehát a garantiát; ezen óhajok megtagadása, a tömeget, a király alkotmányellenes szándékairul meggyőzte. Rákóczy a békét nem kivánta, mert még az uralkodó ház hatalma megtörve, az ország ellenállási képessége szervezve nem volt; ha tehát békét köt, — Lipót seregeit Francziaország ellen fordithatta volna és ha esetleg a francziákat ő vagy utóda kedvező békére kényszeritheti, mindent visszavesznek és a szervezetlen, magára hagyott Magyarországot véglegesen leigázzák és elpusztitják. Alkudozott tehát két okból; először is azért, hogy a közönyösöket a király rosz szándékárul és ezáltal a háboru kényszerüségérül meggyőzze; alkudozott másodszor azért, hogy Lajos király elé tartva a béke lehetőségét, a háboru folytatására Lajostul nagyobb pénzsegélyt eszközöljön ki és nyilt szövetségre hangolja. Czélja részben sikerült is, mert Lajos, a kényur, ki a protestansokat nem szerette, minden szabad mozgalmat gyülölt és csakis saját érdekében harczolt, nyilt viszonyos szövetséget nem kötött,

mert ez esetben becsülete koczkáztatása nélkül sem különleges békét nem köthetett volna, — sem szövetségesét egyszerüen el nem ejtheti, de miután Magyarország békéje az osztrák haderőt nyakára zuditja és az egész osztrák haderő ellenében nagy sikert nem vivhatott ki, sőt az legyőzetését is eredményezhette volna, a békealkudozástul megijedve, a pénzsegélyt felemelte és a magyar sereg szervezésére tiszteket is kiküldett, mi hasonlag nagy előny volt, mert a magyar seregben a kornak megfelelő hadászati ismeretekkel senki sem birt.

X. FEJEZET.

1705: január 1-én Rákóczy Léván államtanácsot tart. — Az állandó sereg rendezését elrendelik. — A megyékre termény-adót vetnek. — 6 millió rézpénzt veretnek. — A békénél az idegen jót állást alapfeltételül tüzik ki. — Lipót halála 5-ik májusban, Tököly Imréé szeptemberben. — Lipót törvényei.

X.

1705. január 1-én Rákóczy Léván a hadügy rendezésére államtanácsot tartott. A nemzetben a lelkesedés meg volt, a nép és nemesség tódult a Rákóczy táborába; ember sok, de katona kevés volt; a gyülevész nép rendes hadjáratokra elégtelen, mert az önkéntes nem ösmeri a fegyelmet; a földműves aratás, kaszálás, szüret idejében haza vonul, tüzhelyétül távolabb eső vidékekre vonakodik menni; de bármily hős és hazafi legyen, bunkós bottal, csákánynyal, kaszával, szénás lóval, rosz nyereggel, rozsdás karddal, — a fegyelmezett. jó fegyver, jó lóval felszerelt katonát le nem győzheti, fegyelmetlen sereg tüzérség nélkül várat nem vehet be, csatát nem nyerhet és ha győz is, győzelmét ki nem aknázhatja; a seregek szervezéséhez minden időben pénz és pedig sok pénz kellett. Az eszes Rákóczy belátta, hogy rendes sereg nélkül sem eddigi vivmányait fenn nem tarthatja, sem nem terjeszkedhetik. A magyar só- és érczbányák, az elfoglalt részekeni harminczad jövedelmek Lajos király csepegő segélye, a sereg szervezésére és fentartására nem volt elegendő; a pénzadó kivetését az eszély nem ajánlotta, mert az ország pénzét Lipó t és finánczai kipréselték, de általában a magyar, az adót soha sem kedvelte, a Lipót elleni gyülölet fő oka a nagy adó volt. A sereg szervezésére, a folyó hadi- és kormányköltségek fedezetére más módrul kellett gondolkozni. Elrendelték tehát az értéktelenebb pénz veretését; az ezüstöt pengőnek, a rezet kongónak nevezte a közönség, — „pro libertate“ szabadságérti körirattal. Ily pénzeket 6 millió forintig verettek. Ezen pénzügyi műtétet a nagy közönség öröm-

mel fogadta, csak az uzsorások haragudtak, ezek haragja azonban nem sokat ártott, mert ez időben az ország még nem volt a zsidók paradicsoma, az uzsorást megvetették és büntették, ennélfogva kevesen uzsoráskodtak, különösen tetszett ez az adósoknak, Forgách gróf egész kárörömmel biztatta a ravasz uzsorás osztrák kerítő vén Szirmay Istvánt, hogy libertásokkal váltja ki nála levő zálogbirtokát. Ezenkivül a megyékre élelmi adót vetettek ki.

15. februárban a megyék tárogató mellett felhivták a közönséget katonának, a lelkes nép tódult, a sereg megalakult. Az uj sereg 50,000-ből állt, a szabatosan felfegyverezett és jó tisztekkel ellátott sereg eddig alig tett 8000-et, mindenesetre kevés, a tartós és végleges győzelemre, — ennek részben a fegyverszerzés nehézsége volt főoka, — fegyvereket csakis Danczigból Lengyelországon át szerezhettek. A garantia elfogadását, mint a béke, illetőleg alku előleges feltételét, a jó öreg Széchenyi lázasan sürgette, de sikertelenül, mert midőn a levélvivő Visa és Okolicsányi Bécsbe értek, Lipót már vonaglott és a 65 éves király uralma 49. évében 1705. május 5-én meghalt. A zsarnokkal egy évben 4 hónappal később halt el a szabadsághős Tököly Imre.

Lipót országgyülésein következő közjogi törvények hozattak.

1659. I. Királyi kötlevél.

Lipót a következő feltételek alatt királylyá választatását elösmeri.

I. Feltétel. A király az ország összes és egyes szabadságait, kiváltságait, szabadalmait, törvényeit, határozatait, szokásait, a bécsi békekötés határozatait, minden czikkeit, a boldog emlékü Mátyás király alatt 1608 és 1609-ben koronázás előtt

és után hozott törvényeit, boldog emlékezetü II. Ferdinánd király alatt 1622, 1625-ben és más években hozott törvényeket, a jelen cs. királyi felség alatt hozott linczi békekötés határozatait, a béke minden czikkeit és határozatait, az 1647. és 1649, 1655-ben hozott törvényeket, azoknak minden pontjait, czikkelyeit és záradékait szentül megtartja és sértetlenül megtartatja.

I. Prima Conditio, quod universa et singulas Regni libertates, immunitates, privilegia Jura Statuta et consuetudines, simul et conclusionem Tractatus Viennensis, omnesque articulos in eodem comprehensos, ita et reliquos ante et post Coronationem Mathiae II. felicis reminiscentiae in anno 1608 et 1609 item praedefuncti beatissimae reminiscentiae Domini Ferdinandi II. 1622, 1625 et alios etiam annis editos nec non modernae etiam, Imperatoriae, Regiaequé Majestatis conclusionem novissimi tractatus, et pacificationis Lincensis, omnesque articulos ibidem specificatos simul et constitutiones Regni annorum 1649 et 1647 atque etiam presentis 1655 in omnibus suis punctis clausulis et articulis sua Serenitas firmiter et sancte observabit peraliosque omnes inviolabiliter observari faciet.

II. Feltétel. Mindazon sérelmeket, melyek őfelsége uralkodásáig elkövettetnének, azonnal uralkodása kezdetén, 6 hónap lefolyása alatt megtartandó országgyülésen megszünteti. — Az uralkodása alatt okozott sérelmeket mennél gyakrabban, de legalább minden három évben tartandó országgyüléseken megszünteti és a megszüntetéseket végrehajtja.

II. Conditio quod Gravamina si quae usque ad tempus suscipiendi Regiminis, Serenitatis suae qualiter eunque evenerint, ea statim in initio Regiminis suae Serenitatis, in Diaeta primitus intra spatium sechs mensium publicanda penitus tol-

let. — Gravamina autem universorum Statuum et ordinum Regni, quae cunquae successu temporis, sub regimine suae Serenitatis emerserint, eo in singulis Diaetis, quas sua Serenitas successivis temporibus, pro commodo et necessitate Regni, quo sepius fieri poterit, ita ut terminum trienni non excedat, publicare et celebrare dignabitur sub eadem Diaeta tollet et effectuabit.

III. Feltétel. Magyarország és részei ügyeirül az 1559. 8. és 1608. 9, 10. koronázás előtti törvények szerint, magyar tanácsosaival tanácskozik és a magyar ügyeket általok intézteti. A kérelmezőket és perlekedőket idegen törvényszékek-, hatóságokhoz nem utasitja, sem ügyeiknek az 1556. 41. a koronázás előtti 10., 16. törvények szerint, idegen törvény szerint, idegen hatóságok általi elbirálását és elintézését meg nem engedi.

III. Conditio quod quando de rebus et negotiis Regni Hungariae aut pa ei subjectarum agetur, ea per Hungaros tractare, et consultare dignabitur. juxta articulos. 1608. 9., 10. ante coronationem editos, it m 1559. 6. Neque etiam suplicantes, aut causantes Indigenas Regni, intra ambitum ejusdem occurrentes, ad Regimen et Jura externa, rejicere pertrahere, et ablegare patietur, juxta extrema verba, articulorum 10, 16. ante Coronationem, et Decreti Ferdinandi 1556. 41 editi.

IV. Feltétel. Magyarország és kapcsolt részei, végei, parancsnokai, kapitányainak a koronázás előtti 1608. 11. törvényczikk értelmében magyarokat fog kinevezni.

IV. Quarta Conditio confiniorum vero praefecturas et Capitaneatus et alia officia, tam in hoc quam in aliis Regnis annexis Serenitas sua, juxta art 11 ante Coronationem anno 1608 editum conferet.

V. Feltétel. Őfelsége a nyolczados törvényszékeket az 1609. 70. szerint béke idejében megtarthatja. A királyi tábla és felsőbb törvényszékekhez birák vallásküllönbség nélkül neveztessenek. Őfelsége a Karokat és Rendeket a törvénynapokon az ország rendes vagy kirendelt birái elé, királyi parancsok által nem idézteti, kiváltságaik, okmányaik előmutatására nem kényszeriti, a törvényes végrehajtásokat sem maga meg nem akadályozza, sem mások általi megakadályozását el nem türi. — Törvénytelen törvényszék felállitását, a törvénytelen végrehajtásokat meg nem engedi. — A nyolczados törvényszékekrül szólnak az 1609. 70. a nemesi jogokrul h. k. 1. 9, 1546. 30. Bécsi béke 11. A királyi parancsokrul 1471. 12. 1566. 25. 1613. 34. 1563. 80. 1608. 6.

V. Quinta Conditio quod pro Justitiae administratione secundum Regni antiquam consuetudinem. Judicia octavalia pacis tempore juxta constitutionem 1609. 70. continuo celebrari faciet, et tam in Tabula Regia qnam apellationibus sine discretione Religionis Judices fiant. — Neque Status et ordines Regnimandatis extra terminos Judiciorum, coram Judicibus Regni ordinariis, vel deputatis, juri stare et ad productionem privilegiorum, cogi, executionesque legitimas neque per se impediet, nec per suos officiales impediri patietur, similiter etiam illegitima Judicia et illegitimas expeditiones, fieri non admittet. — Allegantur pro Judiciorum octavalium celebratione 1609. 70. pro juribus nobilitariis Trippar 1. 9, 1546. 30 item art 11 pacci Viennensis de mandatis 1471. 12, 1566. 25, 1613. 34. 1563. 80. 1608. 6.

VI. Feltétel. A vallás-ügye az ország nyugalmáért, a bécsi békekötés a koronázás előtti törvények szerint, a kincstár a Karok és Rendek birtokain, a végőri katonaságnál sza-

badon és sértetlenül maradjon, és pedig ugy, hogy az országnagyok, főurak, nemesek, szabad városok, saját és a kincstár birtokain a végekben vallásokat szabadon gyakorolhassák, a városok és faluk lakosai, kik valamely vallásra önként térnek. — Senki, bármely állásu egyén vallása szabad gyakorlatában őfelsége vagy más földesurak által semmi ürügy alatt ne akadályoztassék és ne zavartassék.

Sexta Conditio quod Religionis negotium, inter universos Status et ordines Regni in suis ac Fisci bonis, item in confiniis quoque Regni Hungariae militibus Hungaris, propter Regni tranquiliorem permanentiam, juxta Constitutiones Viennenses, et articulos ante Coronationem editos maneat liberum, illesum et illibatum: ita videlicet ut Religionis exercitium, tam baronibus magnatibus et nobilibus, quam liberis etiam civitatibus, universisque Statibus et ordinibus Regni in suis ac fisci bonis, item in confinis Regni Hungariae, nec non oppidis et villis, illud sponte et libere acceptare volentibus, ubique liberum relinquatur, nec quisquam, cujuscunque Status et conditionis existens, in libero ejusdem usu, ac exercitio Religionis, ac Serenitate sua ac aliis dominis terrestribus, quovis modo, art quovis sub pretexter turbetur ant impediatur.

VII. Feltétel. A nádor méltósága, választása, hivatala és hatáskörére nézve ő felsége a bécsi béke 3. c. c. 1608. 11. 1555. 2. 1613. 7. törvényeket megtartandja, ugy szerinte a báni hivatalrul 1608. 19, az oláhokruli 1609. 14, 1608. 9. 1625. 39. törvényeket őfelsége végrehajtatja.

Septima Conditio. Quod in palatini electione authoritate Jurisdictione et officio, juxta articulum paccif vien. 3 ante coronationem 1608. 11. 1613. 7. 1555. 2. cisca finem, ac secundum juramenti formam, ejusdem palatini, prescriptum mo-

dum sua serenitas observatura est. De Banatu etiam quae 1608. 17. continentur Similiter et de Valachis 1609. 14. 1608. 9. 1625. 39. effectuabit.

VIII. Feltétel. Őfelsége a végekrül az 1608. 21. 1609. 32. törvények szerint atyailag fog gondoskodni.

Octava Conditio. Serenitas sua juxta articulum 1608. 21. et 1609. 32 de Confiniis paterne provideri dignabitur.

IX. Feltétel. Őfelsége a szabad és bányavárosok jogait, szabadságait, szabadalmait és kiváltságait fenntartja.

Nona Conditio. Quod Civitates liberas et montanas, in suis juribus, libertatibus, privilegiis et immunitatibus conservabit.

X. Feltétel. A koronát az országban őrizteti.

Decima Conditio. Quod Coronam in Regno conservabit.

XI. Feltétel. Az ország határait el nem idegeniti, sőt inkább visszaszerzi.

Undecima Conditio. Metas Regni non alienabit imo recuperabit.

XII. A csehek és más szomszédos tartományokkal, Erdélylyel kötött szövetséget, őfelsége megtartja és megtartatja.

Duodecima Conditio. Quod confederationes eum Regno Bohemiae, ac aliis vicinis provinciis ac Transilvanis sua Serenitas observabit, et per suos observari faciet.

XIII. Feltétel. Őfelsége a közbéke fenntartása, háboru nem inditás, az idegen katona be nem hozatalárul szóló 1608. hozott törvényeket megtartja és megtartatja.

Decima tertia. Conditio quae de pace publica Regni conservanda, et bello non movendo, extraneo milite non inducendo 1608. ac. sancita fuerunt, ea sua Serenitas observabit et observari faciet.

XIV. XV. Várak Lubló és a 13 szepesi városokrul.

XVI. A hajduk kiváltságait őfelsége uralma alatt megtartatja.

Quod milites Hajdones privilegia habentes fruantur illit, et tempore Regiminis sui, sua Serenitas conservare dignabitur.

XVII. Föltétel. Őfelsége biztositani fog, hogy atyja életében a Karok és Rendek és őfelsége beleegyezése nélkül az ország kormányzatába nem avatkozik.

XVII. Conditio sua Serenitas assecurabit quod vivente Majestate nullam administrationem Regni sese intromittet, absque Majestatis suae voluntate et Regnicolarum consensu.

Ezek azon feltételek, melyeket őfensége megválasztatása előtt érvényes biztositó-levele és szavával meg fog erősiteni és megkoronáztatása után, uralkodása kezdetén a törvénykönyvbe iktattat és kihirdettet.

Atquae hac sunt conditiones quas Serenitas sua ante electionem suam ac sufficientibus suis litteris assecuratoriis sub verbo suo confirmare, post Coronationem vero suam, tempore suscipiendi Regiminis, generalibus articulis inseriet publicare facere dignabitur.

Mi tehát az ország Karai és Rendei elénk terjesztett kérelmét elfogadván, őket kegyes hajlamunknál fogva megjutalmazni óhajtván: az elősorolt összes czikkeket, azoknak egyes és összes tartalmát önként elfogadjuk, megerősitjük, mindazokat, mik bennök foglaltatnak, elfogadtuk, helyeseltük, megerősitettük.

Nos itaque praedicta universorum Statuum et ordinum incliti Regni Hungariae, et partium in subjectarum, instantia benigna admissa, pro benigna animi nostri propensione, ipsisque benigne gratificandi volem praeinsertos universos articulos, ac omnia et singula incis contenta, rata grata et accepta haben-

tes, eisdem nostrum benevolum consensum, pariter et assensum praebuimus, et illos, ac quevis in eis contenta acceptavimus aprobavimus ratificavimus et comfirmavimus.

Az ország Rendeit királyi szavunkkal biztositjuk és nekik megigérjük, hogy uralkodásunk alatt, az összes elősoroltakat, mind mi megtartjuk, mind minden rendü és rangu alattvalóinkkal megtartatjuk. Ezen oklevelünkkel elfogadjuk, helyeseljük, megerősitjük.

Promittentes et assecurantes Status et ordines in verbo nostro, quod premissa omnia tam nos ipsi, Regiminis nostri tempore observabimus, quam per alios fideles subditos nostros, cujuscumque Status et Conditionis existant observari faciemus. Uti vigore hujus nostri Diplomatis acceptamus aprobamus, ratificamus, confirmamus atque promittimus.

Melynek hiteles bizonyságára, ezen levelünket saját kezünkkel aláirtuk és pecsétünkkel megerősitettük.

In cujus fidem et testimonium, litteras has manupropia subscripsimus, et sigilli nostri impressione muniri facimus.

1659. 2, 3. A végekrül 1655. 2, 3 ismételtetik.

7. Háboru esetében minden egész 10, a töröknek is adózó 20 házhelytül 1 lovas állittassék.

8. Adó és katona helyett a felvidék 1300 lovast és 100 gyalogot állit és tart. A dunai részeken teljes házhelyekért 10, a töröknek is adózókért 5 forint fizettetik, fele részben ezt a nemesek, fele részben a jobbágyok fizetik, az esztergomi érsek 100 katonát tart a végekben.

9. A végek védelmére őfelsége három évig a harminczad jövedelmek felét fogja adni.

14. Az udvarnál tartandó 2 magyar tanácsos, és a konstantinápolyi magyar követrül az előbbi törvények megujittatnak.

A magyar ügyeknek a magyar országtanács és magyar követek általi vezetésérül az 1633. 26 és 1649. 8 megujittatnak.

A kapitányokrul az 1647. 62. törvény továbbá is érvényben hagyatik.

18. A főurak bűntetteire elhatároztatik, hogy ha a megyék tisztviselői ellenök még a nádori parancsra sem tartanának vizsgálatot, ez esetben királyi parancsra, a királyi, a nádori, a káptalani kiküldött által vizsgálat tartasson és a nádor őket törvényesen büntesse meg.

25. Ezentul az országban idegen katonaság ne hozasson, a bentlévő 3 év alatt vitessen ki.

28. Nádori felhivásra az egész országban, a felső részekben a kerületi parancsnok felhivására a nemesek és városok tartoznak felkelni.

39. Az egyházi és világi méltóságok és javadalmak érdemes magyaroknak ingyen adassanak, idegenek pedig semmi esetben sem neveztethetnek.

41. A nyolczados törvényszékek a törvény értelmében tartassanak meg.

46. A kincstár itéletei perügyekben érvénytelenek, kivévén, ha a perlekedő felek magukat a kincstár biróságának előlegesen alávetették.

73. A hajduk az ország határain kivül szabadalmaik értelmében harczolni nem tartoznak.

72. Rendelkezik a pénzértékrül.

85. Rendelkezik a horvát-slavon felkelés és élelmi adórul.

90. Az oláhok törvényellenes szabadalmai eltörültetnek (határőrvidék).

97. A horvát és slavon tisztek kinevezésére az 1635: 31.

és 1647: 63. megtartandó (e szerint csak magyarok neveztethettek).

101. Az ökrök szabad hajtása a buccari réven, Horvátország és Slavonián át szabad legyen.

120. Magyar birtokperekben az idegenek biráskodása érvénytelen.

129. A királyi és bánya a horvát-slavon városok szabadalmai épségben fentartandók.

35. Osztrák honosittatik.

1662.

2. A király az idegen katonaság egy részét azonnal kiviszi, a többit a régi állomásokra küldi; jövő Szent-György napkor az országbul az összes idegen katonaságot kiviszi.

7. A megyei hadak vezérének az alispán, ha alkalmas, ha nem, más megyei birtokos választassék.

9. A hadi kötelezettség alul senki fel nem menthető.

13. A nemesek, egyháziak váraikba, kastélyaikba, házaikba és telkeikbe a katona beszállásolás tilos.

22. Az 1655: 3. két évre megajánlott adó a végekre fordittassék; — az 1659: 8. két évre megrendelt dunáninneni és dunántuli adó az ország szükségeire fordittassék; intézkedjék róla a nádor a hozzá rendelt tanácscsal, mely is áll az esztergomi érsek, országbiró és bánokbul.

26. A hadi szükségekre kivetett fél harminczad jövedelem és kezelése megvizsgálására országos bizottság választatik.

47. A külföldi birák által hozott itéletek nyomán a kincstár az elitéltek birtokait el nem kobozhatja.

48. A pénznemet szabályozza.

54. A királyi levél által meghivottak, ha meg nem je-

lennek, vagy képviselőt nem küldenek, az országgyülést a király, a nádor, személynök engedelme nélkül elhagyják, — az 1498; 1. szerint büntetendők (volt e büntetés főur és egyháznagyra 800, nemesre 400 frt).

1681. Sopron.

1. Gróf Eszterházy Pál nádornak választatik.

2. A törvénytelen helytartóság eltörültetik. A nádor halála esetében az 1608: 3. koronázás előtti törvény szerinti eljárás elrendeltetik.

4. Az ország kormányzata. A törökkeli béke 1608: 2. c. a királyi kötlevél 3 és 13 feltétele 1613: 25, 1630: 29, 1635: 28, 1655: 50, 1559: 8. szerint intéztessék. — A portánál a császári követhez magyar követ is csatoltassék.

5. Az idegen katonaság kivitelét és a magyar katonaság számát határozza meg.

10. A nemesség egyéni birtok politikai jogai, szabadságai, szabadalmai megerősittetnek, a külföldön hozott mindennemü, ezekkel ellenkező itéletek érvényteleneknek nyilvánittatnak.

9. Az őrségek a nemesek váraibul, a királyi és bánya városokbul vonassanak ki; az elfoglalt hadi szerekért a tulajdonosok kárpótoltassanak.

10. Az országgyülés által bizottságok választatnak az államügyészség által elkobzott birtokok elbirálására, ezen bizottság itél, a törvény ellenére kicsikart téritvények, kezes levelek, kötelezvényekrül, a törvényellenesek megsemmisitendők.

Azon birtokok, melyek visszaadását már ő felsége megrendelte, azonnal adassanak vissza.

A kincstári tisztek által önkényesen elfoglalt birtokok, ha azokat ő felsége másoknak ajándékozta is, azonnal adassanak

tulajdonosaiknak vissza, valamint az egyesek általi foglalások. A kárositottak káraikért kárpótoltassanak.

12. A fogyasztási és más törvénytelen adók eltörültetnek, hátralékaik be nem hajthatók.

13. A magyar kincstár önállása és függetlenségérüli törvények megujittatnak, az idegen kincstári tisztek elmozdittatnak.

14. Kincstárnok csak világi lehet.

15. A magyar katonák fizetésére, a harminczad és sóra vetett adó ajánltatik.

18. A magyar katonák kihágásai, bünei megvizsgálására a régibb törvények megujittatnak.

22. Az idegen katonák által okozott kihágások és károk megvizsgálására a megyei tisztviselők, a káptalanok és conventek illetékesek; a tisztek kötelesek a kihágókat és bünösöket megbüntetni, a kárvallottakat kárpótolni; ha azonban a tisztek magok is érdekeltek, vagy elégtételt nem adnak, a sértettek a nádor vagy a felső részek kapitányához folyamodnak, vegyes bizottság neveztetik ki; a vád bebizonyittatván, a tisztek elmarasztaltatnak. (A törvény elején konstatáltatik, hogy a katonák raboltak, a lakosokat megsebesitették, megverték, elzárták, a városban a mészárszéket, korcsmákat elfoglalták, az italés husmérést magok kezelték, magokat az uri polgári lakok, egyházak, iskolákba erőszakkal beszállásolták, a templomokat megszentségtelenitették.)

2. A szabad vallásgyakorlat a protestánsoknak, az uri jogok fenntartása mellett, a bécs' béke 1. és 1608: 1. c. c. megengedtetik „liberum Religionis exercitium confirmato hoc loci articulos 1. pacificationis Viennensi, ubique per Regnum sal vo tamen jure Dominorum terrestrium juxta art 1608: 1. ante coronationem editum liberum per mittitur.“

A számüzött vagy térítvénynyel lekötött lelkészeknek a hazajövetel és hivatalaik folytatása megengedtetik. A protestáns vallásgyakorlat megzavarása tiltatik. — A helvét és ágostai hitvallásuak, hitelveikkel ellenkező szertartásokbani részvétre nem kényszerithetők.

26. 45. A protestánsoknak némely helyeken az elfoglalt templomok visszaadatnak, némelyekben templom-épités engedélyeztetik, a birtokos urak váraik és lakásaik székhelyén templomokat épithetnek, egyházaikat adományozhatják.

A protestánsoknál az általok jelenleg birtokolt egyházak, templomok, birtokok meghagyatnak, a vallás gyakorlatát, oskolákat sértők, az egyházak, templomokat, azok birtokait foglalók és megtámadók elleni törvények továbbá is érvényesek.

Vallási sérelmeiket a protestánsok az országgyülés elé terjeszthetik.

27. 28. 29. A világi és egyházi méltóságokra kinevezésrül, a nyolczados törvényszékek tartása, a királyi per-parancsnokrul szóló törvények ujólag megerősittetnek.

46. Nyilt háboru esetében a nemesi felkelést szabályozó előbbi törvények megujittatnak.

51. Egy egyén az országgyülésen csak két távollevő főurat vagy főuri özvegyet képviselhet.

58. Az ország rendei több sérelmeik orvoslását a jövő évben tartandó országgyülésre ha'asztják, őfelsége a kötlevél szerint minden három évben tartsa meg az országgyülést, a pozsonyi országház adasson vissza.

59. Kegyelem és birtokaikba visszahelyeztetés adatik mindazoknak, kik két hónap alatt a fő- vagy alispánok, országos kapitányok előtt őfelségének a hűségi esküt leteszik.

63. A horvát és szlavon határőrök az országba bekebleztetnek,

69. 70. A szabad ökör-forgalom és a végek tisztjeirül szóló törvények megerősittetnek.

71. A Frangepán-családtul a király által elkobzott horvát és tengermelléki birtokok Magyarországtul el ne szakittassanak.

77. A határok kiigazitására kiküldött bizottság Segnia város sérelmei intéztessenek, őfelsége tisztjei Segnia jogait, szabadalmait tiszteljék.

79. A kereskedelem Magyarország és örökös tartományai közt szabadon gyakoroltassék.

82. 32 németet honfiusit.

1687. Pozsony.

1. József fóherczeg a királyi kötlevelet elfogadván, Magyarország jövendő királyának egyhangulag kikiáltatik és megkoronáztatik.

2. József koronázási esküje:

Mi József Isten kegyelmébül Magyarország királya, az élő Istenre, az Isten anyja szüz Máriára és minden szentekre esküszünk, hogy mi az Isten egyházai, egyháznagyok, főurak, nemesek, városok, az ország lakosai jogait, szabadságait, kiváltságait, szabadalmait, régi jó és elismert szokásait, mindazok értelme és alkalmazásárul a király, a Karok és Rendek az országgyülésen megegyeztek, megtartandjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatunk, felséges II. András törvényeit, a 31. 8. záradéka kivételével, mely igy kezdődik, (ha mi eddig örökre jogot stb.) megtartjuk, Magyarország határait és minden jogu és czimü tartományait el nem idegenitjük, sőt lehetőleg kiterjesztjük, mindent megteszünk, mit a haza közjava, a Karok és Rendek jólléte növelésére igazságosan megtehetünk, Isten és minden szentek ugy segélyjenek.

Nos Josefus dei gratia Rex Hungariae ete, juramus per Deum vivum, per ejus sanctissimam genitricem Virginem Mariam, per omnes Sanctos: quod nos eclesias Dei, Dominos praelatos, Barones, nobiles, Civitates liberas et omnes Regnicolas, in suis immunitatibus, et libertatibus Juribus et privilegiis ac in antiquis bonis et aprobatis consuetudinibus, pront super corum intellectu, et usu, Regio ac communi Statuum consensu, Diaetaliter conventum fuerit, conservabimus, omnibusque justitiam faciemus. Serenissimi quondam Andreae Regis decreta (exclusa tamen et semota. Articuli 31 ejusdem Decreti clausula, incipiente quod si vero nos etc usque ad verba, in perpetuum facultatem) observabimus; Fines Regni nostri Hungariae, et quaead illud quocunque Jure aut Titulo pertinent, non abalienabimus, nec minuemus, sed quoad poterimus augebimus et extendemus, omniaque alia faciemus, quaecunque pro bono publico, honore et incremento omnium Statuum, ac totius Regni nostri Hungariae juste facere poterimus, sic nos Deus adjuvet et comnes Sancti.

2. Magyarország és kapcsolt részeinek Karai és Rendei ezennel örökre kijelentik, hogy ezentul örökösen őfelsége ágyékából leszármazó legidősebb fiörökös leszen urok és királyuk, mint azt az 1547. 5. is rendeli.) Uralma elfoglalásakor azonban mindenik köteles megelőzőleg a beczikkelyezett törvényeket elfogadni, megerősiteni és a koronázási esküt az őfelségök által letett alakban letenni.

2. . . . . in perpetuum universi Status et ordines, hujus Regni Hungariae et partium eidem annexarum declarant, quod a modo in posterum, neminem alium quam altetitulatae suae Cesareae et Regiae Majestatis, propriis ex lumbis suis descendentium masculorum haeredum primogenitum in perpetuum (id

ipsum etiam statuentibus articulos 5. 1547. aliisque superinde extantibus), pro legitimo suo Regees Domino sint habituri, et ergo semper, totiesque quoties, ejusmodi in auguratio instauranda erit, praemittendam praeinsinuatorum articulorum, diplomaticorum acceptationem, seu Regiam assecurationem, deponendumque superinde juramentum, in eaquo a Majestatibus suis prestitum esset forma; Diaetaliter intra hoc Regnum rite coronaturi.

3. Őfelsége fiága kihaltával örökösödnek II. Károly spanyol király fiutódai, ezek is kihalván, régi szokás és országos előjog szerint, a Karok és Rendek jogosultak lesznek királyt választani és koronázni.

4. II. András 1222. törvényében foglalt ellentállási záradék eltörültetik, ezen törvény czikkeinek érvénye a záradékon kivül, ezentul is fenntartatik.

5. A király mindenkinek kegyelmet ad, a lázadás ismert feje és főtársainak kivételével.

6. Az eperjesi törvényszék eltörültetik, a további vizsgálatok beszüntetnek, ezentul hűtlenségi ügyekben csak törvényes uton lehet eljárni.

8. A magyar kanczellária tekintélye és hatásköre helyreállittatik, ezentul a kanczelláriánál mindég két, őfelsége által fizetendő magyar tanácsos legyen.

10. Miután a főrendek az ülés sora felett gyakorta veszekednek, rendeltetik:

A nádor mellett sorban az országbiró, bánok, a kincstárnok, az ország bárói, pozsonyi gróf, a korona-örök, az örökös fóispánok, főispánok, végre a tanácsos urak ülnek.

17. A királyi városok ne szaporittassanak.

20. A jezsuiták honosittatnak.

21. A protestánsokrul a mult évben hozott törvények megerősittetnek.

22. A horvát, slavon, dalmát bánok hatásköre ujólag megerősittetik.

23. Dalmátiába, Horvátországba és Slavoniába csak katholikus birhat.

26. A honositás dija 1,000 arany.

27. 110 német honosittatik.

A Lipót uralma alatt hozott közjogi törvények legfontosabb okmánya Lipót király kötlevele; ebben az ország egyes és összes törvényei határozottan világosan megerősittetnek és pedig miután ezen okmányban Lipót nem általánosságban, de csak feltételesen és pedig a jelzett feltételek mellett választatott meg királynak. Valóságos két oldalu szerződés ez, mely szerint Magyarország hűséggel csak addig tartozott Lipót királynak, mig a kötelezett feltételeket teljesitette, a feltételek megszegése megszüntette a másik szerződő fél alattvalói kötelezettségét, mert a Rendek Lipótot csak feltételesen választották királynak, a feltételeknek ennélfogva az egyik fél általi megsértése szétszakitotta a másik egyenjogu szerződő fél hűségi alattvalói kötelezettséget. A Lipót elleni mozgalom tehát önvédelem, az ország fenségének érvényesitése és nem forradalom volt.

Lipót megsértette az első feltételt, mert esküje ellenére a köteles 3 évi országgyülést annyira meg nem tartotta, hogy 45 éves uralma alatt csak 4 országgyülést tartott és pedig 62—81-ig 9 év alatt, 81—87-ig 5 és 87-tül uralma végeig, vagyis 18 év alatt nem tartott országgyülést; idegen kormánytanácsot állitott fel. II. Endre és minden utóda törvényei ellenére a nemességet és népet önkényesen megadóztatta, a ne-

mességet az általa hozott törvényeinkkel ellenkező szabályok szerint birtokaitul megfosztotta és másoknak adományozta, a nemeseket idézés nélkül idegenek által itéltette el, többeket lefejeztetett, nyársba, karóba huzatott, Magyarországban törvényellenes törvényszékeket állitott fel. Az apostoli király katholikus templomait katonái lóistállókká aljasitották, — hűséges katholikus papokat egyházlakaibul kikergettek, magyar katholikus püspökségeket idegeneknek adományozott. A protestánsokat biztositó linczi békekötést felforgatta; 240 protestáns egyházat fosztott meg lelkészétül, ezek egy részét önkényes rendkivüli birósága által lázitóknak bélyegezve, gályákra küldött, idegen várfenekekbe lánczoltatott le.

Megszegte a sérelmeknek második pontjában igért orvoslását.

Megszegte a harmadik feltételt, melyben az országnak magyarok általi kormányzatát megigérte, mert az 1608. törvény szerint nemcsak magyar országos tanácsot nem alakitott, de tényleg (Kollonits jelentése szerint) magyar kancelláriája sem volt, — mert az egész kanczellária csakis Korompai püspök, kanczellár és két iktató és kiadóbul állott.

Nem teljesitette a negyediket, mert a végek parancsnokául idegeneket nevezett.

Megszegte az ötödiket, mert a nyolczados törvényszékeket soha rendesen meg nem tartotta. A nemesi birtokjogokat tiporta, a törvénykezést királyi parancsok által akadályozta, az idegen törvénytelen biróságok által hozott itéleteket folytonosan végrehajtatta.

Megszegte a szabad vallásgyakorlatrul szóló törvényt, — mert midőn a törökök legyőzése után az ország belsejében levő végeröditmények végvári jellegöket elvesztették, Lipót ezeket

hódoltságoknak keresztelve, még olyan helyeken is, mint Pápa, mely nagyon is bent fekszik az országban, a szabad vallásgyakorlatot eltörülte.

Megszegte a 9-ik, a szabad városok jogait biztositó feltételt, mert a protestánsok tanácsos és hivatalnokká választását eltörülte, megengedte, hogy a városok ital- és husmérési jogát a katonaparancsnokok erőszakosan elvegyék és magok bitorolják.

10. A koronát az országbul kivitette.

11. Megszegte az ország határait biztositó feltételt, mert az ország nagy részét visszahóditotta ugyan, de jogilag nem keblezte vissza, mert a birtokokra az ország törvényeivel meróben ellentétes neoaquistica bizottságokat állitotta fel és a birtokosoktul birtokaikat elvétette, — az ország megkérdezése nélkül idegeneket telepitett és azoknak politikai jogokat adott.

12. A csehek és osztrák rendekkeli szerződést nem tarthatta meg, mert ezek már államiságukat elvesztették és felettök korlátlan urok rendelkezett.

13. Megszegte az idegen katonaságrul szóló törvényt, — mert ezzel az országot elárasztotta.

16. Megszegte a hajduk szabadságairul szóló feltételt, — mert róluk önkényesen rendelkezett.

Megszegte a nádori hivatalrul szóló 7-ik feltételt, mert Vesselényi halála után a nádorságot több évig üresen hagyta, megszoritotta hatalmát, mert Eszterházy nádortul az országban lévő katonaság nem függött.

Csakis egy feltételt tartott meg, a végek védképességét, mert bár törvényellenesen, a végek védképességérül atyailag gondoskodott.

XI. FEJEZET.

Az alkotmányos helyzet Lipót alatt. — A folytonos jogtiprás. — Az engedmények lánczolata. — Lipót jelleme.

XI.

Lipót négyszer tartott országgyülést: 1659, 1662, 1681, 1687. A szabad, önérzetes, állásának magaslatán álló, az egész országot képviselő országgyülés jellegével, csakis a két első országgyülés birt, megadta az ország védelmére szükségest, komolyan védte az ország jogait és követelte sérelmei orvoslását, — az 1681. országgyülés nem képviselte az egész országot, hiányzottak itt a függetlenségi párt hivei, a 13 protestáns megye valódi képviselői, ezek az osztrák köteléket karddal akarták felbontani, és Tökölynél táboroztak, a helyzet urai a katholikusok a közjogot megvédték, — a protestansok egyéni jogait azonban megszoritották, a vakbuzgók elfeledték, hogy a protestansok testvéreik, hogy a királyi kegyelmet, a bitorlás megszüntetését a protestánsok és fejök Tököly fegyvere vivta ki, anélkül Lipót a szájas főurakat még Bécsbe sem méltatta volna magán-értekezletre, csak 22 év véres tapasztalata győzte meg egy részét, a nemzet egységes szükségérül. Az 1687. országgyülést a szolgaság szelleme uralta, — az osztrák hatalma soha oly magasan nem állott, mint 1687-ben, Lothringeni Károly a törököt Mohácsnál összezuzta, Lipót a bánság kivételével az egész országot meghóditotta, Erdély csak papirvár volt, mert minisztere gr. Teleky Mihály Lipót zsoldjában állt, várait Lipót katonasággal rakta meg, megszünt a biztos menhely. Tököly az országbul kiszorult, a szabadság harczosai egy része e hosszu küzdelmekben elesett, — egy része Tökölyhez bujdosott, a török megrémült, az országot német csordák boritották, Eperjesen Caraffa és hóhérai szeldelték a fejeket, az ellen-

zék tehát ezen viszonyok közt fejével játszott, a valódi ellenzéket Rudolf óta a protestánsok képezték, az uralkodó háza, mely nemcsak az ország, de az egyéni jogok eltiprásán is folytonosan fondorkodott, gyűlölték, ennélfogva mind a függetlenségi párthoz tartoztak, vallási és függetlenségi elveiktül lelkesitve, megvehetlen tömör ellenzéket képeztek. — Az ellenzék az országgyüléseken a helyzet ura volt, a soproni 1681-iki országgyülésig, mert a II. Ferdinánd által megnyert fehérhegyi csatáig, mely a cseheket tönkre tette, mely után Ferdinánd a régi független érzelmü nemességet megsemmisitette, a hatalom Ausztriában és Csehországban a protestáns nemességnél volt, ezek politikai elveik és vallási érzelmeiknél fogva a magyar ellenzéknek természetes szövetségesei voltak, — ezen csata után a közvetlen szövetséges elesett ugyan, de a 30 éves vallási háboruk alatt ismét hatalmas szövetséges társakat nyertek a Habsburg-ház ellenségei, a protestáns németek a hóditó svédekbe. — A hazában az ellenzéket erősen támogatták, a hatalmas erdélyi fejedelmek Bethlen Gábor és Rákóczy György, — Apafy a gyenge tehetetlen erdélyi fejedelem fegyverrel ugyan nem igen segitette az elégületleneket, de Erdély mégis biztos menhely és szervezkedési hely volt. Mátyás alatt és II. Ferdinánd uralma végeig a főurak nagy része protestáns volt, tehát az országgyülésen a protestáns ellenzék többséggel birt. III. Ferdinánd alatt a többségi viszony vallási tekintetben már megváltozott, mert az eszes Pázmány Péter érsek, a fondor Eszterházy nádor a főurak nagy részét a katholika hitre visszatéritette, a követi táblánál azonban a szerencsétlen 1608-iki szervezés daczára is az ellenzék többségben maradt, mert 13 megyében a nagy többség protestáns, a katholikus megyékben a közép-nemesség, mely a követeket választotta, kevés kivétellel

ellenzéki szellemü volt, — a városok kis kivétellel protestánsok és függetlenségi pártiak voltak, — a tevékeny főurak a felsőháznál jelentek meg, a semlegesek vagy elégületlenek, az alsóházhoz sem küldtek képviselőket, — a követek műveltebbek, merészebbek és lelkesebbek voltak, ennélfogva közjogi ügyekben vezették az egész országgyülést. Mindez azonban már 1687-ben megváltozott. A függetlenségi párt politikai fölénye Buda és az ország nagy részének a töröktüli visszafoglalása, a töröknek Tököly elleni barbár eljárása, Erdély önkéntes meghódolása által elenyészett, a függetlenségi eszme diadala a hatalmas Lipót ellen kivihetetlennek látszott. — 1687-ben a protestánsok jelesbjei ha csak fejöket önként nem viszik a császári bárd alá, követnek nem választathatták meg magukat, az ellenzéki zászlót nem lobogtathatták, mert egy tekintélyesebb protestáns család sem volt az országban, amely a forradalomban tekintélyes részt ne vett volna; ennélfogva ha a főbbek magokat megválasztatják és az alkotmányosság zászlója mellett küzdenek, miután Lipót a törvényekkel soha sem törődött és az ellenkezőket fejvétel és birtokkobzással büntette, midőn a helyzet ura volt, vagy fel kellett volna elveiket áldozni, vagy siker nélkül a politikai vértanuságra vállalkozni. Ennélfogva követnek elküldték a butákat, a politikai semmiket. Az országgyülés a felsőház vezetése alá került, az absolutizmus diadalát ezenkivül elősegitette a törökök kikergetése; hizelgett ez a nemzeti önérzetnek, sokan hitték és reménylték, hogy miután az ország fővárosa visszahódittatott, a forradalom megszünt, tehát sem phisikai, sem politikai ok a magyar királynak az országbani lakását nem gátolja; a király legalább néha az országban fog lakni.

A pénzügyekben az ország rendelkezési jogát fentartotta;

az ország szükségeirül gondoskodott, az 1659: 8. az ország védelmére kapunkint a felföldön 10 frt adót szavazott; 101. a vámokrul, 9. a 30-ad jövedelmekrül rendelkeznek, az 1662: 22. a régibb adókrul, 26. a harminczadrul, 45. a pénznemrül intézkednek. 1681: 13. 14. a kincstárnok és kincstári tisztekrül, 69. 79. vámokrul, 1687: 26. a honositás dijárul rendelkeznek. Az ország tehát e téren jogait fentartotta. Az ország tényleg soha oly nagy, törvényileg oly kevés adót, mint Lipót alatt, nem fizetett; ugy látszik, Lipót törvényes uralma alatt a két első országgyülésen adót nem követelt, az 1681. békélő, az 1687. hasonlóan békélő és király-örökitő országgyülés volt, ezért mellőztetett az adóügy, hogy a béke poharát el ne savanyitsa.

Honvédelmi tekintetben 3 törvény hozatott. 1659: 8. a dunai megyékre rendes számu zsoldosokat vet, az idegen katonaság kivitelét mind a 3 országgyülés elrendeli; a felkelés régi módját az 1681: 27. elrendeli; a nemesi felkelés azonban nem alkalmaztatott; — Lipót utálta, megvetette a felkelőket, a nemesek Lipótot nem szerették, harczi nemesi kötelességüket főleg a forradalmi táborokban rótták le.

A Magyarország önállását, önkormányzatát, a nádori jogokat biztositó, a kanczellária, kincstár, a k. városok, a külföldi birák itélete, a külföldi törvények érvénytelenségérül szóló régibb törvények ismételtettek.

Igen fontos, az ország lakosai jogait sértő törvény volt az 1681: 25., ezen törvény a linczi béke és ezt megerősitő törvénye ellenére, mely a városi és falusi lakosoknak a szabad vallásgyakorlatot és a templomok használatát feltétlenül megengedi, ezt már csakis az ur jogai fentartása mellett engedi meg, vagyis hol az egyház védnöke katholikus volt, miután a templom jogilag a patronus tulajdonát képezte, a templomot

elvehette; ez nagy jograblás volt, mert Ferdinánd vallási törvénye Lipót kötlevele szerint a protestánsok kezei közt levő birtokok jogilag a protestánsok tulajdonába mentek át; nagy csapás volt, mert a papi birtokokban a patronusok a püspökök, a nagy urodalmakban a katholikus főurak voltak, kik e törvénynél fogva jobbágyaik lelkiösmeretéről parancsolólag rendelkeztek.

Az alkotmány és egyéni jog, két hatalmas négyszázados biztositékát adta fel az 1687. országgyülés a királyválasztási jogruli lemondás és II. Endre ellentállási záradéka eltörlése által.

Az ellentállási záradékot történetiróink és szolga jogászaink egy része mint a nemesség forradalmi kiváltságát tüntették fel; ez téves fogalom, mert mint már munkám elején is bebizonyitottam, az ellentállás csakis az aranybullában megjelelt esetek, illetőleg jogok védelmére adott büntelen ellentállási szabadságot a király és kormány ellenében. — Endre utódai, Endrétül Lipótig ezen záradékot megerősitették, de nem szélesbitették. Az aranybulla megerősitésében Endre király határozottan mondja, hogy igen is a nemesek és utódaik büntelen ellentmondhatnak és ellentállhatnak neki és utódainak, — ha az aranybullát vagy annak egyes czikkét megszegi, tehát nem általánosan mindenért, csak a kijelelt esetekben és pedig 1. Ha a király évi országgyülést nem tart. 2. Ha nemest törvényes idézés és itélet nélkül elfogat. 3. Ha törvénytelen adót szedet be és a nemesekhez száll. 6. Ha az összeesküdtekkel mint tolvajokkal akar elbánni. 7. Ha a nemességet idegen országbani táborozásra kényszeriti. 15. és 22. Ha peczérei, lovászai, solymárai a nemesekhez szállnak, sertései a nemesek birtokán legelnek. 17. Ha nemest igazán kiszolgált birtokátul megfoszt.

17. Ha rosz értékü pénzt veret és 1 évnél hamarább változtatja. 24. Ha zsidó vagy ismaelita hivatalnokokat alkalmaz. — Ezen esetekben a nemes és nemesség a törvénytelen rendelet vagy cselekvénynek ellentállhattak, azonban a királyt ezért sem egyénileg meg nem támadhatták, meg nem büntethették, trónjátul meg nem foszthatták, mert ez az aranybullában nem foglaltatik, tehát a záradék egyáltalában nem volt forradalmi kiváltság, csak egyéni személyes birtokbiztositék, a nemes ellentállhatott a törvénytelen elfogatási parancsnak, ellen a katonai beszállásolás, a törvénytelen adóknak, a nemesség gyüléseibül, a királytul az országgyülés összehivását követelhette, és ez különösen Lipót korában mellőzhetlen jog volt, mert poroszlói által a jobbakat kimélet nélkül fogdostatta, fejeztette és fosztogatta, az országgyülésnek törvény szerint is, csak minden három évben kellett megtartatni, a kormány székhelye Bécs, a főrendelkezés idegenek kezében volt, kik a megsértett nyelvét, a magyart nem értették, — az ellentállási záradék oltalma alatt a sértett, a birtok-rablást feltartóztathatta, időt nyert, és az ezen korban nagy nyereség volt, mert a törvény utján a birtok-perek századokig eltartottak, a kincstár elleni perek megnyerése ritkaságok közé tartozott, — az ellentállási záradék az alkotmányos szellemre is nagy befolyással volt, a közönség ezen záradék oltalma alatt jogositottnak hitte magát a törvénytelen rendeletekkeli daczolás, a jogvédelmi szövetkezésre, az ellentállási záradék eltörültetvén, a gyengébbek visszavonultak, csakis a forradalom fegyvere maradt fel, midőn már a helyzet türhetlenné vált. Eltörlését nem menti a politikai helyzet sem, mert az országban az idegen katonaság hemzsegett, a főurak várai idegen őrséggel meg voltak rakva, Lipót tehát nem félhetett, hogy ha a jog terén marad, az ellentállási záradék zászlója alatt az

ország ellene szövetkezik. A jelenkor intézményei közt kétségkivül az ellentállási záradék helyt nem foglalhatna, mert most oly intézmények léptettek életbe, melyek az egyéni szabadságot, a tulajdont erősebben biztositják az ellentállási záradéknál, — ma a kormány magyar, székhelye Budapest, tetteiért felelős, az országgyülés az év nagy részében együtt van, törvénytelen adó tehát nem vettethetik ki, mert érte a kormány büntettetnék, jogtalanul senki el nem fogható, mert ezért a kormány felelős, — a sajtó szabad, jogsértés esetében a sértett fél ügyét a közönség elé hozhatja, ha a kormány által megsértetik vagy a kormány, közegei ellenében elégtételt nem ad, folyamodhatik az országgyüléshez, személyi és anyagi ügyekben a birák itélnek, a birák el nem mozdithatók, a birák tehát legalább függetlenek, a kormány elvileg független és magyar, mert a miniszterek őfelsége által a képviselőház többségébül neveztetnek és a kormányon csakis addig maradhatnak, mig a képviselőház többsége, illetőleg a nemzet többsége bizalmát birják. Mindez Lipót alatt másképen volt, a szabad sajtót nem ismerték, magyar kormány nem volt, a birák a király kényétül függtek, az országgyülés évekig szünetelt, csak rövid ideig tartott, ez időben tehát a törvényes önvédelem mellőzhetlen jogbiztositék volt.

Óriási kárhozatos jogfeladás volt a király-választás eltörlése. A választott király a legfőbb hatalomnak csak feltételes birtokosa volt, — az ország a királynak engedelmességgel csak addig tartozott, mig az általa elfogadott kötlevéllel és királyi esküvel biztositott feltételeket teljesitette, a feltételeket megszegő király jogalapja megszünt, a hitszegő királyt az országgyülés letehette vagy megbüntethette, mint tette a hóbortos Zsigmonddal, kit az országgyülés elzáratott, és kit rövid fogsága valósággal gyökeresen meg is javitott. — A választott

király után, a király gyermekei a trónt nem örökölvén, a király hogy gyermekeinek a koronát biztositsa, kimélettel viseltetett a nemzet jogai, kivánalmai, szokásai iránt, ha előbb zsarnokoskodott is, uralma vége felé, midőn gyermeke megválasztására gondolt, igyekezett a nemzettel kibékülni, a jog és becsület terére lépett, beszüntette az üldözéseket, szabadon bocsájtotta a foglyokat, visszaadta a jogtalanul elkobzott birtokokat. A király-választások tehát alkalmul szolgáltak a kor és politikai viszonyok szerint, a nemzet jogai megerősitésére vagy terjesztésére. A király-választás az ország felség-jogának feltétlen elösmerése volt, mert a nemzet örökösen választva, a felségi jognak örökös tulajdonosa maradt, ellenben a választott király a felségi jogoknak csak feltételes, ideiglenes élvezője, tulajdonosa volt, — a választási feltételek elfogadása által a választott király elösmerte, hogy a legfőbb hatalom az államé, hogy a nemzetnek első a nemzettel osztozó tisztviselője, hogy a felségi jog csak a választás, az elfogadott feltételek alapján illeti, mert ha a király nem meghatalmazott, de tulajdonos lett volna, akkor nem kellett volna magát megválasztatni, és gyermekei, a nemzet megkérdezése, biztositása nélkül öröklik királyságát. A király-választás lehetetlenné tette az ország érdekeit megvető, szolgalelkü tányérnyaló, az ország vagyonán rágódó osztály alakulását, mert a király a legfőbb hatalomnak csak letéteményese és nem tulajdonosa lévén, a királyi kegybül meggazdagodottak, a király-választás által az országnak felségi joga meg lévén tartva, nem merték az ország jogait oly nyiltan és határozottan megtámadni, félve, hogy ha az ország a feltételesen megválasztottat a hatalomtul megfosztja, vagy halálával más családot ültet a trónra, a régi események megujulnak és az aljas eszközöket, mint hajdan megbünteti. Lipót választott

király volt, és talált a magyarok közt vérbirákat a legmagasabb állásuak közül is, adó főmestere, államügyésze is magyar volt, de ezek a bitangok csak kevesen voltak, annyira, hogy a biróságok betöltésére nem talált elegendő hóhérinast, mig Cseh és Osztrák örökös tartományaiban önkényének senki sem mert ellentmondani, — a cseh és osztrák nemesség, a gazdag városi polgárak alázatos uszályhordozói voltak, és a poroszlók segédletére hazánkban is vállalkoztak. — A király-választások az ország jogai megerősitésére, a kor kivánalmai szerinti szélesbitésére a legjobb alkalmul szolgáltak, mert bár Magyarországban százados szokássá vált a királynak fiát, vagy fiörököse hiányában leányát királynak választani, miután az ellenkező eshetőség kizárva nem volt, a legkonokabb herczegek is a választási alkunál igen nyájasan és előzékenyen viselték magukat, — másrészrül a nemzet okulva a szomoru multon, a választási feltételeket igen szabatosan állitotta ki, — a II. és III. Ferdinánd I. Lipót által elfogadott és biztositott királyi kötlevelek a politikai biztositékok valóságos minta-példányai voltak.

A királyságnak örökössé változtatása által a nemzet felségi jogai tetemes részérül és a megmaradtak világos, erős kétségkivüli biztositékárul mondott le. Az uralkodó-családra ruházva az örökösödést, a felségi jog legfőbbjét a családra szállitotta, mit eddig kizárólag az állam gyakorolt, miután a trónörökös születési joga, és nem a nemzet által előszabott feltételek alatt lett király, a nemzet a királyt a királyságtul meg nem foszthatta, sem jogosan ellene fel nem támadhatott, mert ő született király, a királyság családi örökség volt. Az ország a koronázás előtt követelhette az alkotmány megerősitését, de követelése már kevesebb sulylyal birt, — mert az örökség behozatala előtt, ha a választandó az ország követelményeit el

nem fogadja, mást választanak, — a királyságot jogosan nem követelhetvén, ha fegyverrel lép fel a jogosan megválasztott király ellenében csekély vagy semmi pártra sem számithatott, ellenben az örökösödési törvény által jogos király lévén, az ország koronázás nélkül is tartozott királynak ösmerni, a feltételek iránt kényelmesen alkudozhatott, mert a feltételek elfogadása nélkül sem volt uralma érvénytelen; — az örökség által az ország tulajdonosává válva, az országban a szolgák, árulók- és törpékbül császári cselédpárt alakult, kik a sárga-fekete zászlót vakon és alázatosan követték, nemcsak a császár-király, de még az osztrák-csehszolgák bukfenczeivé aljasodtak.

Az örökösödés elfogadásának sulya az országra csak akkor lett volna kevésbé terhes, ha az ország rendei a királyságot a Leopoldi diplomának az örökösök általi elfogadásához kötik, — ez esetben az ország jogai örökre biztositva lettek volna, mert az uralkodási jog feltételes lett volna, ehelyett azonban a leendő király a József király által letett eskü letételére utasittatik, mely homályos, az ország törvényeit csak általánosan biztositja.

A kényuralom hivei a királyválasztást, mint a királyi hatalommal ellenkező intézményt, mint a lázadások, forradalmak forrását és tápanyagát tüntetik fel, az első állitás téves eszme, a másodikat a magyar történelem fényesen megczáfolja. — A királyok nem az égbül repültek, nem különleges csodaszülöttek, de hus- és vérbül vannak, hasonló agyvelővel birtak, mint a többiek, és ennélfogva nemcsak nem különbek embertársaiknál, de gyakran kerültek ki közülök oly buták, hülyék, kiknek silányságát a korona fénye sem birta elfedni, — a hatalmat, a királyi családok törzsei, a királyságot, vagy erőszakkal foglalták el, mi nem jog-alap, vagy a nemzet által választották,

tehát a nemzetnek meghatalmazottai, képviselői voltak. Miután a király épen olyan ember, mint alattvalója, miután az állam birtoka többi embertársai által biratott, a király sem a terület, sem polgárai felett nem rendelkezhetett. A választás, tekintélyébül nem vont le, mert a választott és örökös király hatalma jog-alapját a nemzeti felségi jogok átruházása képezte. Általában a királyság minden időben politikai szükség volt, az ma is, és fog maradni némely nemzeteknél kiszámithatlan ideig. Egyesek, megyei kerületi közegek, a felségi jogokat nem birják oly helyesen gyakorolni, mint az ország felelős tanácsosaival kormányzó király. Az emberek nagyobbrésze gőgös, hiu, házsártos erőszakos, hosszu kezü, kell, hogy felettük egy magasabb, részrehajlatlan egyéniség álljon. A háboru talán soha sem lesz eltörülve, kell hogy a sereg szervezése, vezénylete felett egy tekintélyes, mindenki felett álló egyén őrködjék, kell, hogy ezen egyén megjelenése, alakja modora tiszteletet parancsoló legyen, mert az emberek a külsőségek rabjai, — a külsőt a nevelés, a környezet, a szokás adja meg; kétségkivül egy fiskális, tőzsér, pap, ha kitünőség, a hadügyeket is helyesen megitélheti, de a legszellemesebb egyéniség is egy katonai szemlén, ha a délczeg ló pajzánabb mozdulatánál a ló serényébe kapaszkodik, kardját hüvelyébe csak kinnal tudja betenni, szomoru alakká törpül, guny tárgya és nem lelkesit. A külpolitika szövevényeit a király, kinek atyja, egész családja már ezzel foglalkozott, tehát ugyszólván a diplomatiai ármányok légkörében nevelkedett, sokkal jobban ösmerheti, mint a polgári körbül megválasztott elnök, vagy miniszter. A kormányzat, a pénzügyi kezelés jobban ellenőrizhető, ha azt két egyenlően érdeklő hatalom ellenőrzi, a király és országgyülés, mert az országgyülések vezetőit és általok a többséget az önérdek elvakithatja, de nem a királyt, mert a

király az ország által dúsan el lévén látva, — milliókért sem vehető meg, mig sok minisztert és képviselőt százezrek is elbűvölnek.

A választott és örökös király közt hatalmi tekintetben nincs különbség, mert a választott is ugyanazon előjogokkal bir, mint az örökös, — nagy a különbség azonban a nemzetteli viszonyra nézve, mert a választott csakis a nemzet jogai tiszteletben tartása, vagy az okozott sérelmek orvoslása esetében számithatva gyermeke megválasztásába, mindég jobban tiszteli az ország és egyén jogait mint az örökös király, kit és fiát bármit tesz is, trónjátul csak a mindég kétes kimenetelü véres forradalom foszthat meg.

Valótlan azon állitás, hogy a forradalmakat Magyarországban a király-választások idézték elő. Miksátul Józsefig mindég a trónörököst vagy a trónhoz legközelebb álló főherczeget választották királynak, soha más jelölt nem is volt, — a királyok egyhangulag választattak, csakis az első örökös királyt támadta meg a forradalom, de már midőn Józsefnek az uralkodást át kellett volna venni, akkor már az ország atyjának az engedelmességet felmondta. A forradalmak nem a választások, de részben egyesek nagyravágyása, részben a királyok zsarnokságainak kifolyásai, nem forradalmak, de önvédelmi harczok voltak. Az első forradalom Rudolf alatt volt, kezdődött uralmának vége felé, e forradalom főtényezői Rudolf testvére és örököse és az osztrák főherczegek voltak, a jó testvér és jó rokonok mondatták le Rudolfot, előbb a magyar, később a cseh trónrul. II. Ferdinánd alatt Erdély fejedelme részben a bécsi békekötés védelmére, főleg saját terjeszkedése érdekében fogott fegyvert, mihelyt azonban Ferdinánd az üldözött protestansokat biztositotta, Bethlen Gábor királyságát feladták és Ferdinándot

továbbá is királyuknak ösmerték. A III. Ferdinánd alatti Rákóczy-támadás a protestánsok jogai védelmére történt, Ferdinánd ellenében ellenkirályt nem állitottak fel, a protestánsok jogai biztosittatván, Rákóczy kielégittetvén, minden mozgalom megszünt. Lipót királysága ellen uralma kezdetén nem támadtak fel, — a nyugalom mindaddig tartott, mig a nemzet jogait el nem tiporta, a protestánsokat vérig nem üldözte, az adót elviselhetlenségig nem fokozta, mig ő maga, az ellenforradalmat meg nem kezdte. A forradalmat nem a király-választás okozta, mert teljes 6 évig nem volt mozgalom, de az önvédelmet az örökös királyság sem szüntette meg, mert a nemzet a Habsburg-házban bizalmát vesztve, a választott király ellen elkezdette harczát, és hasonló erővel folytatta az örökös király ellen, — hogy később 848-ig forradalom nem volt, ezt a nemzet átalakulása, a Lothringeni-ház kegyesebb uralma, II. Lipót eszélye és becsületessége, a külpolitikai viszonyok, de nem a király-választás megszüntetése okozták.

Kétségkivül a jelen európai viszonyok közt a király-választás czélszerütlen és nem alkalmazható, — ma a királyt nem 200,000 nemes képviselője, de 5.000,000 polgár választaná, tehát már maga a választás izgalmasabb lenne, mint a mult században, alkalmat adna a szomszéd-államok ármányos beavatkozására, ma a királyságot a köztársasági szocziálista eszmék fenyegetik, nem lehetne egyik legerősebb támasza, az állandóságtul megfosztani, ma az egész nemzetben ki van fejlődve a jog eszméje, a reactió lehetetlen, a felségi jogok a király és nemzet közt egyenlően meg vannak osztva, a többi tartományok is alkotmányosan kormányoztatnak, — ma a király-választást a felelős kormány, az évi országgyülés kárpótolják, ezek a választásnál nagyobb biztositékok, a törvények szabatosak, az al-

kotmányos uralom czélszerüségérül maga az egész uralkodóház át van hatva, — mindez azonban másképen volt még a mult században, miután a politikai intézményeknél nemcsak azoknak helyessége, de czélszerüsége az uralgó viszonyok döntenek, mig ma a király-választási jogrul minden nemzet lemondott, a választásruli lemondás a mult században veszedelmes jogfeladás volt és a későbbi szelid absolutismust nagy részben ez idézte elő.

Ezen jogfeladás káros következményeit tetézte József király határozatlan esküje, mely a későbbi királyi esküknek mintájául állittatott fel; József ugyanis az ország törvényeit és szokásait igy erősiti meg: pro ut Super eorum intellectu et usu Regio ac communi Statuum consensu Diaetaliter conventum fuerit", vagyis: mint azok értelme és alkalmazásárul a király és a Karok és Rendek az országgyülésen közösen megegyeztek; ezen nyomorult záradék az egész magyar közjogot megrendítette, a királyi esküt semmire szállitotta le, mert a törvények nem vizsgáltattak át, tényleges egyesség egyik törvényre sem történt, vagyis a király minden törvényt elmagyarázhatott, a legfontosabbak alkalmazását időnkint a tartandó országgyülésig felfüggeszthette. Már maga a létező törvény magyarázhatásának kimondása is a törvény megsértése, mert a törvény, mig a közös törvényhozási tényezők által el nem törültetik, egyoldalulag sem nem magyarázható, sem fel nem függeszthető, — ki lehetett ezzel mindent játszani, például az aranybulla azt mondja, sem mi, sem örököseink nemest valamely hatalmas kedvéért el nem fogatunk, mig elébb meg nem idéztettek és a törvény rende szerint el nem itéltettek, — ha tetszett a királynak a hatalmasok kedvéért nem, de maga kedvéért elfogatta, erre kiküldött birósága által lefejeztette, bár a törvényt a százados

szokás a III. könyv, más későbbi kötlevelek másképen értelmezték. Szándékosan félremagyarázható volt az adómentességi törvény is, — mert a nemes személyére és vagyonára adómentes volt, de a házát tartozott védeni, a védelmi váltság fejében már többször fizettek adót, — védelmi váltság czimen tehát a király a nemességet megadóztathatta. — A vallás-gyakorlat a protestánsoknak megengedtetett a földesuri jog sérelme nélkül, ha tetszett, azt mondta a catholikus földesur: a terület az enyim, takarodjatok, a templomok a protestánsoktul elfoglaltathattak, csakis a sérelmi jog maradt fel, mit ismét csakis az országgyülésen lehetett érvényesiteni. Általában alig volt törvény, mit ennélfogva félremagyarázni, felfüggeszteni ne lehetett volna, vagyis a királyi eskü és megerősités, csak ámitás volt, annyival inkább, mert a királyt a koronázáskori esküre kötelezte ugyan, de a királyi hatalom érvényét nem kötötte a koronázáshoz, nem határozta meg a koronázás határidejét, az örökös király iránt a Rendek hűséggel tartozván, a király az országgyülést királyi jogai veszélyeztetése nélkül, mikor tetszett, akkor hívhatta össze, hogy ezen záradék által csakis a törvények kijátszása czéloztatott, bizonyitja Lipót és József királyok kormányzata. Lipótot még feltételes királyi kötlevele kötelezte, még sem tartott 16 évig országgyülést, József atyja halála után az országgyülést nem hívta össze, pedig az országbul birt annyit, mint II. Ferdinánd, az országgyülést tehát Pozsony- vagy Sopronban megtarthatta volna.

Lipót sok szerencsével uralkodott, trónraléptekor Németországban a vallási zavarok már lezajlottak, a Habsburg-ház politikai fensősége el volt ismerve, a lengyelek szövetségét, a svédek és Rákóczy elleni támogatása által megnyerte, Erdély a fejedelemségérti villongások alatt meggyengült, a XIV. La-

jos nagyravágyása által fenyegetett két protestáns állam Anglia és Holland pénzzel és sereggel támogatták hatalmas franczia ellensége ellen; — hadvezérjei jeles, erélyes tábornokok voltak, a török trónon élhetlen szultánok ültek. Lipótot a mesék által elámitott történetirók nagynak, sőt szelidnek kiáltották, az igazságos történelem azonban, melynek kötelessége az álczát a legmagasabb egyénekrül lerántani, mely a tények és nem a mesék után itél; a tények ellenében ezen kedvező jellemzést el nem fogadhatja. — Lipót Magyarországot vérmezővé alakitotta, játszott a fejekkel, királyi esküje minden pontját megszegte, az első Zrinyi-forradalmat mesterségesen idézte elő és táplálta, midőn e mozgalom a két tehetetlen jellemtelen vezetője Nádasdy országbiró és Zrinyi bán egymást kölcsönösen elárulták, mindkét árulót megkegyelmezte és hivatalában hagyta, e kegyelmet nem szive sugallatára, de számitásbul tette. — Az alkotmány megszüntetését már rég tervezte, e terve kivitelére azonban ürügyöt keresett, a legkedvezőbb ürügye pedig az államcsinynek, a tehetetlen lázadás, melyben nemcsak egyesek, de számosan szerepelnek, ösmerte Zrinyi és Nádasdy tehetetlenségét. A vezényletek alatti összeesküvés nem volt veszélyes, de másrészt ha hivatalban maradnak, a magas hivatal fölénye a lázadásban a tömegbül sokakat könnyelmüen bevonhatott, mert a közönség azt hihette, hogy ily magas egyéniségek az idegen hatalmasságokkal is összeköttetésben állnak, ösmerik a politikai viszonyokat, ennélfogva a lázadás zászlóját csakis akkor tüzik ki, midőn a siker biztos. Lipótnak ezen tervét kétségkivül helyezi május 25. A madridi követe Potting grófhoz küldött izenete: „a magyar ügyek helyzete jó, én meg akarom az alkalmat ragadni a magyar közügyek másképeni rendezésére.“ Irta ezt akkor, midőn a hosszu porázon tartott vezetők már el voltak ugyan

fogva, de az általános országos elégületlenséget is ösmerte, — ha a lázadás kitörését nem óhajtja, bizonyára az elégületlenségnek nem örült volna, ha a lázadást mesterségesen nem akarta volna előidézni, midőn Nádasdy és Zrinyi tőle kegyelmet nyertek, nem nevezi Nádasdyt helytartónak, Zrinyit nem hagyja meg bánnak, mert aki egyszer már összeesküdt, ki társát elárulta, az szolgának sem megbizható. Kegyelmet adott tehát azért, hogy a nyomorultakat eszközül felhasználja s czéljait elérve, fejeket vétesse. Kegyetlen vérengező jellemének kétségtelen bizonyitékai, — az asszonyok kegyetlen üldözése, az uralma alatt alkalmazott barbár büntetés nemei, — a legkegyetlenebb zsarnok is elnéző a gyenge ártalmatlan nőnem iránt, Lipót ezeket sem kimélte, zárdába, fogságba küldte Széchy Máriát, Wesselényi Nádor özvegyét, Frangepán Anna, Zrinyi Pétérnét és leányát, pedig egyike sem vezetett lázadókat, mindhárom szigoru zárda-fogságban halt el, Tököly Imre hőslelkü nejét munkácsi vár átadási feltételek ellenére Bécsben hasonlag kolostorba záratta, nem kimélte a gyermekeket, Tököly Imre még gyermek volt, midőn menekült, és mégis számüzte, vagyonát elkoboztatta. Uralma alatt alkalmazták tisztjei, a nyársbahuzást, a kerékbe-törést, égetést a hadi foglyok ellen, — azt ugyan megtagadta, hogy általa rendeltettekk el és tábornokaira háritotta, hogy azonban ez tudta és akarata ellenére történt volna, nem hihető, mert amilyen az ur, olyan a szolga is, — a szolga, tábornoki állását szereti megtartani, kitüntetés, magasabb rang, vagyon után sóvárog, — az udvaroknál mindenkinek vannak pártfogói és ellenségei, ha tehát utasitva nincs, nem követ oly gyalázatos dolgokat, melyek császárjára árnyékot vetnek, mert ezáltal uralkodója hirnevét bemocskolva, kegyvesztett lehet, — ha tehát ily tetteket követ el, azokat mindég leg-

felsőbb titkos utasitás, vagy kegyvadászatbul teszi. — Lipót szép tulajdonaihoz tartozott még a kapzsiság, gyávaság és vakbuzgóság. — A hatalmas Lipót császár a lőpor, a kardcsörgéssel ellenszenvezett, sőt még a csapat-szemléket sem kedvelte, ügyes vezérei Magyarországbul a törököt kikergették, a leghatalmasabb hadsereg, a franczia ellen fényes diadalokat nyertek, a hatalmas császár azonban egy csatában sem vett részt, — midőn kedves, erős birodalmi fővárosát, Bécset a török fenyegette, gyorsan megszökött, csakis akkor tért vissza, midőn vitéz szövetségese Szobieszky a hős lengyel király, jeles hadvezére a vitéz Lotringeni herczeg, az udvariatlan pogány törököt elkergették. — A más tulajdonát rendkivül kedvelte, az idegen tulajdon elsajátitásában egyenlően járt el a gazdag és szegény ellenében, — az adócsavar minden nemeit egyenlően alkalmazta az ország minden rangu és nemü lakosai ellen, — a gazdag nemes elkobzott várait, uradalmait épen oly mohón karolta fel, mint a szegény nemes udvartelkét és lábbal is megmérhető földecskéit, — a neoaquistica ezen általa kiköltött osztrák krokodilus, egyenlő falánksággal nyelte el a nagy- és kisbirtokost, — anyagi tekintetben vallási buzgósága sem feszélyezte, mert katonái épen ugy istálló és kaszárnyává alakitották, az igazhivők, mint az eretnekek templomait. — Fiatal korában papnak nevelték, az egyedül üdvözitő vallásért rajongott, a jezsuiták kiválóan befolyásolták, bár a mását igen szerette, a papok mégis kivivták I. Rákóczy Ferencz megkegyelmezését és az óriási vagyon kiméletét.

A monarchia rajongó tisztelői minden király hibáit a miniszterekre rójják, ennélfogva Lipótnál is a bünt miniszterei re háritották. Kétségkivül, midőn az uralkodónak egy uralgó kedvencze van, ha az uralkodó hülye, tehetetlen, korlátolt elméjü,

a politikai bűnök főforrása a mindenható miniszter, a gyenge XIII. Lajos alatt feltétlenül Richelieu és Mazarini bibornok-miniszterek uralkodtak. Lipót azonban sem hülye, sem ostoba nem volt, majdnem félszázados uralma alatt nem egy, de számos miniszterelnök kormányzott és ezek czéljai azonosak voltak, — azonosak voltak pedig azért, mert a magyar politikát kizárólag Lipót császár vezette, nem Lipót fogadta el a miniszterek, de a miniszterek fogadták el Lipót politikáját, ha ez igy nincs, mindenik miniszter nem lehetett volna magyarfaló, mert az osztrák-csehek és magyarok nem gyűlölték egymást, a két nemzet érdeke nem volt ellentétes, a magyarok az udvarnál kevesen alkalmatlankodtak, az örökös tartományok ügyeibe nem avatkoztak, a német-csehek egyéni érdekeit ennélfogva sem meg nem sérthették, sem egyéni gyűlöletet nem támaszthattak. — Magyarország beolvasztása, alkotmányának eltörlése Lipót személyes politikája volt, az álnok király erre minden kedvező alkalmat megragadt, — az alkotmányos uralom terére csak akkor lépett, kegyelmet csakis akkor adott, midőn uralma külellenség vagy a jog harczosai által meg volt ingatva. Magyarország trónját kegyetlenebb, álnokabb, zsarnok nem bitorolta, uralma a történelem évkönyveiben vérbetükkel van felirva, uralmának azonban van egy érdeme, a nemzet egyesitése, — mig a császár végletekig nem kinozta az ország minden lakosait, a vallási vakbuzgóság chinai fala választotta el a felekezeteket egymástul, a protestáns lenézte a babonás catholicust, a catholicus az eretnek protestanst megvetette, a catholicusok időnkint a jog védelmére, midőn az erdélyi fejedelmek zászlója alatt diadalokat arattak, a protestansokhoz csatlakoztak, természetes fejöknek azonban titokban mindég a catholikus királyt tartották, a szerencse fordultával vagy visszatértek a királyi táborba, vagy kéz alatt,

mellékes utakon nyomást gyakoroltak, a nemzet tökéletesen soha sem egyesült. A Rudolf és két Ferdinánd alatti mozgalmak főleg protestans jellegüek voltak, a hitfelekezetek közti chinai falat azonban Lipótnak az 1687. országgyülés utáni kényszeruralma részben lerontotta, ezentúl is ugyan testvéri hévvel nem ölelkeztek, de belátván, hogy Lipótnak fő czélja Magyarország leigázása és a német birodalombani beolvasztása, nemzeti egyéniségének megsemmisitése, meggyőződve, hogy a hatalmas császár-király ellen a nemzet önállását csak feltétlen tömör egyesülés által vivhatja vissza, félretéve a vallási gyülöletet, egyesültek. A Rákóczy önvédelmi harcz már egyetemleges nemzeti harcz jellegével birt, a függetlenségi zászlót már catholicus püspökök is lobogtatták, Lipót rémuralma, kiábránditotta a közönyösöket, a nemzet minden tagját, a catholicust a protestánssal, a püspököt a gályarabságbúl menekült hitszónokkal, a gőgös főurat a nemes és paraszttal egyesitette, az egyesülés nem vivta ugyan ki a nemzet függetlenségét, mert a szennyes egyéni önérdek később e szent köteléket meglazitotta, de megmentette az alapot, melyre a nemzet támaszkodva, nemzeti individuálitását megőrizte.

XII. FEJEZET.

Az európai helyzet Lipót halálakor. — József a spanyol koronárul lemond testvére, III. Károly részére. — Franczia-német háboru. — József minden erejét a francziák ellen forditja. — Anglia és Hollandia támogatják. — Rákóczyval nyiltan alkudozik, titokba a catholikus főurakat csalogatja. — A forradalmat a catholicusok vezetik, a protestánsokat Rákóczy elhanyagolja. — A forradalmi sereg hiányai. — Eszterházy nádor csalogató körlevele. — A főurak és főpapság József császárhoz hajlanak. — Bercsényi Nagy-Szombatnál győz. — Herbeville Rákóczy ellen győz. — Rákóczy szeptember 12-én Szécsényben országgyülést tart. — A személyes megjelenésre meghitt nemesség követeket küld — A catholikus főpapság és a főurak kimaradtak. — Rákóczy leköszön. — Az angol és hollandi követek közbenjárásokat felajánlják. — Szirmay és Okolicsányi a protestánsokat izgatják. — Gróf Bercsényi és báró Károlyi Sándor. — A követek külön tanácskozást rendeznek és elnököt választanak. — Rákóczy a külön tanácskozást eltiltja. — A magyar szövetség megalakul. — A szövetség vezér-fejedelmének Rákóczy Ferenczet választják. — Rákóczy és a szövetségesek esküje. — Rákóczy inditványára kormányzó országtanácsot választanak. — A protestánsok a Linczi békekötés végrehajtását követelik. — Bercsényi gorombáskodik. — Rákóczy egyességet eszközöl. — A személyes felkelés elrendeltetik. — A jezsuiták feltételes befogadása. — Az eperjesi vérbirák perbefogása. — Lajos a segélyt fel-

emeli. — A megyei nemesek az esküt tegyék le a megyegyüléseken. — A Józseffeli alku folytatásával Rákóczyt megbizzák. — Herbeville hadjárata. — Rákóczy Károlyi hanyag ügyetlensége miatt csatát veszit. — Herbeville Erdélyt meghóditja. — József az alkudozást megujitja. — József nem enged. — Szirmai fondorlatai. — Rákóczy Miskolczon országtanácsot tart. — A rézpénz elleni zugolódás. — Fegyvernyugvás és az alkudozás folytatása. — Rákóczynak József német herczegséget igér, Rákóczy visszautasitja és az alkotmány biztositását követeli. — Rákóczy békepontjai. — József elutasitó válasza.

XII.

Lipót halála az ország helyzetét nem változtatta meg, — József igazságos, emberi, érzékeny jóakaratu fejedelem volt ugyan, de a Habsburg-ház hagyományos kényuri politikájához hiven ragaszkodott, családja hatalmát mindenütt, mindenáron fel akarta tartani. A Habsburg-ház nagyhatalmát a spanyol korona alapitotta meg, a család két ága egymást minden viszonyok közt, mindenkor támogatta. Spanyolország, habár az utolsó nyomorult uralkodók alatt meggyengült, Európa leghatalmasabb államai közé tartozott, nagy és gazdag gyarmatok felett uralkodott a gazdag Belgium, Majländ, Nápoly, Sziczillia, Spanyolországhoz tartoztak. A gyermektelen II. Károly után a spanyol birodalom törvényesen Lipótra szállt, mert a spanyol és a Habsburg-ház törvényei szerint a leányok csakis a Habsburg-ház fiága kihalta után örökösödhettek, a spanyol örökség tehát még a legidősebb élő Habsburgot, Lipótot illette. XIV. Lajos azonban Károly végrendeletére támaszkodva, a Habsburg-családot jogos spanyol örökségétül meg akarta fosztani. Spanyolország és tartományai elvesztése a Habsburg-ház németországi uralmát is megingatta volna, mert ez időben ugyan, már az eddig ellenkező protestáns fejedelmek buzgósága, elhamvadt, hatalmok meggyengült, de a protestánsok helyett catholikus ellenzék alakult, a Habsburg-ház szárnyai alatt megerősödött bajor fejedelmet XIV. Lajos kecsegtető igéretekkel megnyerte, — a római pápa, a catholicizmus Németországban biztositva lévén, nyiltan Lajost pártolta, a pápa által a franczia király a német catholikus fejedelmeket megnyerte. A Bourbon jogar alatt

egyesült, Bourbon politikátul vezetett Franczia- és Spanyolország sokkal erősebb hatalom lett volna, a Habsburg Spanyol-Ausztriánál; mert a Spanyol-Ausztria területe nem függött össze, a spanyol király Belgium- és Olaszországgal csak tengeren érintkezhetett, a tengereni érintkezés ez időben lassu és nehézkes, Spanyolország tengerészete gyenge volt; Ausztriátul Belgiumot a nagy Németország választotta el, — az osztrák Habsburgok német császárok voltak ugyan, de a német császár Németországnak valósággal nem parancsolt, mert a kis német fejedelmek nagy része a császári hatalommal ellenszenvezett. A Habsburg császárok és királyok, Olaszországot, bár területe nagy részét birták, teljesen sohasem hóditották meg, mert a nép a német uralmat gyülölte, a római pápák, még azok is, kik Németországban a császári házat tüzesen támogatták, Olaszországban a Habsburg-ház fensőségét a körülményekhez képest nyiltan vagy titokban ellenezték.

A Habsburg-hatalom tehát fénykorában sem volt tömör, mert a terület távolsága és szaggatottsága miatt haderejét nem összesithette, mert háboruiban sem Német-, sem Olaszországot fedetlenül nem hagyhatta, majdnem 150 évig fenyegették a a törökök, a protestánsok, a szakadár magyarok. A franczia, ha a spanyol örökséget el birja rabolni, sokkal hatalmasabb és veszedelmesebb lett volna az osztráknál, mert Spanyolország, Olaszország, Belgium között Francziaország terült el, tehát a spanyol Bourbon király, a franczia Bourbon király birtokain át Olaszország- és Belgiumban seregeit kényelmesen, akadály nélkül szállithatta, Francziaország tekintélyes tengerészettel birt, a franczia-spanyol egyesült tengerészet a gyarmatokat megvédhette volna. — A Bourbon uralom alatt tehát épen oly nagy hatalom alakulhatott volna, mint száz évvel később alakult

Napoleon alatt, azon különbséggel, hogy még 1700-ban Törökország tényleges hatalom volt, Lengyelország fennállott, Magyarországban az önálló szakadár magyar párt többséggel birt, ezen országok érdekei a Bourbonok érdekeivel nem ellenkeztek, — mert Lengyelországot a nagy Németország közbe lévén, a franczia nagy hatalom nem fenyegette, a francziák az aldunai tartományok után nem áhitoztak. Magyarország szivesen választott volna királynak Bourbon herczeget, miután ettül nemzetiségét nem félthette, vagyis ha XIV. Lajos győz, a Habsburg-ház a nagy viharbul csakis örökös tartományait menthette volna meg.

Az osztrák-ház életérdeke tehát azt követelte, hogy József minden erejét a francziák legyőzésére összpontositsa, -- Magyarországgal vagy őszintén kibéküljön, vagy Magyarországban kis erővel védelmi állást foglaljon el, mert a valószinüség azt reményltette, hogyha Magyarországot ideiglenesen elveszti is, a Bourbonok legyőzése után tömör seregével visszahódithatja, miután az országban már egy kis osztrák-párt létezett, az oligarchia 160 év óta áruczikk volt. — Az őszinte kibékülés az osztrák hagyományos politikával ellenkezett, mert ez csak ugy lett volna lehető, ha József a régi kényuralmi politikával szakitva, Magyarország önállását, függetlenségét elösmeri, a soproni és pozsonyi országgyülés kényuralmi vivmányairól lemond, a vallásszabadságot feltétlenül elösmeri és megerősiti, József ezt nem akarta, ennélfogva a szinleges alku terére lépett, alattomban a catholikus urakat és protestánsokat igyekezett megnyerni, ezeknélfogva Magyarországban kis seregeket alkalmazott. Az osztrák-ház ezen halogató politikát annyival inkább követhette, mert pénzügyi tekintetben soha sem állt oly biztosan, mint a spanyol örökösödési háboruban. Az osztrák háznak eddig a há-

boru viselésére soha sem volt sem elegendő pénze, sem hitele, az örökösödési háboruban azonban két igen pénzes szövetségest nyert meg, Angliát és Hollandot, — Hollandra Francziaország leveretése élet, Angliára anyagi kérdés volt, mert ha Lajos a spanyol örökségét elnyeli, Holland hónapokig sem lett volna képes önállását feltartani, — Anglia, ha az összes spanyol tengerek az erős tengerészettel biró Francziaország kezébe kerülnek, kereskedelmi fölényét elveszti, gyarmatjait csak erős küzdelemmel tarthatja meg, — Anglia és Hollandia tehát nem csak nagy seregéket küldtek a csatatérre, de pénzzel és hitellel is tartották Ausztriát, melynek rosz pénzügyi kezelésénél fogva sem pénze, sem hitele nem volt. — Az Angol-Holland szövetség Ausztriának erkölcsi tekintetben is nagy előnyére szolgált, mert ez időben az egyedüli protestáns hatalom Anglia és Hollandia volt, ezek közbenjárása tehát a protestánsokra vakitólag hatott, őszintének tartották a protestáns hatalmak közbenjárását, azt reménylték, hogy a protestánsok szövetségese, a régi türelmetlenségi ösvényre nem léphet.

Rákóczy és a forradalom érdeke teljesen ellentétes volt a császári érdek és politikával. Magyarország pénzsegélyen kivül semminemü tettleges segélyre nem számithatott, mert a török aludt, a lengyelek egymás közt veszekedtek, a franczia távol volt, de különben is egy embert sem nélkülözhetett, a németországi protestánsok egy része pihent, egy része az osztrákházhoz csatlakozott, a hóbortos svéd király kalandos politikát folytatott. Magyarország érdeke és politikája tehát azt követelte, hogy a lelkesedés az országban fokoztassék, — Rákóczy nagy sereget szervezzen, a kis osztrák sereget a nagy sereggel legyőzze, a legrosszabb eshetőségre Erdélyben biztos védelmi állást alkosson. — A szakadár párt legerősebb tényezői az

osztrák uralom kezdete óta a protestánsok voltak, minden forradalomban a legszivósabb szerepet a protestánsok játszották, — Rákóczynak tehát mindenekelőtt a hatalma alá került területeken, a békekötések rendeleteit rögtön országgyülési intézkedésig is teljesiteni kellett volna, és a protestánsoknak illető helyeken az erővel elfoglalt vagy visszatartott templomaikat vissza kellett volna adatni, Rákóczy ezt nem tette, az ügyet az országgyülésre halasztotta, sőt a saját pataki vára ősi cálvinista templomát sem adta vissza a reformáltaknak. — Erdélyben a főurak kis kivétellel reformátusok voltak, ezeket igéretek, kitüntetések által személyéhez kellett volna csatolni, — a protestáns közép-birtokos nemességet, mely ez időben az ország legértelmesebb osztálya volt, a kényuralom alatt legtöbbet szenvedett képességéhez mérve a kormány és más hivatalokba alkalmazni kellett volna, annyival inkább, mert Rákóczy maga catholikus, a jézsuitákkal jó viszonyban élt, a kanczellár, a hadvezérek catholikusok és pedig a két legfőbb szereplő, gróf Bercsényi, báró Károlyi fanaticus catholikusok voltak, az ország-tanácsban csak 6 protestáns alkalmaztatott, ezek közül is csak kettő volt a főbb protestáns családokbul br. Petróczy Tököly rokona és Benyiczky. — Mindezek a protestánsok hevét lehűtötték, az áruló Szirmay és Okolicsányi befolyását megkönnyitették, a protestánsok ugyan, mindezek daczára híven ragaszkodtak a függetlenség ügyéhez, de nem lelkesedtek annyira, mint őseik Bocskay, Rákóczy, Tököly Imre alatt.

A sereg szervezésének szükségét Rákóczy belátta ugyan, de lassan szervezte, és szervezett hadserege csekély volt, — kétségkivül Rákóczy helyzete kényes volt, mert midőn a forradalom zászlóját kitüzte, a várak, még a főurakéi is német kézben voltak, sem ágyu, sem elegendő fegyver felett nem ren-

delkezett, a németek által kizsarolt nagy adó a népet minden adó ellen elkeseritette, — az ország nagy része azonban csakhamar, egy év alatt hatalmába került. Magyarország gazdag segélyforrásokkal birt, Lengyel- és Törökországgal közvetlenül érintkezett, Martinuzzi cardinál Erdély és a tiszai részekbül 3 hó alatt 100,000 embert állitott ki, ha tehát Rákóczy és kormánya erélyesen működnek, Rákóczy kiállithatott volna enynyit. Két év alatt százezer katona a nép és nemesi felkeléssel megsemmisithették volna a császári sereget, mely alig tett 40,000-et, és pedig sietni kellett volna, azért is, mert a franczia király ugyan csekély havi összeggel és képviselői által Magyarországot segitette, de önállását soha sem biztositotta, Magyarország tehát béke esetében a francziákra nem számithatott, és a Rákóczy által felállitott kis sereg a teljes osztrák hadsereggel meg nem mérkőzhetett volna.

József terveit nagyban elősegitette a magyar kormány ügyetlen hadviselési módja, a magyar hadsereg soha sem összpontosult, — Rákóczy egy időben mindent meg akart védeni, sokszor egy helyt védekezett, máshol hóditani akart, — pedig ha seregét összesiti és nagyobb tömeggel támadja meg az elszigetelten működő kis osztrák seregeket 708-ig az egész országot meghódithatta volna, a német ellen azonban egyenlő hadsereget állitva fel, a fegyelmezettebb, ügyesebb tábornokoktul vezérlett német hadseregtül többször megveretett, midőn tábornokai győztek, a győzelmet kellőleg kiaknázni nem tudták. A magyar seregek Bécsen tul is portyáztak, József Laxenburgba sem mehetett vadászni, de Buda, a főbb erősségek és Erdély a német kezében maradtak; — két kisszerü vereség a magyarokat tönkre tette.

Eszterházy nádor, Józsefet dicséretekkel halmozva, hirdette ki körlevelében Lipót halálát, e körlevélben megigéri, hogy

József király az alkotmányt szigoruan meg fogja tartani, — Józsefrül az országos közvélemény kedvezően itélt, a Sopron- és Pozsonyban megnyesett törvények azonban már az ország és egyén szabadságát elegendőleg nem biztositották, ezen körlevél tehát csakis a szolgákra hatott, mert az önálló jobbak, az ellentállási záradék nélkül nem látták az egyéni jogot biztositva, a nádort senki sem tisztelte, szavában senki sem bizott, a dunántuli részben azonban az osztrák-párt erős volt, a Pálfyak, Erdődyek, Széchenyi, Batthyany, Apponyi, Festetich-családok, a catholikus püspökök az egri kivételével a császárt támogatták, a jobbak Józseftül engedményeket reményltek. Bercsényi májusban Nagy-Szombatnál Heister tábornokot megverte, seregei Bécsig portyáztak. — Rákóczy a Rákosmezőre országgyülést tüzött ki, ez azonban később a közbejött vereség következtében Szécsénybe későbbre tétetett át. József Rákóczy ellen Herbeville tábornok vezérlete alatt 22,000 embert küldött, Rákóczy csatát vesztett és visszavonult. — Botyán a Dunántul szinte csatát vesztett, melynek következtében a császáriak e rész urai lettek.

Rákóczy Szécsényben szeptember 12-én az országgyülést megnyitotta, megjelentek Telekesy egri, a munkácsi görög püspök, 4 czimzetes püspök, a nagyszombati, váczi, egri káptalanok, a jezsuiták, premontrék, Pálosok, Ferencziek küldöttei, gróf Bercsényi, Károlyi Sándor, Forgách Simon, 2 Eszterházy, 2 Csáky, Barkóczy, Petróczy, Balassa, 3 Perényi, 2 Andrássy, 2 Zay, Smidegg, Sennyey, Kemény, Cziráky, Vécsey, tehát 22 főur. Követeket 26 megye küldött: Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars, Turócz, Árva, Zólyom, Liptó, Szepes, Gömör, 2 Hont, Torna, Abauj, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Szatmár, Ugocsa, Kraszna, Borsód, Szabolcs, Heves, Bihar, Nógrád. A felső ki-

rályi és bányavárosok határozottan Rákóczy hivei voltak. Pest, Bács, Csongrád, Csanád, Békés, Arad nem jelent meg, Pest azonban a budai őrség Bács, a ráczok, Arad az aradi őrség, Csongrád, Csanád, Békés a gyulai szegedi őrség. Herbeville Erdélybe vonuló serege miatt nem képviseltethették magukat. — A megyék 4 megye kivételével protestánsok, a főurak 2 kivételével catholikusok voltak. Jelen volt a császár követsége és Széchenyi a becsületes hazafi, ki Rákóczy táborában jobban érezte magát, mint Bécsben, itt ólálkodott a két hazaáruló, politikai kém és kerítő, báró Szirmay, hajdan Tökölynek főtanácsosa, és Okolicsányi Pál, kit bécsi fogságábul e tisztes küldetés teljesitésére bocsájtották szabadon. — Az országgyülésre a nemesség egyénileg hivatott meg, azonban csak követeket küldött.

Rákóczy az országgyülési meghivójában a nemességet személyes megjelenésre és az országgyülés bezártával hadjáratra hivta fel, a nemes uraknak azonban a hadi szolgálatra nagy kedvük nem volt, mert követeket küldtek, mit Rákóczy beszédében keserüen meg is rótt. Az országgyülés tanácskozása fő tárgyát a békepontok megvitatása, a kormányzat szervezése képezte; Rákóczy az országgyülést röviden megnyitván, Ráday titkára által működésérül, a történtekrül, a helyzetrül egy előterjesztést olvastatott fel, melyben az eddigi vezényletrül lemondott, felolvasta a hollandi és angol követeknek közbenjárásokat felajánló levelét is; a tanácskozás berekesztése előtt Rákóczy keserüen kikelt a meg nem jelent nemesek ellen, a gyülés nézeteit helyeselte, és elrendelte, hogy a megyék alispánjai a személyes nemesi felkelést eszközöljék; táborhelyül Szécsény tüzetett ki.

Az angol és hollandi közbenjáróknak biztos megjelenésekre a czélszerü rendelkezések megtétettek. A protestansok Rákóczy-

tul templomaik visszaadását, sérelmeik orvoslását sürgették Rákóczy azonban jogos sérelmeik orvoslását az országgyülésre halasztotta, ez nem volt eszélyes, mert ezáltal a protestánsokat lehangolta; szigoruan véve, ezen templomok visszaadását már a törvények elrendelték, ezek visszaadása tehát az országgyülés tanácskozását nem képezhette, csakis azon templomok ügye tárgyaltathatott volna az országgyülés által, hol a lakosság ismét katholikussá lett, — ha Rákóczy azon templomoknak, hol a lakosság protestáns maradt, a megyei alispánok általi visszaadását elrendeli, a bizalmatlanság gyökeret nem verhet. Szirmay és Okolicsányi, e két lutheránus császári kerítő kéz alatt az elégületlenség tüzét aljas rágalmak, bőkezü csalékony igéretekkel erősen szitották.

A bizalmatlanságot nevelte Rákóczy két fő embere, gróf Bercsényi és báró Károlyi tábornokok egyénisége, mindkettő gőgös, erőszakos olygarcha, türelmetlen, vakbuzgó katholikus volt. September 14-én a nemesség az ország sátorában hajnalban országgyülést tartott, melyben a nemesség ezentuli külön tanácskozását elhatározta. Elnöknek Radvánszky Jánost választotta és kijelentette, hogy a főrendekkel ezentul izenetek által fog érintkezni. A nemesség kétségkivül jogosan és törvényesen járt el, ezen különzés azonban nem volt okszerü akkor, midőn a haza csakis szoros összetartás, kölcsönös bizalom által volt megmenthető. A nemesek gyülése a választott elnököt királyi személynökké minősitette. A papság a nemesség különválásán megrémült, mert a külön gyülésben a papság semmi befolyással sem birt, ellenben a közös gyülésen a főurak és a tábornokok, kettő kivételével katholikusok lévén, a tekintély által a többséget fékezhetni, sőt elnémitani reménylte. September 15-én Rákóczy a papság kérelmére a főurakkal a nemesség

gyülésén megjelent, a nemesség határozatát azon ürügy alatt, hogy a jelen gyülés nem országgyülés és csak az országgyülés választhat elnököt, a nemesség végzéseit megsemmisitette, az országgülési tanácskozási rend és módozatok szabályozására másnapra az összes Rendeket közös tanácskozásra meghivta. Az ügyes Bercsényi a kedvező alkalmat a forradalom szervezésére felhasználta.

Másnap a megyék és városok kinyilatkoztatták, hogy a jelen gyülés országgyülés, törvény és szokás szerint a nemesség külön tanácskozási joggal bir, külön törvényhozási testületet képez, ennélfogva elnököt is maga választ. Bercsényi ezt a következő sofismákkal torkolta le: e gyülés kétségkivül az országgyülés hatalmával bir, de nem országgyülés, mert az országgyülés lényeges tagjai, az országos főméltóságokat képviselő egyének hiányzanak, ezek helyett ujakat kellene az országgyülés kiegészitésére választani; — az országgyülés megtartása nem szükséges, mert királyt, miután József császár a sérelmek orvoslását megigérte, választani nem kell, — a jelen viszonyok közt a lengyelek példájára a rendek szövetkezését, a szövetség fejéül Rákóczy erdélyi fejedelem megválasztását ajánlja; a gyülés Bercsényi inditványát egyhangulag elfogadta. Rákóczy és Bercsényinek eddigi eljárását helyeselte és megköszönte. A szövetség köre a követendő kormányzat, a szövetsége feje czimének meghatározására következő bizottságot nevezett: Pethes Endre czimzetes püspök, Illyés István cz. p., Krucsai Miklós kanonok, br. Klobusiczky Ferencz, Vay Ádám, Radvánszky János, Kajali Pál, Jánoki Zsigmond, Labsánszky János, Gerhard György, Ráday Pál, Kránik Rót Mihály. A főurak e nagy horderejü bizottságbul kihuzták magukat és nagyrészt protestáns nemeseket biztak meg a forradalmi jellegü mű megalkotásával. A bizottság következő tartalmu szövetségi oklevelet készitett:

Rákóczy Ferencz Erdély fejedelme a szövetség vezérfejedelmének választatik, a vezérfejedelem mindaddig, mig a haza szabadsága helyre nem állittatik, a hadi, igazság, pénz, politikai ügyek igazgatásával és kormányzatával megbizatik.

A megyék és a jelenlevő alispánok Szirmay Péter, Soós István, Kazinczy Endre, Dessewfy Ferencz, Görgey János, Máriássy Pál, Szentpétery Imre, Bolyky Miklós és a főurak a szövetségre következő esküt tették le szeptember 19-én: „Fogadom, hogy ezen szövetséget, melyben szabad akaratom szerint belépek, mint tulajdon életemet becsülöm, ellene sem nyiltan, sem titokban nem practicalok, a szövetséget el nem hagyom, stb. Rákóczy Ferencz őnagyságát a magyar szövetség vezérlő fejedelmének ismerem, becsülöm, parancsolatainak engedelmeskedem, utolsó csepp vérig el nem hagyom, az egyesült statusok rendeleteit, végzéseit megtartom és azokat minden erőm és tehetségemmel teljesiteni kötelezem.“

A megyék és alispánok a megyék sátraiban az esküt letévén, a főurak és papok az országos sátorban esküdtek fel. Rákóczy fejedelem szeptember 20-án következő esküt tett le:

Én fejedelem Rákóczy Ferencz ugy mint a haza szabadságáért szövetkezett magyarság statusi és Rendeinek választott vezérlő fejedelme, esküszöm az élő Istenre, aki atya, fiu, szentlélek, teljes szentháromság egy bizony örök Isten, boldogságos szüz-Máriára és Istennek minden szenteire, hogy ezen frigyre lépett nemes magyar haza statusainak és Rendeinek, az ausztriai ház által megbántódott szabadságai és törvényei helyreállitására, összekötött és most is ujonnan megerősitett szövetséget, mint tulajdon életemet ugy becsülöm és tartom, azt felbontani vagy az ellen járni, titkon avagy nyilván nem keresek, nem engedek, sőt teljes erőmmel és tehetségemmel azt segi-

teni, ahhoz külső szövetségeseket is keresni, a közöttünk való egyességet, mint ezen szövetség lelkét, kiváltképen megtartani, de másokkal is megtartatni fogom, és az összeszövetkezett magyarságot s hazánk szabadságának felvett ügyét el nem hagyom, igazán vezérlem, és a szövetséges statusokat, ugymint az egyházi rendet, urakat, nemeseket, sz. kir. városokat, a nemes Jászokat és Kunokat, Hajdu és mezei városokat, — egyszóval a frigyre lépett magyarságnak minden nemesi vitézlő és hazánkért felfegyverkezett rendeit, hazánk köztörvényes szabadságában s igazságában, kinek-kinek törvényes helybenhagyott kiváltságaiban háborgatni nem kivánom, nem engedem, sőt azokban oltalmazni és megtartani tartozom. Nevezett szerint pedig a religiókbul olykor származni szokott meghasonlásoknak eltörlésére és a szóbeli egyességnek nevelésére fogadom, hogy az országban bevett három religiót maga szokott szabadságaiban megtartom, és másokkal is megtartatom, sőt valamint ezen szövetséges statusokkal közakarattal kötünk, rendelünk, végezünk, azt nemcsak megtartani és tartatni, de teljes erővel és tehetséggel véghez vinni is igyekezem. Kire Isten engem ugy segéljen, a boldogságos szüz-Mária és minden szentek.

Rákóczy esküje után a szövetségi okmányt Rákóczy és a Rendek három példányban aláirták, egyik a fejedelemnél maradt, a második Lengyelország primásának, a harmadik a hannoveri választó-fejedelemnek küldetett el. A szövetséglevél Rákóczyt minden ügyekben teljhatalommal ruházta fel, Rákéczy azonban részben tulságos alkotmányos érzelembül, részben a forradalmi jelleg megtartására ország és pénzügyi tanácsot választatott maga mellé, — és pedig az ország-tanácsba beválasztattak: Telekesy egri, Illés és Pethes czimzetes püspökök, gr. Bercsényi Miklós, gr. Forgách Simon, gróf Barkóczy, báró

Károlyi Sándor, gróf Csáky István, báró Sennyei István, gróf Eszterházy Dániel, Petróczy István és Zay Lőrincz bárók, — Galambos Ferencz, Vay Ádám, Kálmanczay István, Jánoki Zsigmond, Gyürky Pál, Soós István, Berthoty Ferencz, Gerhárd György, Török István, Kajali Pál, Lapsánszki János, Benyiczky László. A pénzügyi tanácsba megválasztattak: br. Klobusiczky Ferencz, Radvánszky János, Krucsai és Spatzai nyitrai kanonokok, Ketzer Sándor, Szirmay Péter, Horváth Zsigmond, Plathy Sándor, Szentpéteri Imre, Szepesy Pál, Pápay János, Prileszki Pál, Izdenczy Márton, Fodor László, Olaszy Ferencz. Erős izgalmat idézett elő a vallási vita, a protestánsok a linczi békekötés végrehajtását követelték, a catholicusok, miután az elvett templomokhoz gazdag javadalmak voltak kötve, a javadalmak megfelezését kivánták, — a protestánsok követelése jogos és törvényes, de egészben végrehajtható nem volt, mert több községben a lakosok katholikussá lettek, a buzgó Plathy, a gőgös, goromba Bercsényi erősen összezördültek, — Bercsényi Herbeville előnyomulása ürügye alatt a gyülés feloszlatását inditványozta, Plathy ezt ellenezte és kijelentette, hogy a lelki szabadság a világinál elsőbb. Bercsényi közbekiált, tudja-e az ur kivel beszél? Plathy, igen is tudom, beszélek az egész országgal, de szólok az összes evangelikusok nevében, — erre Bercsényi káromkodva felelt, ez eset mutatja, hogy a parlamenti gorombaság nem osztrák-magyar találmány. Rákóczy a közös tanácskozmány sikertelenségét látva, a vallás-ügyet megyénkint tárgyaltatta, a megyei tárgyalásoknál a felekezetek mindenre kiegyeztek és 1-ső októberben a vallás-ügy következően döntetett el: Szabad vallás-gyakorlat az 1608., 1647., 1659. törvények szerint, a soproni uri-jogról szóló törvény érvénytelen, a vallás-háboritók ellen hozott 1647. törvény szigo-

ruan alkalmaztassék, a templomok tárgyában a felekezetek közt kötött egyességek jogérvényesek (Ung, Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsában 4 kivételével minden templom visszaadatott, Zemplénben Rákóczy 3 templomot tartott vissza, javadalmai azonban visszaadattak és Rákóczy helyettök uj templomok épitését igérte.) A katholikus papság, a vallás szabad gyakorlata és a templomok visszaadása ellen tiltakozott. A templomok átadására biztosok neveztetnek. Ezen egyesség Dunántulra is kiterjesztetik. A jezsuiták a többi szerzetesektül erővel elfoglalt birtokokat adják vissza, az osztrák jezsuitáktul 4 hónap alatt függetlenitsék magukat, a szövetség-levelet irják alá, mely feltételeket, ha négy hónap alatt nem teljesitik, számüzetnek. — A hanyag megyei tisztviselőket a fejedelem az országtanácscsal együtt érdemök szerint megbüntetheti. Az eperjesi áldozatok örökösei a fejedelem és országtanács által birtokaikba helyeztessenek vissza, a rokonok és örökösök az eperjesi vérbirákat perbe foghatják. Tököly Imre és társainak birtokaik adassanak vissza. Bercsényi főgenerális, a meg nem jelent és megszökött nemeseket habár katonát adtak is, személyes felkelésre kényszeritse. — Az alispánok minden megyében gyülést tartsanak, a nemesekkel a szövetségi esküt tétessék le, és az illetők lajstromát a fejedelemnek küldjék be, hasonlóan cselekedjenek a nemes káptalanok, királyi városok, kamarák, a katholikus papságot az archidiaconusok, a protestánst a szuperintendensek, esperesek eskessék fel, a vitézlő Rendet a generalisok, az esküdni vonakodók és esküszegők mint hazaárulók büntettessenek. Erdélyben a Rákóczy Ferencz fejedelmi beiktatására, és az erdélyiekkel kötendő szövetség megkötésére követekül gróf Barkóczy Ferencz tábornok, Pethes András czimzetes püspök, Galambos Ferencz küldetnek, — az osztrák-házzali alku folytatására,

a közbenjáró angol hollandi követek elfogadására, a béke megkötésére a fejedelem és országtanács felhatalmaztatnak, a béke végleges megerősitését azonban a szövetség magának tartja fel. XIV. Lajos Lipót halála után a havi segélyt 50,000 livrere emelte.

A Széchenyi végzések nagy politikai horderővel birtak, a mozgalomnak egészen más alakot adtak, szinleg az uralkodóházat nem számüzték, valósággal azonban a királyságtul megfosztották. — A szövetségi okmány előtt a felkelők vezére a semlegeseket, közönyösöket törvényesen nem büntethette, a szövetségi okmány szerint a szövetségi oklevélre mindenki tartozott megesküdni, minden szövetséges, Rákóczy vezér-fejedelem és a szövetségi tanács parancsára köteles volt fegyvert fogni, az esküt megtagadó, a felkelési parancsot nem teljesitő, a királylyal czimboráló, mint hazaáruló volt büntetendő, — Rákóczy nem volt király, de ki parancsainak, rendeleteinek ellenszegül, mint hazaáruló büntettetett, — József király volt, de ki a király parancsait teljesitette, a királynak adót fizetett, a királyi tisztek-, hivatalnokoknak engedelmeskedett, seregét élelmezte, hazaárulást követett el és mint áruló lakolt. — Rákóczy nem volt király, de az ország, igazság, pénz, hadügyei felett Rákóczy rendelkezett, a külhatalmakkal a király ellen jogérvényesen szövetkezhetett, a magyar királynak rendes viszonyok közt csakis az országos és királyi hivatalnokok, katonák esküdtek hűséget, Rákóczynak azonban a katonák, az általa kinevezett hivatalnokokon kivül minden nemes polgár és pap köteles volt hűséget esküdni. — József király volt, még, de királyságának egy fillére felett sem rendelkezett. Az eskü, a nagy szavak, a papiros rendeletek, kétségkivül még egy országot sem mentettek meg, mióta az eskü létezik, a királyok és egyesek az es-

küt megszegték, de ezen időben az esküre még az értelmes tömeg is sokat adott, a szövetségi eskü ennélfogva erős forrasztó erővel birt. Igen fontos volt a vallási törvény, ez a protestánsoknak a linczi békében kikötött jogokat visszaadta, vallás-gyakorlatukat teljesen biztositotta, és pedig ezen végzés annál inkább fontos volt, mert ezt nem a fegyver, nem a változékony többség adta, de a katholikusokkal kötött kölcsönös egyezség műve volt. Nagy horderejü lehetett volna a nemesi személyes felkelés elrendelése, mert ha a nemességnek csak egy tetemes része teljesiti is kötelességét, a rendes hadsereggel egyesült nemesség Herbeville 22,000 emberbül álló kis seregét megsemmisitheti, — Gyulát, Aradot, Szegedet, melyek a forradalmi erő tömöritését gátolták, bevehette volna, Erdély Herbeville leverése után egészben meghódol. A nemzet a Széchenyi-gyülésen minden hatalmát Rákóczynak adta, hogy ezt Rákóczy és két fő tanácsosa, Bercsényi és Károlyi ki nem aknázták, ezt nem a törvények hiánya, de a rosz végrehajtás okozta. A magyar nemzet minden időben lelkesült a szabadságért, a nemes tüz azonban igen is hamar elaludt, csakis azon vezetők arattak sikert, kik parancsolni tudtak, az engedetleneket, tunyákat vasmarokkal kényszeritették kötelességeik teljesitésére.

Herbeville 22,000 emberrel szeptember elején elindult Erdély elfoglalására és pedig czélja elérésére a lehető leggörbébb utat választotta; lement Szegedre, innen Nagyváradra, Nagyváradrul Zsibó felé vette utját, melynek szomszédjában 8. novemberben, tehát teljes 8 hét alatt érkezett. Ugylátszik azért sétált ily kényelmesen, hogy Szegedet, Nagyváradot megerősitse. Rákóczynak elég ideje volt serege összpontositására; Károlyi seregével a Tiszánál állott, Rákóczy egyenesen mehetett Er-

délybe, egyesülhetett volna Károlyival, magához vonhatta volna a borsodi, szatmári, szabolcsi nemességet, Erdélyben népfelkelést rendezhetett volna; Rákóczy, bár Herbeville ügyességét ismerhette, Károlyit Herbeville hátába küldte azon meghagyással, hogy ha Herbeville támad, ő is támadja hátba Herbevillét. Rákóczy Zsibónál 22,000 emberrel várta az ellenséget; a völgyet megerősitette, maga a közel Szurdokon Csákynál ebédelt. A császáriak a gyenge sánczokat bevették, Károlyi elkésett, vagy roszul támadott; midőn a fejedelem az ágyudörgésre sebes vágtatva a csata közelébe érkezett, seregét vad futásban találta. A szurdoki ebéd, Károlyi hanyagsága és ügyetlensége 23 ágyu és Erdélybe került. Rákóczy ezen hadjáratban két igen nagy hibát követett el: Herbevillet hevesen nem üldöztette, Herbevillenek időt engedett az alföldi várak felszerelésére, — a második nagy hiba volt a sereg kétfelé osztása. Rákóczy Herbeville ellen 22,000 embert állitott szembe, tehát oly erőt, — mely maga Herbeville seregével sikeresen csak akkor küzdhetett volna meg, ha mind begyakorlott, teljesen felfegyverzett, jó tábornokoktul vezényelt katona, és pedig sem a sereg felfegyverezve nem volt, sem a tábornokok nem voltak ügyesek; ellenben ha a fejedelem Károlyival egyesül, serege nagyobb lévén, a császáriakat legyőzhette volna, vagy ha megveretik is, kevesebb vereséget szenved, erejét összeszedve, a győzőt követheti, az erdélyi hadakat, a hű székelyeket magához vonhatta volna. Magyarország a sereget igen nélkülözhette, mert a fő császári erő Herbeville zászlói alatt összpontosult; — ha Herbeville Rákóczyt össze nem töri, a szorongatott várak feladták volna magokat.

Az erdélyiek a zsibói válságért kizárólag Károlyit kárhoztatták. Kétségkivül Károlyi ezt nagyban elősegitette, mert ha

Rákóczy parancsa szerint rögtön támad, Herbeville egész seregét nem vethette volna Rákóczy hadaira és Rákóczy megveretve is, nyugodtan, ágyui elvesztése nélkül vonulhatott volna vissza, Károlyi hibáját azzal védi, hogy ő idejében akart támadni, de Herbeville az utat szálfákkal eltorlaszolta, a torlaszok miatt lovasságával nem támadhatott, ez nem mentő, sőt még nem is könnyitő körülmény, mert Károlyinak Herbevillet közvetlen kellett követni, hogy támadhasson, ha közvetlen közelében volt, akkor meg kellett volna a torlaszok épitését akadályozni és ha ezt elhanyagolta, gyalogságával kellett volna támadni; Károlyi tehát valószinüleg elkésett, az időt ellakmározta. Rákóczy Károlyival egyesülve visszavonult, — Herbeville feladata Erdély biztositása lévén, Kolozsvár felé haladt; Rákóczy erdélyi seregeit szétverte, egész Erdélyt meghóditotta. Az erdélyi nagy vereséget némileg kárpótolták a magyarországi győzelmek. Az osztrák fősereg Erdélyben lévén, a felvidéki és dunántul kisebb osztrák csapatokat Batthyány és Ocskai vezérlete alatt legyőzték; a dunántul tehát Sopron, a felvidék Trencsén kivételével a szövetségesek kezébe jutottak; mindez azonban Erdély elvesztését nem kárpótolta, mert a dunántul részint Ausztria szomszédsága, részint a dunántuli főurak osztrák érzelme miatt lebegő birtok volt, — a jó érzelmü alföld biralma is kétséges volt, mert a ráczok az alföldet folytonosan rabolták, a szegedi, gyulai, nagyváradi erősségek osztrák kézben voltak.

A békealkudozások Nagy-Szombatban ismét megkezdettek, a békealkudozás csakis porhintés volt. József császár Magyarország és Erdély birtoklásához feltétlenül ragaszkodott, ügyei nem álltak fényesen, de helyzete nem volt kétségbeejtő, mert már a nagy-szombati alkudozások alatt Erdélyt visszahóditotta. Magyarországban Rákóczy parancsolt ugyan, de Budát, Pozsonyt,

Komáromot, Esztergomot József birta, — az alföldön erős támpontokkal birt; mindezt 40,000 katonával védte meg. Az osztrák tartományokban a forradalmi szellem kihalt, Magyarország meghóditását tehát, tekintve Rákóczy 3 évi gyenge hóditását, Bécsben csakis időkérdésnek tekintették. Az alku lehetlen volt alkotmányos tekintetben is, mert József ugyan emberségesen, szeliden gondolkozott, Lipót kegyetlen, vad és vakbuzgó rendszerét beszüntette, a Habsburg-ház kényuralmi hagyományaihoz azonban szivósan ragaszkodott, a soproni és pozsonyi országgyülés vivmányaibul egy hajszált sem akart engedni, Magyarországot örökségének tekintette, Magyarország sajátjának egy részét képezte és legroszabb esetben, tehát a békét inkább a testvérét illető tartományok egy részének feladásával vásárolta volna meg, mint a magyar alkotmány teljes visszaállitásával, mert saját és kormánya nézete szerint a magyar alkotmány Magyarország birtoklását bizonytalanná tette, az alkotmányos kormányzat a királyt jövedelmeinek tekintélyes részétül megfosztotta volna, ha Magyarország alkotmányosan, önállólag kormányoztatik, Magyarországot nem lehetett volna az örökös tartományok gyarmatjává alacsonyitani és az örökös tartományok javára kizsákmányolni, mi az uralkodó házra nézve érzékeny pénzügyi veszteség lett volna, mert Ausztriában a uralkodóház az adórul korlátlanul rendelkezett, ha tehát a magyarok anyagi érdekeikrül önállólag rendelkeznek, az örökös tartományok rohamosan nem gazdagodhatnak meg, ennélfogva nagy adókkal nem terheltethettek volna. József tehát csak azért alkudozott, hogy egyeseket küldöttei által megnyerjen, a protestánsokat kegyes igéretei által lehűtse, a háboruért a felelősséget Rákóczyra háritsa, mindezt csak az alkudozás örve alatt, követsége tagjai által tehette, mert a szövetségi levél szerint a csá-

száriakkali egyéni érintkezés hazaárulásnak tekintetett, a császár emberei az országba csak Rákóczy engedélyével járhattak, a császári nyilatkozmányok semmi hitellel sem birtak.

Rákóczy udvara, az alkudozás helye, tele volt szövetségesekkel, a követség második feje, báró Szirmai és társai a kerités és vesztegetés művét büntetlenül üzhették, a gyanu elkerűléséből Szirmay négyszemközt ragaszkodást szinlelt, Rákóczyt Herbeville hadjárata czéljárul is értesitette, mi különben nem is volt állmtitok, mert Bécsben és a hadseregben a hadjárat czélját mindenki ösmerte. Rákóczy a béke lehetőségét nem hitte, valódilag a jelenlegi viszonyok közt a békéért nem is rajongott. Rákóczy a szenvedés, a nyomor iskolájában nőtt fel, még mint félfogoly tanulmányozta a császári ház és miniszterei politikáját, éles elméjével belátta, hogy I. Ferdinándtul fogva Józsefig a Habsburg-ház Magyarországon nemcsak királykodni, de önkényesen kivánt uralkodni, az országot nemcsak kormányozni, de kiaknázni akarta, Magyarországot családi örökségének, részben hóditmánynak tartotta, német tartományaiba be akarta olvasztani, csakis a biztositék nélküli, a soproni és pozsonyi Lipót féle törvények által összezsugoritott alkotmány vázt volt hajlandó megadni. Tudta azt is, hogy az osztrák ház népeivel, ellenségeivel hátrányosan csak akkor egyezkedett, midőn sarokba volt szoritva. 706-ban pedig a Habsburg-ház helyzete ugyan feszélyes, de kétséges nem volt. XIV. Lajossal változó szerencsével küzdött, hű szövetségesei, az angolok és hollandok vitéz seregekkel és hitelökkel támogatták, a magyar fő várak és Erdély hatalmában volt, a dunántuli horvát főurak osztrákul gondolkoztak. Magyarország szabadságának várát a különálló erdélyi fejedelemség képezte, Rákóczy Erdély után vágyott, Rákóczy tehát, mint a szabadság igazi hive, Erdély külön szakasztása nélkül békét nem köthetett,

Rákóczy a béke lehetlensége tudatában a béke-alkudozásokat három okbul folytatta, — Rákóczy a béke után sóvárgó gyávákat tényekkel meg akarta győzni a szelidnek, engedékenynek kürtölt József kényuralmi vágyairul, ezt az alku kétségkivül helyezte, mert József minden lényeges biztositékot megtagadott, — másodszor az alku által a protestánsokat tényleg meg akarta győzni, mit várhatnak Józseftül, az alkudozás bebizonyitotta, hogy József a linczi békekötést, illetőleg az ezen béke nyomán keletkezett törvényt el nem ösmeri, a protestánsokat türni fogja, de nem biztositja. Harmadik oka volt XIV. Lajos fösvénysége és megbizhatlansága, Lajos királynak a forradalom igen érdekében állt, mert a magyar forradalom a csatatérrül közvetve és közvetlen 50—60,000 embert elvont, 40—45,000 Magyarországban harczolt. Bécsben a bajorral határos várak- és tartományokban őrséget kellett tartani, 50 ezer katona a háboru mérlegében ez időben nagyon sokat nyomott, ha Rákóczy békét köt, József összes hadseregét összesithette volna Lajos ellen, — Lajosnak tehát a magyar forradalom fenntartása érdekében állt, de Lajos bár kedvesei és udvaronczaira pazaron költött, a magyar ügyet nagyon szükmarkuan pártolta, a béke-alkunál a béke lehetősége kizárva lévén, az alkudozást Rákóczy XIV. Lajos fukarsága megpuhitására használta fel, mi többször sikerült is. A békét valósággal csakis a becsületes Széchenyi akarta és reménylte, az angol és hollandi közbenjárók óhajtották. — Széchenyi jóérzelmü pap volt, hive hazájának és az uralkodó-háznak, jobban érezte magát a Rákóczy táborában, mint a bécsi udvarban, Széchényi reménylte a békét, mert a szövetség követelései nagy részét igazságosnak, méltányosnak, Józsefet alkotmányos jó érzelmü fejedelemnek tartotta, nem birt Pázmány Péter szellemével, a

Habsburg-ház hagyományos politikáját nem fogta fel, erősen, loyalisan óhajtván a békét, kivihetőnek tartotta, a jó öreg nem tudta azt, hogy ő csak czég, a valódi megbizott, a ravasz szolga Szirmay. Az angol és hollandi küldöttek óhajtották a békét, sőt lehetőnek is tartották; óhajtották, mert a háboru terheit sokalták, ha Magyarország kibékül, József minden segélyforrásairul rendelkezve, a szövetségesek segélyeket megkevesbithették volna, — hittek a béke lehetőségében, mert az idegen más baját mindig más szemüvegen nézi, másképen itéli meg, mint a magáét, — Angliában a királyság örökös, az ellentállási záradék ösmeretlen volt, tehát a szövetségesek két sarkalatos követelését mellőzhetőnek tartották, a vallás-ügy előzményeit nem ösmerték, az uri-jog sulyos következményeit nem fogták fel, a szabad vallás-gyakorlatot József megigérte, ezt tehát a protestáns felekezetekre elegendő biztositéknak hitték. — 1706. Rákóczy Miskolczra országtanácsot hitt össze, melynek tárgyát az ország ügyei, a béke-pontok megalapitása képezték.

Égető szükséggé vált a pénzügyek rendezése, Rákóczy eddig a megyék beleegyezésével 4 millió rézpénzt veretett, ezen összeg, tekintve a csekély élelmi-adót, tekintve, hogy a nemesség hadi szolgálatot nem teljesitett, tekintve, hogy a háboru ebbül, a városok és bányák jövedelmeibül fedeztetett, tekintve, hogy a császári évi adó 14.600,000 frtot tett, igen mérsékelt közvetett adó volt, mindamellett a rézpénz ellen, mely sokkal kevesebbet ért névértékénél, sokan erősen zúgolódtak, minden áru és termény drágábban adatott, a hitelezők a rézpénzt adósságok kielégitésére nem fogadták el, sok hamis pénzt gyártottak, az ország szükségei fedezésére uj forrásokrul kellett intézkedni. Plathy Sándor a pénzügyi tanács tagja általános meg-

adóztatást ajánlott és pedig minden nemesi curiát 120 frttal javasolta megadóztatni, melyért is a nemesek a személyes felkeléstül felmentettek volna, — a papságtul a tized felét követelte, tett volna ezen adó 4.643,000 frtot, kétségkivül ezen adót, ha a nemesség hazafisága oly erős, mint amilyen égető volt a haza szüksége, minden habozás nélkül el lehetett volna fogadni, tekintve azonban a nemesség közönyét, ezen adó veszedelmes és czélirántalan kisérlet lett volna. A nemesség az adómentességet főkiváltságának tartotta, és ehhez idegesen ragaszkodott, adót csak az országgyülés vethetett ki, — ha tehát Rákóczy a nemességre országgyülésen kivül adót vet ki, nagyszerü törvénytelenséget követ el, a nemességet maga ellen haragitja, a nemesség kiváltságaira hivatkozva, az adót megtagadta volna, a parasztságra ez terhesebb lett volna az eddigi adónál, mert eddig terményekben adózott, ugy látszik tehát, hogy ezt Plathy Rákóczy ellen kelepczéül akarta felállitani, Rákóczy felismerte az egér-fogót és nem szaladt belé. Rákóczy meghagyva a terményadót, az eddigi rézpénz leszállitását, uj, értékesebb, nehezebben utánozható pénz veretését ajánlotta. A tanács Rákóczy inditványát elfogadta és elrendelte, hogy mindenki a rézpénzt adósságok fizetése, zálogváltások és mindennemü üzleteknél köteles névértekben elfogadni, ha a pénznem különösen kikötve nincs. A pénzérték ellen való jajongás nyers termelő országban minden időben nevetséges, mert ha a pénz értéktelen, amennyivel értéktelenebb, a terményekért annyival többet adnak, ha több a pénz, nagyobb a forgalom, mert senki sem meri pihentetni; ez időben ez csakis a lejárt zálogváltásoknál volt veszedelmes, ez pedig nagyon kevés lehetett, mert egy zálogos per 30 évig, sőt tovább is eltartott. — Hiba volt azonban a nemesi felkelés rendezésének mellőzése, a nemesség

a szécsényi gyülés bizonysága szerint felkelési kötelességét nem teljesitette, a nem teljesitő mint hazaáruló volt büntetendő, a tanácsnak tehát a felkelés váltsági diját kellett volna megállapitani, hogy az illető vagy hadi szolgálatot teljesitsen, vagy fizessen; ez nem lett volna törvénysértés, mert a szövetségi törvény szerint a felkelést megtagadó nemes birtokátul volt megfoszthető, a felkelési váltság által az ország hatalmas seregot állithatott volna ki s mert erre a kedvező alkalmat elszalasztotta, Magyarország négy év alatt elbukott. Kétségkivül a felkelési váltságot örömrivalgással a nemesség nem fogadta volna, de forradalmi vezérnek a törvény korlátain belül nem szabad a tömeg szavára hallgatni, a közvélemény változó, a siker megtöri a népszerütlenséget; ha Rákóczy a nemesség pénzén erős hadsereget állit fel és győz, a duzzogók a győztes tettét helyeselték volna. — A béke feltételei még ezen gyülésen elkészittettek. A békepontok előterjesztése, az alkudozás vezetésével Sennyei báró kanczellár bizatott meg. Május 8-án a fegyvernyugvás 15. juniusig a birtoklási alapon megköttetett; József által biztosokul Lotringeni Károly herczeg, gróf Wratisláv Venczel cseh kanczellár, Széchenyi Pál kalocsai érsek, gróf Illésházy István Trencsén és Liptó főispánja, gróf Lamberg Zsigmond tanácsos neveztettek; — Rákóczyt gróf Bercsényi Miklós, a szövetségi hadak fővezére, báró Károlyi Sándor dunántúli főparancsnok, gróf Csáky István főhadbiztos, báró Sennyei főkanczellár, Pethes Endre czimzetes püspök, Galambosi Ferencz, Jánoki Zsigmond, Gerhárd György, Kajali Pál és Labsánszki János képviselték. Anglia és Holland részérül a régi megbizottak, Stepney és Hammel Bruininx jelentek meg.

Rákóczy Érsekujváron tartózkodott. József Rákóczyt megnyerni, Magyarország érdekeitül elválasztani ohajtotta, megsze-

liditésére elküldte fogoly feleségét és szeretett nővérét, aspremont grófnét. Wratislav cseh kanczellárral Rákóczy bécsi tartózkodása alatt jó viszonyban állt. Wratisláv Rákóczyt a császár nevében souverein német herczegséggel kinálta meg és határozottan kijelentette, hogy a császár Rákóczy erdélyi fejedelemségébe soha, semmi esetre sem fog beleegyezni. Rákóczy nemesen válaszolt; kijelenté, hogy főleg a haza szabadságát kivánja biztosittatni; kész az erdélyi fejedelemségrül lemondani, ha Erdély önállása a Lipót király és Apafy Mihály fejedelem közt kötött szerződés értelmében biztosittatik. Wratislav erre meghatva ezt felelte: jól van herczeg, ön Francziaországban bizik, Francziaország a szószegése által szerencsétlenné tett fejedelmek kórodája; ön ezen fejedelmek számát szaporitandja és e franczia kórodában fog meghalni. Rákóczy erre ezt válaszolta: „engemet egyedül hazám iránti kötelesség érzetem vezérel, ennélfogva hazám érdekeibül soha semmit sem fogok engedni.“ A Rákóczy megnyerésére intézett kisérlet igen helyes diplomacziai fogás volt, ha sikerül, a forradalmat azonnal megsemmisiti, mert Rákóczy volt az egyedüli lehetséges fő, az összekötő kapocs, mely a különböző elemeket egyesitette, Rákóczy volt a lélek, mely az álmos testet felvillanyozta. Magyarország aristocraticus ország, a Rákóczy forradalom aristocratikus forradalom volt, mert még ez időben a nép semmit, a polgárság igen keveset számitott. Aristocraticus forradalmat csak a többi társai közül kimagasló főur vezérelhet, mert a gőgös főur, a büszke nemes csak magánál magasabb egyéniség előtt hajlik meg. — Az első magyar forradalmár Koppány törzsfőnök, — a második Csák Máté hatalmas főur, — a harmadik Bocskay György gazdag ur, — a negyedik Tököly Imre hasonlag gazdag főur volt. Szepesy Pál ugyanazt akarta mit Tököly, —

de Szepesy Pál és bujdosó társai vezénylete alatt a forradalom nem tömörülhetett, — mert Szepesy Pál csak néhány ezer hold várnélküli birtok ura, ellenben Tököly gróf uradalmak és várak ura, — uradalmak és várak örököse volt. — Rákóczy Ferencz ősei Erdély fejedelmei voltak, — Magyarországban fejedelemségekkel vetekedő uradalmakat birt, egy fejjel magasabb volt minden fővurnál, a gazdag herczeg a hadjárat költségeit sajátjábul is pótolta, ha győz, mint Zápolya hiveit még sajátjábul is megjutalmazhatta volna. Rákóczyt az egész ország szerette, tisztelte, mert Rákóczy szivélyes, nyájas volt mindenki iránt, a fejedelem senkit meg nem sértett, fáradhatlanul buzgólkodott az ellentétek, surlódások kiegyenlitésében, a katholikusok követték, mert maga is katholikus volt, a jezsuiták a Lajos franczia király iránti rokonszenvbül pártolták, és e rend ez időben nagyban befolyásolta a katholikusokat, a papság a pápátul függött, a pápa a francziák szövetségese volt, Lipót alatt a vad zsoldosok a katholikus lelkész-lakok- és templomokbul kaszárnyát és istállót csináltak, ennélfogva habár kevés kivétellel, a főpapság Józsefhez ragaszkodott az alsóbb papság azonban Rákóczyt szerette. A protestánsok az összes magyarországi főurak közt csak Rákóczyt szerették, becsületes, igazságos jelleme, családi multjáért, — Rákóczy György kötötte a linczi békekötést, csak ezen béke biztositotta a protestáns vallás gyakorlatát, Rákóczy és buzgó neje Lorántfy Zsuzsánna a református iskolákat és egyházakat bőkezüen megajándékozták, — mostohaapját a geniális Tököly Imrét a protestánsok bálványozták, anyját a hőslelkü ragyogó szép Zrinyi Ilonát minden jó magyar imádta, Rákóczy Ferencz kissé késett ugyan a protestánsok kielégitésével, Szécsényben azonban nemcsak törvényt, de kielégitő egyességet eszközölt. Rákóczy iránt az or-

ság már azért is bizalommal viseltetett, mert ő Magyarország leggazdagabb főura volt, ha az ügy elesik, birtokait elkobozzák, Rákóczyt tehát csak az erdélyi fejedelemséggel lehetett volna megnyerni, Erdély önálló fejedelemsége pedig Magyarország önállása és alkotmányának legerősebb biztositéka volt, mert Erdély magában jól szervezve, tekintélyes hadsereget állithatott ki, Erdély fejedelme, mint önálló fejedelem Ausztria elleneivel szövetségeket köthetett, Erdélyt három oldalrul fedezte Lengyel- és Törökország, Magyarországtul nagy hegyek, erdőségek választották el, ennélfogva Erdély megtámadása nehéz feladat volt, — ha József vagy utódai az alkotmányt megsértik, Erdély a jó hazafiak elégületlenek gyülhelyéül szolgálhatott volna.

Ezekhez járult Rákóczynak egyéni osztrák gyűlölete, — Rákóczy nagyapja erdélyi fejedelemségének elvesztését közvetve Lipótnak köszönhette, mert ha Lipót a lengyel királynak segélyt nem küld, Rákóczyt a lengyelek nem tehetik tönkre, — Rákóczy Ferencz nagyapját Zrinyi Pétert Lipót fejeztette le, nagybátyja Zrinyi Boldizsár igazságtalan osztrák börtönben őrült meg, — anyját a munkácsi szerződés ellenére Bécsben fogva tartották, anyja és mostoha-apja birtokaiktul megfosztva, számüzve idegen földön haltak el, — felesége, gyermekei osztrák foglyok voltak, Rákóczy a vérpad küszöbérül szökés által menekült. Rákóczy mint ember, mint magyar főnemes, mint fejedelmi sarj a németet nem szerethette, és Józseffel csakis az ország és egyén jogai, teljes kétségkivüli biztositásával szerződhetett.

A magyar utolsó nagy forradalmi harczban a főurak közül kiválóan gróf Bercsényi Miklós és báró Károlyi Sándor szerepeltek. Bercsényi hazáját hiven szerette, a szabadságért

rajongott, daczos, hajthatlan jellem volt, ki hazáját semmi áron, a legkétségbeejtőbb viszonyok közt sem árulja el, de a győzelmet egyénisége, tehetsége szellemének fogva még kedvező viszonyok közt sem vivta volna ki. Bercsényi bátor, harczos, de önfejü rosz hadvezér volt, Rákóczy a hadvezetésben Bercsényi tanácsát követte, a kis sereget soha sem összpontositották, de mindég szétforgácsolták. mindent védtek, mindenütt támadtak és épen ezért sem döntő győzelmet nem nyertek, sem a sikert kiaknázni nem tudták. Bercsényi nyers, erőszakos jelleme nem hóditott, önuralommal nem birt, még az országgyülésen is társaihoz gőgösen beszélt, sőt káromkodott is, — ki még az ország szentélyében is durva, az kisebb körben, midőn a törvény és társai nem feszélyezik, kiállhatlan, épen ezért a középosztály, sőt társai nagy része sem szerette és szerethette, forradalomban a gőgös szenvedélyes egyéniség a hatalmat magához ragadhatja, de csak akkor tarthatja meg, ha rendkivüli mellőzhetlen lángész, nagy tettei erőszakoskodását elfedik. — Bercsényinek nagy hibája volt ezenfelül a vakbuzgóság: a jeles hazafi a katholikus papokat vakon követte, a protestansok iránti ellenszenvét nem titkolta, sőt a széchenyi gyülésen, midőn a protestánsok, a jogaikat biztositó törvények végrehajtását, elrablott templomaik visszaadását követelték, a protestáns nemes urakat durván megtámadta. A vakbuzgóság minden időben az itélet gyengeségére mútat. Az üldözés a természet jogmegsértése, mert a vallás az embernek legbensőbb, legszentebb tulajdona, forradalomban ügyetlenség, mert a forradalomnak erőt a nemzet egysége ád, a tömör ravasz kényuralom ellen nem szabad tehát a forradalom tényezőit igazságtalan politika által lehűteni. Magyarország akkori helyzetében ez nemcsak jogtalanság, de nagymérvü oktalanság is volt, mert Magyarországon az

igazi függetlenségi vagyis forradalmi pártot a reformátio kezdetétül fogva a protestánsok képezték, a jelen mozgalmat vezető katholikus főurak minden őse osztrák párti volt, a Forgách-család kivételével, osztrák kegybül lettek nagy urak, a dunántuli katholikus nagy urak 4 kivételével ma is Józsefhez ragaszkodtak, a katholikus főpapok közül a szövetséghez nyiltan csak az egri püspök csatlakozott; ellenben egy század óta a protestánsok csontjai a csatatéren porlottak, nem volt egy előkelő protestáns család, melybül legalább egy a vérpadon vagy osztrák börtönben nem halt el, nem volt család, melynek birtoka egészben vagy részben el nem koboztatott vagy el nem pusztittatott volna; a forradalom kezdete óta a református nemesség, polgárság és parasztság kivétel nélkül, a lutheránusok kis kivétellel a forradalomhoz csatlakoztak, a protestánsok nélkül a siker lehetetlenség volt.

Ha Rákóczy elvonul vagy kibékül, a forradalom lehetlenné válik, mert helyét első sorban Bercsényi foglalhatta volna el, ki társai közül mint főur, mint politikus nem magaslott ki, társai irigységbül elhagyták volna, a protestánsok, tehát a tábor zöme, a forradalom veleje a vakbuzgó katholikushoz vagy nem csatlakozik vagy közönynyel támogatja. Károlyi Sándor báró, a második szereplő a forradalom vezényletére Bercsényinél még alkalmatlanabb volt, Károlyi megtérése után a végsőig becsülettel szolgálta a haza ügyét, de őt a forradalom táborába nem a hazaszeretet, de a mellőzött, a megsértett becsvágy vitte a haza táborábul, ha a forradalom élére lép, a nádorság, nagy uradalmak igen könnyen Bécsbe csalhatták volna. Károlyi Sándor mérsékelt elmével birt; a szerencse felkarolta, a véletlen többször kezébe adta a győzelmet, végre maga is vezéri talentumnak képzelte magát, pedig az igazi ellen mindig legyőzte;

ismeretes fukar levén, a forradalomban portyázások, kereskedelmi üzletek által nagy vagyont szerzett, ezt hazájáért nem koczkáztatta volna, — az erdélyiek Rákóczy zsibói csatavesztését Károlyinak tulajdonitották, ennélfogva gyülölték; a protestánsok nem szerették, mert velük nem gorombáskodott ugyan az országgyüléseken, de a papokat vakon követte, szenvedélyes féktelen ember volt Károlyi is; az ónodi gyülésen Bercsényivel együtt mészárolták le az áruló turóczi követet, ki a hóhér bárdja általi halált ugyan megérdemlette, de a hóhér tisztje nem illett a két fő tábornokhoz; a legnagyobb lovagiatlanság, pórias eljárás volt, levágni egy embert, ki az ellenség százai közé szorulva, magát nem védhette. Az oly egyén, ki egy közönséges eseménynél sem képes magán uralkodni, ha a hatalom kezébe kerül, saját uri kezével ölte volna mindazokat, kik nagy hatalma előtt térdre nem borulnak. Tekintve tehát Károlyi jellemét, tehetségeit, viszonyait, ha a hatalom ura lesz, a forradalom nem csak sikert nem arat, de hetekig sem tarthatta volna fel magát. Sennyei kanczellár harmadrendü szerepet játszott. Botyán vitéz tábornok volt, de politikai befolyással nem birt; Eszterházy, Forgách, Barkóczy, Csákyak politikai és hadi zérók voltak. Budán, Erdélyben József parancsolt, a várakat József birta, egyenetlenség, zavar esetében nem volt biztos hely, hova a sereg visszavonulhatott volna. Ha a József által tett olcsó ajánlat Rákóczyt megszeliditi, a forradalom esélyei azonnal megszünnek, — az alkotmányos szinezetü kényuralom helyreáll, József összes seregeit Lajos ellen küldhette volna; — a József által ajánlott béke az osztrák-házra még anyagilag is fényes üzlet lett volna, mert ha Rákóczy német herczegecske lesz, magyarországi politikai sulya megszünik, álürügyek alatt a nagy Rákóczy uradalmakat elkobozták volna, és ez ha nem

József, de utóda alatt okvetlenül végrehajtatik, mert az uralkodó-ház és tanácsosai a zsiros konczokat rendkivül kedvelték, — a szerződések szentségét a bécsi diplomatikai szótárban nem ismerték, ékesen bizonyitja azt Apafy sorsa, Apafyt Erdély trónjárul lelökték, és a fejedelemnek cserébe bárói évdijjat adtak.

A szövetségesek következő béke-pontokat terjesztettek elő, a nagyszombati értekezlet elé, és a következő választ nyerték:

1. A béke-kötés biztosittassék Anglia, Holland, Poroszország, Svéd, Lengyelország és Velencze által.

Válasz: A külső garantia a bizalmatlanság alapja, errül csak a végleges egyesség után lehet szó, Bocskayval is a béke előbb megköttetett, és azt az örökös tartományok csakis a béke megkötése után garantirozták.

2. Erdély önállósága állittassék helyre, a Habsburg-ház tagja erdélyi fejedelem ne lehessen, Erdély fejedelmét szabadon válassza.

Válasz: Erdély a magyar korona kiegészitő részét képezte mindenkor, őfelsége atyja az erdélyiekkel kiegyezett, a magyar szövetségnek Erdély ügyeihez semmi köze.

3. Az örökös királyság és Endre záradékát eltörlő törvények törültessenek el, a király-választási és ellenállási jog állittassék helyre.

Válasz: Mindkét törvényt az ország önkényesen alkotta, ezeken kivül a király kész a többi törvényeket ujabb tanácskozás alá bocsájtani.

4. Az országbul az idegen katonaság vitessen ki, a várőrség az 1655. 19. és 1659. 25. szerint csak magyar lehessen, a magyar katonaságot 1458. 2. szerint a király jövedelmeibül tartsa.

Válasz: A katonaságrul csak az országgyülés határozhat, a király az 1546. 19., 1609. 11. szerint magyar és idegen seregeket tarthat.

5. Állittassanak fel az országtanács, a nádori, országbirói, báni, koronaőri, tárnoki méltóságok, a kanczellárság, a megyei és városi főhivatalok teljes törvényes jogkörrel, a nádorságra a király 4-et jelöl, az országgyülés választ, ha a protestánsok közt alkalmas egyén nem találkozik, helyébe katholikus is jelölhető. A király Ulászló IV. 10., 15., 18., 39., 40. törvények szerint kormányozhat, az országtanácsban ezen törvények értelmében választassék az ország négy részébül 4 főpap, 8 főur és 12 nemes, halál esetében az elhalt helyett az országtanács jelöl és a király nevez. Az országtanács székhelye Buda, a tanácsosok fele Budárul nem távozhat.

Válasz: a nádorság, a méltóságok, hivatalok helyreállitása elfogadtatik. Az országtanács és felelős kormány csak három évre választatott, később eltörültetett, ma tehát nem törvény, megvitatása az országgyülés elé tartozik. — Az igazság gyorsabb eszközlésére, a király abba, hogy a Rendek a királynak ülnököket ajánlhassanak, beleegyezik.

6. Állittassanak vissza a főkapitányságok, fővezérnek az ország-tanács és nádor azon egyént ajánlja, kit a megyék többsége ajánl.

Válasz: a vezénylet a király után a nádort illeti, a főkapitányságokruli ujabb rendelkezés az országgyülés elé tartozik.

7. A törvénytelen kamarai, királyi, ügyészi hatóságok helyébe a törvényes kincstartóság állittassék vissza, a kincstartó az 1526. 3., 4., 5. szerint az országgyülésnek számoljon.

Válasz: A király jövedelmérül a kezelő a királynak, az

országérul az országgyülésnek köteles számolni, a czim közönyös, a fő a jó kezelés, ez is országgyülés elé utasitandó.

8. A magyar korona ereklyék és királyi könyvek az országba azonnal hozassanak vissza, és Murányba az ország által választandó koronaőrök által őriztessenek.

Válasz: A koronának helye Pozsony, odahozatala elfogadtatik, a koronaőrök nem az 1608. 4. és 1621. 2., de az utóbbi 1625. 26. 1681. 35. szerint választandók, időközben megürülés esetében a király nevezi, az országgyülés erősiti meg a koronaőröket. — A királyi könyvek a canczelláriánál maradnak.

9. A király által követelt uj szerzeményi (neoaquistica) hóditási jog érvénytelen, az ezen jogczimen vevők a kamara által kárpótlandók, minden e czimen elfoglalt birtok tulajdonosaiknak adassék vissza.

Válasz: a neoaquistica-bizottság eltörlése elfogadtatik, e helyett az országgyülés egy bizottságot nevezzen, mely a király és egyesek joga felett itéljen, a károsultak az 1649. 42. értelmében peres eljárásra utasittatnak.

10. Idegenek a magyar ügyekben nem avatkozhatván, idegen egyének és hivataloknak a magyar ügyekben beavatkozása semmis, világi magyar canczellár neveztessék, a kanczellárok ezentul felváltva papok és világiak legyenek.

Válasz: A magyar kanczellária helyreállittatik, a király intézkedni fog, hogy a kanczellária jogkörébe idegenek ne avatkozzanak.

11. Egyházi és világi minden méltóságok, tisztségek és hivatalokra csak érdemes magyarok neveztessenek, idegeneknek jószágok, javadalmak, hivatalok ne adassanak, egy papi egyén két javadalmat ne birhasson, éltében javadalma másra ne ruháztasson, a végek magyarok által kormányoztassanak, jószágok

idegeneknek ne adományoztassanak, az adományozottak vétessenek vissza.

Válasz: A király az érdemet méltányolni fogja, az indigenak idegeneknek nem tekinthetők.

12. A vallás ügye következőleg rendeztessék:

A protestánsok saját szövege: Az országban befogadott vallások szabad gyakorlata azon állapotban, mely a Széchenyi barátságos szerződés által megalapittatott, az egyházak és javadalmak birtokával, mindenben csorbitatlanul megtartassék, s nemcsak a dunántuli részekre haladéktalanul, hanem a még nem szövetkezett helyekre is annak idejében alkalmaztassék, ne is következzék be többé semmiféle egyháznak és iskolának, s ezek javadalmainak elfoglalása, — vagy a lelkiismeretnek bármi ürügy alatti erőszakolása, de sőt mindezek, ugy a garantirozó hatalmasságok fogadása, a legközelebbi országgyülésen hozandó törvény-czikkely által elégségesen biztosittassanak.

Válasz: A legujabb törvények a vallás-szabadságot eléggé biztositják, ezek végrehajtása és az uri jognak az országgyülés általi kedvező magyarázatárul őfelsége intézkedni fog, a Széhenv-egyességet a király nem ösmeri, nem tudja, a törvényekkel nem ellenkezik-e? és az országgyülés elé utasitandó.

13. A jezsuiták a törvénynek eleget nem tévén, számüzessenek, csak törvény által fogadtathatnak be, — az egyes családoktul elvett birtokaik a családoknak, egyházi és alapitványi birtokaik a katholikus klérusnak adassanak.

A jezsuiták az 1687. 20. által be lévén fogadva, ügyök az országgyülés elé terjesztessék.

14. A törvény rende a törvényszékeknél az 1659. 5. szerint fenntartassék, a királyi fiscus a III. könyv szerint a törvénynek alá legyen rendelve.

Válasz: A törvény rendét őfelsége az 1681. 38. és 37. szerint fenn fogja tartatni, a hiányok az országgyülés által igazittassanak ki.

15. Az udvar és kamarák a fiscus által megkárositottaknak elégtétel adassék. — A törvényesen meg nem idézett, a törvény által el nem itéltek, sem személyek, sem javaikban elitélhetők nem lévén, Endre 2. hármaskönyv 1., 9., 1613. 34. szerint, — ennélfogva a Tököly-mozgalmak előtt, alatt, után jogos birtokosaiktul jogtalanul elvett, vagy kizsarolt birtok, törvényes tulajdonosaiknak adassanak vissza, ugyszinte a fiscus által elkobzott iratok és okmányok, ezentul a fiscus semminemü okmányokat ne foglalhasson el.

Válasz: A Tököly-forradalom előtt, alatt, után károsultakrul az 1681. 11, az 1687. 7. elégségesen gondoskodott, a később károsultakrul gondoskodhat a legközelebbi országgyülés.

16. Az ország törvényei, lakósai sérelmével kivált Lipót császár által kiadott adomány, kiváltság, zálog és más egyéb okmányok semmiseknek nyilvánittatnak, ugyszinte a szövetségesek tulajdonát, tisztségét, másoknak adományozó levelek semmisek.

Válasz: A károsultak kárpótlandók, béke esetében az amnestia szigoruan megtartandó.

17. A rézpénz értéke fenntartassék, egy része évenkint a bánya-jövedelembül váltassék be és a forgalombul vétessék ki, ezentul az országgyülés beleegyezése nélkül értéktelen pénzt verni nem szabad.

Válasz: A rézpénz beváltásának módozatárul a jövő országgyülés gondoskodjék.

18. Az 1659. hitlevél 3. pontja szerint a nádor és országtanács vagy az országgyülési küldöttség közbenjötte nélkül, nem szabad sem alkudozni, sem békét kötni.

Válasz: az országgyülés elé terjesztendő.

19. Minden élő és meghalt magyar szövetségesek utódaik és örököseiknek, valamint a szövetségnél szolgáló császári alattvalók és idegeneknek feltétlen amnestia biztosittatik, kiterjesztetik ez a karloviczi békében kizártak és azok örököseikre is.

Válasz: Az amnestia megajánltatik, a karloviczi béke által kizártaknak amnestia nem adatik.

20. A Rákóczy Ferencz fejedelem és gr. Bercsényi Miklós főtábornok ellen inditott per és hozott itélet megsemmisitettnek, Rákóczy és Bercsényi a hazának tett szolgálataikért jutalmaztassanak meg.

Válasz: az országgyülés elé terjesztendő.

21. A statusok nemesi előjogai, a jászok, kunok, s hajduk kiváltságai épen fenntartassanak, az országgyülés által hozott törvények tiszteltessenek, és hajtassanak végre, országgyülés minden harmadik évben vagy elébb is tartassék.

Válasz: a nemesi előjogok, már a fenntebbiek által eléggé biztosittattak, a jászok, kunok és más kiváltságolt városok ügye a jövő országgyülés elé terjesztendők. — A király a saját vagy biztosai jelenlétében az országgyülések megtartását nem ellenzi.

22. Az összes szabadalmak, szerződések, törvények, végzések, hitlevelek feltételeik és záradékaikkal az elkészitett minta szerinti esküvel a király által erősittessenek meg, — az adót az országgyülés határozza meg.

23. A béke-pontok elfogadás végett a szövetséges Rendek elé terjesztetnek, általok megerősittetvén, a biztositó hatalmak hajtsák végre, a főbb méltóságok és tisztek állásukrul köszönjenek le mindkét részrül és a tartandó országgyülésen ujak választassanak.

Válasz: A király hivatalnokai nem köszönnek le, ha a béke sikerül, a király az országgyülést haladék nélkül összehivja.

Rákóczy a fegyvernyugvás meghosszabbitását kivánta, mit is a közbenjárók a julius 21-én kelt levelekben csak azon esetben jelentették megadhatónak, ha a szövetségesek Erdélyről lemondanak.

Ezen alku tisztázta a felek helyzetét, szándékaikat megvilágitotta.

Az igazságtalan szolgalelkü történetirók által önzéssel és határtalan nagyravágyással rágalmazott Rákóczy ötöt kivánt.

1. A kényuralmi kisérletek ellensulyozására követelte a királyválasztás visszaállitását, Erdély függetlenségét, a Habsburg dinastiátuli elszakitását. Kétségkivül az örökös királyságot Pozsonyban rendes országgyülés mondta ki, kül kézzelfogható erőszakot Lipót és miniszterei nem gyakoroltak, a szabadság Judásbére konstatálva nincs, az örökség tehát a Habsburg háznak a pozsonyi országgyülés óta jogos tulajdona volt, csakhogy az örökösödés feltételes átruházás volt, az országgyülés elösmerte a korona örökségét azon feltétel alatt, hogy az ország törvényeit megtartja és megtartatja, — Lipót a törvényt, jogot, emberiséget lábbal taposta, József sem teljesitette törvényes kötelességét; különben Rákóczy követeléseinek ez volt leggyengébb pontja, ez időben már csak a lengyelek választottak királyt s ha József Erdélyrül lemond, az ország önkormányzatát, a régi törvényeket helyreállitva biztositja, a királyválasztásrul könnyen lemondanak. Erdély különállása azonban mind az alkotmány, mind Rákóczy fennállásának majdnem mellőzhetlen biztositéka volt. Erdély ezen időben, midőn a hegyek, erdőségek, szük völgyek erős védelmi eszközök voltak, biztos védelmi pont volt, a Habsburg dinastia birodalmával csakis egy oldalrul érintkezett,

ennélfogva biztos menedéket nyujthatott, a későbbi üldözés esetében a szabadság bajnokainak és Rákóczynak. A béke megkötésekor vagy ezután néhány évig is talán, a király családi kényuralmi érzelmeit mérsékelte volna, a bécsi udvaronczok talán rabló kezeiket nem nyujtották volna ki Rákóczy uradalmai után, de hosszu időre sem a császár szava és esküje, sem a bécsi udvaronczok becsületében bizni nem lehetett, mert Ferdinánd óta esküjét, királyi oklevelét, hiteles igéreteit minden király megszegte, minden kormány a magyar magánbirtokot természetes zsákmánynak tartotta. Az erdélyi fejedelemség, kivált miután Rákóczy kijelentette, hogy Erdély birtokához feltétlenül nem ragaszkodik, a loyalis magyar királyt nem veszélyezte, Erdélyben a várak Józsefet uralták, a nép azonban Józseffel ellenszenvezett. Erdélyt József tehát még biztosan nem birta. Erdély területe kárpótolható lett volna a még török kézen levő magyar terület visszafoglalása által. Erdély tényleges elvesztését ki lehetett volna egyenliteni a hűbéri kötelék által, mert miután Erdély Magyarország tényleges részét képezte, habár a nyilt alkunál errül nem beszéltek; a szövetségesek ebben, a különleges állás által a szabadságnak mentővára biztositva lévén, a feltételes hűbéri köteléket ugy a magyarok, mint erdélyiek elfogadták volna és pedig a magyarok elfogadják azért, mert igy Magyarország nem kisebbedik, az Erdélyiek elfogadják, mert Erdély, rendes viszonyok közt magát nagy külellenség ellen meg nem védhette volna, a szövetségesek errül nem nyilatkozhatták, mert József megbizottai Erdély függetlenségét egyszerüen megtagadták, József azonban a hűbéri kötelék lehetőségérül értesitve volt, mert Rákóczy Wratisláv kancellárnak kijelentette, hogy Erdélyre nézve kész az Apafy Mihály által kötött szerződést elfogadni.

2. Az ország önállása, függetlensége biztositására a szövetségesek az V. és XVIII. feltételben követelték a felelős országtanács és felelős kormányzat helyreállitását, a nádor, országbiró, tárnok, kanczellár, főispánok, koronaőrök hatáskörének visszaállitását; a IV-ben az idegen katonaság kivitelét, a VI-ban a nemzeti önálló hadsereget, a X-ben az idegeneknek magyar ügyekbeni beavatkozása eltiltását és érvénytelenségét, — a XXII-ben az országgyülés rendes megtartását, — az adóügyekbeni kizárólagos rendelkezését, a szerződés szerinti királyi esküt. — Ezen kivánalmak közt csak a hadsereg vezényletének módozata nem alapult régi törvényen, mert a felelős országtanácsot Ulászló törvénye alapitotta meg, e törvény későbben az osztrák-ház alatt ugyan nem alkalmaztatott, de más törvény által nem törültetett el, ennélfogva jogilag fenn is állott, minden királyt kötelezte, mert az ország törvényei fenntartására minden király megesküdött. — A főbb méltóságok, országos hivatalok, főispánok hatáskörét számos törvények szabályozták, ezen hatáskör tágitását a szövetség nem követelte, de csakis a régi hatáskör helyreállitását kivánta. Az idegen hatóságoknak magyar ügyekbeni beavatkozását, idegeneknek magyar hivatalokrai emelését számos, minden király alatt megujitott törvény tiltotta. — Az idegen hatóságok a jog természetével is ellenkeznek, mert jogi államban csak az országos biróság, az ország törvényei szerint itélhet, ennélfogva minden idegen beavatkozás semmis és érvénytelen, mert csak azon hatóság hajtathatja végre az itéletet, amely hatóság az itéletet hozta. A hadsereg főkapitányainak a megyék által kivánt választása uj és helytelen eszme volt. — Az 1526. 18. törvény a főkapitányságot csak az akkori időre állitotta fel, és a főkapitányoknak nem választását, de a király általi kinevezé-

sét rendeli el, a választás ellenkezett a fennálló alaptörvényekkel, mert törvényeink szerint a nemzeti hadsereg fővezére, első sorban a király, a király távolléte, kiskorusága esetében, vagy ha a trón üres volt, a fővezér a nádor volt, ellenkezett ez a királyság, a felelős kormány eszméjével, mert a főkapitány a megyék javaslatára választatván, sem az országtanács, sem a király által elmozditható nem lett volna, ennélfogva az országtanács a katonai ügyekben érvényesen nem rendelkezhetvén, a hadügyekrül nem felelhetett volna. — Czélszerütlen, mert a főkapitányok a zsoldos-seregek parancsnokai lévén, a főkapitányi állásra csak katona választathatott, e magas állást a megyei pártok szeszélyének kitenni nem lehetett.

3. Az egyéni és tulajdonjog biztositására a III-ban követelték az aranybulla ellentállási záradéka helyreállitását a XIV-ben a törvényes perrend helyreállitását, IX. a neoaquistica eljárás a jogtalan hóditási czim eltörlését. X. Idegen hatóságoknak a magyar ügyekbeni beavatkozása eltiltását. XV. Az udvar, a király, a kamara által megkárositottaknak kárpótlását. XVI. A jogtalan királyi adományok eltörlését. XVII. A rézpénznek az ország általi beváltását. XIX. Amnestia a multra és jelenre. Az ellentállási záradék nem közjogi, de kiváltság, de az egyéni jog ideiglenes villámhárító biztositéka volt, mert ez csakis a II. András aranybullájában biztositott adó-kiváltság megtámadása, a harczra kényszerités, az idézés és itélet nélküli elfogatás esetében hatalmazta fel a magyar nemest az ellentállás jogával, tehát ez csakis a törvénytelenség ellen adott kiváltságot, ellenben hűtlenség eseteiben nem alkalmazhatók, nem hatalmazta fel a nemest a törvényes itéletek az országgyülés által elrendelt adó elleni ellenszegülésre. Az ellentállási záradék csakis az idegen zsarnokokat feszélyezte, a két

leghatalmasabb magyar királyt Nagy Lajost és Mátyást az ellentállási záradék általában nem zavarta, törvény volt négy és félszázadon felül, a szövetségesek e törvényt erősiteni nem akarták, csak régi szövegében kivánták helyreállitani. A német kanczellária, a német kincstár, a német parancsnokoknak a magyar peres ügyekbeni beavatkozása a legszemtelenebb zsarolás és erőszak volt, ez ellen törvényeink sokszor tiltakoztak. — A neoaquistica-bizottság páratlan intézmény volt, — minden magyar király, Lipót maga megesküdött, hogy az ország elfoglalt részeit visszaszerzi, és — midőn ez megtörtént, mint idegen hóditó alattvalói birtokát el akarta rabolni, hóditás czimén nagy adót, a birlaló birtokosoktul a jogalap igazolását követelte, ennek eltörlése tehát jogos és méltányos követelmény volt. — A rézpénz beváltása hasonlag méltányos és jogos követelmény volt, mert a rézpénzt az ország többsége határozta el, e pénz a jog védelmére fordittatott, József, midőn a szövetségesekkel egyezkedett, a szövetségeseket jogos hadfeleknek ismerte el, elösmert több sérelmet, elösmerte a forradalom jogosultságát, mert nem egyszerü kegyelmet, de az alkotmány biztositását igérte meg, — a rézpénz a hadi költséget képviselte, egyesekre a hadi költség viselését rátolni nem lehetett, a jog és méltányosság alapján az egész országnak és királynak kellett ezt viselni.

4. Vallási ügyeket a XIII. és XII. pont rendezte, — a 13. pont, mely a jezsuitákat számüzi, ujitás volt, mert a jezsuitákat az utolsó országgyülés befogadta, a 12. pont a vallásügyet a linczi békekötés alapján rendezte. A linczi békekötést ugyan, az 1687. törvény megváltoztatta, illetőleg egy záradékkal módositotta ezen módositás azonban jogtalan volt, mert a linczi békekötés először is Rákóczy György és a magyar protestánsok közt egy-

részrül, másrészrül III. Ferdinand király közt kötött kölcsönös örök időkre kötött államszerződés volt, az ország ezen szerződés diplomatikus jellegét elösmerte, midőn ezt a linczi békekötés czimén törvényeink közé iktatta, ezen szerződés megváltoztatásában tehát Lipót Ferdinánd fia jogérvényesen bele nem egyezhetett, az országgyülés sem módosithatta jogosan, mert ez békekötés volt, csakis azon esetben intézkedhetett volna, ha a protestans rendekkel alkuba bocsájtkozik és azok mint az egyik szerződő fél jogutódai a szerződés módositásába beleegyeznek, ez pedig nem történt.

5. A békéért az Anglia, Hollandia, Svéd-, Lengyelország, Velencze, Poroszország kezeskedjenek. A külhatalmak jótállása minden időben gyenge biztositék volt; politikában az egyedüli biztositék a szerződő fél ereje. A gyengét mindenki elhagyja, mert a tett szolgálatot nem viszonozhatja; az erősnek mindenki barátja. Nemcsak a fejedelmek szövetsége, — de még a nemzeteké is értéktelen; II. Ferdinánd alatt a magyar protestansok a cseh és osztrákokkal szövetséget kötöttek, a protestánsok élén az eszélyes, ügyes Bethlen Gábor állt, a jeles férfi komolyan szövetségeseiért nem erőltette meg magát, pedig részben a török által fedezve volt; ha a bölcs tanácsok helyett a csehek segélyére tekintélyes hadsereget küld, melylyel Eszterházy katholikus magyar önkénteseit ellensulyozza, a fehérhegyi csatának más eredménye lehetett volna. — A hatalmas József császárra ez lealázó feltétel volt, mert a kezesség az állam belügyeibeni beavatkozást enged; egy fejedelem sem szerethet oly vendéget vagy barátot, ki a családban piszkálhat. Ez azonban Rákóczy és a szövetségesek részérül csakis sallang volt, mert Poroszország és Velencze gyenge állam, Svédország távol volt, Lengyelország belzavarai miatt nagy tevékenységet nem fejthe-

tett ki, Holland és Anglia, József hű érdekszövetségesei is Magyarországtul nagyon távol voltak, ennélfogva tényleg a garantirozott békét nem védhetik meg.

A Rákóczy által előterjesztett békepontok, a garantia és vezérválasztási pontok kivételével sem József és az osztrák-ház birtoklási, sem felségi jogait nem támadták, régi törvények szerződéseken alapultak. József egész terjedelmében egy feltételt sem fogadott el. — A közjogi garantiák közül az I., II., III., IV., VI,, XIII., XVIII. feltétlenül elvetette, az V. pontbul csak a nádorság helyreállitását fogadta el. A 22. feltételbül csak az ország adómegszavazási jogát ismerte el, a 7. pontra elösmerte, hogy az ország jövedelmeit kezelők az országgyülésnek tartoznak számolni, megkülönböztette azonban a király jövedelmeit az ország jövedelmeitül. A XXI. az országgyülések rendes tartására nem kötelezi magát, de azok tartását nem ellenzi; ezen nyilatkozat nemleges igéret, de nem biztositék. Az egyéni szabadság és tulajdonjogok biztositásárul szóló törvényekre is válasza részint tagadó, részint kitérő volt. Az ellenállási záradékot egyszerüen visszavetette, a neoaquistica IX. pontra a bizottság eltörlését elfogadja, de a királyi lappangó jogot a szerintei hóditásokra fentartja, ennek megbirálását a törvényszékekbül elveszi és országgyülési bizottsághoz ajánlja utasittatni. X. A kanczelláriát felállitja, de az országot a német kanczellária visszaélése ellen nem biztositja. XV. XIX. Tököly társait az amnestiábul kizárja. XVII. A rézpénz beváltását az országgyüléshez utasitja. XXI. A jászok, kunok, hajduk kiváltságait nem ösmeri el, az országgyülés elé utasitja. XII. A vallásügyben ragaszkodik a linczi békekötéssel ellenkező határozatokhoz. — Ha József engedményeit együttesen biráljuk meg, feleletei konstatálják, hogy József mereven és kizárólag

az utolsó reactionarius vivmányokhoz ragaszkodott, a régibb törvényeket megujitani nem akarta, az országgyülés három évi tartására sem kötelezte magát, a német kanczellária, kamara, hadi tanácz sarczai ellen a nemzetet nem biztositotta, az egyedüli javulást csakis a nádorság és kanczellária visszaállitása képezte vagyis illetőleg csak a kanczelláré, mert az országnak Lipót rém- és József absoluturalma alatt volt nádora, csakhogy ezen igen gazdag főur a nádori jogokrul tiszta fogalommal nem birt, ő Lipót vérengzéseit és rablásait is helyeselte, alázatosabb, engedelmesebb volt bármely szeméthordó vagy hóhérnál.

József alázatos hódolatot kivánt, a béke-alku czélját kizárólag Rákóczy megnyerése képezte, mihelyt ez meghiusult, az alku csak enyelgés, üres szószaporitássá vált, mit a császáriak csak azért folytattak, mert Sincendorfnak III. Károlyhoz irt levele szerint a Stahremberg vezénylete alatt küldendő hadsereg felszerelése két hónapot igényelt. Rákóczy és társai esküvel biztositották a nemzetet jogai visszaszerzésérül, hátok megett egy hosszas rémuralom állott, melyben a fejek százanként hullottak porba, a kirablottak száma ezrekre ment, ennélfogva sem Rákóczy, sem az országtanács becsülettel feltétlenül nem hódolhattak meg, nem fogadhatták el József ajánlatait, mert József az alkotmányt valódilag biztositani nem akarta, a legtöbb kérdést a fegyverletétel után az országgyülésre akarta utalni, ez a kérdések kijátszására vezetett volna, mert a királyi kormány a választásokra mindenkor nagy befolyást gyakorolt, békében az egyes vezetők, igéretek, hivatal-adományok által könnyen megvehetők, az ellenzéki vezérek nymbusát a fegyverletétel igen lelohasztja, a közönséges jellemek, ha a haza ügye elveszett, rendesen saját érdekeiket igyekeznek a hajótöréskor biztositani, József esélyei az országgyülésen a hazafi

pártinál sokkal kedvezőbbek voltak, mert a magyar országgyülés három főtényezőbül állt, a korona, a felső- és alsóházbul, — a törvényhozásban egyenlő joggal birt a felső- és alsóház, a felső-házban a király feltétlen többséggel rendelkezett, mert a főispánok a király bábjai voltak, 20 püspök az osztrák politikát támogatta, a főurak nagy része nem ösmert hazát, csak érdeket, az osztrák párt szolgája volt, ellenben a főurak közül csakis 20 követte a szabadság zászlóját, vagyis az osztrák-párt 90 tagot számolt 20 ellen. Ha tehát az alsó-ház rendületlenül küzdött volna is az ország jogaiért, József a legfontosabb törvényeket saját népszerüsége koczkáztatása nélkül az engedelmes felsőház által visszautasithatta volna, — a reá nézve legkedvezőtlenebb esetben királyi jogával él, a szabadságot biztositó törvényeket visszaveti és minden a régiben marad. — Az ország, a béke visszautasitásával semmit sem vesztett, mert József a szent-István palástjával eltakart kényuralmat ajánlotta, ez az ország számára teljes bukás esetére is biztositva volt, — a háboru Lipót békéjénél előnyösebb volt, mert az ország kevés hatodrész adót sem fizetett, mint Lipót alatt, áruczikkeit Lengyel és Törökországban eladhatta, a sok rézpénz élénk forgalmat eszközölt, a háboru tehát az alázatos békénél türhetőbb volt.

XIII. FEJEZET.

József Magyarország ellen tekintélyes sereget küld, reményei tábornoka engedetlensége miatt meghiusulnak. — Staremberg Esztergomot és Karvajt beveszi. — Botyan Sopronnál győz; Ausztriát pusztitja. -- Bezerédy és Balog Dunántult elfoglalják, a császári sereget szétverik. — Rákóczy királyt keres, de kosarat kap. — XIV. Lajos a szövetség nyilvánitását megtagadja. — A rosnyai országtanács a felföldre adót vet. — 1707. Januar. A rosnyai országtanács Ónodra országgyülést tüz ki. — 1706. Erdély Rákóczynak hódol. — 1707. Pekri a császáriakat tönkre veri. -- A magyar seregek Stájert támadják. - Rákóczy 28. márcziusban Maros-Vásárhelyen országgyülést tart. — Fejedelemnek választják. — Erdély a magyar confederatióhoz csatlakozik. — XIV. Lajos ünnepélyesen elösmeri. — A fejedelem és alattvalói közti kölcsönös hidegség. — A hidegség okai. — Turóczmegye áruló körlevele. — Az ónodi országgyülés, Rákóczy jelentése junius 1. — Rákóczy inditványa. — Az ónodi országgyülés valódi czélja. — Az előterjesztés hiányai. — Ellenzéki nyilatkozatok. — Rákóczy Turócz levelét bemutatja. — A hazaárulókat védekezésre hivja fel. — Berkesi, váczi püspöki helyettes a rézpénz ellen nyilatkozik. — Okolicsányi és Rakovszki a kormányt és sereget vádolja. — A buta kormány hallgat. — A sereg elégtételt kiván. — Rémséges zaj. — Rákóczy elégtételt kiván. — Az országgyülés meglepetve hallgat. — Rákóczy leköszön s inge-

rülten távozni akar. — Bercsényi és Károlyi Sándor az árulók egyikét agyonvágják, a másikat megsebesitik. — Kormányzati határozatok. — József trónvesztését egyhangulag elhatározzák. — Trónvesztési nyilatkozat. — Bercsényi Rákóczy távollétében helytartó. — Erdélylyeli szövetséglevél. — A vallási viszályokra bizottság választatik.

XIII.

József uj sereget inditott Magyarország ellen; a sereg vezényletével gr. Stahremberg tábornokot bizta meg, Rabutin erdélyi vezértábornokának megparancsolta az erdélybüli kivonulást és a Stahremberggeli egyesülést. Rabutin nem örömest rendelte magát alá Stahrembergnek, ennélfogva lassan mozgott. Eszterházy és Batthyány a sopron-fertői sánczokat elfoglalta és Austriában német módon gazdálkodtak. Rákóczy elfoglalta Esztergomot, Bercsényi és Károlyival Rabutin elé indult ki, 12. szeptemberben Miskolczot felgyujtatta. Stahremberg egyesült seregével döntő csapást reménylt mérni Rákóczyra, várva várta tehát Rabutint s mert Botthyán is feszélyezte, lassan haladt, október 12-én bevette karvai sánczokat és Esztergomot, — ezt megelőzőleg magához vonta, Pálfy bánt és horvát rabló katonáit. Rabutin Kassát tartva Buda egyenes utjának, Kassa ellen indult, az ostrom azonban visszaveretvén, a Hegyaljára ment szüretelni, a téli idő azonban közeledvén, nehogy Stahremberg serege tulságosan meg nőjjön, serege egy részét Erdélybe visszaküldte, a többivel Budára ment, hol a versengő vezérek téli szállást foglaltak. József vérmes reményei tehát részben Rabutin hiusága miatt meghiusultak, Rákóczy ellenben haladt, mert seregei a Dunántult a főurak szomoruságára és a nép nagy örömére meghóditották. Balog és Bezerédi vitéz vezérei Heister Hannibal 3000-bül álló seregét szétverték és Heistert elfogták. Rákóczy gróf Forgách tábornokát hanyagság miatt elzáratta. Deczember 26-án Rosnyón országtanácsot tartott, mely a felvidékre 2 millió forint terményekben fizetendő adót vetett ki,

ezen adó nem volt sulyos, mert a kongók értéke leesvén, — a terményeknek jó ára volt. A téli idényt kedvencz foglalkozása, a diplomatiával töltötte; mindenütt kopogtatott, de sehol sem fogadták, XII. Károly svéd és Ágost lengyel királyt — Erdélyt magának megtartva — megkinálta a magyar koronával; mindkettő visszautasitotta; a kéjencz Ágoston csak a nőkkeli kéjharczokat kedvelte, — elég baja volt az ingó lengyel koronával; XII. Károly vitéz svéd királynak, Magyarország hóbortjai légkörén tul feküdt, csakis Bendéri kéjutazása után látogatta meg, mint magányzó. XIV. Lajost nyilt szövetségre kérte fel, de tőle is kosarat kapott, mert a nagy királynak ügyei ekkor rosszul állottak és maga is békét szorgalmazott. — Általában Lajos minden mozgalmat kiaknázott, pártfogását pazarul igérte, igéreteit azonban soha sem tartotta meg, pártoltjaiért saját érdekeit soha sem koczkáztatta, mi különben minden időben általános diplomatikai és fejedelmi betegség volt. Midőn békekilátásai megszüntek, Rákóczyt a József trónvesztése kinyilatkoztatására folytonosan sürgette, és Rákóczynak a nyilt és határozott szövetséget csak ezen feltétel alatt igérte meg.

A nagy-szombati béke-értekezlet kétségkívül meggyőzte Rákóczyt és a szövetséget, hogy az alkotmány teljes biztositását József és általában a Habsburg-háztul nem reménylhetik, ennélfogva Rákóczy és Bercsényi a függetlenség kimondását elhatározták és a függetlenségi nyilatkozat előkészitésére Rákóczy 1707. januárban országtanácsot hitt össze Rosnyóra, e tanácsban országgyülés tüzetett ki Ónodra, szinleg az alku eredményének előterjesztésére, valósággal azonban a Habsburgház számüzésére.

A forradalom palástolása, a Széchenyi-gyülés után már, miután a szervezet tényleg királyi hatalmat nem ismert, feleslegessé

vált, József a szövetség alkotmányos követelményeit el nem ösmervén, a béke lehetlenné vált, az ország az alkotmány biztositékait megtagadót többé királyának nem ösmerhette.

Rákóczynak a szerencse Erdélyben kedvezett, Rabutin seregeit Erdélybül kivonva, a forradalmárok Pekry vezérlete alatt tömörültek, már szeptember végén egész Erdély, a várak kivételével Rákóczyt uralta, Tige 3000 emberrel januárban Erdélybe jött, a várakat, Szebent, Dévát, Fogarast, Brassót megmentette, februárban azonban Pekri tönkreverte, 1500 halottat vesztve, vad futásban vonult Szebenbe, Eszterházy a Dunántul őgyelgő Rabutint erősen csapkodta, Rabutin még a kis csobanczi várat sem tudta bevenni, sem Styria pusztitását megakadályozni. A kuruczok dunántuli hatalma és kellemetlen portyázásai a szolga nádor hazafiságát is felébresztették, a 26 év óta alvó nádor közbenjárói kötelességét akarván teljesiteni, Bécsben következő ajánlattal lépett fel: 1. A király az államszerződés megtartására magát esküvel kötelezze. 2. Erdély szabadon választhat fejedelmet, de a fejedelem a magyar koronátul függjön. 3. A magyar megyék Erdélyhez nem tartoznak. 3. Idegen katonaság csak a török végvárakban lehessen. 4. A vallásügyi egyesség fogadtasson el; ez volt Eszterházynak első és utolsó hazafiui nyilatkozata, Bécsben azonban a nádort válaszra sem méltatták.

Rákóczy 28. márcziusra Marosvásárhelyre országgyülést tüzött ki, Apafyt a fejedelemségbül letették és Rákóczy fejedelemnek választását megerősittették, uj alku-pontokat készitettek, Rákóczy sok diszelgés közt az esküt letette. Desalleurs Marquis franczia követ Rákóczyt Erdély fejedelmének ünnepélyesen elösmerte. Erdély Rendei a magyar szövetséget elösmerték, a szoros szövetség megkötésére Mikes Mihályt, Kemény

Simont, Lázár Ferenczet, Kolossváry Mártont választották meg. Az országgyülés több üdvös, de csekély fontosságu törvényt hozott, az erdélyiek azonban Rákóczyt nem szerették, Rákóczy az erdélyieket lenézte és velök ellenszenvezett, — mindkettőnek meg volt természetes oka, — a Rákóczy ősei iránti hangulat Erdély és Magyarországban teljesen különbözött, — I. Rákóczy György Magyarországban a protestánsok szabadságáért harczolt, hiveivel Magyarországban kegyesen bánt, mind ő, mind neje Lórándfy Zsuzsánna a református egyház és iskola javára gazdag alapitványokat tettek, tehát szabadsághős volt, — Erdélyben fukarkodott, szerzett igazságtalanul és erőszakosan, fia György könnyelmü lengyel hadjáratával a nemességet erősen megrontotta, a főbb nemesség nagy része fogságba esett, szabadságát pénzen kellett visszaszerezni, — a nemességnek pénze nem volt, ellenben Rákóczy kincsei nagy része megmaradt, — Rákóczy a nemeseknek, ha ajándékba nem is, legalább kölcsönt adhatott volna, a foglyok kiváltására, a fukar azonban hivei kiszabaditására egy aranyat sem adott, a nagy váltságdij sok családot tönkre tett, a Rákóczy nevet meg gyűlöltette, a szabadságért az erdélyiek is lelkesültek, mert mihelyt a császári katonaság körmei közül menekültek, azonnal Rákóczyhoz állottak, Rákóczy azonban a katholikus vallás jogaiért buzgott, ez Erdélyben nagy politikai hiba volt, mert Erdély főbb urai igen kis kivétellel reformátusok voltak, a császáriak Erdélyben a protestánsok irányában türelmesen jártak el, Rákóczynak jogos katholikus buzgalma a lelkesedést lehűtötte; — ezenkivül Rákóczy az erdélyiek iránti közönyét nyiltan kimutatta, a főbbeket jutalmak által nem kötelezte le, a kicsinylés, az érdek-mellőzés a főbbeket elkedvetlenitette. Ezen eljárás azért is czélszerütlen volt, mert a várak az el-

lenség kezeiben voltak, Rákóczy az erdélyieket nagyszerü győzelemmel nem varázsolta el, mert épen Erdélyben a császáriaktul erős vereséget szenvedett, az erdélyiek magokra hagyattak, saját erejükkel győzték le a császáriakat. — Rákóczy az országgyülés elé 4 javaslatot terjesztett elő.

1. Az ország jövedelmeinek kezelése egy országos bizottság által vizsgáltassék meg.

2. Az elfoglalt, jogtalanul eladományozott kincstári javak vétessenek vissza, az igazságos birtokosok kárpótoltassanak.

3. A rézpénz előbbeni forgalma állittassék vissza.

4. A megyék és szászszékek igért zsoldosaikat teljes számban, jól felfegyverezve állitsák ki.

Mindezek méltányos, czélszerü, jogos kivánalmak voltak s ha Rákóczy győzelmes hadsereg élén nyomul be Erdélybe, duzzogás nélkül elfogadtatnak és végrehajtattak volna, igy azonban csak papiroson maradtak. A két első pont elkedvetlenitette a főbbeket, kik az ország jövedelmeit zsebelték, a kincstári birtokokat eltulajdonitották, rokonaik, barátaik által bitangoltatták. Az önkéntes jobbágy katonákra a földes urnak megengedték az uri engedelem nélkül beállt katona hazahozatását. Rákóczy ezen jogot sérelmesnek találta és az erdélyi sereg felbomlását ennek tulajdonitotta, — ez azonban gyakorlatilag véve sérelmes nem volt, mert Erdély megyéi és székei bizonyos meghatározott számu katonaságot tartoztak felruházva, felfegyverezve a táborba küldeni; a rend, a jog, a méltányosság azt követelte, hogy ezen katonai illeték a lakosság közt számaránylag osztassék ki, — ha az önkénytesség korlátlanul megengedtetik, egész falvak harczképes és harczképtelen lakossága a táborba indul, egész vidékek műveletlenül hagyatnak, s mert nagy tömeg élelmezése lehetetlen, rabló bandákká alakultak volna.

A népfelkelés, mire ezen önkénytes rendszer vezetett vagy vezethetett volna, rendes hadsereg ellen tehetetlen. — Erdélyben azonban még veszélyes is lett volna, mert a köznép a székelyek és kis magyar töredék kivételével oláh lévén, a népességet roszakaratu vezetők könnyen félrevezethették volna, Erdélyben a nép ha elámitva felbőszül, igen nehezen lett volna fékezhető, mert az egész ország erdőségekkel volt boritva; ebben az oláh otthon volt, mig a rendes katona eltévedt, nehéz fegyverzetével nem mozoghatott, a rablót nem birta elérni. Rákóczy az erdélyi viszonyokat nem ösmerte, elfelejtkezett Mihály vajda korárul, nem gondolt arra, hogy a császári tábornokok az oláh népet a földes urak birtokai feligérésével a császárnak könnyen megszerezhetik, az óvatos elővigyázatban szükkeblüséget, önérdeket, hazafiatlanságot látott. Rákóczy elégületlenül távozott Erdélybül és már 12. májusban Szerencsre érkezett. A sikertelen hadjáratok után a bécsi kormány mindent elkövetett a szövetség egysége fölbontására, az egyenetlenség és elégületlenség terjesztésére; a nagyobb megyékben az ármány nem sikerült, Okolicsányi a kis Turóczot azonban, mely rokonaitul hemzsegett, melynek nemessége csekély és szegény volt, a reactió czéljainak megnyerte, — a kis megye január 1-én egy alázatos, de a békére izgató, a háboru nyomorait rikitólag festő emlékiratot szerkesztett a fejedelemhez, ezen emlékiratot a megyékkel hiteles másolatban közölték és pártolására a megyéket felhivták. — A körlevél tartalma a következő: Nem kételjük, vették nagyságtok, kegyelmetek, méltóságos Vezérlő Fejedelem kegyelmes, urunk ő nagysága Kegyelmes parancsolatit, venalék limitatiójának, sub poena florenorum 500 argenteae pecuniae, de officialibus comitatensibus desumendis, et degradatione ab officio fienda megtartása iránt, ugy az 1. novemb. 1706. menstrue exolven-

dum quantumra nézve, — nemkülönben méltóságos gróf Csáky István generalis uram ő nagysága fenyegető levelét, imponált gabnáknak és naturaléknak sub mulcta militaris executionis administratiója iránt, mely dolgok s dispositiok, minthogy egyenesen az egész ország törvénye és szabadságunk ellen (akikért most életünket feltettük és hadakozunk is) institualtatnak, — és ennek előtte a császár parancsolatit megvizsgálván, azokat országunk törvénye szerint mertük adamussim disputalni és ő felségének de abrogatione simillium suplicalni: — most pedig akármi sulyos dolgok imponaltatnak reánk és a szegénységre, csak fohászkodva nyögünk alatta, holott még most is elviselhetlen teher vagyon a szegénységen, ugymint: hajduk prestatiója, azoknak fegyverkezése, ruházása, quartélyozása, sulyos intertentiója, — fel s alájáró hadak megszámlálhatlan költsége és expensái, — gratuitorum laborum administratiója, tábori szekerek prestatiója, limitalt annonanak és naturáléknak elviselhetlen exolutiója, nyári havakra gabonának, zabnak és hátraváló marháknak nagy, költséges deportatiója és hajtása, abbul emergált restantiának complanatiója és kivánt exolutiója. — Szükség ugy hozván magával, personalis insurrectio és egyéb sulyosak is. Ezeket azért meggondolván és megfontolván, — nyilván való dolog, hogy kikeletig sem fog subsistálhatni a szegénység. Egyszóval elannyira vagyunk, hogy soha még e félékben nem valánk. Kikhez képest a minémü alázatos memorialist concipialtunk, vezérlő fejedelem kegyelmes urunkhoz, ő nagyságához, de alleviatione et aliis negotiis, nagyságtokkal, kegyelmetekkel in verissimis paribus communicaljuk, avégre, hogy országunk törvényét és nemesi szabadságát, közönségesen illető instantiánk, annál erősebb, állandóabb és hatbatósabb legyen kegyelmes urunk őnagysága előtt, eziránt a maga tetszé-

sét és sentimentumát velünk és a nemes szomszéd vármegyékkel communicálni, sőt unitis viribus promotiójában, velünk egyetérteni és a magok részérül is hathatósan promovealni ne terheltessék és kegyelmetek azt hozván magával, mind a közönséges igazság és mind pedig a jó szomszédság is. A körlevéllel hasonló tartalmu emlékirat — lényegileg következőt tartalmazott: „Tavalyi armistitiumnak alkalmatosságával tractált békességnek mivoltárul, velünk közlött nagyságod kegyelmes patenseibül, az azokhoz acludált tekintetes ország nevével beadott propositióbul, ellenben azokra a felséges udvar által tett resolutiókbul, melyek nem szintén idegenek a békesség kérésétül, alázatosan megértettük a békesség tractaja, mint mult, vagy csak függőbe maradott legyen. Mindazáltal ösztönözvén bennünket, az édes hazánkhoz és nemzetünkhöz buzgó szeretet és az égig felható számtalan sok árváknak és özvegyeknek és szegényeknek szüntelen könnyhullatási, siránkozási és sanyarusági, prerogativáink szerint kénytelenittetünk, a nagyságod vezérlő fejedelmi szine előtt, szokott engedelmességgel megjelentenünk, valamelyeket a felséges udvar maga resolutiói által diaetára elhalasztotta, mivel király Dieta nélkül semmi törvény nem lehet, ellenben a nemes ország is, ő Felsége confirmatiója nélkül semmit sem végezhet: könyörgünk azért nagyságodnak alázatosan, országunk tetszése szerint való replika, a nemes ország nevével adassék be az ő Felsége resolutiójára. Ami pedig garantia állapotját illeti, hacsak amiatt kellene elmulni, a békességnek, melyben most sem desperálunk, nagyobb és erősebb garantia nem lehetvén, mint Bocskay idejében való pacificatio volt, midőn az Alsó- s Felső-Ausztria, Morva-, Csehország és Szilézia sponsiot magokra vállaltak, felséges magyarországi király által, haza törvényinek és szabadságának inviolabilis

megtartása iránt, melyet azután nem sokára Bethlen motusa követte, involválván a megirt országokat, akik mivel succumbáltak, Isten kezében lévén az hadak vezérleti és triumphusi, kicsoda állhat ellent, az Isten megváltozhatlan dispositiójának. Ezenkivül ha mi egyéb privata pretensiok fenforganának, azokat replica beadása után is suo modo folytathatni. Mindazáltal törvényünknek és nemesi szabadságunknak (melyet a confoederatio nem sufferálja) hanem inkább erősiti, megsértődését abban tapasztaljuk, hogy amely generale beneficiumok az egész országnak deservialnak ususbul, ugymint a többi közt a vas és só, azok leginkább privatus ususokra fordittatnak, melyeket majd nem is kaphatni, és ha valaki particulariter kaphatják is,-de az ára excessive eleváltatott. — Az, mely áruk pedig más országokbul behozattatnak országunkban: ugymint drága materiák, mindenféle posztó fűszerszám és egyéb jószágok, mivel szabad commerciumok nem folynak, — épen nem tudjuk, ezentul micsoda köntösben járjunk? vasat is honnét, magunk és a szegénység szükségére provideáljunk? és fűszerszám, só nélkül való étkekkel, hogy éljünk? Könyörgünk abban is generaliter provideáltassék az egész ország, abban fogyatkozást ne szenvedjünk. Végtére suplicalunk alázatosan nagyságodnak ad similitudinem art. II. Mathiae Regis decreti IV. item Wladislai 1. 1. et ejusdem decreti V. 1. et aliorum passim conditorum, az édes hazánk törvényiben és a közönséges szabadságban, minket kegyelmesen megtartani méltóztassék. — Az emlékirat és körirat határozottan József császár álláspontjára helyezkedett, miután a békekötéssel Rákóczy Ferencz vezérfejedelem és a mellé rendelt országtanács bizatott meg, egyesek az ország ügyében hazaárulás büne és büntetése nélkül nem avatkozhattak, ellenben a megye szokásos helyhatósági

jogánál fogva az ország helyzetérül tanácskozhatott, a többi megyékhez körlevelet küldhetett, a fejedelemhez emlékiratot adhatott be, a megyét tényleg, mint erkölcsi testületet megbüntetni nem lehetett. — A szövetség elleni ármány ügyesen volt szőve, sikert azonban nem aratott, mert a megyék a köriratot a fejedelemhez küldték be, nem hatott azért sem, mert telve volt hazugsággal, a vádakat bizonyitékkal nem támogatta, az ármány a mesterek ügynökeit ütötte agyon.

Az ónodi országgyülés az árvizek miatt Ónodon meg nem tartathatván, a kőrömi mezőre tétetett át. A függetlenségi ügy a gyülés megnyitásakor fényesen állt; Erdély Rákóczyt uralta, a főbb várakat, Pest, Komárom, Pozsony, Szeged, Sopron, Buda kivételével, az országot a szövetség birta. XIV. Lajos Rákóczyt fejedelemnek ismerte. József a valódi alkotmány helyreállitását megtagadta, az ország függetlenségének kivivása tehát egyrészrül számos esélyekkel kecsegtetett, másrészrül József nyilatkozatai mindenkit meggyőzhettek, hogy József és a Habsburg-ház alatt az ország csak tartományi állásban marad, Józseftül csak álczázott szelid despotismust reménylhet. A Rendek szokás szerint lomhán gyülekeztek, az országgyülés csak 31-én nyittatott meg. — Junius 1-én Rákóczy következő előterjesztést olvastatott fel:

Tekintetes nemes ország, hajdani dicsőségeért, szabadságáért összeszövetkezett Statusok és Rendek, édes Véreim, hogy ha nagy örömünkre vala ezelőtt két esztendővel óhajtott szabadságunk, pályafutásunk csaknem kezdetén, a nemes statusok szabados összegyülekezetit, mintegy régi dicsőült sorsunk első zsengélyét közönségesen szemlélnünk: megitélheti kiki, menynyivel nagyobb örömünkre lehet a sok szélvész háboruk után, ügyünk hajóját a mai napon oly ponthoz jutottnak látni, — a

melyrül mind az elmult szerencsétlenség eltávoztatását nyugodalmas elmével nézhetjük, mind pedig sokszor óhajtott, de sokaktul netalántán csak kétségbeesett, megrezzent és rettegő szivvel várt szabadságunk helyrehozatalárul és nemzetséges közügyünk folytatásárul gondolkozhatunk. Nem lehet nem hálaadó szivvel emlitenünk most is a nemes Státusoknak az akkori közgyülésben személyünkhöz mutatott szives indulatját, — amidőn tudniillik vezérlő Fejedelmeknek választatván, elménket és minden igyekezetünket hazánk szolgálatjára annyira lekötelezték, hogy változatlan szándékkal, igaz, eltökéllett szivvel egyebet nem óhajtottunk, hanem hogy hivatalunknak megfelelvén, boldogulásodat édes nemzetem minden utakon a mellénk rendelt Senatussal üzzük és keressük. De ha szintén a megnyomorodattakon könyörülő Isteni kegyelem, mindeddig rajtunk magát oly mértékben ki nem nyilatkoztathatja is, hogy boldog reménységül, napunkat felvirrasztotta volna, legalább tapasztalhattuk hozzánk járuló oly mértékü gondviselését, hogy mindeddig végső romlásunkat igyekező ellenségünk megátalkodott szándékát megsemmisitette és elháritotta, elannyira, hogy midőn annakelőtte csak idegen nemzetek historiájábul emlitettük vala, mily erejü volt a portugallusok, helvéták, hollandusok összekapcsolt és összeszövetkezett szivek, már most nemzetséges megegyezésünknek hasznát magunkban is nagy mértékben tapasztalhatjuk. — Az egész világ elé terjesztetett, mely helytelen legyen sokaknak a magyar álhatlanságruli vélekedések. Dicsekedjék ámbár ellenségünk eleink között nagy hasznával gyakorlott practicával, melyekkel ama mondás szerint divide et impera vas jármába fogá édes nemzetünket, elhomályositá helytelen reménységének fényét a magyar szivhez egyedül illendő egy szinü és szivü tökéletes hivség. És mivel az állhatatlanságnak erejét csak egyedül vevé

fundamentomul, midőn az elmult esztendőben meginditott békességnek tractálását oly tökéletlenül farba rugá és mégis elmulását a magunk személyes haszonkeresésének tulajdonitani nem szégyenli, legyen Isten itélője csalárdságának. De nemcsak egyedül hálójába akart bennünket keriteni, midőn kivánságaink legnagyobb pontjait a maga hatalma alatt leendő országgyülésre kivánta halasztani, hanem szövetségünk, hitünk megszegését kivánta, midőn egy vérbül álló Erdély országátul való elszakadását munkálta a magyar nemzetnek. És azon országot maga fegyverével nyertnek állitván, mit akart egyebet, mint azzal is azon jussát velünk igazságosnak ismertetni, melylyel azelőtt hazánk régi nemzetü oszlopit rontani igyekezte, a neoaquisticum nevezete alatt. És mivel az elmult tractán is, — ezen jussának eligazitását az ország gyülésére halasztotta, ahol a palatinus és egyéb mellette nemzetünk ügye ellen hizelkedő ország tisztei mind ellenségeink, mit reménylhettünk volna egyebet azoknál, melyek annak előtte történtenek és jobbágyság alá hozták nemzetünket. Vizsgáljuk csak, mit ért vajjon azon országgyülése által? azt-e, melynek a törvény a szabados voksok többségére bocsájtotta végzését vagy azt, melyen nem akarni is vétek, ama pozsonyi országgyülésen practicált mód szerint? Ha az elsőt, miért nem igéri a gyülés előtt is mindazokat, melyeket a szövetkezett 24 vármegye megegyezett akaratjábul kivántunk, ha pedig a másikat, nemde nem torkunkba veti a horgot, midőn némely nemzetitül elpártolt urak voksaival a többségnek kiván törvényt szabatni. Ezeket siratják nemzetem véres theatrumokon feláldozott fiaidnak maradéki, országunk minden rendei és lakosi, ezekre hogy lépnünk se hitűnk se hazafiságuk nem engedi. Röviditse inkább a nagyhatalmu Isten napjainkat és hervassza ifjuságunk virágát, *minthogy mi legyünk vezéred az ilyen nyo-*

moruságára, — fussanak bár az ilyenekre járomba hizott, nemességedet, nemzetségedet kótyavetyélő árulóid, mi készebb leszünk sok igaz fiaddal, a pusztai és erdei vadakkal, nyomoruságunk napjait töltenünk. Álljanak bár elő mindazok, kik alattomban, magunk haszonkeresésének tulajdonitják, a békesség elmulását; szólaljanak szabad voksok szerint azok is, kik mostani közhadakozásaik terheit, sulyosabbnak lenni tartják mindazoknál, melyeknek viselésében töröknek, zsidóknak adák gyermekeiket, németnek feleségöket, és sokan maguk felakasztásával végezték halálnál keservesebb életüket. — Vajjon gondolják-e, hogy ha hurok alá bocsájtják nyakokat, mentek lesznek azzal a homlokba-ütéstül, vagy sulyos terheltetéstül. Mi viszen tehát benneteket, terhetek panaszára, javaitoknak magatoktul, maradékoktul való kimélésére. Valjon különb vala-e, ezeknél a zsidó-nemzettség panasza, ki Mózes vezérlése alatt megunván a mannát és fürjeket, foghagymára készüle inkább, mintsem az Isten által nyujtott reménység fejében bujdosásait követte volna avégre, hogy a mézzel-tejjel folyó igéret földére bemehessen. Nemde nem Isten nyujtotta, mindezen változatok közötte is, azon reménységünket, melynek fejében felgerjedve szivünk az hadakozásra? E mai napig is miben vonta meg hozzánk való kegyelmét. — Gerjedjen tehát, édes vérem, nemzetem, Isten kegyelmében való reménységed, melyhez való ragaszkodásodat inkább javalhatjuk, mintsem a nemzettséges ellenségünk csalárd igéretihez valót, és mivel a hazafiságra, mind hitünktül, mint hazáfiuságunktul kéntetünk, kövessük a portugállusok, helvéták, a hozzánk hasonló hitekkel, szövetséget kötött hét tartományok példáját, melyek ha sulyos hadakozásoktul megijedtek volna, bizony most is azon ellenségnek, kitül mi szabadulni kivánunk, igája alatt nyögnének; kövessük

azon nevezetes Ulisses példáját, ki a tengereken bujdosó hajókázásaiban, viaszszal bedugá füleit, hogy az édesgető Syrének éneklésétül el ne aludjék. Forditsuk mindnyájan elménket a szükséges hadakozásra, melynek folytatásában, noha eddig is tehetségünk szerint semmit el nem mulasztottunk, de mivel azon utak és módok követése által, melyekkel eddig folytatnunk nem lehet, válasszunk oly utat, mely által boldogulásunkat reménylhetjük. — Nem lehet itt nekünk keserüség nélkül emlékeznünk, mire juta azon kincsnek sorsa, amely ugymint; a rézpénz által minden Rendek terhe nélkül folytatánk hadakozásunkat mindaddig, miglen az ellenségünk és netalántán sokaknak practicái által, oly becstelenségbe nem hozattaték, — hogy annak böcsi helyrehozásárul még csak gondolni is csaknem haszontalan. Veté is az ellenség azáltal, hogy a rézpénz értékét csökkentette, oly kőszikla és örvény közé ügyünk hajóját, az honnan vagy prédáló nem oltalmazó, fosztó nem harczoló, rongyollott üres erősségekkel, töltetlen ágyukkal kénytelenittetett hadakozásunkat kell folytatnunk, vagy buzgó hazafiságunk szerint, oly módot találnunk, mely által kinek-kinek rendes fizetése megjárhasson és az emlitett sok rosz eltávolittassék. — Ez mivel ezen előadások mellé kapcsolt iratokbul a nemes státusok megláthatják, mit tegyenek az ország nagyhirü, de kevés hasznu fundusi, azoknak a szükséghez képest kivántató tóldásárul is adatik eleikbe, oly mód, melynél a senátussal együtt, — se hathatósabb, se közelebbet nem találtunk.))

A mellékletekben Hellenbach bánya-gróf kijelenti, hogy ha ezüst-forgalom állittatik fel, a bánya bevétele a költségeket sem fogják fedezni. Az 52,000 lovas és 27,000 gyalog évi fizetése tesz rézpénzben 5.693,000 forintot, — a fiscalis

jószágok jövedelme 495,476 forint, ennélfogva a fizetések alászállitása mellett is, a félévi hiány fedezetére 2.694,000 forint kivántatik.

Rákóczy tehát következőket inditványozott:

1. Rendes törvényszékek alkottassanak.

2. A nemesség egyelőre a személyes felkeléstül felmentetik, ezért fizet következő évi váltságot: egy lovasért 60 forint 24 pénzt, egy porta után, melyért 3 lovas volt kiállitandó, fizettessék 180 frt 72 pénz, egy paraszt portátul 384 forint megszabott áru, termények és marhában, — mindez rézpénzben értetődött.

Ezen országgyülés feladatát a Habsburg-ház számüzése, a hadsereg szervezése képezte, mindez csakis nagy lelkesedéssel, nagy áldozatok által volt elérhető. A fejedelem és kormányának előterjesztése a helyzet magaslatán nem állott, gyenge, hosszadalmas férczmű volt ez, mely főleg Isten segélyére hivatkozott, hosszadalmas, tele sopánkodással, szóvirágokkal, meg nem világitott példákkal. Minden alkotmányos előterjesztésnek, kivált válságokban első sorban a helyzetet kell megvilágitani, — az előterjesztésben nem világittatott meg a birtoklás állása, mellőztettek a lehető remények, elhallgatták a diplomatikai viszonyokat, pedig sok vérmes reményüt (a milyen volt a magyar többség minden időben) a franczia szövetség a török barátság reménye is már felvillanyozott volna. — A Széchenyi gyülés a fejedelmet és szövetségi tanácsot, a Józseffeli béke megkötésére bizta meg, a leghevesebb vérü országban a legrajongóbb időszakban is, a tisztes alkotmányos béke hivei többségben vannak, mert a forradalom mindég mindenütt áldozat, rendkivüli, bizonytalan viszonyokat teremt, a forradalmi párt ennélfogva csak akkor tömör, ha a nemzet az uralkodóház javithatlan konokságá-

rul, az alkotmány békés helyreállitása lehetetlenségérül meg van győződve. Rákóczynak tehát a helyett, hogy a zsarnoki multra csak czélzott, czáfolhatlan indokokkal a közelmult példáival be kellett volna bizonyitani, hogy Magyarország önállása, a nemesség és polgárok egyéni szabadsága, csakis az általa követelt, összes törvények helyreállitása által biztositható, hogy József a fontosbakat határozottan elvetette, hogy a többieket az országgyülésre utasitotta, ezáltal ezeknek jogosságát el nem ösmerte, hogy a hadakozó szövetségeseket csak lázadóknak és az ország képviselőinek nem tekinti, mert a főbb tárgyakban velök egyezkedni nem akart, — hogy az eddigi siker leginkább a franczia külháborunak és a szervezett katonaságnak tulajdonitható, és ha a nemzet a fegyvert leteszi, a katonaságot feloszlatja, — József az országban és országgyülésen a helyzet ura lesz, — mert az ember megmarad ugyan az országban, de fegyver nem volt, hódolás után, miután Magyarországot a török-bánát kivételével részint az örökös tartományok, részint a Józseffel szövetséges államok határolták, a törökföldrül is csak nehezen lehetett volna fegyvert behozni, mert e vidéken a hű szerbek portyáztak, az országgyülésre számitani nem lehetett, mert a felsőházban az osztrák szolga-párt többséggel birt, a hazafias alsóházat Pozsony várának ágyui és őrsége könnyen elnémithatta.

A királyi család számüzése csiklandós vállalat volt minden időben, mert ez már nyilt, menthetlen forradalmi tény, de kivált Magyarországon veszélyes játék volt, mert a Habsburgház nemcsak a vezetőket fejeztette le, záratta el és fosztotta ki, de megbüntetett minden tényezőt, — a boszu évekig könyörtelenül működött, a gyanu az osztrák birák előtt bűn volt, a meztelen menekülés is nehéz feladat volt, mert az országot

ellenséges hatalmak vagy ellenséges érzelmü nép környezte. A trónvesztés kimondásának ennélfogva főkelléke a lelkesedés, Rákóczynak tehát az országgyülés lelkesitésére, a lelkesedés megszilárditására fel kellett volna idézni a vértanuk árnyait, elő kellett volna sorolni az áldozatok ezreit, be kellett volna bizonyitani, hogy a habsburgi királyok esküjöket folytonosan megszegték, a rövid alkotmányosság az önkényhez minden időben átmeneti hidul szolgált, a vallási vakbuzgóság csak eszköz, mert Lipót alatt a catholicus templomokat és egyházakat is kaszárnyák- és istállóknak használták, a protestánsok tőlök soha vallások tiszteletét nem várhatják, mert a protestánsokat főleg szabad érzelmeikért gyülölik, be kellett volna számokkal bizonyitani az ország mennyi milliókat fizetett adóba, mennyit raboltak a féktelen zsoldosok félszázad óta, rá kellett volna mutatni a sulyos vámrendszerre, mely Magyarország felvirágzását lehetlenné tette, — el kellett volna az eszme támogatására a szerepeket az ügyesebbek közt osztani, — mindez jobban gyujtott volna Ulisses, a zsidók a portugallusok és helveták példája, az isteni gondviselésre való hivatkozásnál, egyes erősebb szavaknál, melyek mint egy csepp bor, egy kád vizben hatás nélkül tüntek el.

Általában a Habsburg-ház számüzését oly könnyedén kezelték, mint egy falusi biró letételét; pedig már a turóczi körlevélbül Rákóczy és tanácsa az ármányt észlelhette, a nemesség felkelési vonakodásábul meggyőződhettek volna, hogy a lelkesedés lohad, a tunyák és gyávák a béke párnái után sóvárognak, az eddigi eszközökkel a győzelem kétes, majdnem lehetetlen. Nagy hibát követett el Rákóczy és a tanács a rézpénzrül szóló nyilatkozatával, — mert ebben a rézpénz teljes értéktelenségét elösmerte és a pénz értékének emelése és

biztositásárul mélyen hallgatott. Hiba volt ez, mert a pénzérték az ország összes lakosait érdekelte, midőn maga a fejedelem kimondja a pénz értéktelenségét, azt többé értékesnek senki sem tarthatja, az értéktelen pénz használata csalás, a hatalom a csalásra nincs feljogositva. — Hiba volt ez azért is, mert a kormány által kibocsátott pénzjegy soha sem tartható értéktelennek, mert ha az ország a bukás szélén nincs, a pénzjegy teljes értékét a válság megszünte, az ország ügyei szervezése után, adó, kölcsön, az ország urodalmainak eladása vagy elzálogositása által szerzett pénzzel mindig helyreállithatja. Magyarország még ekkor pénzügyileg nem bukott meg, az államkölcsönök még nem szerepeltek, — adó által a beváltás nem volt eszközölhető, voltak azonban gazdag és értékes sóbányái, igen terjedelmes uradalmai, ezek egy részének elzálogositása által tehát a rézpénz teljes értékben beváltható lett volna. Hiba volt ez azért is, mert József a rézpénz beváltását az alkunál megtagadta, Rákóczynak épen ez indokbul indulva meg kellett volna a rézpénz biztositását igérni, jelezni kellett volna a biztositás módozatát, nem volt szabad értékét már azért sem kétségbe vonni, mert az ország bocsájtotta ki, az alkotmányos kormány szava pedig szent, az általa kibocsátott pénz értéke nem silányulhat el, mert minden ország pénzjegyét az egész ország közös, sőt az egyesek vagyona is biztositja, az uzsorások, fukarok megfélemlitésére hangoztatni kellett volna, hogy ha József győz, a pénz el fog veszni, ezáltal sok ezer érdeket füzött volna a függetlenség eszméjéhez, melyeket őszinte, de ügyetlen nyilatkozatával eltaszitott.

A kormány előterjesztései egyhangulag nemcsak nem fogadtattak el, sőt egy tevékeny ellenzék alakult, mely a háboru két fő és mellőzhetlen tényezőit, az adót és a rézpénz kény-

szerforgalmát meg akarta buktatni. Látván azt, hogy országos ülésben többségök nem lesz, kerületi ülésekben óhajtották tárgyalni, midőn Rákóczy a nagy hazafiakat nyilatkozatra szólitá fel, a Rendek halasztást kértek. Az adóügy 4-én tárgyaltatott, a bölcs pénzügyőrök, a jeles hazafiak valószinüleg bécsi utasitás szerint a rézpénzt forgalmon kivül akarták helyezni, a nemesi felkelést nem kivánták, adót sem akartak fizetni, a katonaságra utalványozni akarták a bányák jövedelmét, melyek semmit, a harminczadét, mely 400,000 forint körül jövedelmeztek és a fiscalitások árát, melyek még el nem adattak s a birtok bizonytalansága miatt sokszor el nem adhatók, az ellenzék által ajánlott összegbül tehát tényleg 10,000 katonát sem lehetett volna tartani. A nagy többség a függetlenség ügyéhez hiven ragaszkodott, de megszokva az adóügybeni zsidóskodást, félévre 2.000,000 forint adót szavaztak meg, midőn a függetlenség sikere legalább 140,000 katonát és 12 millió adót igényelt, két millióval kevesebbet a Lipót évi adózsarolásainál. A nemes urak tudtak szónokolni, lármázni, fel és köriratokat szerkeszteni, hosszu lakodalmakat tartani, midőn azonban fizetni kellett, az erszényt görcsösen szorongatták, a lóczához ragadtak, midőn lóra kellett ülni; rozsdás kardjokat a függetlenség kivivására nem birták és nem akarták kihuzni.

A rézpénz kényszerforgalma erősen elleneztetvén, 2 napi vitát vett igénybe, többen a rézpénz forgalmát, további veretését erősen ellenezték és pedig a rézpénz ellen Sándor Albert Nyitra, Rakovszki Menyhért Turóczmegye, Mérey Mihály és Kürthy Endre az esztergomi káptalan, Enyiczkei István az ujhelyi palosok, Elefanti perjel Barsmegye nevében tiltakoztak. A nagy többség azonban a kis ellenzéket leszavazta, Rákóczy egyhangu végzést óhajtva, a rézpénz tárgyalá-

sát másnapra halasztotta; az osztrák-pártot veresége nem ijesztette vissza, másnap Berkesi Endre, váczi püspöki helyettes a rézpénz ellen 13 megye nevében tiltakozott, midőn azonban a megbizó megyék meghatalmazását kivánták, töredelmesen bevallotta, hogy hazudott és a megyék nem hatalmazták fel s hogy csakis egyesek bujtogatására tiltakozott. Rákóczyt az ellenkezés elkeseritette, az ellenzéket erősen megrótta, az ellenzést belső ármányoknak tulajdonitotta. Turóczmegye körlevelét a gyülésnek bemutatta, ezt hazaárulásnak jelezte. a turóczi nemeseket nyilatkozatra, illetőleg a hazaárulás büne elleni védekezésre szólitotta fel.

Az egész gyülés felzúdult a turócziak ellen, Okolicsányi és Rakovszki, a két konok bérencz, bizva titkos barátaik védelmében, a nyerendő nagy bérben, felállottak a körirat védelmére, Rákóczy a nagy zajban a turócziakat meg nem értvén, magához közelébb hivta, mindkettő a körlevélben előadottakat valóknak állitotta, a szenvedő haza sorsa felett erősen sopánkodott, a hadsereget kicsapongással vádolta, erősen czélzott a rosz és hűtlen kezelésre, valószinüleg kiemelte azon szerencsétlenséget is, ha füszer hiányában marczipan, mézes kalács, meleg bor nem lesz készithető. — A támadás szinleg a sereg, a kormány, valódilag azonban Rákóczy ellen volt intézve, mert a seregnek vezére, a kormány feje Rákóczy volt, vagy tudta és elnézte tehát a kicsapongásokat és zsarolásokat, vagyis közvetve ő volt a bünös, vagy nem tudta; ez esetben mint tehetetlen az ország kormányára alkalmatlan volt. Bercsényi dühösen közbekiabált, Eszterházy tábornok a sereg nevében elégtételt követelt; Rákóczy elértette az álczázott támadást és következőleg válaszolt: Mit kegyelmetek bepanaszoltak, az részben szükséges következménye a hadviselésnek, melyre minket a bécsi udvar

makacssága kényszeritett és saját határozatunk, hogy folytatni fogjuk addig, mig szabadságainkat visszanyerendjük. De én nem látom át, hogy miért épen Turócz emel panaszt, az a Turócz, mely a háboru kezdete óta nem látott más ellenséget, mint a megfutamodott Schlik tábornokot s melyet, mert félre fekszik, a mi hadaink nem kerestek fel nagyobb tömegben. Azt azonban látom, hogy Turócz küldöttei a bepanaszolt bajokat egyedül haszonkeresésnek tulajdonitják s ez vád közvetlenül saját személyem ellen, mert én méltatlan lettem volna a bizodalomra, melylyel a Statusok engem vezérlő fejedelmükké választottak, ha szemet hunyok a rendetlenségekre. De miért nem jelentette be azokat nekem a megye részletesen, miért nem nevezte meg nekem a bünösöket, s ha ezt tenni elmulasztotta, miért panaszkodott más megyéknek e rendetlenségek iránt. Nemde azért, mert engem pártnak nézett, mert pártoskodást tett fel bennem? De kérdem Turóczot, ha követeltek-e tőle nevemben valaha egyebet többet, mint a valamennyi megyékre egyaránt kivetett közterheket? (Diarium articuli onodiensis, a nemzeti muzeum kézirat-gyüjteményében 563.) — A turócziak erre kijelentették, hogy Turócz szakadást nem akart előidézni, a megyékhez azért irtak, hogy a fejedelmet a bajok orvoslására közakarattal kérjék fel.

Rákóczy a turóczi levelet a szövetség elvével ellenkező merényletnek a szövetség feje elleni alattomos bujtogatásnak jelezte s mert ő kötelességét teljesitette, elégtételt és igazságot kért. Az ügynek ilynemü fordulata a közönséget meglepte, Rákóczy elégtételt kért, de az elégtétel nemét nem jelezte. A turócziak utolsó válászukban kijelentették, hogy szakadást nem akartak és nem akarnak, a meglepett közönség nem tudta mit kiván a fejedelem, nem tudták ezt tanácsosai sem, ennélfogva

az elébb még zajgó gyülés elnémult. Rákóczyt szokott érzékenysége elragadta, azt hitte a gyülés kivánságát nem méltányolja, e hitben vezérfejedelmi méltóságárul lemondván, kijelenté, hogy erdélyi fejedelemségébe vonul vissza. Klobusiczky a távozót erővel tartotta vissza, Bercsényi felkiáltott: Háladatlanok tik, szabaditótokat, ahelyett, hogy a rágalmazókat megbüntetnétek, távozni engeditek, ez nem lehet, haljanak meg inkább a gyalázatos árulók, — kardja lapjával Rakovszkira ütött, Károlyi fejét vágta be, mire azonnal meghalt, Okolicsányi több sebbel menekült, a fejedelem franczia katonái által elfogatott.

Az országgyülés másnap Okolicsányit perbe fogta, mint hazaárulót Rakovszkival együtt fej- és jószágvesztésre itélték és 9-én lenyakazták; Turóczmegyét eltörülték, négy részre osztották, fő- és alispánját, szolgabiráit elfogták. Az ónodi gyilkosság menthetlen fekete folt mind Bercsényin, ki példát adott, mind Károlyin, ki gyilkolt, kétségkivül a forradalmat simán győzelemre vezetni nem lehet, mind Okolicsányi, mind Rakovszky hazaárulók, József császár megfizetett ügynökei voltak, mindkettőnek az ellenzék megalakitásában, mely ellenzék álutakon a védelmet lehetlenné akarta tenni, nagy része volt, mindkettő szövetségi esküjét megszegte; ha Rákóczy őket mindjárt megjelenésükkor elfogatja, az országgyülés védelmük meghallgatása után elitéli, lefejezteti, eljárását a pártatlan alkotmányos biró nem rosszalhatná, — határozottan rosszalandó azonban az országgyülési orvtámadás és gyilkosság, — mert az országgyülés szentély, ki e szentélyben a törvényhozót sérti, az a szabadság, az egész ország ellen vétkezik, két embernek százak általi megtámadása aljas gyilkosság, mert két ember magát százak ellen nem védheti.

A gyászos esemény a tanácskozást félbeszakitván, a rész-

pénz ügye felett még két napig tanácskoztak, a rézpénz értékét 60 százalékkal leszállitották és kényszer-forgalmát elrendelték. — A többi turóczi gyászvitézek is elfogattak, Egerbe vitettek, rövid fogság után szabadon bocsájtattak. Elfogadtatott az országos törvényszékrüli javaslat. 14. juniusban kimondatott József király és a Habsburg-ház trónvesztése. A rézpénzrüli törvény szerencsétlen és igazságtalan intézkedés volt, mert sok ember a pénzérték kétszer leszállittatván, sokat vesztett, a leszállitás a megmaradt leszállitott pénz értékét nemcsak nem emelte, de siláyitotta, mert maga a kormány kimondta a rézpénz értéktelenségét, általában a közönséget arrul, hogy győzelem esetében a pénz teljes értékben kicseréltetik, távulrul sem biztattak, ha Rákóczy valódi államférfi, tekintve, hogy a nemesség harczolni nem akart, az adót nagyban felemelni nem lehetett, de 79,000 katonával az ország felszabaditását csak elfogult reménylhette, a pénz értékét minden áron fel kellett volna tartani, értékét az állam vagyona lekötése által biztositani és a pénz-kibocsájtást folytatni kellett volna.

Botrányos, a nemzetet megbélyegző, a kormány részérül elme szegénységi bizonyitvány volt az adótörvény, József semmi lényeges engedményeket nem adott, a béke-alkut ő maga szakitotta félbe, az uralkodó-ház számüzése el volt határozva, a nemesség nem akart harczolni, csak a rendes katonaság menthette meg az országot, a sereg 79,000 katonábul állt, ennek ellenében József legfeljebb 40,000-et állitott, ezen felényi ellenséget Rákóczy nemcsak teljesen nem tudta legyőzni, de kisebb sikereit sem birta feltartani, a várakat, a központot a németek birták, Horvátország-Szlavonia a németet uralta, Erdély és Dunántul birtoka változott, József seregének csak kis része harczolt Magyarországban, a franczia háboru örökké nem

tarthatott, ezeknél fogva Rákóczy és kormányának, az országnak, be kellett volna látni, hogy Magyarország önállását, függetlenségét csak azon esetben nyerheti vissza, ha a császári seregeket az országbul kikergeti, a várakat beveszi, a forradalmat Csehország- és Ausztriában felizgatja. — Erre azonban okszerüen 150,000 katona, a várak körülkeritésére alkalmazott népfelkelés nélkül gondolni sem lehetett, 150,000 katona felállitása 12 milliót kivánt. Rákóczy és kormánya ez összeg egy harmadával sem birt, nem ragaszkodott a felkelési váltsághoz, ugy látszik, mint buzgó katholikusok isteni mentő csudákban biztak.

A királyi ház letétele simán ment, a vallási küzdelmek a forradalmak alatt megerősödött magyar függetlenségi párt az osztrák-házat gyűlölte, midőn győzött, a királyt mindig letette, mig a királyság örökössé nem változott, a király letételével a családnak is megszünt minden joga, mert uralkodói joggal nem a család, de csakis a megválasztott király birt; most a trónvesztést a családra is ki kellett terjeszteni. A királyi ház számüzésének utját már a Széchenyi confederatio megkészitette, már e gyülés után az országban a király semmi, a szövetség feje minden volt. A király az ország sarkalatos jogai elösmerését konokul és ravaszul visszautasitotta, a nemzet előtt két ut állott; meghajolni az idegen király előtt, elfogadni a szelid önkényt, térdet hajtani nemcsak a király, de az osztrák miniszterek és beamterek előtt. Az igen nagy többség és pedig nemcsak az urak és polgárok, de a nép is a szabadságot akarta, gyűlölte az önkényt és eszközeit, a dunántuli osztrák érzelmü főurak a forradalom darázsfészkébe nem mertek eljönni, a császári korona védelmére csakis a silány turóczi inasokat küldték, a szolgák jelesbjei is azonban Révay főispán

és az alispán nem mertek Ónodon megjelenni, — a félénkekre kétségkivül hatott a két aljas kerítő Okolicsányi és Rakovszky véletlen lemészárlása, a félénkek elpárologtak, a jelenlevők az osztrák-ház trónvesztését egyhangulag elhatározták.

A trónvesztés kimondása az ügynek sem nem ártott, sem nem használt, Rákóczy és Magyarország Francziaországon kivül más külhatalom által nem támogattatott, a Habsburg-háznak számüzetése után nem szaporodott pártfogóik száma, de ellenségeié sem. — Francziaország örömmel fogadta, e lépésre Rákóczyt már régóta nógatta, az országot nem lepte meg, mert a függetlenségi párt minden győzelme után mindég magyar fejedelmet választott, a németet a főurak kivételével az egész ország gyülölte, magyar király után vágyott. Az ország jogosan fosztotta meg Józsefet és az uralkodó-házat a magyar tróntul, mert Lipót, sőt József is Magyarországrul, mint sajátjárul rendelkezett. Magyarország pedig lakosainak kétségtelen tulajdona volt. Magyarországban az absolutismus elmélete, az isteni jogra sem lehetett hivatkozni, mert ez ország nem ősi telep, de őseink által fegyverrel hóditott tartomány volt, a hóditók vezéri családja régen kihalt, a Habsburg-ház a koronát választás és szerződés utján nyerte el, az ország Ferdinánd óta 8 királyt választott, nyolcz királylyal szerződött, a nemzet és a király közti szerződés két oldalu szerződés volt, az ország a királyt fejének csak azon feltétel alatt fogadta el, ha az ország törvényeit megtartja és megtartatja, a feltételek megsértése szétszakitotta a szerződést, megszüntette a király uralkodási jogát, a lakosokat a hűségi kötelezettség alul felmentette és az országot uj választásra jogositotta. Ezen jogot az örökös királyság nem változtatta meg, mert a Habsburg-háznak, az örökös királyság csakis a törvények megtartásának feltétele alatt adatott

át. József király tehát köteles lett volna az országgyülést azonnal összehivni, a biztositási oklevelet kiállitani, az országos főhivatalok és méltóságok jogkörét helyreállitani, — ezt József nem tette, sőt több törvények helyreállitását részint visszautasitotta, részben az országgyülésre halasztotta, az országos többség tehát a trónvesztést jogosan határozta el. A jog azonban a hatalom ellen gyenge fegyver, a jog még az erőszak ellen sem egyént, sem országot nem mentett meg, ha az egyén vagy állam jogát a szükséghez képest értelmi vagy anyagi erővel megvédeni nem tudta.

Az ország függetlensége kivivására a helyzet kedvező volt, és ha a forradalmat lángész vezeti, ha legalább közepes hadvezérei vannak, ha a fő erélyes, a forradalom sikerülhetett volna. A viszonyok kedveztek, mert a spanyol örökség egészben vagy legalább részbeni megtartása az uralkodó-házra hatalmi életkérdés volt, Európa leghatalmasabb királya legjobb hadseregével kellett megküzdeni, József ennélfogva évekig még Magyarország ellen 30—40,000 katonánál többet nem állithatott fel, a magyar katonaság 80,000 körül volt, egy katona került 70 frtba. 160,000 katonát tehát 11 millió forinton ki lehetett volna állitani, sőt teljes értékü pénzben ennyi sem kivántatott volna, Lipót alatt fizetett az ország 12 milliót, az ország egy évi áldozattal függetlenségét, szabadságát biztosithatta volna, sőt 12 millió közadó sem igényeltetett, mert a nemesség köteleztetett személyesen fegyvert fogni jobbágyai egy részével. A papság rendes hadi illetéke tett 7 ezer lovast, a főurak többet birtak a papoknál, ezek katonai illetéke tehát szinte legalább 10 ezerre tehető, a közép-birtok nem volt kevesebb kézbe, mint ma, ma van 500 holdtul kezdve 10 ezer holdig 9100 birtokos, a személyi felkelés a rendes huszad helyébe át-

lag két katonát számitva, ez maga 18,200 katonát tesz, vagyis összesen a nemesség, papság erőltetés, nagy áldozat nélkül kiállithatott volna 35 ezret, vagyis ez esetben adóbul 125 ezer katona lett volna kiállitandó és eltartandó, mi rosz pénzzel 9 millió forintot igényelt, ez elegendő lett volna arra, — hogy Rákóczy, József 30—40 ezer katonáját legyőzze, a várakat a felkelő néppel körülzárolja és bevegye, a második évben már a hadi költség kevesebb lett volna, mert ha minden harminczad magyar kézbe kerül, az a hiányt nagyban fedezhette volna, nagy összegeket adhattak volna a nagy osztrák dinasták: Eszterházy herczeg nádor, Illésházy, Pálfyak, Batthyanyakra vetett büntetések, mivel a nemzet őket méltán sujthatta volna, mert Lipót egész uralma alatt a rémuralomnak nemcsak hivei, de támaszai voltak, és különösen az Eszterházy vagyon igen tekintélyes részét a Tököly-, Nádasdy- Bossányiaktul elkobzott birtokok képezték. Az önkény támogatása sokkal nagyobb bűn a király elleni támadásnál, ez valóságos hazaárulás, a hazaárulókat Ulászló törvénye birtok-vesztéssel büntette, ha az árulóknak a kormány összes birtokaikat el nem foglalja is, jogosan sulyos pénzbüntetésekkel sujthatta volna, már azért is, mert a hazafias dunántuli népet a forradalomtul a nagy urak nyomása és fenyegetése tartotta vissza, évek óta a nemzetnek több millió károkat okoztak, ezen károkért az ország a szolgák által jogosan kárpótolhátta volna magát.

A trónvesztés kimondásával az ország semmit sem koczkáztatott, mert József Magyarországnak tartományi helyzetet, az alkotmány köpönyegével eltakart absolut kormányzatot ajánlott, ennél kevesebbet, tekintve a viszonyokat, tekintve József egyéniségét, nem adott és nem adhatott volna. Józsefet a szenvedély nem vezette, nagy hatalmát nem fitogtatta, miniszterei járszalagon nem vezették, a magyarokat nem gyűlölte, igen

jól ösmerte egy részt az egész nemzetnek az alkotmányosághozi ragaszkodását, másrészt tudta azt is, hogy a nemzetet időnként álomkór, tehetetlenség lepi meg, a külalakot megtartva, a magyar tetszés szerint vezethető, tehát először is a rideg absolutismust eszélybül nem állitotta volna vissza, másrészt fel nem állithatta volna azért sem, mert a franczia háboru Ausztriát kimeritette, Ausztriának a sulyos háboru után pihenni és erőt kellett gyűjteni, a rideg absolutismus pedig drága műtét, mert sok katona nélkül tarthatatlan, az absolutismus alatt a hivatalnokok szabadon lopnak. Rákóczynak és kormányának azonban, midőn a függetlenség nagy szavát kimondta, komolyan meg kellett volna a helyzetet mérni, okulni kellett volna a mult hibáin, a siker biztositására mindent el kellett volna követni.

Az ország szerencsétlenségére azonban a válságot okosan felfogó, a válság sikeres megoldására alkalmas nagytehetségü egyéniség hiányzott. Rákóczy önzetlen, becsületes, lelkes, tiszta jellemü, jogtisztelő hazafi, eszes egyéniség volt, de nem birt sem katonai, sem államférfiui képességgel, hol maga vezérkedett, mindenütt megverték, hadműveleteiben mindenütt ellenségeihez alkalmazta magát, pedig állások egymástul teljesen különbözött, mert József a nagy örökösödési háboru által el lévén foglalva, nagy sereget az országba nem küldhetett, a várak József birtokában voltak, József seregeit nem összpontosithatta, mert ha seregeit összehuzza, a várak a felkelők kezeibe esnek, ha csatát veszt, elveszti az egész országot, Józsefnek volt ideje, érdeke tehát azt követelte, — hogy részletes támadások által a magyarokat a várak rendszeres ostromátul elvonja, — a nagyobb ellenséget gyengébb hadosztályokra ossza fel.

Rákóczynak kevés vára volt, — érdekében állt a várai

meghóditása, — serege számosabb, de rosszabbul volt vezetve és fegyverezve, mint a német, Rákóczynak sietni kellett, mert ha József békét köt, József összes ereje ellen sikeresen csak akkor védheti magát, ha az egész ország és minden várak ura lesz, ezt csak ugy vivhatta volna ki, ha nagy hadsereget szervez, mert a négy évi tapasztalás kétségkivül bebizonyitotta, hogy a forradalmi sereg egyenlő erővel soha sem győzött.

Rákóczy daczára ezen szomoru tapasztalatnak, megelégedett 80 ezer katonával, seregét szétforgácsolta, egy időben kis seregekkel védett és támadott, Erdélyt a fontos stratégiai pontot magára hagyta, pedig a várakban a német-őrség csekély volt, ezek támadásait a felkelő nép is feltartóztathatta volna, ha Herbeville és Stahremberg ellen 60,000 katonát összpontosit, ezen haderővel a német hadsereget leverheti, József hadseregei Belgium-, Spanyol- és Olaszországban voltak elhelyezve, ennélfogva ha Rákóczy a sikon mozgó 25—30 ezer emberét megsemmisiti, József az igen távollevő hadseregébül csakis több hónapok után lett volna képes Magyarországba tekintélyesebb hadsereget küldeni, ezalatt a várakat meg lehetett volna hóditani, mert Rákóczynak ugyan nagyobb várak ostromára sem elegendő ágyuja, sem ügyes tüzőrsége nem volt, de a várak sem lőszerek, sem eleséggel hosszabb időre ellátva nem voltak, a szorosan körülzárolt várak, tehát lőszerek és eleség hiányában önként hódoltak volna.

A bukást elősegitette az alkalmas kormány-férfiak hiánya, az egész forradalom alatt egy kitünőbb államférfi sem magaslott ki, ki a nemességet a szabadságért lelkesitette, a pénzügyi kezelést czélszerüen rendezte volna, ki a megyék főbbjeit kiszemeli, és azokat az érdek lelkesedés szálaival a kormányhoz köti, a fejedelmet eszélyesen, ügyesen támogatta volna.

Ezen értelmi hiányt igazolja az ónodi gyülés eljárása, a rozsnyói tanácsban már el volt határozva az uralkodó-ház letétele, a rézpénz érvénye, az adó, a felkelési váltság megszabása, ennek ellenében a turóczi körlevél a béke, tehát József király elösmerése, az adó korlátozása, a rézpénz megsemmisitése, tehát a függetlenségi harcz lehetetlenné tétele mellett izgatott, fel lehetett és fel kellett tenni, hogy azok, kik e körlevélben álczázva ugyan a forradalmi hadsereget és kormányt megtámadták, az ónodi gyülésen is megjelennek és támadásokat titkon és nyiltan folytatni fogják, az ország kormányát képező szenátusnak, a kanczellárnak, a kincstár igazgatónak a kivitel módját a hivek közt meg kellett volna alapitani, a nemességet a rozsnyói határozatokra meg kellett volna nyerni és ehhez elég idejük is volt, mert a nemesség csak lassan, 14 nap alatt gyülekezett. Egyik sem történt, keleti tunyasággal hagyták nőni és működni az ellenzéket, a javaslatok mellett maga a fejedelem és a fővezér Bercsényi küzdöttek, kiknek ha a kormány buzgó és ügyes, szólni sem szabad lett volna, — mert Rákóczy király-jelölt volt, Bercsényi el volt adósodva, titokban arrul vádolták, hogy a forradalmat pénzügyi érdekekbül óhajtja, — mások tehát a kormány javaslatait sikeresebben támogathatták volna és ha a nemesség érvek, — a főbbek igéretek által előlegesen megnyeretnek, az előterjesztéseket valószinüleg egyhangulag elfogadják. Az államférfiak hiányára mutat a turócziak esete is; a turócziak ügye a Senátusban vagy tárgyaltatott vagy nem; ha tárgyaltatott, az esetben a kanczellárnak kellett volna a turóczi követek, Rakovszky és Okolicsányi vád alá helyeztetését kérni, mert ez a kormány feladata, a kormányt a szövetségi tanács helyettesitette, a kormánynak fő közege pedig ilynemü ügyekben a kanczellár

volt. Hogy nem tárgyaltatott, mutatja az, hogy midőn a fejedelem az ügyet az országgyülés elé vitte és a turóczi izgatók megbüntetése óhaját jelezte, midőn Eszterházy tábornok a sereg nevében elégtételt kért, a kormánynak kellett volna a turócziak védelmét czáfolni és perbe fogatásukat inditványozni. Rákóczy polgári hivei azonban mélyen hallgattak, pedig ezen körlevél és emlékiratban, álczázva ugyan, de a kormány épen ugy meg volt támadva mind a vezérfejedelem, mind a hadsereg, a Senatus és kanczellár hallgattak akkor is, midőn a fejedelem elégtételt kért, a hülyék csak akkor ébredeztek, midőn a hallgatás altal mélyen, jogosan sértett fejedelem leköszönt és távozni készült. Ha az ügyetlen buták kötelességük öntudatával birnak, elmarad a Károlyi mészárlása, mely a nemzet történetében fekete foltot képez. Az országgyülés előkészitésének mellőzése már annálfogva is fényes bizonyitéka a tanácsosok tehetetlenségének, mert a magyar tanácsosoknak tudni kellett volna azt, hogy egy nemzet sincs a beszéd, az ellenzékeskedés viszketegével annyira megáldva, mint a magyar, sok ember beszélt és beszél azért, hogy hazafiságát, képzelt tehetségeit fitogtassa, ellenzékeskedik feltünési viszketegbül, ellenzékeskedett azért, hogy száját aranynyal és adománynyal tapasszák be, ellenzékeskedik, mert a középtehetségek, amily minden országban legtöbb van, — a rejtett czélt nem látják be s magokat igen okosaknak tartják; a bőbeszédüség nemzeti szokás, mert sem hajdan, sem most nem volt oly lakoma, melyben az imelygős felköszöntések elmaradtak volna; a tanácsos urak tehát vagy azért nem figyelmeztették Rákóczyt, mert nem ismerték a nemzetet, vagy mert a vitát ily fő kérdésnél sem tartották veszélyesnek, mindkettő butaságuk és tehetetlenségüket bizonyitja. Rákóczy tapintatlan eljárásán nem csodálkozhatni, mert ő maga

is szeretett szónokolni, a nemzetet teljesen nem ösmerte, mert idegen jezsuiták idegen földön nevelték, ennélfogva a nemzet jellegét nem ösmerhette.

Rákóczy szenvedélyes diplomata volt, szeretett irkálni, — mindenütt szövetséget keresett, a franczia kivételével, ki ha Rákóczy nem kereste volna fel, okvetlenül ő kinálja meg, szövetségesre sehol sem talált; a török nem szövetkezett, mert Konstantinápolyban a franczia befolyás megszünt, a harczi szellem haldoklott, a török a némettül meg volt rémülve, Szász Ágost lengyel király trónját is nagy nehezen birta megtartani, jobban szerette az asszonyok könnyü, mint az országok nehéz hóditását, az eszelős svéd kalandort két nagy ország választotta el tőlünk; erősen el volt foglalva a lengyelek és oroszok által, Oroszország egy nagy csiszolatlan gyémánt volt, melynek tekintélyt nagysága adott, a távolabbi országok ügyeibe azonban, mert Oroszország még ez időben vad csorda volt, a barbár Péter czár még rendezett nagy sereggel nem birt, XII. Károlylyal küzdött, birodalmát Svéd és Törökország felé akarta terjeszteni, ennélfogva inkább vonzódott József, a török ellenséghez, mint Rákóczy a török baráthoz. A német protestánsok József császárhoz hajlottak, — a bajor fejedelem országát elvesztette. — Ez időben a külszövetség hajhászata valóságos czéltalan kapkodás volt. Midőn tehát Rákóczy és kormánya az adó, a pénzérték leszállitásába beleegyezett, a nemesség felkelési váltságdijárul lemondott, a forradalom bukását irta alá, mert a megalapitott pénz és haderővel a franczia háboru alatt sem a várakat elfoglalni, sem József kis seregét az országbul kikergetni nem lehetett, — a békekötés után pedig vár nélkül a 80,000 felkelő József nagy hadserege ellen hónapokig is alig birhatta volna az országot megvédeni.

Az osztrák-ház trónvesztése következőleg határoztatott el: „Minek okáért, az austriai háznak oly csalárd alattomban való alánk áskálódását veszedelmünk munkálkodása, és álnokul velünk bánása nem egyébre, — hanem hogy maga kegyetlen uralkodása és utálatos igája s erőszakos hatalma alá hajthasson bennünket, czélozása avagy csak onnan is bőségesen kitetszik, hogy ő királyi hatalmával s auctoritásával gonoszul élvén s nem lévén maga kötelességére, mely hazánk irott törvényeiben és a hittel megerősitett diplomákban bőven le van ábrázolva, semmi tekintete, — különb-különbféle szinek alatt nyilvánvaló erőszaktételre, vérontásra és ezen magyar nemzetnek feltett eltörlésére kifakadott, ugy hogy már többé nem a királyi igazgató és oltalmazói hivatalban foglalatoskodott, hanem az ország lakos Rendeinek és azok szabadságinak nyilvánvaló ellenségévé változtatta magát annyira, hogy sok rendbeli mély alázatossággal, nemkülönben mint isteni felségnek, mind az előbbi austriai királyoknak s mind az első Leopoldusnak nyujtott esedező supplicatiókra is, a panaszoknak a gravameneknek soha semmi orvoslását a haza nem nyerhette, sőt hovatovább naponkint nagyobb és nagyobb gonoszba merült állapota. Méltán forditjuk tehát azon nehéz iga és kegyetlen tirannusi uralkodásra nézve szemeinket, mindazon gonoszokra és szabadságaink kiforgatására, melyeket kegyetlen tirannusi országlásának kezdetétül és derekasabban pedig a mi időnkbeli emlékezetünktül fogva mindenféle szinek alatt elkövetett és elkövetni ugyan szokásba vett vala, melyeket másként ennek előtte kibocsájtott s nyilvánvalóvá tett közönséges irásinkkal a keresztyénvilág itélete alá bocsájtattunk. És noha azon sok gonoszságoknak temérdek voltátul indittatván avagy csak igazságos fegyverkezésünk felfogásával és kegyetlen tirannusi uralkodási ellen való szövetségköté-

sünkkel s azáltal tett vezérlő fejedelmi guberniumunknak hozzája való megerősitésével, hozzája való kivánt engedelmességünknek, nem jól folytatott királyi országlásának azonnal ellene mondottunk és magunkat azáltal felszabadultaknak kijelentettük; mindazonáltal tovább is éles és megért elmével vizsgálván és meggondolván a mostani országló I. József császárnak a magyar koronához képzelt jussát és álnokul koholt pretensióját vagy ahoz jutásra való kivánságát, kit a pozsonyi országgyülésben az ország Statusi és Rendei által magának örökös jussal adatottnak lenni allegált, minthogy azon országgyülésbeli decretumnak rendi igy szólt: Mi Leopoldus stb., midőn elménknek több szorgalmatossági között, eleinkrül reánk szállott Magyarországunknak hajdani boldog állapotjának helyrehozásában fáradoznánk, ezen hasznos orvoslás is juta eszünkben, hogy e folyó 1687. esztendőbeli Sz. Lukács napjára sz. k. Pozsony városában az egész egyházi és világi nemesi és több emlitett magyarországi és hozzája tartozó részekbeli Statusoknak és Rendeknek közönséges országgyülését hirdetvén, ahol magunk is jelen lévén, felséges és herczeg, József első szülött fiunk, nekiek jövendő királyokká és urokká koronáztatnék stb. Ahonnan nyilván kitetszik, fenn lévén épen akkoriban valóságosan az eperjesi mészárlások vérontó theatruma, annak rettentő s kegyetlen hóhérlásibul, melyekre magunk is jól emlékezünk, bizonyosan tudjuk s kitanultuk, az országnak abban az időben nagy szorongatásban és inségben levő fő-főrendei életöknek s jószágaiknak veszedelemben forgásával, minden előre lenni szokott választás nélkül Józsefnek a királyi székben erőszakos és tirannusi kegyetlenséggel való betolását, fentartott álokokkal lett hiu letételének semmire valóságát, erőszakos voksolásoknak törvénytelenségét, annak felette tirannusságának továbbra is foly-

tatását, melylyel annyi sok álnok trakták által is nemhogy az országot előbbeni szabadságában helyreállitani igyekezett volna, sőt inkább atyja gonosz cselekedeteinek helybenhagyásával maga is hason tirannusi kegyetlenséget üzvén, az ország raboltatásátul, pusztittatásátul s rajta való fenyegetésétül, melyek mind a gyalázatos tirannusi szolgálat alá való hajtásunkra czéloztanak, vérontó fegyverének dühösködése által eddig is meg nem szünt. Mivel pedig ezen mi országunknak még a legelső fundatora is, Szent István király 1. Decret 10. részében, maga fiának szent Imre herczegnek is következendőképen minden magyar királyoknak kiadott parancsolatiban való sententiáját a következendő szókkal jelentette ki: Ezekbül pedig a fejedelmekbül, ország báróibul, hadi főrendekbül s nemesekbül senkit szolgálatra ne kényszerits, vagy szolgának ne nevezz, ha szelid erkölcsü lészesz, királynak mondatol és a király fiának és szerettetni fogsz minden vitézlő rendektül, ha pedig haragos, kevély, irigy és békétlen leszel és a grófokon és fejedelmeken nyakaskodó, kétségkivül a vitézi Rendnek erőssége, a királyi méltóságnak megtompulása és csökkenésére válik és idegeneknek adják a te országodat. Mely sentenciát a megholt Leopold császár is az ország több urrendeinek és statusoknak nyakokra ülésével és a szabad nemzetnek gyalázatos szolgálat és jobbágyi sors alá való hajtásával magára háritotta. József is nem királyi guberniumbeli, hanem valósággal tirannusi successiot, minthogy nem választatott, hanem az atyjátul erőszakosan beletaszittatott, követelhet méltán magának. Minek okáért ezen ma mindnyájunk közönséges akaratjával végzett, articulusokkal magunkat I. József császár és általa az egész ausztriai ház rajtunk követelt királyi engedelmességétül s tiszteletitül és minden magának tulajdonittatni kivánt jussátul, magyar koronánkhoz, országunkhoz s

annak igazgatásához most vagy jövendőben akármi módon való ragaszkodásábul, felszabadultaknak s megmenekülteknek lenni végezvén, nyilván mondván s declarálván, mindazoknak abrenuncialunk és ellene mondunk és ekképen régi dicső szabadságunknak, s legfelső törvényes jussunknak erejével és auctoritásával, mely mind isteni, mind emberi törvények szerint reánk szállott és származott, senki arra bennünket nem kényszeritvén, sem abban ellent nem tartván, hanem teljes jó kedvünkből s szabad akarunkból hazánkban interregnumot lenni vallunk, tudniillik országunkat király nélkül lenni jelentjük és hirdetjük. Declaráljuk azonkivül és kiadjuk, hogy mindazokat az hazánkfiait publicus és nyilvánvaló ellenségeinknek fogjuk tartani, valakik ezen articulusok datumjátul, avagy kiadásátul fogva két hónapok lefolyása alatt confederatiónkba vagy szövetségünkbe beállani nem akarván, a megirt ausztriai háznak hűségében, engedelmességében akármi módon, akárhol megállapodnak és országunknak törvényesen tartozó egyességére s hűségére vissza nem térnek, ugy hogy a megmondott idő eltelvén, azoknak minden javai és jószágai azonnal mindjárt közbenvetés nélkül, ezen articulusok erejével az ország fiscusára szálljanak örökösen, ugy azoknak tisztességök, méltóságok, szabadságok félbeszakadnak és semmirevalóknak tartassanak. — Aszerint az egyházi rendek is, valakik ezen végzésünknek eleget tenni nem akarnának, jószágoknak vagy beneficiumoknak birására érdemetleneknek és nem méltóknak tartassanak, és minden politikai activitas vagy külső világi tartósságbeli jóknak velök közlése, s afélékben való változások nélkül el legyenek."

Ezen nyilatkozat duzzadt a nagy szavaktul, elegendőleg azonban sem az ország jogai, sem a király-letétel okai nem indokoltattak. — A nyilatkozat az uralkodó-házat féktelen

önkény, határtalan zsarnoksággal vádolja, ez százados történelmi igazság, de ezt a törvényes itélet nélkül, a börtönben elsenyvedt, megőrült, a gályákon elnyomorodott, a felakasztott, kerékbetört, nyárs- és karóba huzott, lefejezett áldozatok névsorával az elrablott birtokok elészámlálásával kellett volna indokolni, — és ezt igen könnyen be lehetett volna bizonyitani, mert I. Ferdinándtul kezdve a törvénytelenség csak kevés idő alatt szünetelt. — Mellőzték a nemesség királyválasztási jogának megvilágitását, a király-választási jog minden nemes egyéni sarkalatos joga volt, a képviselő, a követ, a megbizott ezen alap főjogrul, csak azon esetben mondhat le, ha a tárgyat a követválasztáskor választóival közli és a nemesek a választottat erre felhatalmazzák, ez a József választása előtti követválasztásoknál nem történt, az osztrák-ház örökös királyságának kimondása tehát ezért volt jogtalan. Felesleges és rosszul alkalmazott volt a szent-István tanitásaira való hivatkozás, mert ez nem törvény, ehelyett czélszerübb lett volna Zsigmondra hivatkozni, kit az ország elitélt, bezáratott és ismét visszahelyezett. Nem volt igaz az, hogy a főrendek tényleg kényszeritettek, kétségkivül az, ki az örökös királyság ellen szavazott volna, nem kap sem uradalmat, sem méltóságot, de azért fejével sem játszott, mert gróf Draskovics egy maga ellene nyilatkozott, maga maradt, mert a főrendek a Habsburg-háznak ez időben urai aljas inasai voltak. A szövetségi gróf tábornokok nagy részét sértett érdek, sértett hiuság hozta Rákóczy táborába, gróf Bercsényi Buda ostrománál még az osztrákot szolgálta, báró Károlyi Rákóczyt nagy tüzzel támadta, az elfoglalt zászlókat Bécsben büszkén mutogatta, stb. A főrendek Pozsonyban az örökös királyságot önként szavazták meg, Józsefet magát is zsarnok uralkodással vádolják, mi nem igaz, ehelyett ki kellett

volna emelni, hogy József országgyülést nem tartott, az alkotmányt, a vallást biztositó régi törvényeket a békével visszautasitotta. Gyengeség volt az utolsó pont, melyben két hónapi engedélyt adtak a megtérőknek, a szabadság gonosz ellenségeit, az aljas nádort és társait rögtön meg kellett volna büntetni, — forradalomban a kegyelem hülyeség, a forradalom nem várhat, mert a forradalom legerősebb támasza a lelkesedés, a lelkesedés hamar elpárolog, mert forradalomban áldozni kell, a forradalom teher- és kényelmetlenséggel van összekötve, a tigris fejedelmek is, ha ügyök rosszra fordul, bárányborbe öltöznek, a szabadságot mézes szavakkal igérik, a fejedelmek szava pedig minden időben és országban csábitott, a forradalom tehát nem várhat, nem henyélhet, — az ónodi gyüléskor már Dunántulrul az osztrák zsoldosok ki voltak üzve, a trencséni Illésházy grófot pedig már régóta semmi sem gátolta, nem két hónapi halasztást kellett volna adni, de rögtön büntetni, mert a példa hat, a halogatótul senki sem fél.

Junius 15-én a sérelmek olvastattak fel, de nem orvosoltattak, valóban nevetséges, hogy forradalomban, mely a szabadság- és alkotmányosságért küzd, lehetnek sérelmek, mert kétségkivül mig emberek, vagyis esendő lények kormányoznak, jogtalanságok mindég követtetnek el, de viszont az önálló felelős kormány természete azt követeli, hogy a kormány a sértett félnek huza-vona nélkül azonnal adjon elégtételt, ugy látszik az irka-firka betegség a szövetségi kormánynál is befészkelte magát és a fejedelem és tanácsa a tábornokok ellen nem mert elégtételt adni. Junius 20-án a szövetség, a magyar szövetség és Erdély közt megköttetett, jelen volt e gyülésen Pyber pécsi püspök is. Erdélyt gróf Mikes Mihály, báró Kemény Simon, Lázár Ferencz és a megyesi szász biró képviselték, a

papiros-szövetség következően köttetett: „Miután mindkét ország Karai- és Rendeinek változhatlan erős akarata, hogy a szabadságok visszaállitására kötött szövetséget mindenik fél a magáénak tekintse, s azt nemcsak a mostani ellenséges ausztriai ház, hanem bármily és akármiképen magokat ellenségesen beavató mások ellen, jövendőre is, az időhöz és szükséghez képest, addig mig a szövetség fenálland, védelmezni és közös erővel támogatni köteleztessék, — sőt hogy ezen szövetség oly egyetemes legyen, mi szerint megannyian, kik Magyar- és Erdélyországok statusai közül fentartására magokat, akár külön, akár közösen hittel kötelezték, minden tétovázás és ingadozás nélkül folytassák, s tőle el ne álljanak soha. Miután továbbá valamint Magyarország szövetkezett Karai és Rendei, a Széchényi országgyülésen külön czikkely által végezték, ugy másrészrül is megállapittatott és megerősittetett, hogy egyik félnek sem szabad a másiknak tudta és megegyezése nélkül békealkudozásra lépni, vagy épen a szövetséges fél rövidségére, bármily ellenséggel, legkivált pedig az ausztriai házzal békét kötni. És miután végre kétségbevonhatlan, hogy Erdély fejedelemségének, az ausztriai kormánytul elvonatása, mindkét országnak a mily hasznos, oly szükséges: annálfogva kell, hogy még azon esetre is, ha Magyarország Rendei kénytelenek volnának a külésre lépni, ez másképp ne történhessék, mintha ugyanlével kekötés által, az erdélyi fejedelemségnek is valamenkül, a ságok visszaadatnak. Kell továbbá, — az ausztriai dühöng. is magának, Erdélyország szabad választása e Liptóba jogot sem követelhetvén, — hogy ezen fejedelemémet főválasztás jogában alkalmaztassék, és a fejedelemiák. — ség és a kapcsolt részek uralmában a magyar nem megtéka mint főalapzat által megtartassék. Végre noha

zés hozatott mindkét részrül, hogy ezen szövetség csak a szabadságok helyreállitásáig tartson: mégis, — kell, hogy utóbb is kötelesek legyenek a szövetséges felek bármikor is rögtön oltalom és visszaverés végett fegyvert fogni, — és mindaddig, mig az egyik vagy a másik fél háborgatott sorsa kivánt nyugalomra hozatik, közös akarattal és közös fegyverrel a hadviselést előmozditani és ekképen egymást védeni és oltalmazni, — az erdélyiek még a szökevény erdélyi parasztok kiadatását, az erdélyre hátrányos magyar vámok eltörlését kérték, — Rákóczy a marosvásárhelyi, a paraszt-katonákrul szóló törvényt nem helyeselte, orrolt az erdélyiekre, azt hitte, hogy a parasztság, mely leginkább oláh volt, hozzá ragaszkodik, ennélfogva a tanács az erdélyiek kivánságát elódázta, ezen politikai baklövés az erdélyiek közönyét emelte. A 4-ik törvényczikk a király-választást egyelőre függőben hagyta, az 5. Bercsényt Rákóczy távollettére helytartónak választja. A protestánsok a vallási viszonyok rendezésérül törvényt akartak hozatni, Rákóczy azonban félénkség vagy a catholikus papsághozi ragaszkodásbul, a vallás kérdését elódázta; Rákóczy a Széchenyi egyezmény végrehajtására, a felmerülő viszályok elintézésére a szenátus által két vallási bizottságot nevezetett ki, Alsó-Magyarországra Eszterhás jogtal Dániel catholikust, Gyürky reformátust, Gerhárd lutelős k t, Felső-Magyarországra Sós reformátust, Záy Lőrincz tett fél t, az országgyülés 24 czikket alkotott, 22. junius-

XIV. FEJEZET.

Eszterházy nádor az ónodi gyülés határozatai ellen tiltakozik, nyilatkozatában védi az eperjesi vértörvényszéket. — A császár Staremberget fővezérnek nevezi. — Károlyi Arad előtt kudarczot vall. — A magyarok győznek. — A császáriak Szilézia megtámadását meggátolják. — Rákóczy siker nélkül diplomatizál. — Pekry és Károlyi Erdélybül kiszaladnak. — Rabutin Erdélyt meghóditja. — Bottyan Stiriát pusztitja. — Rákóczy deczemberben Kassán országgyülést tart, mely adót vet ki 8000 porta után. — Deczemberben József Pozsonyban országgyülést tart, a kis gyülésen a vallási vita 3 hónapig tart. — 1708. május. Egerben Rákóczy-országgyülés, melyen a porták 5500-ra leestek. — Heister aug. 22-én gr. Bercsényit tönkre veri. — Révay és Bezerédi árulása. — Pataki országgyülés. — Károlyi Sándor Erdélybe beugrik és kiszalad. — Rákóczy a porosz királyt akarja megfogni. — 1709. József 15. májusban országgyülést tart, alkotmányos bohózat. — Rákóczyt és Bercsényit számüzik. — A pestis nagy mérvbe kiüt. — József a gyüldét feloszlatja. — József Rákóczy és Bercsényi kivételével kegyelmet igér. — 17. augusztusban a pápával kibékül, a pápa engedelmességet parancsol. — A pestis nagyban dühöng. — A németek Dunántult meghóditják. — Heister Liptóba támad. — Heister Késmárkot elfoglalja. — Pálfy német fővezér lesz. — A németek a bányavárosokat meghóditják. — — Rákóczy közbenjárása XII. Károly és Péter czár közt meg-

hiusul. — XIV. Lajost Malplaquetnál megverik. — 1710. január 22-én Rákóczy Vadkertnél döntő csatát veszt. — Andrássy, Ocskay árulása. — Érsekujvár és több várak elesnek. — Az egri püspököt leteszik. — Gróf Pálfy Károlyit megveszi. — 1711. január 31-én sikertelen értekezlet Rákóczy és Pálfy közt. — Rákóczy 3-ik februárban küldi utolsó levelét. — Máriássy Ádám tábornoka által Lengyelországba vonul. — Károlyit fővezérré nevezi. — Károlyi Sándor 4-ik áprilban Pálfyval fegyverletételi szerződést köt, melyben minden felkelőnek és Rákóczynak is kegyelmet adnak. — Rákóczy visszautasitja. — Az üzér bére. — A szerződés megerősitése. — József halála. — Áruló volt-e Károlyi?

XIV.

Eszterházy nádor az ónodi végzés ellen saját és a Rendek nevében tiltakozott és nyilatkozatot adott ki. Eszterházy nádor nyilatkozványa elején Lipót és József kegyes atyai uralmát hévvel védi, kifejti, hogy a szelid király, bár jogtalanul támadtatott meg, kész volt a lázadókkal kiegyezni, de a vad pártütők a békealkut megszakitották, Ónodra törvénytelen gyülést hivtak össze, ezen gyűlésen, látva a többség békehajlamát a gyülés megijesztésére a turóczi követeket törvényeink galád megsértésével a főbbek lemészároltattak, a megrémült közönség előtt ő felségét és családját gyalázatosan rágalmazták, az igazságos eperjesi törvényszék eljárását erőszaknak bélyegezték, a felséges ausztriai ház örökösödését biztositó törvényt a rémuralom által erőszakoltnak nyilatkoztatták, és a megrémült gyülés által a felséges ausztriai háznak a magyar trónruli letaszitását elhatározták. A pártütők a törvényes király hivei birtok elkobzását, méltóságaik, hivatalaiktuli megfosztását elhatározták. Ezek után az ónodi határozat egyes tételeit czáfolja. Az osztrák-ház örökös királyi jogát több félremagyarázott törvényekkel igyekszik bizonyitani; tagadja, hogy az 1687-iki örökösödési törvény erőszakkal hozatott volna, némely közjogi tekintetben sérelmes törvényt kedvezően magyarázza, tagadja az ónodi gyülésnek jogosultságát a hivatalok, méltóságok elvétele, a birtok elkobzására, mert a törvény szerint a hűtlenek jószágait csak a királyi fiscus, a méltóságok és hivatalok a nádorság kivételével csak a király veheti el. Az ónodi gyülekezet határozatait törvénytelen és érvényteleneknek jelenti és

megsemmisiti, a lázadás fejeit és tagjait hűtlennek és a haza ellenségeinek nyilvánitja. Kijelenti, hogy törvényes urának élte hosszáig József király ő felségét ismeri, reményli, sőt biztosan hiszi, hogy ő felsége az ország törvényeit megtartja és megtartatja.

A nádornak ezen nyilatkozata sok tekintetben gyalázatos hazugság, a nádor nyomorult jellemének kétségtelen bizonyitéka Eszterházy herczeg József király iránti hűségeért meg nem róható, mert az Eszterházy családot semmibül az osztrák-ház emelte fel és az osztrák-ház folytonosan kincsekkel halmozta el, a törvényes nádor, a királyi és nádori meghivás nélkül összejött ónodi országgyülésnek végzéseit törvénynek nem ismerhette el, — Eszterházynak, mint egyénnek meggyőződése lehetett az, hogy Magyarország az osztrák-ház hatalma ellen függetlenségét fenn nem tarthatja. A nádor azonban hazaárulást követett el, midőn az eperjesi vértörvényszéket pártfogolta, midőn ennek törvénytelenségét a szolgalelkü 1687-iki országgyülés törvénybe iktatta és a zsarnok Lipót császár-király is elösmerte; — aljasan hazudott, midőn az osztrák-ház József előtti örökös királysági jogát védelmezte és midőn az értelmetlen közönség vakitására herczegi szemtelenséggel ellenkező tartalmu törvényeket idézett, hiszen ha ezen törvények léteztek volna, akkor a pozsonyi örökösödési törvényt Lipót király nem hozatja meg. Ezen nyilatkozataiért a nádor kétszeres megrovást érdemel, mert a nádor a törvények és király ellenőre, közbenjáró volt az ország és király közt; az ellenőr nem tagadhatja a törvényt, ha ezt teszi csaló, — a közbenjáró nem helyeselhet egy bünös törvényszegést, mert ezáltal a sértőt a törvény megszegésére bátoritván, sikeresen közbe nem járhat.

A háboru komolyan juniusban kezdetett meg; József a fő-

vezérletét Starembergre bizta, a császár a fenyegetett Lipótvárat kivánta biztositani és megerősiteni, a Dunántult és Erdélyt visszafoglalni, Pozsony és Nyitrában oly állást kivánt elfoglalni, mely a portyázókat Bécs elől feltartsa. Rákóczy Aradot akarta elfoglalni, Sziléziát fellázitani és védeni minden darab földet kis csoportokra osztott seregével. Nyitrában győztek, egy egész ezredet megsemmisitettek, Dunántul a császáriak kevés sikerrel működtek, a Sziléziába való berontást meggátolták, Károlyi Sándor Aradot sikertelenül vivta. Rabutin szeptember 1-én Budárul Erdélybe indult, Rákóczy már az ónodi országgyüléskor készült Erdélybe, hol a legnagyobb rendetlenség uralkodott, a sereg szervezetlen, a hangulat lanyha volt. Rákóczy mindezt tudta, jelenlétének szükségét be is látta és távolléte idejére Bercsényit helyettesének meg is választatta; — szerencsétlen diplomaciai szenvedélye azonban ismét honn tartotta, Erdély szervezése helyett, — hol a jó anyag nem hiányzott, melynek birtoka a forradalom sikerének alapfeltételét képezte — valósithatlan külsegély és szövetség után kapkodott, ahelyett, hogy a Budárul Erdélybe vonuló Rabutin kis seregét összesitett hadaival megsemmisitette volna. Rabutinnak szabad utat engedett, Erdély védelmét a tehetetlen Pekry a szervezetlen erdélyi hadseregre bizta, pedig Erdélyt magának mindenáron meg akarta tartani, mint ezt az ónodi szövetség kétségkivül bizonyitja, mert ebben Erdély külön állása minden eshetőségre biztosittatott.

Rákóczy eszes ember volt, de Erdély ügyeiben bámulatos ügyetlenséget és vakságot tanusitott, e vakság keserü gyümölcsét csakhamar megtermette, — Rákóczy az erdélyi hadakba nem bizva, palotás ezredébül három zászlóaljat Pekryhez küldött, Pekry azonban Rabutin előtt nem mert megállni, és Enyedre visszavonult. Rákóczy időközben Károlyi Sándort 3000 ember-

rel Pekry segitségére küldte, Károlyi Pekry megrémült serege maradványait Enyeden találta, e sereg maradványaival Magyarországba vonult. Rabutin Erdélyt kardvágás nélkül meghóditotta, — a gazdagabb nemesség Magyarországba, a székelyek Oláhországba menekültek, a nagy részt oláhokbul álló nép, kikbe Rákóczy sulyt fektetett, nyiltan a császárhoz csatlakozott. Rákóczy e csapást Pekrynek és az erdélyieknek róta fel, — kétségkivül a felelősség első sorban az ügyetlen Pekryt, az erdélyi főbbeket terheli, de másod sorban terheli Rákóczyt is, mert Rákóczy ösmerte az erdélyi viszonyokat, tudta, hogy Pekry jó hazafi, de rosz hadvezér, ösmerte az erdélyi hadsereg szervezetlenségét, tapasztalásbul tudnia kellett, hogy általában ez időben már a forradalmi hadsereg egyenlő számmal a némettel sikeresen nem tud megbirkózni. Rákóczyt az erdélyiek már márczius végén megválasztották, az ónodi gyülés 22. juniusban eloszlott, teljes három hónapja volt Erdély szervezésére, ő azonban Erdély szervezése helyett az orosz-szövetség déli-bábjai után futkosott, fecsérelte a tintát és papirost, ágyu-, puska- és katona-szerzés helyett, be nem látta, hogy Magyarországot csak a magyarok menthetik meg, hogy forradalomban az idő drága, eddigi kapkodó rendszere sikerre nem vezethet, Magyarország függetlenségének alapfeltétele Erdély tiszta birtoka, ahelyett, hogy a csapásokon okoltak volna, kárhoztatták a rosz vezéreket, a sereg fegyelmetlenségét, a vezér és két főtábornoka, a veszélyes helyzet felett egymásnak keservesen panaszkodtak, pedig a világon jobb katonai anyag a magyarnál nem volt, a fegyelem hiányzott, a tisztek fejetlenségét a gyenge vezénylet okozta, a gyakori vereséget a rosz hadakozási rendszer idézte elő, a fejetlenségért, a rosz vezényletért a felelősség Rákóczyt és két főtábornokát Bercsényit és Károlyit terheli, hogy

Corvin Mátyás óta egy magyar vezéri tehetség sem magaslott ki, ez a sors csapása volt, ez azonban nem okozta a bukást, mert az osztrák tábornokok egyike sem emelkedett ki a középszerüségbül; — győztek, mert fegyverzetök, fegyelmök jobb volt, mert Rákóczy és tábornokai mindég egyenlő erővel támadtak. A Dunántul és vágvonalon a szövetségesek fenntartották magokat, sőt Bottyán Styriába beütött és pusztitott. — Rákóczy Kassán deczember 5-én országgyülést tartott, ez országgyülés főleg az adó-ügygyel foglalkozott és 8000 porta után adót vetett ki.

23. deczemberben József országgyülést hítt össze, az országgyülésre biztosokul herczeg Lichtenstein Ádámot és gróf Traun Henriket küldte, kevesen jelentek meg, a katholikusok és protestánsok a vallási vitát azonnal megkezdték, a királyra kellemes vita majd három hónapig elhuzódott, József a családi veszekedést megunva, az országgyülést 22. márcziusban feloszlatta.

1708. Május 5-én Rákóczy Egerben országgyülést tartott, az adó már csak 5500 kapu után vettetett ki, az arany és ezüst értékét felemelték, uj értékesebb rézpénzt rendel, Bercsényi a sléziaikat akarta fellázitani, Heister azonban Trencsinybe augusztus 21-én megtámadta, 22 ezerbül álló seregét tönkreverte, Trencsénynél 14 ágyut elfoglalt, a sereg szétszaladt, az ágyuk elvesztése a szövetségeseket erősen sujtotta, mert különben is kevés ágyuval birtak, az ágyukat az uralgó pénzhiány és távolság miatt nehezen lehetett pótolni. 25. augusztusban Nyitrát elárulta Révay, a dunántuli parancsnok, Bezerédy hasonlag császári akart lenni, árulását azonban felfedezték, Patakon lefejeztetett. Károlyi Sándort Erdélybe Rákóczy kis erővel beugratta, az osztrák tábornok csuful kiker-

gette. Novemberben Rákóczy Patakon országgyülést tartott, uj adót szavaztak, az élelmi szerek kifizetését elrendelték, a nemesi felkelés körül nyavalyogtak.

Rákóczy ismét szokott diplomaticus vesszőparipájára ült, a porosz király katonaságát Olaszországbul haza hozta, Rákóczy a porosz királyt arra akarta birni, hogy a porosz király alkosson protestans szövetséget Anglia, Holland és Svédországgal, Anglia és Holland a francziával, a svéd az oroszszal kössön békét.

Magyarország, vagy ha ez nem lehet, Erdély önállása biztosittassék, erre küldött 100,000 forintot és igen sok jó hegyaljai aszut; ezen kidobott összegen legalább 6000 katonát állithatott volna ki; valóban bámulni kell a fejedelem vakságát, hogy be nem látta, hogy az akkor még parányi Poroszország az akkori vallási szélcsendben a hatalmas Ausztriának hetekig sem állhatott volna ellen. Francziaország megtörése Angliára hatalmi Hollandra életkérdés volt, a svédeket a 30 éves háboruban a hóditás érdeke is vezette, jelenleg Ausztria hatalma Svédországot nem fenyegette, Magyarország fennállása nem érdekelte, általában a protestáns fejedelmeknél a vallási buzgóság már ez időben megszünt, a katholikus papság gazdag javadalmait a koronák birták, a római pápa is elösmerte a protestans fejedelmek uralkodói jogát, Németországban a protestáns zászlós fejedelmek helyét több herczegségben mások foglalták el, Rákóczy protestantismusa (ki minden ünnepélyt katholikus szertartással kezdett és végzett) nem gyujtott.

1709. Pálfy Árváig portyázott. József 15. májusra Pozsonyba országgyülést hitt össze, tartott 14. juliusig, a pestis az országban nagy mérvben kiütvén, feloszlattatott. Következő végzéseket hozott:

1. Lipót férfi utódai kihalása után az ország királyt választ. 2. Magyarország saját alkotmány és kormányzattal bir. 3. A nemes csak akkor fogathatik el, ha az idézésre törvényes birája előtt meg nem jelenik. 4. Hadi adót csak az országgyülés vethet ki; ha azonban az ellenség az országot rögtön támadja és az országgyülés összehivására elegendő idő nincs, országos bizottság hivatik össze, mely az adót megszavazza és felosztja. 5. A király általában az engedelmességre visszatérő pártütőknek birtokaikat visszaadni nem köteles, az ártatlan nők, özvegyek, gyermekek, rokonokra azonban kegyelmesen tekintsen. 6. A magyar kincstár a bécsivel összeköttetésben leend. 7. A vallásügy azon állásban marad, melyet részére a soproni és pozsonyi országgyülések biztositottak, ő felsége gondoskodni fog, hogy az urak jogaikkal vissza ne éljenek, a visszaéléseket meg fogja büntetni, a sérelmekrül a jövő országgyülés intézkedik. 8. Rákóczy és Borcsényi a haza ellenségeinek nyilatkoztattak, a többi lázadóknak 1 hónapi megtérési idő engedtetett. — A pestis nagy mértékben dühöngött, József a gyülést 14. juliusban felosztatta. Ezen gyülés ugyan a nádor és király által hivatván össze, alakilag törvényes volt, lényegileg azonban országgyülésnek nem tekinthető, mert még az ország kiváló nagy része a szövetséghez tartozott; rendesen az eröditett Pozsony, Sopron, Fejérvár városok kivételével követeket választani nem lehetett; a Pozsonyba utazást Rákóczy körben felállitott csapatjai akadályozták; a császári gyülésen tehát csakis a főurak, főpapok és néhány Pozsony környéki követek jelentek meg, József maga sem tarthatta ezt országgyülésnek, mert különben a szószátyár nádor az egész világnak harsonával hirdette volna a lázadók gyalazatos bukását, az igaz hivek diadalát, de ha országgyülésnek tekintették volna, határozatait a törvénykönyvbe beiktat-

ják, e gyülés tehát csakis az Eszterházy, Batthyányi, Pálfy, Erdődy, Nádasdy, Illésházy, Apponyi családok családi összejövetele lehetett, körözve némely városi lutheranus követektül, diszitve a főpapság nagy részétül. Ezen császári gyülde császáriabb volt a császárnál, mert azokrul is lemondott, amit József részint megigért, részint az országgyüléshez utasitott. A második czikkely Magyarország önállását, alkotmányát visszaállitja ugyan, de mellőzi a felelős országtanács felállitását, a magyar kanczelláriát, megalapitja a magyar kincstárnak a németteli szerves összeköttetését, — meghagyja a katonaság Bécstüli függését, — mellőzi az országgyülések rendes tartását, — a nádori hivatal és jogkörének helyreállitását, — hallgat a nemesség adómentességérül, pedig mindezeket megsértették Lipót és József által, ezen gyülésnek, tehát ha nem inasok gyülekezete, mindenekelőtt királyi biztositó oklevelet kellett volna készitení, melyben a király az ország és egyén jogait határozottan biztositja. — Az adó-megszavazási alapjogot feladta a 4. pont, mert ez egyrészt megengedi, hogy háboru esetében a király bizottságot hivjon össze, és ezzel szavaztatja meg az adót, ez nyomorult jogfeladás volt akkor, midőn a török már csak az ország szélén gubbaszkodott, és nem lehetett reá eset, hogy az országgyülést meg ne lehetett volna tartani, — mert török támadás esetére, még ha a török sereg Bécsig vonul is, mi ez időben, — midőn már minden várat a király birt — majdnem lehetetlen volt, az országgyülést meg lehetett volna Kassán tartani, a forradalmi háboruban, mint a jelen eset bizonyitja, megtartható lett volna Pozsony- vagy Sopronban, — ha a forradalom az egész országot uralja, akkor az adót kivető gyülés pedig teljesen sikertelen, mert az egész országot a forradalom birván, az adó behajthatlan, ezen czikk tehát csakis

az adó megszavazási országos jog kijátszására alkottatott. Ez azért is veszedelmes volt, mert az adófizetés tartama nem határoztatott meg, az ellentállási záradék eltörültetvén, a bizottság által kivetett adónak büntetlenül sem egyén, sem helyhatóság ellent nem állhatott, ha tehát a király bármely háboru ürügye alatt bizottságot hí össze, ezzel nagy adót vettet ki, a törvény ürügye alatt a törvénytelen adót haláláig jogosan behajtathatta volna. — Az egyéni szabadságot biztositotta, a 3. czikk, a birtok-jog biztositása azonban teljesen kimaradt, mert nem mondatott ki, hogy a bécsi kamara, a bécsi kanczellária, mint Lipót által folytonosan tette, magyar birtok-ügyekbe nem avatkozhatik. — A vallás-ügyekrüli végzés a vallásszabadságot csak részben biztositotta, mert a linczi békekötés világos mellőzésével az uri-jog teljes érvényben maradt, ezen uri-jog nagyon ruganyos jog volt, a keserü tapasztalás mutatta, hogy a katholikus urak a vallás szabad gyakorlatát nem tiszteltték, Lipót alatt a protestánsoktul a katholikus urak templomaikat sorra elfoglalták, a törvényben határozottan kijelelt templomokat sem adták vissza, a hosszas uri-zaklatás következtében templomaiktul meg lévén fosztva. 50 év alatt sok egészen protestáns község kitért, ugy hogy már a Széchenyi-egyesség megkötésekor több templom hiányzott azon egyszerü oknál fogva, mert a hivek kitértek, tehát vissza nem adathattak, a király azon igérete, hogy az uri-jogok gyakorlatára ügyelni fog, a százados keserü tapasztalat ellenére semmi biztositékot sem adott. — A neoaquistica kérdését az országgyülés teljesen mellőzte, vagyis ezáltal a király hóditási jogát elösmerte. Ezen nagy alázatosságot, feltétlen hódolatot József egyénisége nem menthette, mert kétségkivül Magyarországban József nem kegyetlenkedett, de Magyarországban József uralma mindjárt kez-

detben szük térre szorult, majdnem az egész ország ellene lévén, az eszély kegyességet parancsolt, mert ha a régi rendszert követi, kétségkivül a dunántuli főurak is elhagyták volna, — hogy szelidsége inkább az eszély, mint jellem kifolyása volt, mutatja bajorországi eljárása, e kis ország fejedelme XIV. Lajossal szövetkezett, az osztrák fegyverek a fejedelmet elüzték, a jámbor bajorok azonban fejedelmökhez ragaszkodtak, konokságok fékezésére Hormayer szerint József rendeletére, a következő császári parancs szerint minden 15. bajor felakasztása 1705-ben elrendeltetett: „Alle Bayern seien der beleidigten Majestät Josef I-ten, als des Ihnen von Gott dem allmächtigen vorgesetzten, alleinigem rechtmässigem Landesherren huldig, und daher ohne weiteres, mit dem strange vom Leben zu Tode zu richten, nur aus allerhöchster Clemence, und landesfäterlicher mildigkeit werde ferordnet, das allezeit fünfzehn zu 15 ums leben spielen, und jene auf dem das wenigste Loos fällt, im angesichte aller aufgehenkt werden." — „I-ső József a Mindenható Isten által a bajorok urává lett, uralkodó ellen minden bajor felségsértést követett el, ennélfogva az akasztófára mindenik érdemes, országatyai szelidség- és kegyelembül azonban rendeltetik, hogy életéért mindég 15 játszon és aki a legkisebb sorsot huzza, akasztassék fel." Ezen kegyelmi rendelet szerint, miután a lakosság 50 százaléka nő, 16 százaléka férfigyermek és tehetetlen öreg, az akasztófára jelöltek száma marad 34, ebbül a valósággal felakasztandó volt 3, vagyis az összes munkás-férfi lakos $^1/_{11}$ része. Kétségkivül ezen borzasztó rendelet nem hajtatott végre, de már az eszme is oly kegyetlen, hogy az, ki ily rendeletet aláir, vagy kinek uralma alatt a büntetés félelme nélkül a kormány ily kegyetlen rendeletet ki mer bocsájtani, sem szelidnek, sem kegyesnek nem tartható,

József Rákóczyt és Bercsényit számüzte, a megtérőknek kegyelmet ajánlott, a hűségi eskü elfogadására Heister Sigbert vezénylő tábornokát jelelte ki, a kolera az országban nagyban dühöngött, a hadműveleteket feltartóztatta. — A pápa Józsefel kibékült, 17. augusztusban a papságot a József iránti hódolatra felszólitotta, ez a különben is Józsefhez hajló papságra hatott, — a császári hadsereg első sorban a dunántuli részeket támadta meg, rövid időn a gyenge dunántult, mely három oldalrul volt megtámadható, Sümeg, Simontornya elfoglalása után nagyrészt visszahóditotta, Pálfy Bercsényit Liptóban támadta meg. Heister Késmárkot foglalta el, a bányavárosok is osztrák kézbe kerültek, ezen év József fegyvereinek igen kedvezett, XIV. Lajos Malplaquetnál nagy csatát vesztett. József a kegyelem határidejét meghosszabbitotta, a protestánsoknál ügynökei szájaskodtak, többet azonban most sem igért, mint a soproni törvényczikkeken alapuló vallásgyakorlatot. Rákóczy siker nélkül járt közbe XII. Károly és Péter czár közt, seregét a feloszlott svéd-sereg, svéd és lengyel gyalogsága egy részével erősitette. 1710. január 22-én a szerencsétlen hadvezér Nógrádban Vadkertnél döntő csatát vesztett, e csata a függetlenséget megölte, 2000 hős hullt el, e csata után Rákóczy többé erős hadsereget nem birt összehozni, az árulás növekedett, a szövetség teljes bomlásnak indult. Január 10-én Andrássy elárulta Lőcsét, 1400 emberrel osztrák szolgálatba lépett. Péter czár Rákóczy mellett közbenjárt békeajánlatát a császár nem fogadta el, az áruló Ocskayt Csajági az érsekujvári kapitány elfogván, lefejeztette, miért is a gyenge Rákóczy a kapitányságbul letette. Az esztergomi érsek Telekesyt, a jeles egri püspököt letette, az egri káptalant eltörülte, 23. szeptemberben feladta magát, Érsekujvár, a szövetség legerősebb vára, meghó-

ditották Szepest, Eperjest, Bártfát, Egert, Szolnokot, a pestis Észak-Magyarország és Erdélyben nagy mérvben dühöngött, a lakosság a pestis elől az erdőkbe menekült.

József a fegyvereivel meghóditott országot ki akarta békiteni, a kegyetlen Heister helyett gróf Pálfyt nevezte fővezérnek, — Pálfy megkezdte a kerités művét, mi könnyen ment, mert az országot csak nagy lelkesedés menthette volna meg, — a nemesség a legfőbb tényezőnél azonban a lelkesedés már rég elszunnyadt. — József először a nyakas protestánsokra veté szemeit, a béke után bizottság kinevezését igért sérelmeik orvoslására, a protestánsok az általok felvett jövedelmekért kárpótlással nem tartoznak, az 1709-iki vetőmagot a katholikus papok megtériteni kötelesek, a katholikus papoknak tizedjük és stólájok megmarad, a törvény-czikkelyek és bizottság által biztositott helyeken a protestánsok vallásukat szabadon gyakorolhatják. József ma sem igért sem többet, sem kevesebbet, mint kezdetben, a vallásszabadságot ajánlata nem biztositotta, a hangulat azonban megpuhult, a lelkesedés tüze elhamvadt, ez időben a függetlenséget csak csuda vivhatta volna ki, a protestánsok hitelve csudát nem ösmert. A forradalmi vezérek közt leggazdagabb, de egyszersmind legfukarabb, legbecsvágyabb egyéniség volt, báró Károlyi Sándor, Pálfy hálóját reá veté ki, a várva-várt sárga-fekete levelet a kurucz tábornok örömmel fogadta, Rákóczyt a Pálfyvali összejövetelre reábirta, Rákóczy Pálfyt 30. január 1711-ben fogadta, az értekezlet eredménytelenül mult el, mert Rákóczy az alkotmány biztositékait követelte, József a tényleges állásponton maradt.

Rákóczy utoljára Józsefnek Munkácsrul 3. februariusról irt és levelét Máriássy Ádám tábornoka által küldte el, a becsületes hazafi ebben is főleg az alkotmány biztositását köve-

telte. Rákóczy 26-ban Lengyelországba utazott, fővezérnek Károlyi Sándort nevezte, ki már ekkor Pálfy zsebében volt. Károlyi Rákóczyt a béke-ajánlatokkal Lengyelország szélén személyesen felkereste, Rákóczy nem fogadta el és Károlyit a további alkudozásoktul eltiltotta. Husztra országgyülést tüzött ki. — Károlyi Sándor és társai 4. áprilban Pálfyval Szatmáron következő előleges béke-pontokat állapitottak meg:

1. Rákóczy és hivei megkegyelmeztetnek, minden birtokaik visszaadatnak, ha 27. áprilig váraikat feladják és hűséget esküsznek.

2. Minden szövetséges főur és tiszt birtokait visszakapja.

3. Az özvegyek és árvák birtokai visszaadatnak.

4. A Moldva- és Oláhországba kivándorlott erdélyieknek bocsánat biztosittatik.

5. A király az ország törvényeit és szabadságait megtartja.

Báró Károlyi ezen feltételeket Rákóczynak megküldte, értesitette, hogy a szövetségesek békélni akarnak, a béke el nem fogadása esetére, hűségi esküje alul magát feloldoztatni kérte. Eszterházy Dániel tábornok kassai parancsnoknak az ellenségeskedések beszüntetését megrendelte.

Rákóczyhoz küldöttség választatott: Károlyi ezen feltételeket egy levél kiséretében Komáromi által küldte el; mindez azonban már csak alakiság és udvariasság volt, mert midőn a küldött elment, már akkor ő és hivei az egyezséget megkötötték, Károlyinak bérül Pálfy az erdődi, a vásárhelyi, huszti urodalmakat és táján egy kuriát igért, a huszti uradalom pedig Tökölyi után Rákóczy birtok volt, ugyszintén a vásárhelyi és erdődi is; ez bizonyitja, hogy Károlyinak Rákóczyhoz intézett hűségfelmentéseérti kérelme csak a közönség vakitására czélzott porhin-

tés volt. Rákóczy az ajánlatokat határozottan visszautasitotta; kijelentette, hogyha mindenki elválialja is az osztrák rabszolgaságot, ő rabszolga soha sem lesz, a kelepczébe nem ugrik; gondolják meg, hogy ha egyszer már az örvényben lesznek, a vezetőjük, Károlyi ellen szórt átkok az örvénybül őket többé ki nem mentik. József a béke gyümölcseit nem élvezhette, sőt a szerződést sem erősithette meg, mert 17. aprilban Bécsben, himlőben meghalt. Kassát 29. áprilban adta fel parancsnoka. A Szatmáron elfogadott békepontok 1. májusban Nagy-Károlyban megerősittettek.

1. Rákóczy Ferencz herczeg, ha három hét alatt várait feladja, urodalmait megkapja. A hűségi esküt későbben is és megbizottja által is leteheti, amikor meghatározhatja Magyar- vagy Lengyelországban akar-e lakni.

2. A herczeg minden hiveinek közbocsánat adatik, birtokaikba visszahelyeztetnek, ha a hűségi esküt három hét alatt leteszik; a magyar katonák tetszésük szerint hazamehetnek vagy császári szolgálatba léphetnek, a Rákóczy által felszabaditott paraszt katonák szabadalmai meghagyatnak, az idegenek hazájukba utlevelet kapnak, a császári szökevények büntetés nélkül ezredeikbe soroztatnak.

3. A bevett vallásokat ő felsége védeni fogja, Erdély és Magyarországban ő felsége a törvények értelmében fenntartja, őrködni fog a papok jövedelme felett, a megkegyelmezettek sérelmeiket ő felsége vagy az országgyülés elé terjeszthetik.

4. Az özvegyek és árvák vagyonát a királyi ügyész el nem kobozhatja.

5. A távollevők a közbocsánatban a határidőn tul is részesülhetnek. — Az Oláhország és Moldvába kivándorlottaknak Steinville erdélyi tábornok megkegyelmezhet. Régi hivataláért

mindenki folyamodhat, Pálfy gróf a folyamodványokat támogatni fogja. A jászok, kunok és hajduk szabadságai meghagyatnak.

6. A békébe minden szövetségi fogoly befoglaltatik.

7. A fegyvernyugvás alatt okozott károk kárpótoltatni fognak.

8. A megerősités ünnepélyesen közhirré tétetik.

9. A király Magyarország és Erdély szabadságait megtartja, a megkegyelmezettek sem üldöztetni, sem meggyaláztatni nem fognak.

10. A jövő országgyülés minden méltányos paszanokat orvosolni fogja.

József halála előtt császári anyját kormányzónak nevezte, az özvegy császárné nem várva be fia, Károly megérkeztét, 26. májusban a békekötést ünnepélyesen megerősitette.

A szatmári béke tisztességes fegyverletétel, de alkotmányos biztositék, politikai szerződés nem volt, a békének csak egyetlen pontja szól az alkotmányrul és pedig nagyon általánosan, minden különös biztositék, vagy a régiekre való hivatkozás nélkül, alkotmányos országlást igér a Leopold által megnyirt alapon, melyen a becsületes király alkotmányosan kormányozhatott, de viszont a zsarnok önkényesen és fesztelenül uralkodhatott, mert az összezsugoritott alkotmány a kényuralom megakadályozására törvényes hatályos eszközökkel nem birt.

Ezen béke mellőzte a magyar főméltóságok jogköré visszaállitását, az egyéni és birtokjognak a külföldi birák elleni védelmét, a hóditási jogról mélyen hallgat. E békekötés tehát semmi más, mint egy idegen győző szelid kegyelme, a legyőzöttnek szerényen kikötött bocsánata. Ily békét lelkes nemzet. hazafi vezér nem köthetett. Károlyi Sándor bárót a szatmári

bekéért a szük látkörü szolgalelkü történetirók dicsőitették, Rákóczy társai és a későbbi közvélemény is árulónak nyilvánitotta, pedig Károlyi sem dicséretet, sem megrovást nem érdemel, — Károlyi szerencsés üzér volt, ki az ország romjaiért nagy üzér bért tudott szerezni. — Károlyit árulással nem lehet vádolni, mert az ügyért mint hős meghalhatott volna, de még az igen középszerü Károlyinál nagyobb tehetség sem menthette volna meg, mert a véderő elolvadt, a Majthényi sikon 12,000 kurucz rakta le a fegyvert az Eszterházy és az országban koborló csapatok 8000-et is alig tehettek, a várak Kassa és némely Rákóczy-vár kivételével már mind meghódoltak. — Károlyi a haderő romjaival a németeket hetekig sem tarthatta volna fel, és pedig nemcsak ő, a jó kereskedő, de rosz vezér, de még a leggenialisabb hadvezér sem; erősbülésre nem számithatott, mert minden várur meghódolt, a nemesség lelkesebb része katona lett, a tömeg azonban a fejedelmi felhivás, az országos végzések daczára, akkor sem kelt fel, midőn 70,000 katona fedezte, most tehát, midőn a szabadság ügye rohamosan siklott az örvény felé, a németek mindenütt győztek, semmiesetre sem fogtak volna fegyvert, de ha feltámadnak, nem egyesülhettek, mert Abauj, Bereg, Mármaros kivételével minden megyében a németek rendelkeztek, a felkelő csoportokat tehát egyenkint megsemmisitette volna. A nép a szabadság ügyét őszinte lelkesedéssel karolta fel, a nép azonban magába nyers tömeg, mely vezető nélkül cselekedni nem mer, sőt nem is tud. — A külviszonyok is megromlottak, mert XIV. Lajos, ki az osztrák ház számüzetése után ugyan már nyiltan, de Magyarország vagy Erdély függetlensége nélkül Rákóczy állása biztositása mellőzésével szövetkezett, nagy vereségei után megunta a háborut, Magyarországot tehernek tekintette, és nem volt hajlandó Ma-

gyarországért áldozni, és a köthető vagy kötendő békekötésbe Magyarország vagy Rákóczy érdekeit biztositani, — a többi hatalmasságok közt nem volt egy jóbarátunk sem, mert az angolok és Holland nem a mi érdekünkben, de szövetségesek a német császár érdekében és megmentéseért játszották a közvetitő szerepét. — A fegyverletétel tehát a helyzetet tekintve elég tisztes volt, kétségkivül feladta az országot, de az egyeseket megmentette, az ország azonban megmenthető nem volt, mert fiai érette nem lelkesedtek, enélkül pedig az ország meg nem menthető, mert imádsággal és nagy szavakkal az ágyut elnémitani, a zsoldosokat kikergetni nem lehet. — A béke mellett érvelt gróf Pálfy hadvezér személye, és a bécsi uralgó kör egyéniségei, Pálfy gróf testestül lelkestül osztrák szolga és katona volt, de egyszersmind magyar és becsületes ember, ki előtt a császár első volt, de hazáját sem akarta romba dönteni, adott szava szent volt, a császár és császári ház bizalmát birta, tudta, mit szabad és lehet adni, az igértek teljesitését becsületbeli kötelességének tekintette, nem üzletbül szolgált, a jellemet becsülte, nem kedvelte az egyéni kényuralmat, nem talált élvezetet, a nyomorban, honfitársai lealacsonyitásában, esetleg a bécsi kormányban sem ültek magyarfalók, ezekben is tehát bizni lehetett, hogy Pálfy igéretei végrehajtását nem fogják megakadályozni, és az alkotmányos absolutismus nem fogja Lipót véres és fosztogató politikáját követni. Mindezeket tekintve, báró Károlyi Sándort nem lehet árulónak tartani, az örökké megvert tábornoknak ez volt legokosabb tette, milliókat hozott ez az üzér bárónak, de hazáját sem rontotta meg, és nem feledkezett meg sem a nagy Rákóczy Ferenczrül, sem bajtársairul.

XV. FEJEZET.

Az önvédelmi harcz bukásának okai. — A szatmári béke következményei.

XV.

A Rákóczy-forradalom a magyar függetlenségi eszme utolsó küzdelme volt; — a büszke magyar nemzet nem tudta elfelejteni az ország nagyságát, az önállás jogosultságát, a függetlenségi vágy, a függetlenség reménye tehát a nemzetben a szatmári békéig mindig élt. A Habsburgok rendszeres kényuralma a nemzetet meggyőzte, hogy Magyarország a Habsburg-ház alatt sem magyar, sem független nem lehet, mert ha a királyok időnkint legyőzetve, a belmozgalmak erejétül megijedve, a külpolitikai viszonyok által sarokba szoritva, a törökök hatalmátul félve, rövid időre az alkotmányos kormányzat terére léptek is, mihelyt a félelem indoka megszünt, kényuralmokat azonnal folytatták, az országban soha sem laktak, magyarul nem beszéltek, idegen miniszterek tanácsát követték. — A protestánsok a reformatio megizmosulása után tömegesen elfogadták Magyarország függetlensége eszméjét, a vallási küzdelmek Magyarországban nemcsak vallási, de politikai harczok voltak, mig Német-, Franczia-országban a harczosok a vallás biztositásával kielégittettek, a magyarországi protestánsok minden küzdelmüknél nemcsak a vallás, de az alkotmány biztositását is követelték, a forradalmárok, midőn győztek, a királyt is trónvesztettnek nyilvánitották, — Bocskay, Bethlen, Tököly, Rákóczy György nemcsak azért győztek, mert Bethlen és Rákóczy önálló fejedelmek voltak, Tökölyt a török támogatta, de győztek azért, mert a függetlenség zászlója alatt nemcsak a protestánsok, de a katholikusok is sorakoztak. Más államokban a katholikusok és protestánsok egymást gyülölték, üldözték és gyilkolták; nálunk egy

községben is békésen éltek együtt a protestánsok a katholikusokkal, egymással nem kegyetlenkedtek, sőt többnyire vegyesen együtt harczoltak, mert a függetlenségi vágy a vallási rajongást elnémitotta, a közös szolgaság érzete a szabadság utáni vágy a külön hitüeket összekötötte, Pázmán Péter cardinál érsek, ki a katholikus vallást Magyarországban ujbul megalapitotta, bár Erdély a protestantismus legerősebb vára volt, e várat nem akarta lerontani, mert e vár Magyarország függetlenségének is fő biztositékát képezte; a főpap hazafisága uralkodott a vallási vakbuzgóság felett. Lipót véruralma a szakadárok számát növelte, az ország legfényesebb, legsarkalatosabb jogait feláldozta a soproni és pozsonyi országgyülés, a protestánsok jogai megszorittattak, a forradalom megszünt; — Lipót azért nem engedett, lábbal tiporta a köz-, az egyéni-, a birtokjogot, országgyülést 19 évig nem hitt össze, törvénytelen, sulyos adókkal terhelte az országot, idegen biróság és közegek rendelkeztek az egyén élete és vagyona felett, hóditás czimén a családokat megrabolta, a katonaság az országban büntetlenül rabolt és fajtalankodott, a katholikusok templomaibul istállókat csináltak. Lipót rémuralma a főnemesség és papságbul többeket az egész középnemességet a szakadárok táborába vitte, a nép, mely eddig a jármot engedelmesen türte, az ország függetlenségéért fellelkesedett, örömmel harczolt és fizetett. A Rákóczy és a szövetségi tanács által folytatott alkudozások csakis szinleges tárgyalások voltak, a végczélt Magyarország függetlensége képezte. A párt feje Rákóczy Ferencz teljesen át volt hatva a függetlenség eszméjétül, Rákóczynál igazabb, becsületesebb hazafit nem csak Magyarország, de a világ történelme sem tud felmutatni, — az önkény vasvesszeje már gyermekkorában sujtotta, mint gyermeket elválasztották hős anya, kedves testvé-

rétül, mint ifju nyugodtan akart élni, a rémkormány egy aljas keritőt küldött családjába, — ki az ifju fogékony keblébe a nagyravágyást, a siker reményét felébresztette, a hazai törvények mellőzésével elfogták, idegen börtönbe vetették, midőn családja ügyessége által megmenekült, elitélték, ez Zrinyi Ilona fiában a hazafiságot megaczélozta; saját sorsa meggyőzte, hogy a Habsburgok uralma alatt, a vagyon, a hazafiság bün, az ország, a király az osztrák tanácsosok, az idegen katonák közzsákmánya, ennélfogva a magyar szabad csak akkor lehet, ha saját királya által kormányoztatik. A forradalom fiatal vezére az ország szabadságáért még jobban lelkesült, mint maga a nemzet. — A szolgák, a szük látkörüek Rákóczy Ferenczet egyéni nagyravágyással vádolják, ez aljas rágalom: Rákóczy a bajor választót már a forradalom kezdetén a magyar koronával megkinálta, midőn a hatalom magaslatán állt, megkinált vele másokat, hogy az ország függetlenségét idegen segély által biztositsa, ha egyedül a nagyravágyás vezette volna, királylyá választathatta volna magát Szécsényben és Ónodon, nem tette, mert a haza szeretete erősebb volt becsvágyánál, saját egyéni érdekei mellőzésével üresen hagyta a trónt, hogy a korona árán a hazának erős támaszt szerezzen, Erdély fejedelemségét elfogadta, de ennél is főleg a hazafiság vezérelte, mert Erdély a természettül kedvező helyzettel van megáldva, ha Magyarország jövendő királya alkotmányos kötelességeit nem teljesiti, az üldözött hazafiak Erdélyben biztos menhelylyel birnak és a zsarnok királyt Erdélybül meg lehetett volna fenyiteni, — kétségkivül ma a nagy államok a kifejlett hadászat korában oly kis állam, mint Erdély gyenge menedék volna, akkor azonban a hadászat még nem állott a jelenlegi magas fokon, az ágyukat nehezen lehetett szállitani, a puska csak rövid lőtávolra hor-

dott, a gyalogság nehézkesen mozgott, egy kis erdő, szük völgy, nagyobb akadályul szolgáltak, mint ma a legnagyobb hegyek, a legszélesebb folyók, Rákóczy nem sorozható a lángelmék közé, de éles észszel birt, belátta Erdély fontosságát és épen ezért függetlenségét minden eshetőségekre fenn akarta tartani.

A császári hadsereg az országtul igen távol harczolt, sem Lipót, sem József nagy haderót Magyarország leigázására nem alkalmazhattak, mert ha seregeiket a francziák előtt megapasztják, a szép és nagy spanyol örökséget könnyen elvesztheti, a Habsburg-ház pedig, mit egyszer megmarkolt, görcsösen szorongatott, XIV. Lajostul annyira tartott, hogy Magyarországban még jobb vezéreit sem alkalmazta. — A magyar hadi anyag a világon legjobb, mert a magyar erős, edzett testű, tanulékony, ügyes, a szigoru rend előtt nem örömmel ugyan, de meghajlik, nagy része már természeténél fogva jó lovas, a forradalmárok két oldalrul: Török- és Lengyelországbul fegyvert szerezhettek, a forradalomnak csak egy hátránya volt, a várak, Lipót még a magán-várakat is katonasággal rakta meg, a várak őrsége azonban gyenge volt, lőszer és elesége szüken, az éhség fegyverével is bevehetők voltak. — A nemzet Rákóczy személyéhez is ragaszkodott, mert nagyapja az ország szabadságáért küzdött, atyja részese volt a Zrinyi összeesküvésnek, nagyatyja Zrinyi Péter vérpadon mult ki, nagybátyja Boldizsár osztrák börtönben őrült meg, — anyja Zrinyi Ilona, midőn már az egész ország legyőzetett, Munkácsy várán a szabadság zászlóját még hónapokig lobogtatta, mostohaapja Tököly Imre, a szabadság kitünő hőse, a nemzet kedveltje volt, Rákóczy maga börtönbül szökött, halál- és birtokvesztésre itéltetett, roppant uradalmak ura, még szép férfi is volt, a nemzet tehát vezérét szerette és tisztelte is. A forradalom sikerének

előfeltételei tehát nagy részben meg voltak és mégis a forradalom 7 évi erős küzdelem után fegyverletétel, az önkény végleges diadalával végződött, és pedig a diadalt József kis erővel, mérsékelt áldozattal vivta ki, — a nemzet bukását tehát részben a nemzet maga, részben Rákóczy és kormánya hibái, részben József eszélyes politikája idézték elő.

A nemzet maga okozta a válságot, a lelkesedés gyors elhamvadása, az áldozatkészség hiánya, a főnemesség szolgalelkülsége által. A magyar fajnak fő jellemvonása, a szabadság imádása, az önkény gyülölete, a személyes vitézség, — az igazi magyar fajban a szolgalelkűek minden időben csekély számmal szerepeltek, a nemzet zöme a legmagasabb méltóságu szolgákat is megvetette, a hatalmas herczeg Eszterházy nádornak az ország második leggazdagabb birtokosának, Kollonics kardinál-érseknek és több utánok következett hazaárulóknak voltak számos tányérnyalói, kik kegyelmök morzsáin élősködtek, mindazok azonban, kik közvetlen tőlük nem függtek, megvetették, mert a hazaárulás és szolgaság minden időben nemzeti közmegvetés tárgya volt, a hatalom, a gazdagság fénye a magyar közönséget még ideiglenesen sem tudta elvakitani, — a szabadság iránti ragaszkodás pedig nemcsak a nemesség, a polgárság, papság, de magában a műveletlen népben is meg volt, már akkor is, midőn még birtoka csak félig volt sajátja, politicai jogokkal nem birt, a nemesség gyámsága alá volt helyezve, a szabadság szeretete tehát nálunk általános nemzeti jellem volt minden időben. A vitézség hasonlag általános nemzeti tulajdon volt, — a gyávát a közvélemény mindenkor megvetette, a magyar ugyan nem volt veszekedő természetü, de csekély megsértésért is kardot rántott, férfiasan küzdött, ellensége előtt gyáván ritkán szaladt meg, de mig szabadságszerető és

bátor volt, a nemzet, mint egyeseknél hiányzott azonban a szivósság, kitartás, a nemesség régi törvények szerint 14 napi hadi szolgálatra volt kötelezve, kétségkivül, ha az ellenség le nem győzetett, az több időre is kiterjedt, a nemesség a rögtönzött csatákat, a rövid hadviselést igen kedvelte, soha sem mérlegelte az ellenség számát, örömmel bátran támadt, erősen harczolt, ha az ellenséget az erős rohamra szétverte, szenvedélylyel üzte, ha azonban az ellenség győzött, vadul megszaladt, bizalmatlan lett önmaga és vezérei iránt, a szaladókat alig lehetett összeszedni, mindezt a kitartás, szivósság hiánya okozta. A pénzáldozatoktól pedig a nemesség különösen irtózott, kiváltságainál fogva nem tartozott adót fizetni, ehhez azonban vakon is ragaszkodott, a fizetés volt leggyengébb oldala, ezen gyengeségét legjobban jellemezte Árvamegye követének nyilatkozata „vitam et sanguinem sed avenam non,“ életünket és vérünket, de zabot nem adunk. Kétségkivül a nemesség mióta osztrák uralom alá került, a török és osztrákok által rendszeresen zsaroltatván, igen kevés pénzkincscsel birt, tehát pazar ajánlatokat nem tehetett, de a haza kevéssel is meg lett volna menthető, a nemesség azonban a kevéssel is fukarkodott. Midőn Rákóczy a köznép meghivására egy maroknyi haddal az országba berontott, a nép tódult a szabadság zászlói alá, a nemesség váró állást foglalt el, a középnemesség azonban csakhamar fellelkesedett, a szomszédos nemesség időnkint rövid szolgálatra megjelent a táborban; a lelkesedés azonban csakhamar lelohadt, Rákóczy az egész forradalom alatt, számos büntetéssel fenyegető törvények és felhivások daczára az összes nemességet nem volt képes lóra ültetni, mert a lelkesedés elhamvadt, egyetlen főnemes és főpap sem állitotta ki törvényköteles bandériumát, a nemesség és a kevés főur czélszerübbnek tartotta az ország szabad-

sága it parasztjaik vérével és pénzével kivivni, a jobbak beléptek a seregbe, a kevés főur hasznosan értékesitette czimét és rangját, jó fizetés mellett kineveztették magukat tábornokoknak, az élelmesebbek birtokok, javadalmakkal jutalmaztatták meg magukat, az osztrák tartományokbani beütéseknél szerzett zsákmányt jó drágán külföldre eladták, — adósságot fizettek, zálogot váltottak, birtokot vásároltak, fényelegtek, a püspökök és kanonok urak a haza iránti kötelességüket a gyülések megnyitása és bezárása alkalmával tartott buzgó imádságokkal rótták le. A leggazdagabb főnemesség leginkább a Dunántul lakott és birt, mert a török hóditások Pesten alul kezdődtek és terjedtek a török határig, ezen birtokokat Lipót császár hóditás czimén lefoglalta, Csongrád, Békés, Csanád, Zemplén, Mármaros, Bereg, Szabolcs, Árva, Sáros, Szatmár, Borsodban az urodalmakat kevés kivétellel Rákóczy birta, a szövetségesek közt nagybirtokosok csakis Csáky, Eszterházy, Károlyi, Forgách, Bercsényi volt, a két utolsó azonban már a forradalom kezdetén erősen el volt adósodva, a gazdag Illésházy, a nagy dinasta Eszterházyak, Nádasdy, Batthyányak, Pálfyk, Erdődiek, Apponyiak Festetich József császár engedelmés hivei voltak, a gazdag főnemességnek tehát csak jelentéktelen kis töredéke támogatta a haza, a függetlenség ügyét. Miután a nemes urak honvédelmi kö elezettségeket nem akartak teljesiteni, a méltányosság, a haza érdeke azt követelte, hogy honvédelmi kötelezettségüket pénzben rójják le, ezt Rákóczy és kormánya az ónodi gyülésen inditványozta is, a nemes urak azonban nemcsak ezt utasitották vissza, de még némelyek a rézpénz ellen is károgtak. — A forradalom még áldozatok, lelkesedéssel is csak ritkán sikerül, mert a forradalom szervezése időt kiván, a forradalmi kormányoknak kimélettel kell a polgárok érzékenykedése iránt eljárni; a szigoru kormányzat

sérti a szabadság bajnokai önérzetét, a legbutább forrodalmár a kormányzat, a hadviselés birálatára jogot tart, a forradalom a szenvedélyek harcza, — a jó hazafiakhoz salak is ragad — nagy a szerepelni vágyók száma, — ennek ellenébe a korona helyzete sokkal kedvezőbb, mert a királyt, habár az idegen és idegen földön lakik is bizonyos dicsfény környezi, — a buta tömeg a királynak már érdemül rójja fel azt is, ha a polgárok mészárlását, a féktelen zsarolást beszünteti, a király és kormánya által elkövetett jogtalanságot, gonoszságot a kormánynak és nem a királynak rójja fel, ha a király igéretét, esküjét tizszer megszegi, ha tizenegyedszer eskü igéretét megujitja az esküszegést elfelejtik és biznak az uj eskübe. A királyság hatalmát, mert a forradalom ritkán sikerül, állandóbbnak tartják, a korona jobban jutalmazhatja hiveit, mint a forradalmi kormány, mert a korona, a nemzeti, tehát idegen vagyonbul ajándékoz, mig a forradalom csak sajátja a nemzet vagy polgárai vagyonábul ajándékozhat, a főnemességet a koronához a hála kötelékei is füzik, mert a főnemesség, kevés kivétellel, a királyi adományok által emelkedik ki a középszerüségbül, sőt sokszor a semmibül, a magyar főnemesség is az osztrák ház kegyelmébül emelkedett, a Rákóczy korszakbeli főnemességbül az osztrák uralom kezdetén egyik sem volt zászlós ur. A magyar érzékenyen türte az önkényt, de ha szelidebben bántak vele, a sérelmeket is hamar felejtette.

A forradalom rendkivüli állapot, mi, mint minden háboru áldozatokkal jár, a forradalom czélja a terhes folytonos zaklatásoktuli menekülés, a közönség nem gondol arra, hogy a czél csak kellő eszközökkel érhető el, ha tehát a forradalmi kormány áldozatokat követel, a szabadság iránt is meghül. — A forradalom tehát csakis akkor sikerülhet, ha a király a viszo-

nyokkal nem alkuszik meg és a rémuralmat következetesen folytatja, ez esetben az önvédelem a nemzetet összetartja, vagy ha a fejedelem gyenge, más országnak nem ura, idegen hatalom által nem támogattatik, ennél fogva hosszabb ideig magát fenn nem tarthatja. Az angol forradalom azért sikerült, mert I. Károlyt az idegen fejedelmek nem támogatták, idegen segély a tenger miatt Angliába nem jöhetett, a legyőzött király szomszéd országba nem menekülhetett, a hollandi forradalom sikerült, mert a spanyol kormány baromi kegyetlenségébül nem engedett, Franczia- és Angolország Hollandiát spanyolellenes érdekbül időnkint támogatták, a spanyolok pénze kifogyott. A franczia forradalom valóságos vulkáni kitörés volt, a nemesség egy része kivándorolt, a királyt a nemzet elfogta, Európa királyai a szabadság ellen keresztes háborut inditottak, ez a nagy nemzet önérzetét megsértette, a korona az országban támponttal nem birt, a nemzet kész hadsereg felett rendelkezett. Magyarországban gyors sikert a legügyesebb kormány, a legjobb hadvezér sem vivhatott ki, mert a várakat a császár birta; a hadviselés módja nagyban megváltozott, — a tüzérség és a rendes gyalogság már ez időben a győzelem egyik főfeltételét képezte, a Rákóczy forradalomnak kezdetben nem volt sem ágyuja, sem gyalogsága, sem fegyvere, ágyut, gyalogsági lőfegyvert idegen földrül drága pénzen kellett beszerezni, a gyalogságot be kellett gyakorolni, a tüzér és gyalog tisztek hiányoztak. A nemzet lelkesedése a hosszasabb küzdelem alatt elpárolgott, Lipót rémuralmát elfelejtették, — a lefejezett Nádasdy gróf fia, az osztrák börtönben sanyargatott Okolicsányi és Szirmai oly hűséggel szolgálták az uralkodót, mintha gyermekkoruktul fogva urodalmak, méltóságokkal halmoztattak volna el. Lipót nemcsak a népet, de a nemességet is megadóztatta; a tö-

rök hódoltságba birtokait elvette, az adó minden nemei alkalmaztattak; az évi adó jó pénzben 14,000,000 forintot tett. — Rákóczy a nemességet az adótul felmentette, a had költségei fedezetére rézpénzt veretett; e pénz negyedértéknél többel alig birt, e pénzben fizette a parasztság az adót, tett évi adója 5 milliót vagyis valódi értékre leszállitva 1.250,000 forintot, tehát hét év alatt 8.750,000 forintot, - rézpént kibocsájtottak 15 millió forintot, mi azonban, miután a termény marha és minden áruczikk árát négyszeresen emelte; — valósággal csakis 3.750,000 forintot képviselt, vagyis a 7 évi forradalom valódilag 12.500,000 ezüst értékbe került, míg Lipót alatt a nemzet egy év alatt 14 millió adót fizetett és mégis ezen kis összeg ellen is duzzogtak, sőt a turóczi inyenczek az ellen is keservesen panaszkodtak, hogy füszereket nem kaphatnak, vagyis miután ez időben a füszert leginkább csak mézeskalácsba, borlevesbe használták, a jeles tót urakat a mézeskalács nélkülözése rendkivül elsavanyitotta.

A függetlenségi harczban csakis a köznép küzdött lelkesedéssel, Rákóczyt Lengyelországban a szegény nép küldöttei keresték fel. Midőn kis csapatjával a függetlenség zászlóját kitüzte, a nép tömegesen tódult zászlói alá, mig Károlyi a felkelt nemességgel verte vissza, később, midőn másodszor bejött, a nép özönlött táborába, mig a nemesség várakozó állást foglalt el; a nép az egész forradalom alatt örömmel fizette az adót, mig a főnemesség és főpapság kis kivétellel vagy visszavonult, vagy Józsefet támogatta; az alföldi nagy magyar városok Debreczen, Kecskemét, Kőrös, Vásárhely lakosai, midőn a szövetséges kormány a német sereg kiéheztető szerencsétlen és ügyetlen rendszerét felállitva, az alföldi városok lakosainak városaik elhagyását, az el nem rejthető élelmi szerek elpusztitá-

sát elrendelte, a szövetségi kormány rendeletét mindig készséggel teljesitette, pedig a legegyszerübb paraszt ész is belátta, hogy ez czélra nem vezethet, midőn a német haderő Budárul Szegedig magát élelmezhette, Szegedtül Aradig pedig a ráczok élelmezték. A nép sulyos kötelességét készséggel teljesitette, a katonaságot a nép és szegény nemesség adta; népies árulást a Rákóczy-forradalom nem ismer, a többször megvert seregek azért nem mentek tönkre, mert a nép a szökevényeket elrejtette, a hadsereghez kalauzolta. A nép szabadságérzete annál tiszteletreméltóbb volt, mert különösen a falusi népet az önkény kevésbbé sujtja, mint az urat, a gazdag polgárt, az értelmiséget, és a szabadság jótéteményeiben kisebb mértékben részesült és részesül ma is, mint a többi osztályok. Kevésbbé sujtotta, mert a magyar földművesnek egyátalában semmiféle panaszt sem volt szabad emelni, de mindenik földesura gyámsága alatt élt, a függés tehát nem volt szokatlan, a paraszt az adó előtt ingóságait jobban eltudta rejteni, a mezei életet megszokván, a bujdosás nem terhelte annyira, mint az urat, ha a német házát felégette, igavonó marháját elrabolta, a földesur saját érdekében segitette, mert a jobbágy az ő földjét is mivelte, bot alatt állt, a német kardlap, ha nem hazafi, nem keserithette volna ugy el, mint a szabadot. A nép az általa kivivott forradalmak jótéteményeit sem élvezi teljesen, mert értelmetlen és szegény lévén, folytonosan gyámság alatt volt, van és lesz, a legrégibb sötét időben a papok taposták, később a nemesek gyámkodtak felettük, ma az osztálykülönbség megszünt, — minden polgár egyenlő, de csak papiroson, mert ma sajtolja, pusztitja, rángatja a zsidó, a falusi jegyző, a fiskális és ez egyes esetekben egyenlő a tatárjárással, mert amely szegény ezen hármas szövetség kezeibe kerül, legjobb esetben csak bőrével me-

nekül. A Rákóczy-forradalomban sem nyerhetett volna a nép személyes jogi vagy tulajdoni előnyöket és mégis a szabadság érzete, a magyarság érdekétül lelkesülve, szivesen, lelkesen küzdött és áldozott. A népek a forradalmak sikerének fontos eszközei, mert a szám, a nyers erő a népnél van, de a nép maga nem tényező, mert a nép tudatlan, magát sem szervezni, sem vezetni nem tudja, a nép áldozatkészsége sikert csak akkor arat, ha az értelmiség lelkesen, okosan vezeti, a legnagyobb népforradalom, a franczia, a féktelen rajongás daczára sem sikerült volna, ha az erélyes Saint Just a tábornokokat meg nem fékezi. A Rákóczy-forrradalomban a magyar nép kötelességét hiven teljesitette, de az értelmiség, a kormány a néplelkesedést felhasználni nem tudta s mert a lelkesedés, az áldozatkészség általános nem volt, az értelmiség közönye a forradalmat megbuktatta.

A forradalmak sikerének második főfeltétele a helyes kormányzat, a háboru czélszerü vezetése. A forradalmi rendkivüli állapot, a szenvedélyek harcza, — a forradalom tábor, a legszentebb érzelmeknek, a jogtiszteletnek, és a legközönségesebb szenvedélyek vegyüléke, a legnemesebb férfiak tüzik ki a jogvédelem zászlóját, csatlakoznak azonban hozzá az önérdek hivei, kiknél fő czél a zavarbani halászat, a legszebb szinaranyhoz tehát mindig és mindenütt csatlakozik a salak és pedig nagy mértékben, — a forradalom a szenvedélyek harcza, a szenvedély vakit, nem szeret engedelmeskedni, saját eszelős tanácsát követi, — hol mindenki okoskodik, a siker lehetetlen, a politicában nagy a közönyösök száma, kik a sült gesztenyét a parázsból mások kezeivel szeretik kiszedetni, csak kényszerből áldoznak. A forradalom ideje ki van mérve a tömör hatalom elleni küzdelemben, a forradalomnál tehát a halogatás biztos

bukás, győzelemre csakis az ország összes lakosainak működése vezethet, a közönyös tehát ellenség, a közönyt öntudatos forradalmi kormánynak türni nem szabad, az önvédelmi harcz ellensége, a haza ellensége, a hazaárulás egyenlő bün az anyagyilkossággal, meg kell tehát büntetni mint bünöst, ki kell irtani, mert e bünt az illető az önkény által adott vagy adandó jutalomért teszi, a jutalommal járó bün ragályos, ha a forradalmi kormány a bünösökkel alkudozik, a közönség előtt gyengének tünik fel, a hatalom varázsát elveszti, a gyengék, ingadozók, közönyösök száma, az erősek, a buzgók, a lelkesülteknél mindig több, ezek mindig az erősebbhez csatlakoznak, ha a forradalmi kormányt gyengének hiszik, az első vereségnél az erősebbhez csatlakoznak, ellenben, ha a kormány erős, a forradalmat félelembül is támogatják. Az ország függetlensége szabadságérti küzdelem, a legszentebb ügy, mert az állam függetlensége az állam kétségbevonhatlan joga, egyéni szabadság és birtokjog a polgár elvitázhatlan tulajdona, ezen szent czél elérésére a kormány az eszközökben nem válogathat, mert a czél az eszközöket szentesiti, a habozás az engedékenység, a kimélet, ügyetlenség, mert a czélt veszélyezteti, a hazaárulókat a közönyösöket az ország érdekei veszélyeztetésével kimélni tehát nem szabad, mert a politika mérlegében egyesek jóléte, élete csak is porszem milliók jóléte ellenében, a gonosz elemeket szép szóval kifüstölni nem lehet, ki kell azokat kiméletlenül, gyökerestül irtani, az erélyes, leleményes, eszélyes fő és kormány a forradalmi sikernek életfeltétele; sajnos, de igaz, Rákóczy és kormánya a helyzet magaslatára nem tudtak emelkedni. Rákóczynál 900 év óta tisztább, buzgóbb, becsületesebb hazafi nem volt és nem is lehet, Rákóczy az önérdeket nem ismerte, a szabadságért rajongott, a törvényt tisztelte, az országot jobban

szerette, mint önmagát, az országért feláldozta családját, koczkára tette millióit, békés viszonyok közt a leghűbb polgár, a legjobb fejedelem lesz, — nem birt azonban sem államférfiui, sem hadvezéri képességgel, engedékeny, változó, határozatlan egyéniség volt, nem tudta a jelesbeket kiszemelni, kedvenczeire hallgatott, a diplomatiában bizott, mindig a külsegély után kapkodott; terveit folyton változtatta, a gonoszok iránt engedékeny volt, ennélfogva nem győzhetett.

Midőn Rákóczy a forradalom zászlóját kitüzte, Magyarország politikailag tökéletesen el volt szigetelve. — A török az osztrák hatalomtul, — mely rövidesen az ország határaira üzte, remegett, Konstantinápolyban a hóditási szellem kihalt, — a conservativ szellem uralkodott. — Magyarországbul csakis a hatalmában álló részt kivánta megtartani, — Törökországra tehát Magyarország nem számithatott, — a lengyelek a magyar menekülteket minden időben szivesen fogadták, de Zápolya óta a magyarokat Lengyelország soha sem támogatta, Sobiesky alatt pedig a lengyel állam a császári házzal szövetkezett és pedig nemcsak a török, de a magyar forradalmárok ellen is, nemcsak Bécs előtt harczolt a török ellen, de Tökölytül erősségeket foglalt el és átadta Lipótnak. Rákóczy idejében a trónon a kéjencz Szász Ágoston, Ausztria barátja ült, Lengyelország fénykora Báthory Istvánnal megszünt, a fejetlenség, a pártoskodás az ország hatalmát megtörte. Németországban a harmincz éves háboru bevégeztével a protestans vallási rajongás elmult, a császári ház tekintélyét a protestans fejedelmek is elösmerték, — a szász ház feje katholikus lett, a lengyel koronához Ausztria segitette, a lengyel trónt családjának akarta biztositani, ezt Ausztria segélyével remélte elérni, ennélfogva teljesen a Habsburg-házhoz szegődött. A pfa-

lesi és hesseni fejedelmi házak, melyek a vallásháboruk korában vezérszerepet játszottak, a harmincz éves háboruban teljesen meggyengültek, a vezényletre képtelenek lettek; a nagyra növendő Poroszország még igen gyenge államocska volt, a protestans fejedelmek közt nem volt egy kitünő egyéniség sem, ki a hagyományos örökös császárság elleni politikát érvényesithette volna; ennélfogva a Habsburgok örökös császársága eszméjét majdnem egyhangulag elfogadták, a német fejedelmi ellenzék megpuhitására igen sokat tett az osztrák-ház németországi vallási politikája, a harmincz éves háboruk alatt az osztrák-ház a pápaságnak felkent lovagja volt; az osztrák-ház a katholikus vallás, a katholikus eszme fejének tekintetett, a vallásosság terén is azonban a vakbuzgó XIV. Lajos versenytársul lépett fel, a Jézus-rend, mely ezen időben mindenütt, de különösen Rómában nagy befolyással birt, XIV. Lajos pártjára állt; a római pápa Lipótot Nemetországban nélkülözhette, mert Németországban már megszünt, Olaszországban ellenben a pápákat a spanyol Habsburg-ház nagy hatalma feszélyezte, a római pápa tehát a Habsburg ház gőgös, engesztelhetlen hatalmas ellensége XIV. Lajossal szövetkezett és a katholikus német fejedelmeket ingerelte és sikerült is a leghatalmasabb német fejedelmet, a Habsburg-ház rokonát a császári háztul elszakitani. Ezen cselszövények ellensulyozására maga Lipót, ki Magyarországban a protestánsokat karóba huzatta, papjaikat gályára küldte, vagyonukat elkoboztatta, osztrák tartományaiban nyomta és üldözte, Németországban a protestánsokra kegyesen mosolygott. Mindezeknél fogva a magyar forradalom Németország segélyére nem számithatott. Magyarország hátrányára változtak a cseh és osztrák tartományok viszonyai is, mind a cseh, mind az osztrák tartományok alkotmánynyal birtak, a cseh alkotmány

a cseh király kezét erősen kötve tartotta; a cseh és osztrák nemzetet ez időben főleg a nemesség képezte, a nemesség jogaihoz erősen regaszkodott, a cseh és osztrák nemesség a vallási küzdelmek kezdetéig, tehát Mátyás uralma végeig az uralkodóházhoz hiven ragaszkodott, de félve az osztrákház nagyhatalmátul, Magyarország elleni hóditó kényuralmi czéljait soha sem segitette, — megnyitotta az erszényt, lóra ült, ha a török Bécset és az örökös tartományokat megtámadta, összehuzta az erszényt, hazalovagolt, ha a törököt határairul elkergette. A reformatio az osztrák és cseh nemesség nagy és pedig nemcsak nagy, de tekintélyes részét meghóditotta, a cseh és osztrák protestáns nemesség tehát Magyarország természetes szövetségesévé vált. Mindezt azonban a fehérhegyi csata gyökeresen megváltoztatta; II. Ferdinánd belátta, hogy mig a régi, a szabadságért lelkesülő nemesség fennál, a kényuralom örökös tartományaiban bizonytalan, ennélfogva a fehérhegyi győzelem után nemcsak tartományai szabadságleveleit tépte szét, de a daczos pártütők birtokait is elkobozta, e birtokokat ő és fia idegeneknek, tábornokainak ajándékozta, hivatalt, javadalmat csak hódoló szolgák nyertek, a protestánsokat részben leölték, részben kitéritették vagy kiüldözték, a kis töredék meghódolt. — Folytatták ezt III. Ferdinánd és Lipót; Lipót uralma végén már az átalakulás teljes volt, a büszke gróf Thurn Csernemblt és társaikat alázatos szolgák váltották fel, a cseh szolgák egy része a nevét is németre változtatta; ennélfogva a német és osztrák tartományok segélyére vagy támasztható belmozgalmaikra számitani nem lehetett, mert mind a cseh, mind az osztrák tartományok félhalottak voltak, nemzeti egyéniségüket elvesztették, elvesztett jogaik kárpótlásáért megelégedtek Magyarország zsirjával, melyet Lipót és József a vámok által szájukba

öntött. Magyarország tehát csak az egy Francziaország segélyére számithatott. — XIV. Lajos, Európa leghatalmasabb királya Ausztria mérges és szivós versenytársa volt, Francziaország a nagy spanyol birodalmat akarta meghóditani, érdeke kivánta, hogy Ausztria ereje megoszoljon, mert czéljait az osztatlan — az angol és hollandok által támogatott — hatalmas Habsburgház ellen ki nem vihette volna, Francziaországot azonban Magyarországtul a nagy német állam választotta el, ennélfogva Magyarországot sereggel közvetlen nem támogathatta, Magyarországon azonban az osztrák hadseregnek a francziák általi elfoglaltatása nagy időleges előnyt adott. Ezen előnyön kivül XIV. Lajos a forradalmat némi pénzsegélyben is részesitette, mi azonban sem nagy nem volt, sem rendesen nem fizettetett, mert Francziaországot a folytonos háboruk, XIV. Lajos venus cultusa az udvaronczok hosszu keze, az udvar pazar fénye erősen megcsapolták. Magyarország a Bourbonok tartós segélyére nem számithatott, mert ha XIV. Lajos a spanyol örökséget meghóditja ezáltal fő világhatalommá válik, Ausztriával tovább nem harczol, mert czélját elérte, mert a diadal pénzerejét kimeriti, mert a leghatártalanabb nagyravágyásnak is pillanatig pihenni kell, hogy erőt gyüjtsön, ha Ausztriát a spanyol birodalombul kikergetik, miután Magyarország is veszélyben forgott, Ausztria maga felajánlja a békét, hogy Magyarországot megtartsa, ellenben ha Ausztria győz, az egész spanyol birodalom segélyforrásainak ura lesz, akkor XIV. Lajos kénytelen békét kérni, mert a folytonosan sajtolt Francziaország képtelen lett volna a szövetség ellen küzdeni. A békébül Magyarország mindkét esetben kimarad, ha a béke megkötésekor nem saját ura, ha államiságát erős hadsereggel nem érvényesitheti, mert ha XIV. Lajos győz, Magyarországra többé nincs szüksége, politikában a fejedelmek

sőt alkotmányos miniszterek sem ismerik a loyalitást, jogot és lovagiasságot, a politika zsidó alku, az alkusz csak saját érdekét tekinti, a gyenge társat az ellenség martalékául dobja, ha hasznát nem veheti, ha boszujátul nem tarthat. A gőgös XIV. Lajos szótárábul a jogtisztelet és méltányosság ki volt törülve, ha tehát fényesen győz is, Magyarországot egy kis tartományért kihagyja a békébül, sőt ha Ausztria győz, akkor a forradalmároknak még menedéket sem ád, Francziaország győzelmét biztosra venni nem lehetett, mert a német császár a Holland és Angliával a franczián nagyobb erővel rendelkezett, tábornokaik Savoyai Jenő és Marlborough herczegek kitünő hadvezérek voltak, Ausztriának szokás szerint most sem volt pénze, szövetségesei azonban, a gazdag angolok és hollandok szükségét fedezték.

Magyarország tehát semmi külhatalomra nem számithatott. A franczia háboru alatt József Magyarország ellen 40,000 katonánál többet ki nem állithatott, békében 160,000-et. Magyarország érdeke tehát a franczia háboru esélyei gyors felhasználását követelte. A kormánynak ennélfogva első feladata lett volna a pénz és hadügyek szervezése, Magyarországnak drága volt az idő, mert megszabadulása csak a franczia háboruval volt lehető, Magyarország igen erős hadi anyaggal birt, mert a harczképes nemesség, papság és katonái, a jászkunok, székelyekkel 100,000-et tettek, ezen katonaság egy része jobb, egy része gyengébb volt a német katonaságnál. Rákóczynak azonban három nagy hátránya volt, az ágyuk, tüzérség és gyalogság hiánya, mindkettő már ez időben a csatákban döntő szerepet vitt. Magyarországban azért is szükséges volt, mert Lipót az urak várait és várkastélyait is német őrizettel rakta meg, a várak lovon be nem vehetők, a nemesség a gyalogharczot

rangjához illőnek nem tartotta, a katona ez időben olcsó bérért halt meg. 5 millió forintért évenkint 150,000 katonát lehetett tartani. Rákóczynak tehát első sorban a nemesi felkelést kellett volna kiállitani, a nemesség nagy része már ez időben a házi tüzhelyet jobban szerette, de a felkelést elmulasztó birtokvesztéssel büntettetett, ha tehát Rákóczy a törvényt erélyesen alkalmazza, a jobbak kötelességüket teljesitik, a gyávák pénzzel váltották volna meg nemesi kötelességüket, a dunántuli gazdag főurak majdnem mind osztrák hivek voltak, ezek birtokait tehát zár alá kellett volna venni, ezen hazaárulók oly nagy területet birtak, hogy évi terményük, marháik részbeni elzálogositása által 100,000 katonát ki lehetett volna állitani. Ha Rákóczy csak 706-ban is még 150,000 nemest és katonát állit ki, a német hatalom Magyarország és Erdélyben 6 hónapnál tovább nem birta volna magát feltartani. A nagy erő kifejtése azért is szükséges lett volna, mert, mint a tapasztalás mutatta, a magyar hadsereg egyenlő erővel nem birta a fegyelmezett, ügyesebb tisztek által vezetett német hadsereget leverni. A nagyobb erő szükséges lett volna még azért is, mert elegendő tüzérség nem lévén, a várak leginkább eleség és lőpor hiányában voltak bevehetők, az élelmi szerek, lőpor szállitását csakis szigoru elzárás által lehetett volna megakadályozni, ehhez pedig nagyszámu sereg szükségeltetett. A sereg kiállitása sok pénzt igényelt, mert az országban gyárak nem voltak, az ágyukat, puskákat, ruházatot csakis idegen földrül drága pénzen lehetett beszerezni, nagy adóval a lakosságot terhelni nem lehetett, mert az ország Lipót kormánya alatt a császári önkényes nagy adók, a tisztek zsarolásai és közlegénység rablásai által elszegényedett, a gyülöletet nagyban ez idézte elő, ha tehát Rákóczy a német sereg tökéletes legyőzése előtt nagy adót vet ki, ez a

kedélyeket lehangolta volna. Magyarországnak azonban nagy segélyforrásai, a só- és érczbányák és igen nagy kiterjedésü állam-uradalmak, a hazaárulók uradalmai már ezidőben sok millió értéket képviseltek, ez időben még a jelenleg szokásos kölcsönök nem divatoztak, csakis zálog divott és a pénz silányitása, az utolsó mód jobb volt az elsőnél, mert a nagy menynyiségben kibocsájtott pénz és terméneyk értékét és forgalmát emeli. Kétségkivül, ha a pénz belértékkel nem bir, hitelét veszitvén, értéke csekélyebb, ezt azonban a biztos fedezet megakadályozza. Rákóczy és kormánya a rézpénz kibocsájtásánál félszegen, félénken, erélytelenül járt el. A silány rézpénzt semmivel sem fedezte, ez a pénzérték sülyedését idézte elő, lassankint folytatólag 15 millió rézpénzt bocsátott ki a szükkeblüek panaszára hallgatva, azonban a kormány maga felösmerte a pénz értéktelenségét, folytonosan alászállitgatta, ugy, hogy valósággal a 15 millió alig ért ötöt. Ha Rákóczy és kormánya a helyzet magaslatára emelkedve kibocsájt 20 milliót, fedezetére leköti az állam és árulók birtokait, ez összegen kiállithatott felfegyverezhetett, egy évig elláthatott volna 200,000 katonát, a pénz értéke a fekvő birtok, a hadsereg által biztositva levén, nem sülyedt volna le, ha a szövetségnek 200,000 katonája van, a háborut osztrák területre tehette volna át és részben osztrák költségen fedezheti, ha a fejedelem csak 150,000 katona élén áll, a nemesség nem habozott volna honvédelmi kötelezettségét megváltani, mert 150,000 katona, ha még alkotmányos is a polgári kötelesség erős rugója, a nyelvesek, a szükkeblüek meggyőzésére a legjobb indok.

Rákóczy belátta, hogy rendezetlen kis számu hadsereggel nem sokra mehet, az ország sorsa felett meghittebb embereinek folytonosan sopánkodott, Rákóczyban azonban a vas erély

hibázott. Tanácsosai kivétel nélkül nagy száju, tehetségnélküli emberek voltak, kik sem szervezési, sem végrehajtási képességgel nem birtak, — ezen urak sem az ország szükségeit, sem a szükséglet előteremtése eszközeit sem nem ösmerték, sem róla nem gondolkoztak. Az adót emelni nem lehetett, a bányák, vámok, keveset jövedelmeztek, a kezelés hiányai megszüntetésérül a jövedelmek czélszerü emelésérül nem gondolkoztak, átaljába gondatlanul kezeltek; a sereg elemezéseire szükségelt terményeket és állatokat szabályozott áron a megyék állitották elő. A rendetlenséget nagyban elősegitette a kormányzati központ hiánya. Rákóczy- és kormányának nem volt állandó székhelye, a fejedelem felváltva Sárospatakon, Munkácson, Kassán, Egerben, Gyöngyösön, Miskolczon, Rozsnyón lakott, és tartotta a szövetségi tanács üléseit, állandó székhely nélkül nemcsak egy nagy országot, de még egy megyét sem lehet kormányozni, a szövetségi tanács nem gondolt a távol jövőre, de tolta az ország ügyeit egyik évrül a másikra, a haszontalan külszövetségek hajszája a szövetségi tanácsot is jobban elragadta, mint a belügyek rendezése, a tanács még a leglényegesebb ügyekre sem készitette elő a közönséget, a rosnyói szövetségi tanács elhatározta az adót, a nemesi felkelés váltságát, a második teljesen megbukott, az első csak részben fogadtatott el, mert a tanács Rákóczyt és Bercsényit magára hagyta, a talajt előre nem készitette el, — a turóczi levél József uralma mellett izgatott, álczázva megtámadta Rákóczyt, a szövetségi tanácsot, a tábornokokat, a kormány a turócziak megbüntetésérül nem gondolkozott, midőn a tábornok a hadsereg nevében elégtételt kért, midőn Rakovszky a béke mellett szónokolt. Midőn Rákóczy a turócziak megbüntetését kérte, mindnyájan mélyen hallgattak, pedig ezen politikai tanácskozást a szövetségtanácsnak lett

volna feladata rendes medrébe visszavezetni, hallgattak pedig nem közönybül, de hallgattak azért, mert az egész szövetségi kormány és tanácsban egyetlen egy középszerü politikai egyéniség sem volt.

A bukást előidézte a fejedelem és tábornokainak hadvezéri ügyetlensége, Rákóczy- és hadvezéreinek, ha legkisebb hadi jártassággal birnak, tudniok kellett volna, hogy az ország függetlenségét 40,000 fegyelmezett, a várakban erős támponttal biró hadsereg ellenében 80,000 lelkes, de részben fegyelmetlen katonasággal, melynek $^5/_8$-ad része lovas, kivivni nem lehet; nagy hiba volt tehát első sorban a csekély szám, nagy hiba volt a rosz hadi rendszer, a rosz vezénylet; Rákóczy az egész forradalom alatt sem működött nagy, az ellenséget tulszárnyaló számu hadsereggel, mert részben minden maroknyi földet védett, részben midőn nagyobb erő által megtámadtatott is, serege nagy részét más pontokoni támadásokra használta fel, seregének rendszeres elforgácsolása mindig vereségre vezetett, midőn Herbeville 25,000 emberrel bejött, Rákóczy seregének egy része a Dunánál, a másik a Tiszánál működött, — ha Herbeville ellenébe 40,000 katonát állit, Herbevillet legyőzhette volna, de ő kicsinylette mind a vezért, mind a német hadsereget, egyenlő erővel támadta meg, csatát vesztett, a vereséget egyes parancsnokai hibájának tulajdonitotta, pedig a főok a szám, fegyverzet és fegyelemben rejlett. Jó előre tudta Herbeville hadjárata czélját, beösmerte Erdély megtartása fontosságát, az erdélyi sereget nem rendelte a határhoz, seregét ismét elforgácsolta, csak serege egy részével ment Erdély védelmére; az Erdélyben működendő Károlyi hadtestet nem egyesitette magával, de Herbeville háta mögé küldte, Károlyi elkésett, nem támadt rendelet szerint, Rákóczy megoszlott serege megveretett, pedig ha Károlyival

egyesülten áll ellent, Herbevillet talán megverhette volna, mig igy Herbeville Rákóczy ügyetlenül vezetett seregét szétszórta és Erdély elveszett. Ugyanezen hibát ismételte a második erdélyi hadjáratnál, tudta hogy Erdély kormánya gyarló, hogy hadserege gyenge, fegyelmetlen, Pekry rosz tábornok, Erdély biralma a magyar függetlenségre életkérdés, — Erdélyt Pekryre hagyta, Erdély segélyére kis sereggel Károlyit küldte, ki szokás szerint ismét elkésett, most ugyan a fő bünt nem ő, de Pekry és hadserege követte el, kik lényeges védelem nélkül szaladtak szét. Sem Rákóczy, sem Bercsényi a főhadparancsnok a keserü vereségen nem okultak, a sereg zömét soha sem összpontositották, ezért minden fő csatát elvesztettek, a nagyobb vereségek következtében a kisebb hóditások is elfoszlottak.

Az elforgácsolási tactikának szerencsétlen ikertestvére volt a pusztitási rendszer; Rákóczy mindkét erdélyi hadjáratnál az Erdélybe küldött osztrák hadsereget éhség által akarta elpusztitani, az alföldi nagy városoknak ez okbul elrendelte városaik elhagyását, az el nem rejthető élelmi szerek megsemmisitését. Ez elméletileg jól ki volt gondolva, de gyakorlatilag semmit sem ért, mert a németek Budárul Szegedig, Szegedrül Arad, Nagyváradig vonultak, utjokban Debreczent is felkeresték, Budátul Szeged nincs nagyon messzire, a német sereg Budárul élelemmel ellátta magát, Szegedtül a ráczok élelmezték a sereget a magyar zsákmánybul és a törököktül vásárolt élelemmel, a népesebb vidékeken a népvándorlást eszközölni nem lehetett, a német katona ugyan nem pukkadt fel a gulyás és pörkölttül, nem vájkált a turós csuszában, szalonnával csizmáját nem kente, de nem éhezett, csakis a magyar városok és nagy falvak szenvedtek.

A portyázó csapatos hadműveletek miatt az egész magyar

hadseregben a hosszas hat évi hadjáratok alatt egy hadvezéri tehetség sem fejlődött és fejlődhetett ki, mert a tábornokok, hozzá szokva a kis csapatokkali működéshez, már nagyobb ütközetekben, hol 25—30000 katona rendes tüzérséggel harczolt, nem tudták magukat tájékozni, a jobb tábornokok és ezredesek önállóan működtek, ennélfogva egyetlen egy főcsata sem volt, melyben a kitünőbbek vezették volna a hadtesteket; Rákóczy elfogult volt tábornokai iránt, sokat adott Bercsényi és Károlyi Sándorra, az első bátor, tüzes kardforgató, a második szerencsés portyás, de tábornok egyik sem volt, a vereségek okát mindig másban keresték, a vereségeken soha sem okultak, ennélfogva nem győzhettek. A portyázó rendszer mellett a fegyelem nem fejlődhetett ki, a seregek tehát midőn az osztrák tartományokba beütöttek, raboltak és pedig nem csak könnyen elvihető tárgyakat, de raboltak mindennemü állatokat és pedig nem saját táplálásukra, de erszényük megtöltésére. A zsákmányon osztozott a tábornok a tisztekkel és közlegénységgel, a marhákat hajtotta a legénység, s mert kinek élete 24 óráig sem biztos, és a közlegény saját házához a marhát nem hajthatta, a főmester a fukar gazdag Károlyi a zsákmányt olcsó áron saját seregétül és más vezérektül megszerezte; ezen rendszer mellett hol a tiszt üzlettárs, a katona hajcsár is, a fegyelem nem fejlődhetett ki. De ártott ez a rendes szerves hadviselésnek is, mert ha a hadtest-parancsnokok a gazdag zsákmánynyal biztató tartományok közelébe győztek, nem gondoltak a császári sereg megsemmisitésével, de siettek a zsákmánytérre, ezen kedves mulatságra sok időt forditottak, és ez alatt az ellenség időt nyert serege romjai egyesitésére.

A bukást elősegitették a született tábornokok, aristocratikus országban, a czimes gazdag főurak a közügyek vezetését jogos tulajdonoknak tekintik, a szakképzettséget, a szolgálati

érdemeket mellékesnek tartják. Magyarországban az alkotmány sarkalatos jogalapját a nemesek egyenlősége képezte, a nemzet ezen jogot, habár véres és folytonos küzdelmekkel, a Habsburgház uralmáig fenn is tartotta, a Habsburgház alatt azonban a bárói, grófi, herczegi czimek megalapittattak, a czim nem adott jogos kiváltságot, a czimek tulajdonosai azonban magokat nemestársaiknál különbnek tartották, és a főhivatalokat születésök és vagyonoknál fogva igényelték. A forradalmakban legkitünőbb állás a tábornokság, mert a siker kétségkivül a katonaságtul függ, de ezen időben, midőn az országos kölcsönüzleteket, a vasuti vállalatokat, a banküzleteket nem ösmerték, a tábornokság a legszebb üzlet is volt, mert a tábornoknak a kormány, a fejedelem, ha nem mindent is, de sokat elnézett, a kért, gyakran követelt pénz- és birtokjutalmakat nem tagadhatta meg, a közönség a tábornokokat leginkább tisztelte, mert ezektül függött a forradalom sikere, vagyis a haza sorsa. Midőn Rákóczy Bercsényivel bejött, a császári bárók és grófok közönynyel sőt ellenszenvvel fogadták, — báró Károlyi még el is akarta fogni és előcsapatját szétverte. Midőn azonban a nép lelkesedett, a nemesség a szabadság ügyét felkarolta, Károlyit Bécsbe kigunyolták, hozzá állottak báró Sennyey kit canczellárnak nevezett, Károlyi Sándor, Eszterházy Forgách, Csáky, Andrásyak, Sennyei nem kedvelte a csatákat canczellár lett és a polgári kormány vezetésébe ügyetlenkedett, a többi bárót és grófot tábornoknak nevezték késlekedések jutalmáért, gróf Bercsényi vezetése alatt megalakult egy ügyetlen tábornoki kar, mely közül ugyancsak egy lett áruló, mely egyénenkint bátor harczos volt, de a hadászathoz nem értett, felsőséget nem ismert, mindenik önállólag akart működni, mely a jelesebbek utját, kik bárók és grófok nem voltak, elzárta. — A magyar

hadvezérek kétségkivül régebben a zászlós nemesekbül neveztettek, ezek azonban más idők voltak, mert hajdan a hadsereg részben a főnemesek, egyháznagyok zászlóaljaikbul, a megyei nemesekbül és jobbágyaik illetékeikbül álltak, vezért tehát a Nádor nem lettében a zászlóaljas urakbul kellett választani, hogy hatalmas társaik előttök meghajoljanak; Rákóczy idejében azonban már a zászlóalj rendszer megszünt, a nemesek nem keltek fel, a sereg főleg zsoldosokbul állott, a zsoldos csak tisztjét, tábornokát ismeri urának, és polgári czimre semmit sem ad, csak az eszélyt és bátorságot becsüli. A politica tehát a rangos tábornokok kinevezését nem követelte. Károsan folyt be a hadjáratokra ezen urak tábornoksága azért is, mert ezen urak a vezérletekre bizott seregekkel, első sorban saját és rokonaik birtokait akarták megvédeni, ennélfogva csakis vontatva engedelmeskedtek, Aradot azért nem vették be, Erdély részben azért veszett el, mert Károlyi Sándor Nagy Károlyi uradalmát, és a portyázásokba szerzett marháit az ellenségtől féltvén, késlekedett seregével elindulni. A késlekedés miatt a kedvező alkalom elmult, a helyzet megváltozott, e miatt feladatát nem teljesithette. A született tábornoki kar hiányait tetézte a főhadvezér gróf Bercsényi, és a főhadi tanácsos báró Károlyi Sándor ügyetlensége és tehetetlensége. Gróf Bercsényi, Rákóczynak igaz barátja, a forradalomnak feltétlen hive volt, de magát hadvezéri tehetségnek tartotta, pedig a sereget sem szervezni, sem vezetni nem tudta, véghetetlen gőgös önhitt konok lévén, mások véleményét nem kérdezte, ennélfogva minden nevezetes csatát elvesztett, a sereg felfegyverzésére nem gondolt, nem ügyelt előre a visszavonulásra, csatavesztése ennélfogva a sereg teljes felbomlásával végződött. A második hadi szereplő Károlyi Sándor első sorban magát és önérdekét imádta, midőn Rákóczy

béütött, a százados kegyetlen kényuralom daczára a császári háznak és kormánynak alázatos hive volt, de Bécsben kigunyolták, boszuból tehát Rákóczyhoz tért át, a gőgös durva fukar bárót jutalmul Rákóczy tábornokának nevezte, a szerencse kis csatákban felkarolta, ennélfogva maga magát, sőt Rákóczy is hadvezérnek tartotta, pedig minden nagyobb csatát elvesztett, csak is a védetlen ellenség kizsákmányolásában remekelt, midőn az eszély a józan politica a sereg összpontositását ajánlotta, Károlyi Sándor mert politicai képzettséggel nem birt, gyenge itélőtehetsége elhiteté vele, hogy az elefántot a dongó csipés is megöli, ennélfogva a részletes kisszerü támadásokat ajánlotta, mi neki egyénileg igen sokat használt, mert miután a zsákmányt olcsó áron összeszedte és drágán eladta, ezen zsákmánykereskedés nagy gazdaságának fő alapját veté meg, a forradalom győzelmét azonban lehetetlenné tette, mert a portyázások sok időt vettek igénybe, mert a részletekre oszlott sereg, nagy hadmiveletet nem kezdhetett, a várakat nem vehette be.

Elősegitette a bukást a vallási türelmetlenség. A függetlenségi pártot a nagyváradi béke után a protestansok alapitották, Ferdinándtul kezdve Lipót alatt 1688-ig a protestansok küzdöttek főleg az alkotmányért, a Bécsi, Nikolsburgi, Linczi békekötések nemcsak a vallásszabadságot, de Magyarország alkotmányát is biztositották, mindhárom béke-kötés a törvények közé iktattatott. A magyar közjog egyik alaptételét képezte, midőn Rákóczy Ferencz a szabadság zászlóját kitüzte, legelőször a protestans szabolcsi nemesség csatlakozott hozzá, csakhamar hozzá állt az egész protestans nemesség, polgárság és nép. A protestansok tehát alkotmányos jogaik méltánylatát, méltán követelhették. A viszonyok azonban Tökölyi óta sokat és lényegesen változtak, a forradalmi vezér tanácsosai, vezérei protes-

tansok voltak; ellenben Rákóczy Ferencz canczellárja, tábornokai katholikusok voltak. Midőn tehát a Széchenyi-gyülésen a protestansok semmi mást, mint a linczi békekötés végrehajtását követelték, a durva gróf Bercsényi a protestansokat, kik az alsó ház nagy többségét képezték, összekáromolta, a jogos követelőket visszautasitotta és fenyegette, buzgón támogatták a vakbuzgó Károlyi Sándor és tábornok társai. Rákóczy maga kijelenté, hogy a pataki vártemplomot nem adhatja vissza, mert abban ősei fekszenek, mintha ez megszentségtelenitette volna őseit, kik közül még apja fiatal korában calvinista volt. Rákóczy ugyan lecsendesitette a protestansokat és egyességet eszközölt.

Ezen durva eljárás a protestansokat lehangolta, hiven, vitézül és becsületesen harczoltak ugyan, ezentul is a szabadság ügyeért, de a lelkesedés csak is kötelesség érzetté satnyult, ez pedig forradalomban a sikerre elégtelen. A lehangoltságot tetőzte Erdélyben Rákóczy ildomtalan eljárása, — Erdélyben minden ur calvinista volt, a fejedelmek régóta calvinisták voltak, ezen viszonyok daczára Rákóczy midőn fejedelemnek választatott, katholicus egyházi pompával iktattatta bé magát, mi ismét az erdélyi urakat hangolta le, és bizalmatlanná tette a fejedelem, a legbecsületesebb magyar iránt.

A nemzet egy részének aluszékonyságán, némelyek árulásán, a kormányférfiak butaságán, a fejedelem és tábornokai hadvezéri ügyetlenségén kivül a bukást nagyban eszközelte József császár eszélye, mérséklete és ügyessége. József nem tartozott a csillogó uralkodók közé, csatákat nem vezényelt, sőt azokban részt sem vett, tartományokat nem hóditott, de megtartotta örökségét, ki tudta szemelni a jó hadvezéreket, kitüzött, elfogadott rendszerétül semmi sem tántorithatta el, politikája czélszerü és kö-

vetkezetes volt. József, midőn trónra lépett, hatalmas birodalmat, nagy hadsereget örökölt, de az örökség terhe is nagy volt, mert a saját birodalma felét képező Magyarország egész erővel küzdött ellene, másrészt a hatalmas XIV. Lajossal állt szemben a spanyol örökségért. A magyar forradalom erős gyökerekkel birt, mert Lipót az önkény, a forradalom nagy mestere volt, ki szenvedelylyel gyilkoltatott és raboltatott, szavát és esküjét többször, ismételve megszegte, ennélfogva minden becsületes magyar utálta és gyülölte. Józsefnek az esély hármat parancsolt: a Lajos elleni küzdelem erős folytatását, Magyarországban a védelmi állás fenntartását mindaddig, mig a lelkesedés elhamvadása vagy a kormány hibája a sikeres támadást lehetővé teszi, a magyar gyülölet megszüntetését.

A XIV. Lajossali háboru, midőn József trónra lépett, kiegyenlithető nem volt, mert Lajos az osztrák-ház egész jogos örökségét el akarta rabolni, a császár hatalma és tekintélye ellen áskálódott; ha József, a magyar forradalomtul megrémülve, Lajosnak a spanyol örökséget odadobja és összes seregét Magyarországra veti, Magyarországot fél év alatt leigázhatta volna, de sem magyar királysága, sem német császársága nem lett volna biztos, mert Lajos király határtalan gőgös országfaló királyi krokodilus volt, ki minden áron világuralomra törekedett. Ha József 705-ben, midőn még a háboru Lajost ki nem meritette, a Bourbon-háznak Spanyolországot, Belgiumot, Olaszországot oda ajándékozza, két év mulva már Lajos kezeit a német császári korona után nyujtja ki és a magyarok elégedetlenségét szitja és támogatja, mert az osztrák-házat gyülölte, mert csak Ausztria volt az egyedüli Európai hatalom, mely Lajossal versenyezhetett; a magyar forradalom nem volt annyira veszélyes, mint Lajos, mert József a magyar várak nagy részét

birta, a magyar nem volt haragtartó, könnyen hitt, könnyen felejtett, lelkesedése hamar elolvadt. Magyarország ellenében tehát a hallogató védelmi állást az eszély parancsolta, ezen indoktul vezéreltetve, József erejét Lajos ellen állitotta fel. Magyar és Erdélyországot legfeljebb 40,000-rel védte és támadta.

József atyja uralma, családja történelmébül meggyőződött, hogy a magyar a rut erőszakkal mindig szembe száll, ellenben szép igéreteknek nem áll ellen, természetileg nem veszekedő, nem forradalmár, de nyugalom és békeszerető. József ezen tudat által vezettetve, a háboruban az ország lakosai ellenében Lipót baromi kegyetlenségét beszüntette, az ország lakosainak megnyerését rendszeresen megkezdte, nyilatkozványában általánosságban az utolsó, általa is előlegesen elismert alapon az alkotmányos kormányzatot megigérte, ezáltal főuri hiveit az alkotmányosság köpönyegével fedte be, mérsékelt igérete a valószinüség szinével birt, mert a Lipót alatt megnyirt alkotmány Magyarországnak csak tartományi, tehát oly állást biztositott, mely a király kényuralmi kormányzatát lényegesen nem gátolta az alkotmányos szinezet a butákat, kik a belsőt, a lényeget nem keresik, kedvezőbben hangolta. Rákóczyt és a szövetséget az alkura felszólitotta, Rákóczynak német herczegséget ajánlott, mely gyenge hazafit, buta egyént megtántorithatott volna, a királyválasztás, a felelős kormány, az ellenállási záradék kivételével a többi lényeges pontokat határozottan nem vetette el, de az országgyülésre utasitotta, ezáltal reményt nyujtott, hogy ezen kivánalmakat, ha az országgyülés követeli, ellenezni nem fogja. A protestánsoknak reményt nyujtott, hogy szelid és kegyes lesz irányukban és a főleg sérelmes uri jog ellenében támogatni fogja, a tulajdonjogot sértő hóditási jogczimrül félig lemondott és ezt is az országgyülés elé utasitotta, a szövetségeseknek

közbocsánatot ajánlott és ez által, hallgatag az önvédelem jogosultságát elismerte. — Mindez a közönyösekre a félénkekre kedvezőleg hatott, mig ha az erőszak, a kegyetlenség ösvényére lép, az egész ország egyesül ellene, és küzd a végletekig, mint tömörült és küzdött atyja ellen. Mindezen igéretek, fél biztatások, csak kevés bérenczet szerez vagy tart meg, ha a forradalmi kormány erős kezekbe van, ha a jószándéku de szerencsétlen Rákóczy, a német seregeket kiveri, a várakat elfoglalja Erdélyt meghóditja, mindennek azonban ellenkezője történt, a forradalom egy döntő csatát sem nyert, mely felvillanyozza a kétkedőket, megijesztette volna az árulókat. Erdélybe a császári sereg befészkelte magát, a fontosabb várak az ellenség kezébe voltak akkor is, midőn az ország kis kivétellel meghódolt. Mindezek következtében József igéretei a hanyatló lelkesedést elhamvasztották, a bérenczek és szolgák az egyeseknek adandó jutalmat is hangoztatván, a talajt a fegyverletételre elkészitették. József okos politikája gyümölcseit nem élvezhette, mert még a szerződés megerősitése előtt, fiörökös nélkül meghalt. Testvére és örököse III. Károly, kit a győzelmes francziák Barcellónába szoritottak, ösmerve a helyzetet és az egyezmény előnyeit, Pálfynak levelet irt, és levelében a szatmári fegyverletétel feltételeit megerősitette.

A nagy forradalom bukása egy nagy magasztos eszmét és jogot temetett el. Magyarország önállását és függetlenségét. ezen idő óta Magyarország államisága megszünt és geografiai fogalommá sülyedt. Rákóczy Ferencz ezen eszme utolsó nagy képviselője nem volt sem jó hadvezér, sem jó politikus, mint ember, mint hazafi, mint jellem azonban Magyarország legkitünőbb férfiai Nagy Lajos és Hunyady János mellé sorozható. A legfőbb hatalmat Magyarországban 6 évig gyakorolta, soha

senkit meg nem sértett; tisztelte a legszegényebb polgár jogát, nem büntette meg ellenségeit, nem torolta meg a családján elkövetett gazságokat, segitett mindenkin, ajtaja egyiránt nyitva állt a szegény és gazdag előtt, kincseit vagyonát a haza védelmére költötte, és a haza vagyonábul saját czéljaira egy fillért sem költött. Kora ifjuságátul kezdve életének minden perczét a haza ügyének szentelte, szeretett neje, gyermekei a kényur foglyai voltak, kedvesei szabadsága megszerzéseért hazafisága egy pillanatig sem tántorgott, herczegséggel kinálták meg visszavonulásáért, a kedvező ajánlatot visszautasitotta, midőn már a haza elveszett, midőn minden tekintély meghódolt, midőn az egész nemzet meghajlott, a mostani számitás szerint legalább 200 millió értékü vagyonának visszaadásával kinálták meg, ha József királyságát elösmeri, a torz alkotmányt elfogadja, a gáncs és félelem nélküli lovag az ajánlatot visszautasitotta, kibujdosott a hazábul, mely jogait feladta és a külföldön élete utolsó perczéig izgatott az önkény ellen, eltörpült hazája mellett, — valóságos buta nyomorék az, ki ezen óriási jellem nagysága előtt tisztelettel és hálásan meg nem hajlik. És valjon a nagy áldozatot, a páratlan hűséget mivel viszonozta a magyar nemzet, mely, ha Rákóczy a forradalom zászlóját ki nem tüzi Lipót véres kezei közt már 1703-ban elmállott volna, — sajnosan és szégyenpirral kell kimondanom, semmivel. Mióta a nemzet feltételes önállását visszanyerte, másod-, harmadrangu egyéniségeknek emlékoszlopokat emeltek, a nagy szabadsághős érdemeit egy buta granitkővel sem örökitették meg, — a nagy hazafi és jeles anyja hamvai idegen földön hevernek, a szószátyár ország országgyülésén nem akadt egy nagy férfiu, ki a vértanu család hamvai visszahozatalát inditványozni merte volna. A magyar nemzet, mely 20 év óta

több száz millió adósságokat csinált, sajnált néhány ezer forintot áldozni a török földön nyugvó nagy hazafi porainak hazahozatalára, ellenben megengedte, hogy e nagy e szent nevet minősithetlen idegen üzérek 50 krajczárért elsajátithassák. A szatmári béke után a hazafiak száma nagyon leolvadt, a nagy férfiut csak 14 bajnok társa kisérte a számüzetésbe, és pedig következő jelesek:

Gróf Bercsényi Miklós fő-tábornok, gróf Eszterházy Antal, gróf Forgách Simon, Máriásy Ádám tábornokok, Vay Ádám főlovászmester, gr. Zay, gr. Csáky Mihály, gr. Mikes Kelemen, Pápay, Krucsai, Sibrik Miklós. A nagy hazafi először Franczia-országba vonult, hol XIV. Lajos kegypénzébül élt. A franczia politika azonban a dőzsölő Orleansi Fülöp herczeg kormányzata alatt teljesen megváltozott, a korhely herczeg csakis a finom borokat és aljas bujanőket kedvelte, Ausztria befolyása előtt meghajlott, és Ausztria unszolására Rákóczy Ferenczet Török-országba távolitotta, hol 1735-ben Rodostóban a nagy férfiu elhalálozott.

FÜGGELÉK.

Rákóczy Ferencz nyilatkozványa Európa fejedelmeihez és országaihoz.

„Vniuersis orbis Christiani principibus et rebus publicis, nec non aliis quibusius cuiuscumque conditionis, gradus, honoris, dignitatis, officii ac praeeminentiae statíbus et ordinibus. — *Nos Franciscus*, DEI gratia, princeps Rákótzi, de Felső-Vadász, comes de Sáros, dux Munkátsiensis et Makouitziensis, dominus perpetuus de Sáros-Patak, Tokay, Regétz, Etsed, Somlyó, Lednitze. Ad perpetuam rei memoriam. Recrudescunt inclitae gentis Hungarae vulnera, totiesque cura nouercante fauciae regni libertatis lenita cicatrix, posteaquam tacite labantibus membris, ad extremum letalem, sub fatali domus Austriacae dominio, metuitur fincerae partis serpere interitum, ense rescindi postulat. Stupent multorum animi, iterata tumultuantis regni nocitate attoniti, gentemque hanc, inconcussa gloria ac leni tranquillitate per tot fecula florentem, stetisse, iamque continuata temporum serie, luctuoso vicissitudinum fato inuoluí, dum orbis miratur; plurimi perfidiae in regem innataeque excitandorum motuum aviditati, erronea opinione, rerum haud gnari, insimulant. Date iusto dolori et querimoniae veniam; laxatisque tantisper sinceri animi repagulis, quos vel praeconcepta male persuasae mentis opinio, vel effrenis priuatarum simultatum ardor sentire iussit iniquius, dum caussam iustae exercitationis notam facimus, aequos agite iudices.“ Praetereunt secula, posteaquam ambitiosa regnandi libidine, irretitoque lubrico procerum regni favore, regiae maiestatis iura Austriacos sumsisse pervoluimus. Repetita tamen altius omni temporum serie, dolosas semper avitae regni libertati perniciose struxisse technas tam annales probe referunt, quam sera ad posteritatem actas loquitur. Quid inclitam Bathoriorum familiam ad arma olim adversus domum hanc capessenda impulerit; quam Bethlenius vindicandae patriae caussam sumserit; quo motivo Botskaius iusurrexerit; quae praedecessores Rakotzios, quae Tökölium ratio moverit; patet orbi; nec

vllis iusta regni gravamina oblitterari queunt fraudibus. Summum est et fuit semper tot ac tantorum motuum principium, nefanda legum patriarum conculsio. Vbi namque illectam prius illecebris suis Austriaci subditam sibi sensere gentem; tacita se serpente in dies dominandi licentia, lento gradu eo processerunt pudoris, vt iam effractis diplomatis regii cancellis, quicquid luberet, licere sibi existimantes effuso in libertatem regni captivandam campo, aperta tacitae ac perniciosae consultationis darent specimina. Hinc post exstincta, proh dolor! inclita Hungarici sanguinis stemmata, post violentas bonorum occupationes, ademtas indigenis dignitates, insolitas exterarum legum inductiones ac imposita intolerabilium censum onera, auream regni libertatem, quae per tot secula in libera regum electione vigorem suum illibato cursu obtinuit, in hereditariam regiminis speciem, incusso ad consentiendum terrore, servili metamorphosi commutarunt: ac vt ex eo maiora liberrimi dominii sumerent incrementa, magnam magni regis illius Andreae Hierosolymitani legem, quae principaliores omnium ordinum libertates, ad sequiora vsque haec tempora perennaturas, gentis cum gloria complexa est, liberamque regibus resistendi, in perpetuum attribuit, privato dominationis suae favore, cunctoque procerum regni consensu, ignominiose abrogarunt. Et quamvis praeter ademtam iuris electitii et iis resistendi libertatem, universas alias regni leges, spontaneo praemissi diplomatis nutu, salvas fore iuraverint, sancte observandas; strata nihilominus graviora et extrema quaeque audendi via, in omnia patriarum constitutionum iura, sine discrimie, libero passu grassatum esse, procul omni dubio et ambitione. merito et sincere querimur. Dolorosum est sane, gentem, Marti sociam, quaeque immensis laboribus sanguine ac expensis adversus hostes quosuis per seram aetatem eximia cum laude Christianitatem omnem tutata est, militari dignitate exui, eamque exterae nationi, non sine singulari postpositee virtutis Hungarae ludibrio (contra expressas regni leges, et signanter conditionem IV. diplomatis regii, art. I. anni 1658. insertam art. X. XI. anni 1608. itemque XXXVIII. 1159.) adeo communi vsu conferri, vt vix vni ac alteri fortalicio Hungarum praefici cernere quis possit: sicque, sublata emergendi occasione, exterum patrio civi, patrio in solo exsuli, imponi iugum (et quis haec ferre queat?) ingemiscere tantum supersit. Plena confusionum in regno omnia: innovata regiminis species: cunctaque regni negotia, solo nutu imperiose administranda, consilium aulicum affectate vsurpat: ac omni denique procerum regni excluso consilio, vniversa ea, quae publicum regni statum redolent (vetantibus idipsum constitutionibus patriis, et notanter conditione III. praefati diplomatis, articulisque IV. 1681. L. 1655. nec non XIV. 1659. annorum) teste nupero

quoque inscio Carlovitzensis foederis tractatu, sine nobis de nobis concluduntur. Quis ad haec nesciat licentiosum camerae aulicae imperium? Feriunt planctus aethera, divinamque pupilli ac viduae nemesim implorant vindicem. Horret animus ad solam, consilio tyrannico praetensam, iuris neoacquistici commemorationem: quod etsi ad comitatus regni dato decreto, semel relaxatum, nulla regni iura umquam admisere; ita nec conscientiae sane quoquo modo convenire, neque convenire potuisse, praegnantissimae docent rationes, Quantum tamen hoc mammonam acquirendi modo, variis excogitatis sub praetextibus, violatoque verbo regis, intulerint detrimenti; magna regni pars, a legitimis possessoribus suis ademta, ac exterae nationi (contra art. XXVI. Andreae regis II itemque x. decr. v. Vladislai regis, nec non art. XXXI. anni 1599.) postpositis bene meritis patriae filiis, collata, evidenter testatur. Nihil certe iniuriosius, nihil ad abalienandum ab Austriacis gentis Hungarae animum intercedere potuit quicquam commodius, nihil ab aequitate communi alienius, quam bonis a multis retroactis seculis, sub dominio quoque Turcico. continuo ac pacifico vsu tentis, ob solam Turcarum e regno eliminationem (alias regii vi diplomatis sui debitam) legitimos possessores privari, ac eosdem, qui se bonaque sua generosis contra hostem actibus, sanguine ac infinitis expensis, et tum etiam fortiter vindicarunt, sub Christiano rege, turpi iugo submitti. Nihil rationes, nihil hic profuere preces. Quin immo, formatis passim dominiis, ecclesiastici simul ac seculares regni status et ordines, contra omnium gentium iura, antequam citati vel sententiati; iam convicti, bonisque suis exclusi habebantur: nec supererat aliud, quam vt omnia ad eliminandam de regno nobilitatem consilia coniurasse certo crederentur. Hinc taxatis ac ad redimenda iura neo-acquistica adaactis plerisque regni comitatibus, superinducta commissionalia iudicia ad exstinguendam legum libertatem aperto prorupere passu Quae etsi luculentis regni constitutionibus, quippe articulis XII. 1603. XIV. 1618. XXVI. 1638. ac denique XLI. 1649. annorum regiis Austriacorum diplomatibus confirmatis, serio vetita exstiterint; nihilominus regnicolae, ludibrio expositi, inordinato iuris processu, extra regnum, adversante art. XLI. anni 1636. itempue conditione v. diplomatis regii, art. I. anni 1659. inserta, ad producenda litteraria instrumenta, liquidandaque iura citati, non modo gravibus ipsumque rei meritum plerumque exsuperantibus onerabantur expensis; sed et ad extremum (camera aulica iudicem et actorem simul, contra art. XXXVIII. anni 1681. praepostere agente) tum ad concambianda summo cum detrimento bona coactis, tum sepositis ordinario regni foro et iudicibus, ad solam fisci regii opinionem convictis; succedentibus idemtidem novis in regno hospitibus Germanis, nonnisi tristem illam, *veteres*

migrate coloni, restabat audire sententiam. Ingemiscit antiquissima Cumanorum et Iazigum libertas, gloriosis regum illustrata privilegiis substrataque insueto ordinis Teutonici dominio, eripi sese de iugo tacite ingemiscit. Ingemiscit nationalis camera, suis exuta iuribus: ac dum omnem circa omnia rite disponendi facultatem per aulicam summo cum despectu adimi sibi queritur (apertae legum, in art. XVIII. 1622. CXLVI. 1647. nec non XIII, 1681. fundatarum, covulsioni, quae, admissa mutua correspondentia, dependentiam palam excludunt) merito condolet. Quid? ministra DEI natura nefandam camerae aulicae avaritiam exprobrat: quae quum inexhaustam rara numinis benignitate regno praebeat salis copiam; ea tamen pretii caritate, vt iam maxima incolarum regni pars ad incitas redacta, suum insalse quotidianum sumere panem necessitata fuerit, sublato quaestu, divendit; hocque naturae beneficio regnicolas privari, magno carere minus potest scelere. Praeterimus abalienationem bonorum coronalium, dictante art, II. Vladislai regis decr. VII. inhibitam; duplicatas in regno trisesimas; arendaticia mercium monopolia; solamque intolerabilem quanti portionalis exactionem iusta querimonia inducimus. Proh! quam copiosa prorumpit luctus materies! — Postquam enim, sumto libere disponendi fastu, ingentem ministerium aulicum millionum summam regno imposuisset, et libertas regni liberi (testante art. II. Mathiae regis decr. III. nec non Vladislai decr. v.) nullam sine pleno regni conventu tributi exactionem admisisset; tanta hinc et ad seram vsque posteritatem deploranda emersit regni ruina, vt post florentissimum rarisque divitiis affluentem dulcissimae patriae statum, nonnisi speciosam pristinae felicitatis vmbram intueri supersit. Piget eloqui plebem miseram, cunctis solvendi facultatibus exhaustam, variis exactam esse desperationibus. Certe alios laqueo vitam finiisse; alios servitute Turcica sortem levasse; alios coniuges suas militari exsequtioni liberosque Turcis in pignus locasse, inaudito exemplo, visum est. O diram servitutem, liberae genti haud ferendam! Meliorem se omnino sub lunae regnantis dominio subiisse sortem, plebs regni etiamnum depraedicat, annuamque Austriacorum extorsionum, pensiones, Ottomanis lustra per 10. praestitas, longe exaequasse, publico scripto evictnm est. Nec deferbuit immanis haec Austriacorum libido; donec in omnes regni status pari passu saeviret. Praelatus, magnas, nobilis, liberaeque ciuitates tributis mancipabantur; et quamvis, affidato regno, decretorium postremae pensionis iamiam adesse annum, publicis resolutionibus saepius declaratum exstiterit; postquam tamen tam grave et intolerabile tributi onus nullatenus cessare; quin immo in dies contra praemissa praetextuose aug ri; novum solvendi genus *accisas* formari; militares exsequtiones regnare; carceres et verbera adhiberi; tacitaque per

regnum suspiria multiplicari, evidentia rei docuit; aeternum liberis cervicibus imponi servitutis iugum, facilis erat consequentiae. Quid pluribus? ordinaria regni iudicia, quae vi diplomatis regii legumque patriarum quotannis celébrari sveverant, tum sublata, tum statis temporibés ac per dimidium quoque seculi, prouti octavalia, non admissa, exitio regni eraent certissimo. Plena hinc confusionum seges enata est; praevaricatae leges, innovatus processus, subseqte rapinae, aucta potentiorum licentia, oppressí pupilli, depraedatae viduae: ac regnicolae nec suis iuribus vti permitterentur, nex externum iudicatum facile admitterent; omnia susque deque habita, exsulante iustitia, commiscebantur. Quem ad haec latet coloratus turbatae in regno religionis praetextus? Sane religionem impedire, patriis, prout et imperialibus admissam constitutionibus, vt per hoc labefactatae religionis libertati illudere possint, communi cum Bohemis, indifferenter oppressis, exemplo res Austriacis dudum exercita. Secantur flumina fluuntque rivi; ac sic scissis in diversa procerum, regni mentibus, dum discordiarum, sub praetextu religionis, sparguntur semina; enervatis tacite viribus, labescere regnum experimur. Testes complures cathedrae, peregrino praelatos suos ore loqui querentes, collataque contra art. XXVII. anni 1681. opima exteris altaria, dum pomposis dumtaxat inhiant proventibus, sine spirituali gentis Hungarae aedificatione, supina occupat negligentia. Iacent leges regni, Austriacae libidini subditae, ac aurea pristina comitiorum diaetaliam libertas vni consilio aulico inservit. Quae vlterior aedificandi spes, corruente basi? *Nullum omnino ad promovendum tyrannidis gradum signum est certius, quam liberum a pleno conventi avocare regnum.* Crevit hinc inexplebilis maiora audendi licentia: et quicquid priuato statutum est consilio; vim supremae legis apud coactos obtinuit. Nihil intentatum relictum est, vt opimo hoc spolio Austriaca gaudere possit potentia. Obtrusa itaque regno dicasteria locum comitiorum habitura: per quae dum regnicolas ad arbitrium suum gubernat; nonnisi despoticum in libero regno restare imperium, aequus pensitet iudex. Ast quid his immoramur diutius? Dedere Austriaci patula de gente hac consilii testimonia, dum ante quadriennium, convocatis illegali procedendi modo extra regnum optimatibus, praeter complura alia, notanter huiusmodi puncta: *vt nimirum modus futurae continuae contributionis per antelatum putativum regni conventum adinveniatur: nobilitas minor rusticitatis sorti subdatur; maior arctis libertatis cancellis (contra fundamentalia regni iura, quae omnibus statibus vnam eamdemque libertatem attribuunt, ac in eadem maius et minus dari nequeat) circumscribatur: solitus denique regni legum processus adinconsuetam iuris Austriaci praxim reducatur,* ad pessumdandam patriae libertatem

exhibuerunt En egregiam diplomatum regiorum sanctitatem! Huc praeterea ades laniena Eperiesiensis, adinventa sternendae in regno hereditatis via. Lugent viduae et pupilli, suis orbi parentibus: sublata principaliora Gabiorum capita; ac effusus innocens multorum sanguis plagas cum Abele ferit aethereas. Ast necdum vllus tantae crudelitati Austriacae modus est; necdum satiata multorum sanguine quiescit; donec ad explendam dominationis suae libidinem nostrum quoque cum aliis 82. primoribus patriae civibus, specifice registratis, ac pari cruselitati destinatis, sitibunda appeteret. Viximus, liberorum heres principum, privatam in regno traducentes vitam, ruiturumqu- ad ocasum dulcis patriae statum lacrimantibus saepe circumspeximus oculis. Ac dum, tuta conscientia, omne a nobis discrimen longe abesse crederemus; nihilque mali accesurum vel ipsa mentis suspicari quivisset meditatio; ecce subito Austriacorum primores, regni proceres tollende consilio, omissa (contra mentem art. XXXIV. anni 1613.) citatione solita, incauti capimur; postpositaque personae qualitate, stricta circumdati custodia, arcto carcerum squalori includimur. Horret meminisse animus tot ac tantorum malorum, quibus innocentia, teste divino numine, toti orbi profitenda, Austriaca immanitate dirissime vexata est. Accusamur criminis laesae maiestatis: conducta est testium perfidia; promissa concaptivis praemia: adulterata litterarum interpretatio: iudiciumque delegatum, infinitis legibus vetitum, perfide, excluso foro ordinario, institutum est. Quid inter tam apertam iurium patriorum ruinam certamque alta mente reposti furoris insidiantem indemni vitae cladem agendum superfuit? Eripuit divina cnm Daniele nos bonitas de inhiantis leonis faucibus; miraque de captiuitate tetrica eliberatione eductos in securum perduxit portum. Lata est itaque iniqua aduersus nos absentes sententia, tot imperfectionibus ac aliena a vero accusatione referta, vt aequo iudici, pensiculatius eam ruminanti, profecta de animo malevolo lati praeposteri iudicii iniquitas palam liqueat. Fatetur id ipsum certus sub finem praescitae sententiae pragraphus, cum de rigore iuris, prout ibidem expressatum est, *principem Austriacum ad instituendum contra nos processum minus fuisse obligatum*, allegaret. Ergone solutum se legibus iudicat? Clamant iura regni cum diplomate in adversum omnia; *nullamque* clare praecitati art. XLI. anni 1536. art. VI. 1687. itemque titulus v. part. 2. oper. trip. *nobiles patriae cives, extra ordinarium iuris processum, regibus inesse convincendi facultatem*, palam loquuntur. Sed non prohibuit rubor in alio antelati iudicii paragrapho eloqui, *formatum esse per fiscum regium contra nos processum*. Parcius! submisimus caput, indemnitate tutum, patriis legibus, solamque (vti ex annexis sub calcem datarum ad caes. maiestatem postremarum litterarum nostrarum genuinis pa-

ribus videre est) solito processu administrari iustitiam ingeminavimus. Nulla hic ad emolliendam male animati principis mentem habita est legum ratio, quae, licet dictante art. VI. andi 1687. *Si quos in posterum regnicolarum notorie delinquere contingeret; modalitate legum regni, superinde conditarum, et processus, in iisdem fundandi contra eosdem procedi debeat.* his expressis verbis innuerent; tantum tamen abest, vt recentibus his constitutionibus satisfieret; quin potius ad incompetentem peregrini iuris et processus rigorem, immemori diplomatum mente, adacti sumus subeundum. Et quid porro a l comprobandam facti indemnitatem manifestius, quam concaptivos, pari delatione complices, nullius criminis reos adinveniri, absolvi et dimitti liberos? Me enim rem tanti ausus excitandaeque in regno factionis, vnam eamdemque singularum personam tractare quivisse prudentiae dictaret ratio. *Exsulat iustitia, vbi praeconceptus animi dominatur furor.* Lusere diutius, expansis ambitionis velis, ampla Austriaci regiminis navigia; donec luxuriantem in malis nostris eius cursum iusta divinae vindictae charybdis fatalibus reciprocae calamitatis fluctibus obruat Non vult divina clementia vlteriori liberum hoc regnum Austriacorum exponi praedocinio; dum exemplari ad seram posteritatem benignitate, a praemeditata nece liberos, iamque Christianio ceterorum principum favore ad intima regni penetrantes, iustorum nos ducem armorum esse voluit. Ita a natura comparatum est, vt ingenui Hungarorum animi contumeliam ferre nequeant; natique in libertate liberi regni cives, servilem subire sortem dura nece durius censeant. „Pateant itaque orbi Christiano iustissima gentis Hungarae arma: ac dum exitiosam avitae libertati nostrae insidiantem domum Austriacam ex praemissis aequo iudicio ponderat; favore et auxilio genti, libertate sua praeter fas et aequum mutilatae, patrocinanter adesse cordi sibi sumat. Nos (nec enim toties diplomata sua violantibus amplius fidere superest) ad eliberandam de iugo Austriaco dulcissimam patriam, quae omnes omnium caritates vna complectitur, vitam fortunasque ae vltimam sanguinis guttam sponte consecramus; nullamque dominandi sumtis his armes inesse ambitionem, lucrum privatamqe gloriam, coram DEO, angelis, sanctis ac orbe Christiano, sana conscientia, publice manifestamus. Militabit, fixa in DEVM anchora, pro nobis aether; ac non imputatis afflictae genti communibus delictis, dum fluctuantem in tot malis iustae caussae cymbam amplo sequiorum progressuum oceano commitimus; ad tutum pristinae felicitatis, secundis auxiliatricis proyidentiae favoniis perducet portum, triumphaturaque iam tandem perpetuae maliciae coronabit classico. Datum ex castris nostris, in dominio nostro Munkatsiensi positis, die 7. mensis Iunii, anno dom. 1703.“

Sajtóhibák.

Lap	sor.	olvasd.
6	9	gyakorólhatta — gyakorolhatta,
8	18	a — kimarad
8	19	a néḿet — és a német
10	18	áll — állt.
18	19	869 sz. 38 — 569—38 sz.
20	21	morgott — mozgott
24	24	ikrata — iterata.
25	17	deffamationem — diffamationem
38	13	Sáras-patakon — Sárospatakon
41	15	főherczeg — főherczegek
42	27	és — kimarad
43	15	inimmediate — immediate
—	—	comfimis — confiniis
54	30	a — kimarad
57	1	Stejer — Stajer
63	22	Hungarum — Hungarorum
66	1	prelatorium — prelatorum
77	15	818 — 618
79	5	a protestam — protestans
80	25	a Beszterczebánya — Beszterczebányán
76	4	Körlevele — Kötlevele
84	15	Minden — Mindez
85	3	Siskra — Giskra
—	22	feledni — feladni
89	1	pedig — és pedig
91	18	Quodam — Quoniam
92	8	plurioris — plurimis
—	13	rita — rite
—	—	prochamare — proclamare
—	18	megerősitjük — megerősitsük
93	3	elementer — clementer.
94	13	cansantes — causantes
—	15	oblegare — ablegare
95	30	octavatia — octavalia
96	7	impadiet — impediet
—	17	itam — item
—	23	vellis — villis
97	17	Cond — Quod
98	6	Cond — Quod
—	27	hac — hae
99	11	elementer — clementer
104	3	keresi — kereste
105	19	Lipót főherczeg nádorrá — Lipót főherczeg királylyá
111	30	a magyar, erdély — a magyar Erdély
120	15	libere — libero
—	17	pretertu — pretextu
—	27	peutiquam — nentiquam
121	5	Circa — circa
—	22	ensergentia — emergentia
122	6	Vladislai — Wladislai
123	8	convolari — convocari
—	19	effectaentur — effacentur
—	30	intro — intra
124	2	elementer — clementer
—	30	pronti — prouti
125	10	faciumus — faciamus
—	12	volunsus — volumus
128	3	becstelensége — becstelenségre
133	2	sérelmei — sérelmeik
137	24	uralkodó — árulkodó
141	5	uralkodások — árulkodások
143	19	a rabló — rabló rendszere
144	16	a Rendek — a seregek
145	8	S ikavai — Likavai
158	23	Petróczy — Petróczy is.
160	17	tartomanya — tartománya
184	13	termelvényeinket — termelvényeiket
—	20	Erdély — Erdélynek
197	7	forrodalom — forradalom
203	5	Sziklabinat — Szklabinát
208	1	Lipót részérül — Lipótnak
213	7	kiküldett — küldött be
219	27	qualiter emsque — qualitercunque
224	3	illit — illis
—	15	hac — hae
233	1	Regees — Rege et
239	16	egységes — egysége
280	9	almtitok — államtitok
280	26	horvát főurak — a horvát főurak
282	24	közvetett — közvetlen
289	25	a haza táborábul — kimarad
300	21	nem közjogi, de kiváltság — nem közjogi kiváltság
309	8	indult ki, — indult, ki
—	12	bevette — bevette a
327	5	pénzügyőrök — pénzügyérek
340	14	ügyeibe azonban, — ügyeibe azonban nem a vatkozott
342	30	letételének — betételének